CEZAR PETRESCU

CEZAR PETRESCU

Romanul lui Eminescu, vol. I

CÂTEVA DATE DE ISTORIE LITERARĂ (în loc de Notă asupra ediţiei)

Apărute prima oară la editura „Naţională-Ciornei”, în decurs de un an şi jumătate, din 1935 până la sfârşitul lui 1936, cele trei romane ale ciclului Eminescu s-au reeditat de două ori, curând, în forma iniţială; de alte două ori (în 1938 şi 1939) într-o ediţie în două volume, numite la un loc Luceafărul-Romanul lui Eminescu, având şi o prefaţă a autorului – reprodusă ulterior în toate ediţiile – şi apoi, în 1941, 1943 şi 1945, din nou în trei volume, în „ediţia definitivă” consacrată scriitorului de editura „Cugetarea”. Înfăţişarea exterioară s-a modificat, dar textul a fost, de fapt, mereu acelaşi, excepţie făcând inerentele erori de tipar, unele perpetuate până la ultima ediţie şi corectate de autor numai în cea de faţă, iar uneori nici aici, întrucât el nu a stat să facă şi colaţionarea necesară cu textul prim.

Pentru întâia oară, această nouă ediţie, a opta, a înregistrat substanţiale intervenţii ale autorului, efectuate în câteva etape, între 1957, când isprăvise de definitivat noua formă a ciclului 1907, şi 1960, când a început revederea culegerii de nuvele apărute postum, sub titlul Drumul cu plopi (decembrie 1961).

Lucrul la formele succesive ale prezentei ediţii s-a desfăşurat concomitent cu pregătirea pentru tipar a romanelor Calea Victoriei, Întunecare şi Oraş patriarhal, revăzute şi – primul şi al treilea – adăogite copios în câteva puncte, fără o neapărată nevoie. Între timp se scria şi Vladim sau Drumul pierdut, ajuns într-un adevărat impas din cauza verbozităţii cu totul neobişnuite, ceea ce a făcut

să nici nu poată fi publicat ca atare, cu toate cele cam 1500 de pagini (şi încă neterminat!), ci într-o ediţie prescurtată.

Tentaţia adaosului, adesea excesivă, s-a întins şi asupra intervenţiilor din textul Romanului lui Eminescu, în cele două etape principate ale lucrului, cu două variante diferite, şi în cele câteva revederi parţiale. Întrucât toate toate acestea şi forma pe care o are acum în mână cititorul sunt numeroase deosebiri esenţiale, e nevoie de câteva lămuriri, pentru el şi pentru editorul viitor al romanului.

Începând de la sfârşitul lui 1959, după apariţia ediţiei din acel an a Întunecării, Cezar Petrescu a ajuns la concluzia alcătuirii unei serii „definitive” din proza sa, după modelul aceleia a lui Sadoveanu, care ajunsese aproape de capătul ei. Pentru aceasta urmau să fie luate din nou în discuţie şi formele recent apărute din Calea Victoriei şi Întunecare. Principala problemă a textului acestora era corectarea şi mai ales înfrânarea tentaţiei spre adaos, deci disciplinarea unui laborator intim situat încă de mult sub zodia inflaţiei. Îngrijitorul ediţiei de fată avea, la solicitarea autorului, sarcina de loc uşoară de a depista, semnala şi demonstra excrescenţele, pe cele noi ca şi pe cele vechi, la romanele reeditate ca şi la cele ce urmau să intre în seria „definitivă”. Dar, lucru întrucâtva curios, deşi nu neexplicabil: în timp ce se purtau astfel de discuţii şi scriitorul convenea asupra unor „lungimi” ce necesitau o chirurgie îndrăzneaţă, de natură să concentreze expresia, în acelaşi timp îşi revedea nuvelele pentru primul volum al seriei şi opera asupra lor mai ales adăogând! Fereastra nici n-a mai fost terminată în ultima fază a acestei pasiuni multiplicatoare, ci lăsată într-o suspensie care a făcui cu neputinţă includerea ei în sumar! Uşurinţa scriitorului de a extinde textul era într-adevăr extraordinară. O mobilitate întru totul neobişnuită a imaginaţiei descoperea textului valenţe disponibile neexploatate şi fluxul verbal se declanşa impetuos, sporind dimensiuni, şi aşa cu graniţele adesea dincolo de necesităţile substanţei epice, ale conţinutului.

Romancierul prodig nu ostenise de fel. Dimpotrivă!

A existat un război îndelungat al scriitorului cu el însuşi, au fost conciliabule repetate, prelungite, cu privire la textul ediţiei de faţă; s-au compus scrisori de acceptare şi de respingere a unor propuneri, apoi au urmat din nou convorbiri şi, în sfârşit, acorduri de principiu. Rezultatul lor este forma pe care o are sub ochi cititorul. Ea se constituie însă fără participarea directă a autorului, stins pe neaşteptate, înainte de a fi putut trece el însuşi la faza ultimă, de concretizare a celor convenite.

Deoarece e obligator ca procedarea editorului să fie explicată, se iveşte nevoia ca întreaga istorie a textului să fie sumar schiţată.

Întâia variantă – nepublicată – a noii ediţii intenţionate din Romanul lui Eminescu a fost efectuată în urma unei discuţii cu îngrijitorul ediţiei de faţă, ea e lesne de recunoscut între manuscrisele autorului, întrucât intervenţiile sunt făcute cu cerneală roşie, chiar pe paginile ediţiei din 1945, cărora li s-au lipit, pentru circumstanţă, foi albe.

Transformările sunt multe, dar numai câteva de substanţă, cele mai multe sunt nuanţări sau potenţări ale textului, corectări ale unor date de istorie, şi, evident, extensii, de proporţii deocamdată restrânse. Un număr de intervenţii ulterioare sunt operate aici cu cerneală albastră, la o lectură nouă şi ca urmare a uneia din convorbirile amintite.

În această variantă un singur adaos trebuie semnalat, şi pentru proporţiile lui şi pentru faptul că el nu figurează în prezenta ediţie. Este vorba de un amplu final al capitolului X (partea ultimă) din Carmen Saeculare. Aici, Eminescu, a cărui minte înregistrase primele simptome ale cutremurului apropiat, ajunge la Iaşi şi îl întâlneşte pe Creangă. Sensul dorit de autor era acela al unui Anteu atingând cu tălpile sânul maicei sale Gea şi împrospătându-şi puterile. Din păcate, totul se destramă într-o discuţie pletorică, de un convenţionalism ce depăşeşte cu mult pe acela al altor scene din roman şi-i devine acestuia povară. Necesităţi

literare certe au impus renunţarea la acest prim adaos de mari dimensiuni.

Textul, în această înfăţişare (inclusiv adaosul menţionat mai sus), a fost dactilografiat şi citit de autor în vederea ultimei revizii, una care trebuia să fie neînsemnată. S-a întâmplat să se intercaleze în acest punct al lucrului o nouă lectură, diferită de a autorului şi de a conlocutorului său de până atunci; noua lectură a fost urmată de câteva opinii, care sugerau nu numai oarecare precizări ci şi extensii. Numaidecât autorul le-a receptat pe acestea abandonând miezul concluziilor din discuţiile anterioare şi a trecut urgent la adaosurile socotite de rigoare. Rezultatul a fost o a doua variantă, obţinută prin extinderea disproporţionată a unor episoade, între care, în primul rând, capitolele IX (partea I) şi V (partea ultimă) din Nirvana şi capitolele XIII (partea I) şi IX (partea ultimă) din Carmen Saeculare. Ele sunt efectuate cu cerneală albastră pe textul dactilografiat şi pe coli de hârtie albă anexate în punctele respective. Oarecare intervenţii ulterioare în cerneală roşie sunt neesenţiale.

Ambele adaosuri din Nirvana privesc argumente în teoria geniului, aduse în discuţia dintre Eminescu şi criticul vienez. Asupra acestora autorul dorea să opereze nu o rezecţie, ci o alegere, o condensare a expresiei, deci oricum intenţiona menţinerea sensurilor şi chiar a argumentelor; în lipsa altei forme, mai strânse, ediţia a trebuit să le păstreze, în general, în forma lor extinsă.

Nu acelaşi e cazul sporului de pagini din Carmen Saeculare. Aici autorul declara un brusc război total Junimii şi lui Maioreseu, în contradicţie nu numai cu sensul general al romanului, păstrat şi acum, în cea mai mare parte, aidoma primei sale ediţii, dar şi unor declaraţii foarte recente, consemnate şi în scris, că viziunea sa asupra Junimii este şi rămâne cea din ediţiile anterioare.

Consecinţele acestei neaşteptate convertiri pe un drum nerodnic al Damascului s-au făcut simţite şi în mai multe

alte puncte ale romanului, deopotrivă în Nirvana şi Carmen Saeculare.

Într-un moment când cercetarea noastră literară începea să corecteze afirmaţiile eronate despre raporturile lui Eminescu cu Junimea şi despre rolul acesteia în literatura română, Cezar Petrescu începea, el, să refacă drumul invers către o veritabilă iconoclastie antimaioresciană şi antijunimistă, cu o pasiune strivitoare a argumentaţiei. Noul crez era proclamat şi într-un adaos la prefaţă, care justifica poziţia autorului, până atunci apologet al Junimii, cu toate că, încă din prima ediţie a romanului, nu lipsesc oarecare ironii şi maliţiozităţi – echilibrate acestea – la adresa cunoscutei societăţi literare dirijate de Maioreseu.

O astfel de înfăţişare a romanului trebuia, evident, corectată radical, sau prin punerea de acord a întregului roman cu noua viziune antijunimistă a autorului – dacă era în adevăr convingerea sa – şi aceasta ducea la necesitatea unor intervenţii substanţiale în ultimele două volume ale ciclului; sau prin corelarea adaosurilor cu vechea orientare a cărţii şi aceasta nu se putea face decât prin îndepărtarea finalurilor menţionate de capitole, şi a tuturor prelungirilor din alte puncte ale textului.

Trebuie subliniat că operaţia – aparent simplă: nimic mai lesne decât să se renunţe la toate aceste adaosuri şi modificări de amănunt! – se complica prin faptul că autorul îşi propusese să treacă în sfârşit şi la realizarea romanului anunţat de mult şi mereu amânat, Junimea. Semnul sub care se voia situat acest roman urma deci să fie cel din adaosurile şi intervenţiile menţionate. Nu are rost să fie reproduse aici, nici sumar, coordonatele noii viziuni a scriitorului despre bătrâna societate literară şi nici discuţiile care au trebuit purtate pentru clarificarea unei chestiuni astăzi rezolvate din nou şi temeinic de istoria noastră literară. La urma toată, putea fi acceptată nu numai ideea romanului antijunimist intitulat Junimea, dar şi aceea a unei transformări a Romanului lui Eminescu în acest sens

– cu condiţia însă ca noua opinie a scriitorului în materie să nu ducă la un hibrid prin simplele adaosuri, cum se întâmpla în a doua variantă a celor trei volume.

Finalul întâmplării a rămas întrucâtva nedecis, din cauza morţii lui Cezar Petrescu. Conlocutorul său de atunci a obţinut însă de la el câteva lucruri, care i-au înlesnit procedarea faţă cu cele două variante, în vederea publicării. Mai întâi hotărârea netă a scriitorului de a nu transforma romanul conform cu sensurile din paginile adăogate în prefaţă şi în restul textului; în al doilea rând, amânarea cu un timp a definitivării textului, anume până după terminarea lui Vladim şi după apariţia primului volum din seria proiectată – acela de nuvele; în acest interval puteau surveni noi clarificări ale autorului, care l-ar fi dus la curăţirea textului modificat. Faptele s-au petrecut în vara şi toamna lui 1960, iar ultima discuţie privitoare la această chestiune – şi la altele – a avut loc la 7 martie 1961. Două zile mai târziu Cezar Petrescu se stingea.

Ţinând însă seamă de felul cum evolua gândirea scriitorului în materie de Junimea şi de faptul că el acceptase în principiu să efectueze restrângeri şi chiar expulsii ale unor fragmente întregi, adăogate sau din cele vechi, îngrijitorul ediţiei prezente a romanului a socotit că are un numai libertatea ci chiar obligaţia să lase la o parte în întregime finalurile adăugate ale color două capitole din Carmen Saeculare, finalul de acelaşi fel al prefeţei şi să înlăture din text, acolo unde a fost cu putinţă, toate prelungirile acestora, readucând romanul, în această latură a sa, la forma iniţială.

Cititorul va înţelege de aici că în cei aproape patru ani cât, au durat zămislirea celor două variante şi discuţiile asupra lor, au fost abordate numeroase alte chestiuni privind substanţa cărţii prin raport cu modificările aduse.

Necesitatea utilizării când a unei variante, când a celeilalte, când a revenirii la forma iniţială a romanului, a fost analizată minuţios, în câteva comunicări scrise, care

există, dar cel mai adesea orale, înregistrate de îngrijitorul prezentei ediţii. În virtutea lor el şi-a luat responsabilitatea de a stabili un text cât mai aproape de sensul şi de litera discuţiilor avute cu Cezar Petrescu, anume a acelora dintre ele, din care s-a conturat un asentiment clar de a se proceda într-un fel sau altul. Mâhnirea şi remuşcările editorului – vai, zadarnice! – sunt că nu şi-a consemnat el însuşi, de fiecare dată foarte exact rezultatul acestor convorbiri – dar cine se aştepta ca vitalitatea excepţională a scriitorului să cedeze atât de brusc, înainte de a se fi efectuat corectările şi definitivările asupra cărora exista o opinie stabilită!

Regretul târziu obligă la o reparaţie târzie, chiar incompletă. Deci, cunoscând îndeaproape şi foarte minuţios ce gândea şi intenţiona Cezar Petrescu în preziua morţii, relativ la această carte – şi la altele – am efectuat însumi aici, ceea ce am ştiut sau am avut convingerea că, oricum, ar fi săvârşit el – şi anume păstrând cea mai mare parte a intervenţiilor sale şi înlăturând unele din ele, pentru pricini ca acele arătate.

Cititorul e îndemnat să creadă că noua formă a Romanului lui Eminescu este foarte, dacă nu de tot aproape de ceea ce dorea scriitorul şi deci credincioasă sensurilor primelor ediţii, iar, adesea, şi formulărilor lor. S-au readus din acelea în textul prezent, chiar când autorul nu a făcut-o el însuşi, şi forme de limbă – moldovenisme, latinisme, ardelenisme sau pronunţii locale – prin care se urmărea un spor de culoare şi plasticitate. Nu s-au uniformizat oscilaţiile între forme de pronunţie decât acolo unde a fost evident că diferenţele provin din erori de transcriere ulterioară, nu din nesiguranţa autorului însuşi.

Dacă Cezar Petrescu n-a dus el însuşi până la capăt munca de definitivare a cărţii, conlocutorul său de acum un deceniu este în măsură să afirme că forma ediţiei de faţă trebuie socotită una definitivă şi, în reeditările ulterioare, să se pornească de la ea.

M. G.

CUVÂNT ÎNAINTE.

În alte împrejurări, altădată, la începutul altei cărţi, mărturiseam că prefaţa e îndeobşte o recomandare suspectă.

Dovedeşte îndoiala autorului în propria-i operă; în realizarea ei, în vitalitatea ei. De ce atâtea explicaţii? când o carte se explică ori nu numai prin ea însăşi, dispensându-se de asistenţa lăturalnică şi tutelară a autorului?

Te-a exprimat? Şi a avut ce exprima? … Atunci n-o poate înăbuşi nimic din afară. Chiar dacă trece printr-o eclipsă de indiferenţă la apariţie; ea îşi afirmă cu încetul, mai târziu, dreptul la viaţă. Are un incoruptibil aliat: Timpul.

N-a izbutit să te exprime? Sau n-a avut ce exprima? … N-o poate ridica din morţi nici o transfuzie de sânge. Are un ireductibil adversar: tot Timpul.

Vai de sărmanele cărţi, din care supravieţuieşte numai prefaţa!

Cimitirul istoriei literare cunoaşte îndestule. Monumente funerare de-o disproporţionată durată, faţă de mizerul cadavru îmbălsămat în cosciug. Glorioase epitafuri, subliniind încă mai jalnic stârpiciunea unor presumate existenţe în cate nu s-a petrecut nimic; morţi odihniţi între veşnica pace, înainte de a fi trăit aievea.

Romanul lui Eminescu a fost lăsat deci să-şi urmeze destinul, fără nici o prefaţă-manifest, prefaţă-pledoarie, prefaţă-epitaf, ce dincolo de conţinutul cărţii şi peste conţinutul ei, va să încerce a lămuri lectorul asupra concepţiei, asupra materialului folosit, asupra metodei de lucru şi generoaselor intenţii care-au însufleţit autorul.

Fireşte, n-au lipsit întrebările. Nici nedumeririle. Nici dojanele anat anume eminescologi. Nici pidosnicile interpretări.

Am crezut de cuviinţă să las numai cărţii, grija de a răspunde la toate.

Se întâmplă însă un fenomen ciudat.

Unele cărţi se desprind de tine, se emancipează ca odraslele nerăbdătoare să scape de tirania ta părintească; rupându-şi cordonul ombilical îşi continuă o viaţă autonomă. Nu-ţi mai aparţin. Se îndepărtează într-un element al lor, care nu mai este şi al tău. Zădarnic ai mai încerca să le opreşti în drum, să le întorci din drum, să le rectifici portul şi firea.

Cam asemenea a fost soarta acestui roman. La apariţie, în mai puţin de trei ani, a depăşit modestul destin pe care i-l atribuia autorul; chiar aşteptările – poate mai puţin modeste – ale unui editor prin temperament optimist. O succedare precipitată a ediţiilor fără precedent în istoria literaturii româneşti, o sumă de răstălmăciri ce n-au existat niciodată în intenţiile autorului, un excepţional contingent de lectori tineri, avalanşe de scrisori, apeluri pentru conferinţe din cele mai depărtate unghiuri de ţară; toate acestea au dat firesc naştere la un examen de conştiinţă.

Autorul s-a aflat în pragul celei de a cincea ediţii, cu intenţia de a revizui textul, de a verifica şi complecta izvoarele noi de informaţie, de a ţine socoteală de observaţiile criticei şi istoriografiei literare. A pus mâna pe creionul roşu cu hotărârea cea mai energică.

Şi totuşi, n-a găsit de schimbat prea mult, nu s-a învrednicit a modifica aproape nimic, nici în structura intimă şi profundă a cărţii, nici în acele amănunte exterioare decorative, care alcătuiesc oarecum blazonul artistic al unui roman.

Cartea nu le suporta; nu le primea.

Roman realist construit după canoanele genului şi nimic altceva; cu un rebel instinct de conservare, a refuzat orice străină şi târzie imixtiune a criticei şi istoriografiei literare, orice sugestie a savanţilor eminescologi prea adeseori de ocazie, cu idei preconcepute şi discutabile. A ţinut să rămână roman şi nimic altceva, gândit şi zămislit ca atare.

Adaosul unui cuvânt-înainte nu-mi mai pare însă acum de prisos, pentru a lămuri de ce şi în ediţia aceasta, a cincea,

cartea a rămas aşa cum fusese; pentru a înlătura anume confuzii; pentru a nu induce în eroare un public lărgit mult peste evaluarea numerică a lectorilor de literatură românească. La o răscruce de timpuri confuze care a fost numită „momentul Eminescu”, bogat până acum ca niciunul altul în studii critice, în monografii, în cercetări istorice şi bio-bibliografice, în reeditări, într-o febrilă campanie de prospectare a vieţii, a operei şi a epocii eminesciene, e o datorie să subliniez încă mai apăsat titlul cărţii: roman.

Romanul lui Eminescu.

Nu biografie. Nu viaţă romanţată.

O carte, în care autorul, romancier prin clasificarea sa scriitoricească, poate romancier prin vocaţie, a interpretat o viaţă cu toate mijloacele dar şi cu toată libertatea genului, amestecând realitatea cu ficţiunea, arbitrarul cu verosimilul, episodul imaginar cu episodul trăit şi fidel consemnat de biografi; cercând să dea o sinteză a vieţii interioare şi a celei exterioare după procedeul romanului, nu al biografiei; izolând din totalitatea evenimentelor câte alcătuiesc o existenţă de om, acele care, după învăţământul lui Rembrandt, reliefează în lumină o figură scoasă din penumbra oarecum misterioasă a tabloului.

Dar de ce roman, şi de ce nu o biografie? De ce un roman şi nu o viaţă romanţată?

Pentru pricina prea simplă, că romanul s-a întâmplat a fi mijlocul cel mai natural de exprimare al autorului; după cum numitul Barnabé, „le jongleur de Notre-Dame” din povestirea lui Anatole France, se închina în felul său şi cu uneltele sale la icoana Sfintei Născătoare, jonglând în cea mai neprihănită smerenie cu cele şase globuri de alamă şi cele douăsprezece cuţite ale îndeletnicirii zilnice de comediant.

Viaţa lui Eminescu, vitregia care a apăsat asupra generaţiilor o jumătate de veac după dânsul, m-a urmărit şi pe mine, din adolescenţă, ca pe atâţia alţii care ne-am format, am crescut, am trăit sub steaua lui Eminescu.

Pentru un scriitor de literatură, această permanentă prezenţă a unei preocupări capătă un caracter obsesional. Se cerea o eliberare – şi cum îmi puteam oare plăti altfel prinosul, decât înlăuntrul meşteşugului de romancier? O monografie, erau alţii mai îndrituiţi să o scrie. O viaţă romanţată, erau alţii s-o facă. Un studiu critic, o lucrare monumentală, un ciclu de conferinţe; nu intrau în domeniul priceperii, pregătirii şi puterilor mele.

Am văzut deci viaţa lui Eminescu înainte de toate ca un roman şi am năzuit s-o reconstituiesc într-un roman.

Atât şi nimic mai mult.

N-a însemnat o prea mare cutezanţă, încercarea de a transforma în erou de roman o personalitate ca Mihai Eminescu, în jurul căruia s-a ţesut de mult o legendă? Poate că da. Fără îndoială că da!

Dar romancierul e silit să-şi impună obstacolele cele mai anevoioase, nu să fugă de ele; sub pedeapsa împotmolirii în smârcurile aceloraşi subiecte, cu aceiaşi eroi, înnodând şi deznodând aceleaşi intrigi monotone, în aceeaşi mediocră atmosferă şi în aceeaşi viziune pe care împrejurările istorice şi sociale le menţin deocamdată lipsite de orizont, în aceşti ani de capitulări, de compromisuri, de inerţie, de sterpe controverse estetice, pentru majoritatea creatorilor pe mai toate tărâmurile artei.*

Statuile n-au avut însă şi ele o viaţă? Nu-i îngăduit oare romancierului să se atingă şi de vieţile care au depăşit mărimea naturală?

Oricum, experienţa merita să fie încercată, măcar pentru, caracterul nobil al luptei cu rezistenţa materialului, după pilda sculptorilor din epoca Renaşterii despre care aminteşte Alain în Systčme des Beaux-Arts.

Tot aşa, la porunca tiranului, artistul era constrâns atunci să scoată forme şi atitudini din blocul de marmoră, predat direct din carieră în atelier. Şi tocmai acestor lespezi de-o tăietură fantastică, întâmplătoare, arta plastică datoreşte

câteva din cele mai pure şi nobile atitudini, fiindcă volumul şi duritatea materialului au constrâns artistul la invenţie.

Iar tot Alain, adaogă: „Oare câteva din cele mai nepieritoare imagini din literatura universală, nu sunt tot astfel datorite constrângerilor impuse de forma rigidă a versului clasic?”

Libertatea romancierului de a modela veşnic personagiile după pofta sa, într-un material amorf şi docil, e adesea plină de primejdii. Îl îndeamnă să construiască fiinţe abstracte, destinate a servi unei teze şi a figura într-un cadru distribuit geometric şi arbitrar, cum nu există niciodată în viaţa cea vie, fluidă şi nedisciplinată rigidităţii logice. ** O constrângere exterioară, căutată, voită, înseamnă pentru romancier readaptarea la disciplinele realităţii, contactul tonic cu această realitate, regenerarea mitologicului Anteu; binecuvântatele motive pentru care Tolstoi s-a servit în Război şi Pace de unele întâmplări petrecute în familia sa, iar în Ana KareninA. De un fapt divers petrecut aproape de Iasnaia-Poliana; motivele pentru care Stendhal pentru Rouge et Noir s-a inspirat din arhivele unui proces; Bourget pentru Discipolul din alt fapt divers: Mauriac din amintirile prelucrate ale copilăriei, Gorki din propriile sale amare experienţe trăite.

Un roman al lui Eminescu era ispititor şi din alte pricini.

Destinul feciorului de căminar din Ipoteşti, descifrat cu un ochi de romancier, oferă substanţa celei mai patetice opere de imaginaţie, chiar dacă prin absurd am face abstracţie de geniul poetului, de legenda sa, de uriaşa figură a scriitorului năpăstuită de indiferenţa conducătorilor politici contemporani cu el şi totuşi atât de puternic proiectată asupra generaţiilor crescute în umbra sa.

Peripeţiile copilului; peripeţiile adolescentului; peripeţiile unei familii; procesul unei societăţi în epocă de tranziţie de la faza feudal-moşieiească, la faza de făţarnică şi pospăită democraţie burgheză; drama inadaptabilului la condiţiile ostile şi triviale ale unei deşănţate demagogii patriotarde de

profitori; drama unei iubiri nerealizate şi a altei iubiri naufragiate în trivialul cotidianului; drama inteligenţei care se asistă neputincioasă la măcinarea surmenată a inteligenţei; toate acestea nu condensează oare potenţialul tot atâtor romane? nu întrec oare materialul de observaţie şi de imaginaţie, care stă la temelia Educaţiei sentimentale şi a lui David Copperfield, a lui Jude the Obscure şi a Idiotului, a Anei Karenina şi a atâtor romane ruseşti şi engleze?

Fără a interveni cu nici un element de interpretare şi de artificiu artistic, viaţa lui Eminescu înregistrată brut, cronologic, după cele mai autentice date biografice, e un teribil roman trăit, un roman căruia credea că i-a găsit singur semnificaţia şi cheia, în cele câteva rânduri de manuscris dintr-o versiune a Luceafărului, citate pe frontispiciul acestei cărţi, deşi precum se va vedea adevărata cheie era alta, în altă parte.

Dacă naraţiunea unei asemenea vieţi, n-ar corespunde poate noţiunii de roman aşa cum ne-a impus-o tradiţia franceză, care imită tragedia, eliminând durata, reducând personagiul la un caracter fix şi acţiunea la zugrăvirea unei crize; în schimb, se încorporează desăvârşit romanului de tradiţie engleză şi rusă (de ce nu şi celui de tradiţie românească de mâine?) care lucrează cu timpul şi cu spaţiul, înregistrează o evoluţie lentă, progresivă, a personalităţii, urmăreşte o experienţă de viaţă, ţine socoteală de ritmul vieţii sociale, de perspectiva familiei, de acea discontinuitate a actelor zilnice şi de acea fărâmiţare aparentă a unităţii de caracter, ce reprezintă cu adevărat omul viu, nu omul abstract, nu omul ideal, nu omul apocrif.

Atât biografiile cât şi vieţile romanţate, păcătuiesc organic de această infirmitate.

Nici Plutarh, nici Vasari, marele biograf al pictorilor şi sculptorilor din epoca Renaşterii, n-au zugrăvit oameni întregi, autentic viabili, fiindcă au ignorat complexitatea şi mobilitatea firii omeneşti, au transferat omul într-un bloc de

virtuţi, au procedat prin simplificare înlăturând enigmele primejdioase, au răpit vieţii acel caracter misterios sacrificând unitatea secretă a unei personalităţi, unităţii aparente şi convenţionale.

Ceea ce nu e îngăduit biografului rămânea însă la discreţia romancierului.

A căuta adevărul istoric e datoria savantului; a căuta expresia unei personalităţi umane şi creatoare e domeniul artistului.

„O viaţă bine scrisă – spune Carlyle – este aproape tot atât de rară, ca o viaţă bine trăită."

Iată de ce o biografie fidelă ori o viaţă romanţată (gen de altfel hibrid) m-ar fi intimidat; pe când un roman, m-a ademenit, fără teama paralizantă a eşecului total. Biograful nu poate coborî de pe soclu, fără riscuri, o personalitate intrată în istorie şi în legendă; pe când romancierul îşi poate permite a căuta chiar omului mai mare decât natura, trăsăturile comune ale naturii omeneşti, la adăpostul celor scrise cândva de Pascal: „Dacă aceşti oameni mari sunt mai mari decât noi, e fiindcă au capul mai sus decât noi; dar picioarele le au tot atât de jos ca ale noastre. Pornesc toţi de la acelaşi nivel şi se reazămă pe aceeaşi scoarţă a pământului; iar prin aceasta, toţi sunt atât de jos ca noi, ca şi cei mai mici dintre noi, ca şi copiii, ca şi necuvântătoarele."

Într-o biografie, ce ai căuta oare aceste umbre, care într-un roman nu pot să lipsească? Prezenţa lor estompează, nivelează, micşorează promisia de grandoare la care se aştepta lectorul când a luat cartea în mână. „Ce drept are publicul să cunoască nebuniile şi josniciile lui Byron? – se întreabă Tennyson. Byron i-a dat versuri sublime şi publicul trebuie să se mulţumească numai cu atât."

Într-o biografie umbrele întunecă; într-un roman reliefează, fiindcă personagiul rămâne în permanenţă iluminat din interior, fie că se numeşte Eminescu, fie că e Balthazar Claës din La Recherche de l'Absolu. Misiunea

biografului e să reconstituie o personalitate; a romancierului e să construiască o imagine, poate nu prea exactă, dar veridică a unei personalităţi, verosimilă, viabilă, circulând pe pământ.

Şi aci e poate locul să risipesc nedumeririle celor care, cu o admirabilă candoare, s-au întrebat de ce nu m-am încumetat a zugrăvi geniul lui Eminescu în funcţia sa creatoare. Le răspunde Albert Thibaudet, în reflecţiunile sale asupra romanului: „S-a făcut concurenţă stării civile; mult mai greu se poate face concurenţă naturii. Starea civilă înregistrează în fiecare zi viitori îndrăgostiţi, viitori avari, viitori medici, viitori profesori, viitori deputaţi, care se aseamănă aidoma cu nenumăraţi alţi îndrăgostiţi şi avari, cu nenumăraţi alţi profesori, medici, deputaţi. Artistul care va adăuga acestei serii un Dominique, un Grandet, Diafoirus, Manneron, Leveau (citez pe cei mari şi pe cei mici) imită natura creând aceste personagii şi termenul a imita natura a sfârşit prin a căpăta un sens destul de limpede ca să nu mă dispenseze de orice explicaţie. Dar pentru a crea geniul, nu trebuie să imiţi natura; ar trebui să fii natura, să fii o natură. Se numeşte geniu tocmai ceea ce în unanimitate corespunde acestei imprevizibile noutăţi; act esenţial al naturii. Se numeşte geniu ceea ce depăşeşte imitaţia. Geniul, el imită natura, atunci când creează fiinţi pe care natura sau societatea le produc ele înşişi în serie: îndrăgostiţi sau avari, profesori sau medici, deputaţi sau membri ai diferitelor societăţi savante. El adaogă atunci un exemplar la această serie, pune un nume mai mult în registrul stării civile, şi o face în aşa fel încât exemplarul pe care îl adaogă unei serii, exprimă seria întreagă, şi numele în plus pe care îl înregistrează în starea civilă, ar putea să încheie starea civilă, făcându-le pe celelalte inutile. Dar dacă geniul imită ceea ce natura creează în serie, el nu poate imita geniul, care este tocmai ceea ce nu se află produs în serie. Dacă geniul realizează tipuri, el n-ar putea realiza geniul, care este contrariul tipului, adică al

individului, al individului absolut. A imita geniul, ar însemna neapărat a-l reprezintă după legile oricărei reprezintări artistice, a-l reprezintă ca o generalitate vie care să absoarbă toţi oamenii de geniu, după cum Grandet absoarbe toţi avarii, după cum Julieta absoarbe toate fetele îndrăgostite, după cum Arnolphe sau Mitridat absoarbe toţi îndrăgostiţii de-o vârstă trecută. Dar ce-ar însemna aceasta altceva, decât că a reprezintă geniul echivalează cu a distruge geniul, a ucide planta pentru a o clasa în ierbar, a substitui imprevizibilului, prevăzutul şi lucrul ştiut. Numai că arta, urmărind înainte de toate a birui piedicile care par la început de nebiruit, va încerca să folosească o cale piezişe. În loc să privească soarele în faţă, îl va privi în apă. Să cercetăm singura operă, care fiind zămislită de un geniu, are subiect strădania geniului: La Recherche de l'Absolu. Balzac n-a căutat să descrie această strădanie în sine; dar a redat-o augustă şi misterioasă, reflectând-o într-un anume mediu, punând-o în contact cu lumea, prin Marguerita şi Mulquinier. A făcut o operă eternă şi tipică, reprezintând nu geniul, realitatea de invenţie şi de prezenţă fulgurantă, ci un tablou de totdeauna care se poate numi: oamenii în faţa geniului. Nu există decât această cale pentru artist întru a aborda geniul: a-l considera nu în el însuşi, ci în raport cu oamenii…"

Nu pot pretinde că m-am conformat cu precugetare acestei prea juste formule ieşite din pana unui faimos critic.

În primul rând, fiindcă nici un scriitor, oricât de umil, nu-şi modelează total o operă de creaţie după canoanele unui critic, fie el oricât de autorizat şi subtil. În al doilea rând, fiindcă reflecţiile lui Albert Thibaudet, îngropate în filele unei reviste, mi-au căzut abia acum sub ochi, recent retipărite într-un volum postum. Nu aveam habar de ele când am conceput romanul de faţă.

Veneau cu alte cuvinte să confirme, ceea ce, prin intuiţie, prin instinctiva economie a genului, m-a cârmuit în înfăptuirea acestei cărţi. Încorporând vieţii şi romanului un

Eminescu-om, am evitat ireparabila şi grosolana eroare de a năzui să zugrăvesc un Eminescu-geniu, în funcţia sa creatoare. L-am înfăţişat numai în raport cu oamenii, fără familiaritatea trivială cu procesul său de creaţie care să-l coboare la nivelul de rând, dar şi fără deşarta ambiţie de a pătrunde şi de a reda acest tainic proces al creaţiei.

Aceasta poate nu ne aparţine nouă, din exteriorul creaţiilor de geniu, nici s-o pricepem deplin, nici s-o simţim în toate tainele adânci, nici s-o exprimăm cu toată fidelitatea. Încercăm doar să-i găsim o explicare, o pricepere, o interpretare, pe mult mai redusele noastre dimensiuni.

Omeneşte şi din afară, am cutezat deci numai a încerca să disociez veridic, valabil, uman şi social, tragicul „egoism" al creatorului, dacă egoism se poate numi pasiunea absorbantă a creaţiei. Acel blestem care nu-i îngăduie să fie fericit, pe măsura curentă a fericirii, să-şi trăiască în deplinătate viaţa terestră, fiindcă tot ce i-ar fi oferit viaţa terestră în vitregele împrejurări sociale şi istorice ale epocii – şi i-a oferit atât de puţin! – se prelucra în substanţă devorată de funcţia sa creatoare: „… dacă geniul nu cunoaşte nici moarte şi numele lui scapă de noaptea uitării, pe de altă parte însă pe pământ nu e capabil de a ferici pe cineva, nici capabil de a fi fericit". O spunea singur, Eminescu! O credea singur cu toată candoarea geniului său, fără să observe că nefericirile existenţei îi veneau din altă parte şi de la alţii!

În istoria literaturii engleze e pomenit adesea cazul unui asemenea „egoism" creator (căci egoismul şi exclusivismul creaţiei e dominanta geniului); un caz mai înfricoşat decât al lui Byron, mai înfricoşat decât al lui Shelley, decât al legendarului nostru meşter Manole.

E cazul pictorului şi poetului prerafaelit Dante Gabriele Rossetti, care la moartea femeii iubite, cuprins de remuşcare fiindcă o făcuse nefericită, fiindcă o sacrificase artei, a îngropat o dată cu ea, în mormânt, toate poemele

scrise în timpul acelei iubiri, ca un simbol al căinţei. O clipă, sub impresia durerii, omul renega poetul! Fiindcă jertfise artei o fiinţă reală, se pedepsea nimicindu-şi opera.

Căinţa însă n-a durat prea mult. Artistul-creator a reluat locul omului. Nimic nu l-a mai putut opri peste câteva luni să deschidă mormântul şi să ridice manuscrisul poemelor de pe pieptul iubitei moarte, fiindcă raţiunea de existenţă a poetului aceasta era, acolo era, în acele poeme, nu înlăuntrul mormintelor, nici în viaţa cea din afara mormintelor.

Pasiunea cea mai nefericită, experienţa cea mai dureroasă din existenţa unui mare creator, se prelucrează întotdeauna în creaţie. Astfel nu rămân pierdute. Adesea sunt fecunde.

În toate poeziile de iubire ale lui Eminescu, se poate întrezări în filigramă, imaginea unei iubite pe care a făcut-o nefericită, ori care l-a făcut nefericit. Mortua est! Venere şi Madonă. Pe aceeaşi ulicioară. Departe sunt de tine. Atât de fragedă. Dalila. Luceafărul…

Iubitele au fost îngropate, au fost devorate de manuscris. Au rămas însă poemele. Tot aşa şi cu umilitoarele sale mizerii materiale, cu revoltele sale sociale şi politice. Îl dureau şi-i înveninau existenţa cea de toate zilele. Dar s-au prelucrat în substanţa creatoare din Împărat şi Proletar, din Scrisorile sale…

Şi după cum în orice roman cu un personagiu central plăsmuit de imaginaţie, autorul grupează actele şi împrejurările în jurul unei pasiuni sau unei virtuţi dominante – avariţie, eroism, ambiţie, iubire, sacrificiu etC. Etc. – tot aşa am socotit că dominanta vieţii lui Eminescu, a romanului lui Eminescu, a fost această incapacitate mărturisită de a-şi răscumpăra fericirea cu preţul compromisurilor de toată ziua şi de a face pe alţii fericiţi cu acelaşi preţ, fiindcă tot ce alcătuia promisiunea unei asemenea fericiri terestre, era înlăturat de temperamentul, de caracterul şi de vocaţia sa, de geniul său creator, de recea nemurire a Luceafărului.

Mi se pare că un asemenea destin se arăta vrednic de subiectul unui roman, chiar dacă eroul nu s-ar fi numit Eminescu şi chiar dacă n-ar fi trăit destinul său în de-aievea.

Fiindcă însă se numeşte Mihai Eminescu şi fiindcă destinul său, romanul său, a fost în de-aievea trăit, acolo unde s-a arătat neapărat nevoie, pentru a nu altera imaginea reconstituită de istoria literară şi creată de legendă, autorul a schimbat peniţa de romancier, cu aceea de biograf.

Tot ce aparţine istoriei şi documentului, a fost respectat cu o aspră probitate.

Mi-am permis să interpretez. Nu mi-am permis să mistific, falsificând, pentru a ilustra vreun principiu dogmatic, exterior literaturii.

Că interpretarea va fi fiind mai prejos de personalitatea lui Eminescu prin nevoia de a găsi vieţii o temă şi destinului omenesc o logică – e foarte cu putinţă. Dar ce puteam face mai mult? Trebuie să fii geniu, necum un mărunt scriitor de romane, pentru a-ţi permite luxul de a proceda atât de absurd ca divinitatea, care creează geniile şi le rezervă mai apoi un atât de absurd şi tragic destin pământesc.

Decembrie, 1939.

„În descrierea unui voiaj în ţările române, germanul K. Povesteşte legenda Luceafărului. Aceasta e povestea. Iar înţelesul alegoric ce i-am dat este că dacă geniul nu cunoaşte nici moarte şi numele său scapă de noaptea uitării, pe de altă parte, însă, pe pământ nu e capabil de a ferici pe cineva, nici capabil de a fi fericit. El n-are moarte, dar n-are nici noroc…” (Însemnare de mâna lui Mihal Eminescu pe marginea unei variante a Luceafărului, din colecţia de manuscripte a Academiei Române.)

CARTEA ÎNTÂIA.

I.

Copila cu fustiţa albastră şi cu părul prins în pieptene zimţat, a răsărit a treia oară în pridvor.

A treia oară a rotit privirea îngrijată, sus, la funinginea nourilor; jos la hambare, la grajdul cu uşile în lături, la nuc şi la scrânciobul gol dintre tei.

A treia oară a făcut palmele corn la gură şi a prins să cheme cu glas subţiat:

— Mihaaai! … Mihaaai!

Şi a treia oară, numai ecoul a îngânat-o şăgalnic din vâlcelile satului şi moşioarei Ipoteşti, din dumbrăvile de departe:

— …hai, haai! … hai-haaaai…

În schimb, dinlăuntru, la spate, alt glas se răsti atât de neaşteptat, încât copila sări în lături cu spaimă:

— Sfârşeşte odată, Harieto! M-ai năucit de când îl tot strigi.

Harieta lungi botişor de mare indignare, întorcându-se spre fereastra deschisă:

— Dară, bădie Şerbane, are să-l prindă ploaia.

— Mare pagubă!

— Nu vezi mata ce balauri negri se bat cap în cap? stărui copila. Parcă vin avan s-aducă prăpădul pământului.

Şerban nu înălţă faţa smolită de pe carte să vadă balaurii care veneau avan s-aducă prăpădul pământului.

Rosti cu varvară lipsă de înduioşare pentru soarta fratelui mai mic şi hoinar.

— Cu atâta mai bine!

— Cum poţi să vorbeşti aşa? se minună copila, frământându-şi mâinile cu aprindere şi apropiindu-se de geam. Tocmai mata, care-l apărai? …

— Ştiu eu prea bine de ce vorbesc aşa. După cele ce mi-a făcut el alaltăieri, m-ar bucura să-l scalde până la piele şi să-l mai răcorească…

Harieta surâse viclean, înaintând treptat şi căutând astfel nadă de vorbă:

— Şi mă rog, ce anume ţi-o făcut el aşa de grozav, ca să-i doreşti răul?

— Sfârşeşte! N-am să-ţi dau ţie socoteală… Pleacă de-aicea!

Sclipetul jucăuş din ochii copilei s-a stins. Zâmbetul s-a tras posomorât spre colţul gurii. Tot aşa scade lumina pe-o apă împâclită. Deodată a îmbătrânit pretimpuriu şi s-a urâţit. Pare acum fetiţa din poveştile lui Mihai, când s-a întâlnit cu vrăjitoarea cea rea în pădure şi a prefăcut-o într-o băbuşcă pitică.

A rămas în mijlocul pridvorului de la căsulia părintească. A rămas cu buzele strânse, cu fustiţa albastră fâlfâită molatec de vânt, cu gânduri amare. E necăjită foc şi nu-i nimeni să-i asculte aleanul.

Coborî treptele cu paşi lâncezi. Privi nehotărâtă la vălmăşagul norilor, pe urmă la cotloanele ştiute. Să plece – dar unde? Toţi o alungă de câte ori are şi ea poftă de joacă şi de vorbă; toţi o cheamă numai la treburi.

Agale, o luă fără ţintă, spre acaretele din fundul ogrăzii. Ocoli movila de gunoi cu miros dospit şi iute. Alungă un gânsac care se năpustise fâsâind s-o apuce de poalele fustei. Oarecare luptă avu de mântuit şi cu un curcan astmatic şi foarte închiorcoşat; nu se lăsă până ce nu-l birui, silindu-l să bată în retragere, cu mărgelele guşii vinete de mânie şi bombănind mai amarnic decât Şerban.

Încercă să ademenească hulubii, întinzându-le palma goală; dar hulubii s-au înălţat în stol alb şi s-au lăsat tocmai dincolo de casă, pe clopotniţa bisericii.

Unele vietăţi fug de dânsa; pe altele trebuie să le alunge şi să se războiască cu ele. Aşa i se întâmplă de o bucată de vreme. Cum spune moş Miron, prisăcarul: „Nu te caută el pe cine-l cauţi!”…

La amintirea jalnicului adevăr, Harieta a suspinat cu năduf. A băgat năsucul în şoprul unde era joaca lor de anul trecut. Se aflau pluguri şi grape îngrămădite una peste alta, pânze de păianjen groase şi grele să le spintece mâna; pe lipitura de lut a peretelui chipurile zugrăvite cu cărbune de frăţine-su mai mare, Ilie, cu dar de iconar, şi inscripţiile dedesubt

prea puţin bisericoase: „Mihai e un măgar. Harieta e o gaiţă.” Toate acum şterse de dârele ploilor.

Urât şi gol i s-a părut şoprul acesta fără gălăgia din cealaltă vară.

Se cinchi să caute în vizuina lui Şoltuz. Lipsea şi câinele. Fără îndoială a plecat şi el după Mihai ori cu Ilie…

În grajd găsi scara rezemată de pod. Se căţără până sus.

La început simţi fericirea veche şi fără margini de atunci, când găsi tot aşa fânul clădit până-n grinzi, întunecimea molcomă şi caldă, mirosul de flori uscate, marea tăcere.

Se trânti năvalnic în genunchi s-o salte patul pufos; îşi scobi cu gheruţele o peşteră strâmtă, cum făcea la joaca lor de-a v-aţi-ascunselea. Aşa se înfunda ea până la gât, se acoperea cu o pală de fân şi îşi ţinea răsuflarea aşteptând cu auzul încordat. Urmărea paşii apropiindu-se în grajd; în minte îşi făcea socoteală: acu mă caută în iesle, acu în lada cu hamuri, acu începe să urce scara… Abia se stăpmea să nu izbucnească în chicot de râs şi să nu se dea de gol când se ivea Ilie sau Mihai în gura podului. Îşi auzea bătăile inimii. Prin pala subţire de fân trăgea cu ochiul să le vadă mutra caraghioasă de iscoade nepricepute… Cel de pe scară se depărta bombănind. Câteodată desprindea însă şi scara. Mai ales Mihai îi aflase slăbiciunea. Ştia că atunci n-o mai poate răbda inima, iese singură din ascunzătoare şi începe a striga după dânsul, de frică să n-o facă uitată acolo.

Acum nu mai venea nimeni să ia scara ori s-o mai pună.

Harieta rămase pe patul de fân cu poalele fustiţei umflate, ascultând tăcerea… Nici răsuflarea cailor, bună şi prietenoasă, de jos; nici loviturile pline de copite; nici şfichiuitul şuierat al cozilor când se apără de tăuni; nimic nu se mai aude. Toţi caii sunt la câmp. Până şi caii au plecat.

Un păianjen îşi dădu drumul lin din grindă pe aţa-i nevăzută. Prinse a fugi mărunt de-a lungul braţului gol. Harieta se scutură cutremurată de scârbă, iar singurătatea

pătrunse în ea cu nelinişte. Mirosul plăcut al fânului îi păru înecăcios şi încins de căldură. O înăbuşea. O ameţea.

Se lăsă să lunece de-a hârâişul pe scară.

Jos îşi frecă palmele, îşi scutură fustiţa şi băgă de seamă că mai adăugase o julitură proaspătă la genunchi, pe lângă sgăncile şi înţepăturile vechi.

Iarăşi nu ştiu încotro să-şi îndrepte paşii.

Apucă spre nuc să scotocească buzunarul scorburilor slujind uneori de ascunzătoare pentru şerpii, pentru şopârlele şi pupăzele capturate de fraţii mai mari. Îşi aminti că le-a cercetat azi-dimineaţă şi cârmi îndărăt de la jumătatea drumului. Auzise cu clinchenit cunoscut de lanţ.

După pătulul de răchită o întâmpină Notchi, ţapul, zvârcolindu-se în legătoare.

Alt tovarăş de anul trecut care a îmbătrânit şi nu mai ştie să se joace.

Era atunci un ied drăcos şi sprinten, fugind îndeolaltă cu dânşii, întrecându-se cu Şoltuz, suindu-se pe şuri şi pe garduri, punându-se năzdrăvan de pricină cu toţi gânsacii şi curcanii ogrăzii. Atunci îl chema Ţiganul, fiindcă un ţigan din robii sloboziţi de pe moşia de la Dumbrăveni îl adusese plocon, şi fiindcă era negru ca un pui de baragladină. Acum i-a crescut barbă, negrul părului bate în roşu; iar toţi l-au botezat Notchi, ca pe unul ce ca un frate geamăn seamănă cu Notchi, hangiul de la Cătămăreşti. Face stricăciuni, roade crengile, împunge, rupe şi sfarmă, pentru care besmetice isprăvi este pus adesea la pripon şi la pocăinţă.

— Ce-i, jupân Notchi, cu tine? se înduioşa Harieta apropiindu-se şi scărpinându-l încet între coarne. Mi se pare că iar ai făcut vreo şotie?

Notchi clătină din cap şi din barbă. Cam aşa ceva i se părea şi lui.

— Şi-acum stai singur-singurel şi ţi-i urât?

— Precum vezi! întări cu obidă Notchi, clămpănindu-şi fuiorul încâlcit.

Apoi se opri, cu barba ridicată, aşteptând.

Harieta îi cunoştea cerinţa din ochii galbeni, neclintiţi, de sticlă.

— Ştiu ce pofteşti, jupân Notchi… Ai vrea adică mătăluţă să-ţi dau drumul din lanţ s-o porneşti razna, la alte pozne?

Ţapul clătină a încuviinţare din cap şi din barbă, arătând semne de bucurie şi de nerăbdare, smucindu-se din lanţ şi întinzându-i gâtul prins în laţul de funie.

Dar Harieta îi vesti jalnică ştire:

— Află că nu se mai poate. Îmi pare tare rău, dară n-am ce să-ţi fac… Data trecută pentru tine am mâncat eu răfuială. Ţi-am dat drumul şi a fost vorba între noi să stai liniştit… Cum ai scăpat, te-ai dus de-a dreptul şi te-ai suit pe polobocul cu apă de ploaie. Te-ai repezit de-acolo cu coarnele în geamul de la salonaş şi l-ai făcut ţăndări… Ce căutai? Eu nu pot să pricep. Oare poate că vroiai să citeşti numaidecât în ceasloavele tatei din dulap? …

Notchi, cu barba în pământ, spăşit cum îi stă bine unui ţap măcar din când în când să fie, nu găsi nici el explicare la asemenea bezmetice şi păguboase fapte, ale căror ponoase le trăgea mica sa prietenă.

— Asta-i! vorbi Harieta. Am eu destule supărări ale mele ca să mai îndur pe deasupra şi scărmăneală pentru un năuc ca tine… Nici nu ştii tu cât sunt eu de necăjită şi de singură pe lumea asta! …

— Ei cum? se miră Notchi, înălţând capul şi barba într-o parte şi clipind din ochi, tocmai ca fratele său geamăn de la Cătămăreşti când aude despte o nenorocire de necrezut, care i s-a întâmplat altuia. Cum asta, Harieto dragă?

Copila descoperi că asemenea caier smuls şi bătucit de ciulini, nu prea face cinste unui ţap de curte boierească.

— Ia-n te uită ce badana urâtă mai ai! rosti cu dojană şi milă. Plină de scai şi încâlcită de mai mare ruşinea! … Aşteaptă mai întâi şi întâi să ţi-o scarmăn frumos, şi am să-ţi povestesc eu ţie pe urmă de ce-s eu supărată cum nu se mai află alta pe lume…

Cu luare-aminte începu să-i smulgă încetişor scaii din barbă. Ca să-i fie mai îndemână se aşează jos. La fel a îngenuncheat şi Notchi, văzând deocamdată că nu-i rost să capetele slobozenie ca ţiganii de la Dumbrăveni. După fiecare scai dădea din cap: „Aşa! Tare bine!”

— Îţi place? îl întrebă Harieta râzând uşor.

— Ba bine că nu! flutură el din barba plivită de necurăţenii.

— Stai că n-am isprăvit! … Încaltea să facem lucrul întreg.

Copila scoase pieptenele zimţat din păr.

Îl alintă drăgăstos cu mâna, îl aburi şi îl şterse cu podul palmei şi cu poalele fustiţei să-i dea mai multă strălucire.

Jupân Notchi holbă ochi minunaţi la această noutate, asemenea fratelui său de peste deal, din Cătămăreşti, când vede o marfă necunoscută.

Lungi botul să miroase pieptenele, încercă să-l guste.

— Haide, nu fii nătărău! spuse Harieta ferindu-şi comoara în lături. Mai bine spune tu dacă ai mai pomenit un pieptănaş aşa de frumuşel? … L-am căpătat de la mătuşa, maica Fevronia, şi mi-a spus să-l păzesc ca ochii din cap… Atâta dar am căpătat şi eu la viaţa me! …

Era într-adevăr mândră de-o astfel de podoabă, nepotrivită cu puţinătatea veştmintelor sale şi cu picioarele desculţe.

Dar nefiind abraşă la inimă, nu-l păstră numai pentru sine. Îl puse la încercare în caierul ţapului, înverşunându-se să-l ferchezuiască deplin. Pieptănată şi lustruită cu stupitul din palmele Harietei, barba nu mai semănă în scurtă vreme cu a lui jupân Notchi, hangiul de la Cătămăreşti. Era acum mai măreaţa chiar decât a caimacamului Vogoride, din poza pe care o mâzgălise într-o zi Mihai.

— Ei, aşa mai vii de-acasă! îl încredinţă Harieta. Am să le spun băieţilor să-ţi schimbe numele de acum înainte în Vogoride caimacamul. Numai să nu ne audă tata, că-i vai şi amar de chelea noastră!

Bietul Notchi, preschimbat în proaspăt descăunatul caimacam Vogoride nu se arătă indignat de această nestatornicie a ursitelor care-i primeneau în batjocură numele de trei ori în două veri. Poate pricepea şi el că trăieşte vremuri foarte nesigure pentru toată ţara Moldovei. Scutură barba pieptănată şi lucie a caimacamului Vogoride, pregătindu-se resemnat de ascultare.

— Acum să-ţi spun… începu Harieta, deodată oftând şi amintindu-şi aleanul. Să-ţi spun şi să judeci şi tu… Ce folos că mai am atâţia fraţi? … Aiştea, numai fraţi nu se cheamă… Să ţi-i iau pe rând, de la cel mai mare… Pe Şerban, l-ai văzut! … De când a venit, cât e ziulica de lungă, citeşte, tuşeşte şi ţistuie să n-audă vuiet. Nicu, numai la câmp şi la arie îşi face vacul, parcă s-a tocmit vechil la tata… Iorgu? … Ai mâncat şi tu câteva picioare de la Iorgu; îi cunoşti moarea! Când ţi-a vorbi şi ţi-a râde el, se schimbă vremea, cum spune moş Miron, prisăcarul…

Harieta se opri să privească la cerul perdeluit de nori. Cu un zâmbet, adaose:

— Poate acuma, cu ploaia asta, are să râdă şi are să glăsuiască el.

— Asta rămâne de văzut! clătină caimacamul Vogoride din barbă cu neîncredere.

— Vezi! se bucură Harieta că tot află puţintică înţelegere pe această lume… Hai, pe dânşii să-i lăsăm! … Ei, să zicem că sunt mari… Dar mai am o soră. Apoi aceea o numeşti dumneata soră? … Jupâniţa Aglaia o căpătat fumuri de când i-au spus cucoanele de la Dumbrăveni că s-a făcut frumoasă ca o fată de beizadé! De-atuncea se uită şi se răsuită în oglindă; am prins-o eu de câteva ori cocoţată pe un scaun şi făcând marafeturi la oglindă. De jucat nu se mai joacă, de frică să nu-şi boţască rochiţa… Pe Mateiaş trebuie să-l dădăcesc şi să-l las să mă smulgă de păr, când îl apucă toanele… Numai cu Ilie şi cu Mihai ne împăcăm noi anul trecut. Îţi mai aduci tu aminte? … Atuncea nu te tăcuseşi nici tu un ghilan, un rău şi un stricător. Nu ne mai ajungea

ograda câtu-i de largă şi ieşea mama în pridvor să strige la noi ca să n-o mai asurzim de cap… Acuma Ilie se crede prea mare ca să mai steie cu una ca mine şi să-mi mai zugrăvească el poze cu cărbune, purcei cu coada bârligată şi alte ghiduşii… Iară Mihai? Eu nu pricep în ruptul capului, zău, ce-i cu băietu ista! Bate drumurile; numai atâta ştie să facă de la un timp de vreme. S-a luat de gând şi mama… Acuma, rogu-te, spune şi tu dacă asta nu-i ceva nemaipomenit? Să ai atâţia fraţi şi să nu-ţi rămână niciunul! Tu numeşti asta viaţă? …

Copila aştepta un răspuns, cu amândouă palmele deschise a întrebare sub barba caimacamului Vogoride.

Caimacamul moţăia cu ochii de sticlă pe jumătate închişi. Dar aceasta n-avea mare însemnătate pentru Harieta. Destul că aflase pe cineva s-o asculte, chiar dacă nu răspundea întotdeauna la întrebări, măcar pe limba lui, a dobitoacelor.

Îşi pipăi poalele fustiţei. Scoase un spin din piciorul desculţ, scoţând în aceeaşi vreme şi limba de-o atât de cumplită încordare, într-o atât de gingaşă operaţie.

Îl scutură pe caimacam de barbă ca să n-adoarmă cu totul şi să ia mai departe aminte:

— Văd că ţie nu-ţi pasă de toate aceste, dar pe mine să ştii că mă mâhnesc din cale afară! Am ajuns să mă joc cu Glafira, fata pristăvoaiei şi cu Mâţu, băietu jâtarului… Măcar de m-ar lăsa mama să mă joc şi cu dânşii. Dar, nu! Nici asta! … Cică nu şade bine pentru o fată de căminar să se înhăiteze cu nişte pui de ţigan… Cică să mă joc cu fraţii. Cum să te joci cu fraţii, dacă fraţii tăi cei adevăraţi, în fiecare vară se întorc de la şcolile lor tot mai morocănoşi? … Tata îi ia la rost de la poartă pentru note şi isprăvile lor de la acele şcoli… Atuncea se fac şi mai morocănoşi şi-o împung care încotro, ca puii de găină, când dă uliul. Pe urmă, acuşi-acuşi, iaca se duce vara şi toţi pleacă în lumea lor, iar pe la cele şcoli… Tata începe a vorbi de parale şi iar de parale, câte nu mai ajung, ardă-le-ar-focul! … Mama

aşteaptă epistole şi le citeşte prin unghere. Numai eu de câte ori o aud oftând, căinându-le soarta, plângându-le de milă… Şi te-ntreb acuma, cu cine am rămas? …

Harieta se înduioşă de propria sa jelanie.

O podideau lacrămi şi nu afla destule cuvinte să mai spună cum se simţea ea cel mai nefericit copil de pe pământ, şi doar de felul său nu-i o bocitoare şi o scâncită, care se sclifoseşte ca alintăturile de pe la alte case, cum vorbeşte mama scârbită de plodurile altora. Îi vine şi ei să sară, să zburde, să se caţăre în pomi; n-o întrece nimenea la fugă, nici Şoltuz, mai ales acuma, că a îmbătrânit şi gâfâie. Dar cu cine să te fugăreşti şi să te caţări în nuc, când toţi s-au făcut ori nişte mogorogi, ori nişte zurbagii? N-are nici păpuşi să le îmbrace şi să le pieptene cu moţ, cum atâtea are Aglăiţa, dăruite de cucoanele de la Dumbrăveni. Parcă-i fata vitregă a babei, din altă poveste a lui Mihai, din cele multe de anul trecut, când nu ţinea numai lăturile.

Tot aşa se afla în acea poveste o copilă necăjită care nu mai ştia ce-i joaca şi zbenguiala. Stătea după uşă în cenuşă, iar partea ei pe lume era numai să mături pe urma celorlalţi. Până când a venit Făt-Frumos să încerce pe piciorul ei condurul de aur bătut cu nestemate. Atunci a ridicat-o cu dânsul în şea şi au pornit amândoi la palatele împărăteşti, pe armăsarul cel năzdrăvan care mănâncă jăratec şi se-adapă o dată pe an cu apă ne-ncepută…

Harieta îşi privea picioarele. Erau mai mici şi mai gingaşe decât ale Aglăiţei, odorul mamei şi-al tatei.

Sări în sus.

Caimacamul Vogoride tresări şi el speriat, căscând ochi rotunzi şi pali, de sticlă galbenă.

Nu pricepea de fel pentru care pricină prietena lui îşi cerceta urmele împunsăturilor de spini, urzicate şi beşicate; de ce tot întoarce talpa şi călcâiele; pe urmă, de ce se tot răsuceşte în vârful degetelor desculţe ca o dănţuitoare.

Deprins însă cu neînţelesele ciudăţenii ale oamenilor clipi din nou somnoros.

Nu tot atât de uşor se liniştea şi copila. E drept, că n-avea ea porţie la botine ca Aglăiţa, decât la zile mari; dar acum nu mai încăpea vorbă că nu pe picioarele jupânesei Aglăiţa au să se potrivească papucaşii de aur bătuţi cu pietre nestemate. Inima îi cerea să ştie această părere împărtăşită şi de alt suflet pe lume.

Întrebă cu vinovată deşertăciune femeiască:

— Spune şi tu, caimacame, dacă se pot asemăna picioarele ei cu ale mele? Dară ştii, să-mi spui adevărul cel adevărat! Nu complimenturi cum fac cuconaşii de la Dumbrăveni duducelor…

Caimacamul Vogoride se uită la picioarele desculţe cu ochi de sceptic cunoscător. Poate avea unele îndoieli. Dar ca un caimacam bine crescut, nu găsi nimerit să-şi mai întristeze prietena pe care o ştia şi fără asta destul de necăjită. Dădu în sus şi în jos din barbă, de câteva ori, cu mare convingere: Aşa picioare nu se mai găsesc în tot ţinutul Botăşănilor şi poate chiar în toată ţara Moldovei!

Aceasta aflând-o, Harietei îi pieri pe loc aleanul şi suspinul.

Îşi purtă ochii la cerul întunecat şi apoi, de-acolo, la cotloanele unde se pitula cu Mihai altădată.

Umbra norilor îi aşternea pete plumburii pe obraz.

Nu era prea frumoasă Harieta, aşa, cu fustiţa ei spălăcit albastră, căpătată de la sora mai mare, Aglăiţa, cu fruntea sa de băiat, cu picioarele ei goale şi înţepate de spini. Lângă ţapul priponit în dosul pătulului de nuiele, împresurată de bălăriile cu verdele urât şi cu miros veşted-amar: cucută, lobodă şi urzici – nu se deosebea întru nimic de puii de ţigan cu care n-avea voie să se înhăiteze fiindcă-i fată de căminar. Dar în ochi sclipea din nou licărul viu de lumină, ca întotdeauna când o mâna gândul la Mihai şi aceeastă lumină îi dădea chipului ceva mai rar şi mai de preţ decât o frumuseţe deşartă în trăsuri.

O muncea părerea de rău că nu e şi Mihai de faţă să vadă ce urgie se pregăteşte, cu atâţia nouri îmbulziţi pe cer.

Hotărât că iar a scăpat Mama-Pădurii din piua de piatră, unde-a închis-o Făt-Frumos şi acuma iarăşi se pregăteşte să-şi facă de cap. Pe unde trece, zvânteazăfaţa pământului, năruieşte târguri şi pârjoleşte păduri. Acestea de la Mihai le ştie şi poate că Mihai înadins s-a ascuns la loc bun să nu piardă cumva din ochi întâlnirea dintre Făt-Frumos şi zgripţuroaacă.

— Tu ce crezi, caimacame, măria-ta?

Caimacamul Vogoride nu credea nimic. Cu ochii de sticlă galbenă căută ţintă la pieptenele căzut în troscot.

În focul închipuirii copila nu luă aminte la asemenea mărunte nimicuri pământeşti. Poveştile lui Mihai trăiau şi lucrau în ea. Nu rămăseseră pierdute. Acum nu-i pare rău că fratele hoinar e departe şi nu mai răspunde la chemări.

Cu aprindere. Îl zgâlţâi de barbă pe caimacam, să-i dea ascultare.

— Tu nu eşti care va să zică de părere? … Nu crezi că Mihai stă la loc bun să vadă bătălia? … Hei, caimcame-caimacame! Păcat că mai ai acuma o barbă aşa de frumoasă, dacă ai rămas tot un prostănac! Să-ţi spun eu… Nu numai atâta. Nu-i el omul să aştepte şi să se uite cu braţele încrucişate. Stă gata lângă cele două buţi: una cu apă şi cealaltă cu putere. Le-a schimbat de la locul lor, şi când are să se oprească zgripţuroaica să-şi tragă suflarea şi să ceară apă, atunci hop! şi Mihai cu căuşul plin! … Dară nu căuşul cu putere. Ferit-a Domnul! … Pe dânsa o prosteşte cu apă chioară, cum bei tu! … Căuşul cu putere îl întinde lui Făt-Frumos, iar acuma înţelegi ce mai vine după asta? … Eu o văd şi-i plâng de milă… Numai ce-are să mi ţi-o înşface Făt-Frumos şi numai ce-are să mi ţi-o scufunde în pământ până-n gât! Pe urmă nu-i mai rămâne lucru greu lui Făt-Frumos. Destul s-apuce buzduganul cel de nouăzeci şi nouă de ocale de oţel şi s-o pocnească pe hârcă la mir, ca să scape lumea de asemenea ciumă… Asta-i fără doar şi chip! De altminterea am s-o aflu eu cum s-a petrecut toată istoria, diseară, de la Mihai…

Obrajii Harietei s-au înflăcărat. Îi scapără ochii de neastâmpăr şi de plăcere. Nu se mai îndoieşte acum că Mihai se află într-adevăr pe undeva martor şi ajutor la asemenea cumplită şi falnică întâmplare; că diseară va veni într-un suflet să-i istorisească din nou povestea pe care de atâtea ori a auzit-o din gura lui anul trecut – ce-i dreptul, cu alte cuvinte mult mai frumoase, spusă.

Într-un mic ascunziş al sufletului păstrează ea, încă o siguranţă, alta, aceea netrebnică.

Ştie că nici povestea nu se întâmplă îndeaievea, căci a trecut vremea poveştilor; ştie că nici Mihai nu stă ascuns între cele două buţi, gata să sară într-ajutor lui Făt-Frumos, întinzându-i băutură vrăjită de voinicie.

Dar toate aceste prea bune ştiinţe sunt înlăturate îndată ca nevrednice şi uricioase stăvilare ale cugetului. Pentru Harieta, măcar în lumea închipuirii, toate se petrec aşa cum i le cere inima. Ca şi Mihai, ea crede în minuni, în basme, în pricolici, în strigoi şi în Sfânta-Vineri, bătrânica adusă de spate şi cu toiegelul în mână, care trăieşte într-o căsuţă albă dintr-o margine de dumbravă.

Zvârli o privire de milă caimacamului Vogoride.

Cu toată barba-i pieptănată, nu mai avea nici un haz. E un ţap ca toţi ţapii. Stă priponit în lanţ. Nu-i trece prin minte că ar fi destul să atingă lanţul cu iarba fiarelor ca să risipească toate cătuşele în bucăţele… Pe când Mihai! El toate le ştie şi pe toate le poate spune, fiindcă le-a învăţat de la moşnegii şi de la solomonarii satului.

În aşteptarea acestui frate rătăcitor, ca o bună şi drăgăstoasă surioară cum atâtea se aflau în poveştile lui, se cuvine să pregătească anumite bunătăţi pentru diseară, când va veni istovit şi flămând din lumea pe care numai el o cunoaşte, deacolo unde se bat munţii în capete şi e destul să arunci o perie fermecată ca să crească din pământ codrul de aur: să zvârli oglinda vrăjită ca să se întindă un lac de argint…

Harieta o zbughi în goană, fură să-şi mai ia rămas bun, sărind peste spini cu fustiţa în vânt. Caimacamul Vogoride în loc să arate semne de mare tristeţe la asemenea grabnică şi ingrată părăsire, se ridică domol în genunchi, pe urmă în picioare, se întinse cât îl ajungea lanţul şi începu în sfârşit să ronţăie pieptenele căzut în troscot la care el de mult poftea.

Din câteva salturi Harieta ajunsese în pridvor. S-a înălţat în vârful degetelor, a rotunjit palma la gură şi a dat veste rătăcitorului că-l aşteaptă:

— Mihaaai! … Mihaaai! …

— … haaai! … haai! o îngână ecoul.

— N-ai mai sfârşit, dimone? răcni Şerban, trântind cartea pe privazul ferestrei.

De data aceasta Harieta primi aspra răstire cu inima uşoară. Între ea şi Şerban era o mare deosebire. Ea stăpânea o taină pe care fratele cel mai mare şi hărţăgos, n-avea de unde s-o cunoască niciodată, cu toate învăţăturile lui.

De aceea, în loc să-şi ceară iertare, cu o veselie jucăuşă în ochi, întrebă ipocrit:

— Eu zău că nu ştiu ce fel de om mai este şi Mihai aista, bădie Şerbane? Îl strigă şi dealurile hai-hai, Mihai, hai-haai, şi el tot nu mai vine. Se vede că are ceva mai bun de făcut decât să ne răspundă el nouă: mie şi dealurilor…

— Isprăveşte, odată! M-ai scos din răbdări.

— Am isprăvit! pufni de râs Harieta, răsucindu-se într-un picior şi zvâcnind în casă.

Se auzi o uşă trântindu-se. Pe urmă alta.

II.

La fereastră, Şerban îşi mută cotul amorţit de pe muchea pervazului şi schimbă cartea dintr-o mână în cealaltă.

Era o carte cu chipuri şi cu oase de morţi: cranii rânjind dintre file şi schelete cu şira spinării deşurubată pentru numărătoarea vertebrelor.

De două ceasuri, afară se zbuciumau nourii şi foşneau teii zbătuţi de vântoasă într-o pregătire de furtună năpraznică; dar el nu le vedea şi nu le simţea toate. Învăţătura morţii îi ţintuia privirea în slova mărunt tipărită şi la ţestele cu orbite căscate, iar la rândul lor tidvele îl priveau în faţă ca pe-un cunoscut proaspăt cu care vor prinde îndată strâns legământ.

Toţi frăţinii în casă se simţeau atraşi de cărţile viitorului ucenic în ştiinţa doftoricească; pe urmă, după ce întorceau câteva foi, toţi le împingeau la o parte, fiindcă nu puteau înfrunta ameninţătoarea întrebare din găvanele negre.

Alergau la viaţa şi la isprăvile lor nebune. Porneau călări peste câmpuri, căutau locuri necunoscute de scăldătoare în heleştaiele depărtate, nu-i mai încăpea lumea dintre cer şi pământ.

Seara reveneau însă să dea târcoale tomurilor, ademeniţi de-o chemare mai tare decât ei.

Singur, Ilie, al patrulea frate şi cel mai hâtru dintre dânşii, îşi râdea îndeopotrivă măsură şi de sfiala lor şi de rânjetul craniilor. Pe el îl înveselea înfăţişarea caraghioasă a unui schelet. Desena morţii cu pălăria în cap şi cu ţigara în gură. Pe-o coală întreagă zugrăvise chiar o moarte în batjocură, scăpând coasa din mână şi luând-o la fugă cu paşii răschiraţi, fiindcă din urmă o alungau cu bulgări o ceată de flăcăi voinicoşi, de toate mărimile, semănând leit cu cei şase feciori ai căminarului Eminovici. Nu lipsea nici mezinul, Matei, cu sabia lui de lemn; nu se uitase nici pe dânsul, ţinându-se de şale şi hohotind cum izbucneşte câteodată în râs nestăpânit până la lacrimi.

Încântat de izbutita ispravă pictoricească, prinsese zugrăveala în ţinte, deasupra uşii, la intrare. Lipsea căminarul de-acasă pe-o săptămână şi ca întotdeauna atunci domnea oarecare destindere, sub ochii blânzi şi îngăduitori ai unei mame cu slăbiciune pentru toate năzbâtiile copiilor.

Dar Ilie tot n-a scăpat de-o spolocanie zdravănă. Se întâmplă tocmai în acea zi să vină o mătuşă de-a lor, maica Fevronia de la schitul Agafton. Şi măcar că îndeobşte nu-i abraşă, de data asta, după ce s-a crucit de asemenea nelegiuită derâdere, şi-a ocărât nepotul cu vârf şi îndesat, i-a amintit alte răutăţi pe care le făcuse şi le uitase, l-a pus să coboare de îndată pocitania din perete şi de îndată s-o scrumească în foc pentru ca nu cumva să cheme moartea cea adevărată asupra unei case plină de ploduri. Pe urmă, a mai făcut o rugăciune A-toate-Stăpânitorului, să ierte astfel de păcătoase rătăciri.

Superstiţii! – strânse din umerii înguşti Şerban, afundându-şi ochii mai îndărătnic în filele cărţii cu ştiinţa ei măsurată şi rece, care nu tolerează nici un fel de superstiţie şi de eres, fiindcă totul e explicat, cântărit şi numit.

Iar fiindcă în această ştiinţă unde totul este măsurat, explicat, cântărit şi numit, nu încăpea loc pentru nici o prezicere despre ursita feciorilor Eminovici, ucenicul învăţăturii doftoriceşti, mai cu râvnă citea în litera cărţii, decât în semnele din zugrăveala lui Ilie şi în bisericoasele închinăciuni ale maicii Fevronia.

Astfel, furtuna a rămas să se zbuciume singură, fără nici un privitor. Ori poate undeva, într-o poiană, în vreo margine de dumbravă, în vreo colibă de cioban, o aştepta numai acel Mihai ce nu mai dădea pe-acasă cu zilele.

O aştepta însă zadarnic, căci ploaia cu ropot răcoritor n-a fost pentru amiaza aceasta.

S-au zvârcolit norii sfârcuiţi din urmă de vânturi înalte, au scăpat în răstimpuri câte-un ochi de cer adânc şi ireal de albastru, îndată s-au năpustit alţi balauri să înghită hulpav lumina cu negrele lor guri; strop de apă însă n-a curs.

În van se oprea uneori răsuflarea înzăpuşită a văzduhului. Atunci toate stăteau în neclintire şi într-o tăcere spăimoasă; frunzele teilor spânzurau drept, florile de sora-soarelui dimprejurul casei rămâneau cu gâturile subţiri înclinate; era o aşteptare cu tremur lăuntric în tot cuprinsul. De

foarte departe, din alte văi, de după alte coline, străbăteau tunete surde şi poate acolo scăpărau fulgere; numai acolo, pe alt tărâm…

Aici iar se dezlănţuia vântul, iarăşi suna frunza teilor şi pornea să se vaiere nucul scorburos; iarăşi făceau mătănii smerite surorile-soarelui şi fâlfiia grăbit stolul de hulubi căutându-şi alt adăpost mai bun – ca încă o dată să cadă toate în încremenire.

Se dădea sus o luptă încleştată între puteri nevăzute, cu opintiri şi pauze, fără să se întrebiruie şi să-şi afle descărcare. Lupta avea ceva dureros, încordat şi măreţ, ca o mai înaltă proiectare pe cer, a luptei care, mărunt şi tainic, se dă între întunerecul şi lumina din orice suflet de om… Unii o văd aceasta. Măcar o presimt.

Şerban nu citea în semnele cerului.

Cu ardoare de neofit el citea în semnele cărţii, limpezi acelea şi cu numiri să se potrivească pe scheletele tuturor morţilor din lume: tars şi metatars, carp şi metacarp, tibia şi peroneu…

Viaţa din afară, ajungea deocamdată până la el materializată într-un roi de muşte lipicioase şi amarnic de supărătoare pentru un atât de cufundat lector în învăţăturile morţii.

Norii osteniţi au trecut cu o pânză vânătă de ploaie peste unda moale a colinelor, departe, dincolo de Cucorăni şi Bucecea, peste hotarul Bucovinei, spre alte tărâmuri. Aici s-a dezvelit cerul decolorat şi sec. N-avea nici o frumuseţe cerul acesta; îşi pierduse adâncimea înfiorător de albastră. Uscăciunea văzduhului triumfase sterp. Alungase înainte de vreme potopul binefăcător. Frunzele au rămas însetate şi ofilite. Lipsea umila recunoştinţă înviorată a tuturor creaturilor după ropotul care atârnă cercei de cleştar în urechea florilor, a frunzelor, a smicelelor de ramuri subţiri.

Şerban n-a luat aminte nici la această învăţătură a lumii de-afară.

Frunzele adineaori zbuciumate în tremur, florile de sorasoarelui cu fricoasele lor mătănii, hulubii zburdând neliniştiţi de pe un acoperiş pe celălalt, tânjeau după ploaia de care s-au temut, totuşi o aşteptaseră şi acum le lipsea. Seninul cerului era mort, liniştea ogrăzii istovită; se întinsese o uscăciune ca într-un suflet în cate nu s-a petrecut nimic. Şerban nu le-a văzut acestea, deşi erau încărcate de tâlcuri adânci. Ochii i-a înălţat mai târziu, când a sunat ţăcănit de copite.

Iar atunci privirea nu de iubire şi de îmbucurare i-a fost plină.

Căminarul Gheorghe Eminovici, călare, drept ca un stâlp în şa, se oprise încruntat. Însă pentru alte pricini. Nu fiindcă ar fi simţit cumva această privire. Deocamdată n-avea grija feciorului de la fereastră. Şi nici nu-i stătea în fire să se întrebe ce poartă copiii săi în ochi şi ce clocesc în minte. Pentru o clipă îl supăra lipsa slugilor din ogradă.

Dădu glas puternic spre şuri:

— Costache! Ioane! Măi, Pintilie, măi!

Un argat năvăli cu chica zbârlită. Se prăvălea spăimântat ca la un strigăt de foc…

— …‘ndată, coane Gheorghieş, îndată! …

— Dormeai, hăidăule, hai? De asta vă hrănesc şi vă plătesc eu simbrie, ca să vă faceţi vacu-n paie, mişăilor?

— Da’ unde se află una ca asta, boierule?

Din şa, căminarul se plecă pe oblânc şi scutură uşor cu codirişca harapnicului câteva fire de paie din claia de păr.

Întrebă cu râs de încruntată batjocură:

— Vrei să spui că nu dormeai, haramane? Atunci aiestea vântul ţi le-o adus din cer, hai?

Argatul socoti de prisos orice tăgadă.

Pogorî în pământ ochii încă buimaci de somn, cu stânga greblându-şi rămăşiţele de paie şi cu dreapta apucând frâul.

— Mă lăsasem şi eu un chicuşor, stăpâne…

— Te-ai lăsat, hai? M-oi lăsa şi eu cu gârbaciul pe tine, să nu mai poţi dormi o săptămână pe spate, trântorule!

Sluga se dădu în lături să pună oarecare depărtare între el şi gârbaci.

Dar căminarul de data aceasta îl iertă. Coborî greoi din scări, fiindcă era înalt şi lat la făptură, iar la cântăreala de Sfântu-Gheorghe, din astă-primăvară, balanţa-i mai arătase un adaos de-o ocă domnească.

Icni, îşi scutură colbul de pe ciubote cu mânerul harapnicului; îl petrecu pe braţ, şi, cu mâinile-n şold, se opri să privească din urmă argatul ducând de căpăstru calul înspumat.

Harapnicul cu curele împletite se clătina încet, spânzurând ca un şarpe. „Şarpele casei” – cum îl botezase Mihai.

Strigă către rândaş:

— Cată de-l şumoiogeşte bine şi nu-i da apă până-ntr-on ceas!

— N-aveţi grijă, coane Gheorghieş…

— Să n-am grijă? de nimică să n-am grijă, c-aveţi voi, hai? … Am eu destule ale mele şi pe deasupra, trebuie s-o mai am şi pe-a voastră, de când v-au băgat în cap toţi bezmeticii zminteala lor cu dreptul la pământ, împroprietărire şi alte baliverne de bonjurişti! …

Încruntarea mai dura în glas, din puterea obiceiului, căci căminarul era om iute la mânie şi vrăjmaş la gură. Dar cutele dintre sprincene se destindeau treptat.

Netezindu-şi barba castanie şi scurtă, purtă cu plăcere privirea asupra ogrăzii şi acareturilor, aşa cum nu contenea cu nesaţ s-o facă de când cumpărase Ipoteştii, şi el se simţea în sfârşit stăpân pe pământul său, de vecie. De aici îşi trăgea puterea crescând înlăuntru-i ca pripoarele primăverii, de câte ori îl împresurau necazurile şi se apropia vadeaua datoriilor.

Se mai iveau multe lipsuri dacă scormonea bine cu ochii – şi ochii aceia albaştri şi uneori cu luciri cenuşii de oţel, bine

învăţaseră să scormonească metehnele unei gospodării plugăreşti, câtă vreme au vegheat la soarta avutului străin şi încredinţat sie, de pe Dumbrăveni! Dar o asemuire nu era cu putinţă. Acolo se contopiseră agoniseli şi moşteniri vechi, din tată în fiu; feciorul se năştea în huzur, fără altă grijă decât să deprindă osteneala de a bate din palme, ca visul de peste noapte să se prefacă în fapta de a doua zi. Aici era muncă de-o singură viaţă de om, ridicat cu sudoarea frunţii şi împovărat cu opt copii. Iar copiii sunt sac fără de fund. Şase băieţi înseamnă şase guri de hrănit pe la şcoli; două fete înseamnă două purcoaie de galbeni pentru zestre. Pentru cine alt, trudeşte el?

Amintirea îi adânci cuta dintre sprincene. Ochii săi se încrucişară abia acum cu ochii lui Şerban.

Băiatul coborî privirea în carte. Se trase după pavăza galbenă a unei flori de sora-soarelui.

Căminarul vru să rostească anumite cuvinte de veche răfuială. Îşi luă seama. Pregătea el o răfuială mai mare, cu toţi. O răfuială generală.

Urcă treptele de lemn care-au scârţâit de şapte ori sub pasul apăsat. Agăţă harapnicul în stâlpul pridvorului, apoi cu faţa spre uşă, strigă:

— Hei! Nu-i nimeni aicea? Bună ziua, casă pustie!

Pe loc răspunse glasul subţire al Harietei, dinlăuntru:

— Îndată, tată! Acuma vin cu apa…

— Şi peria! … Adă şi măturiţa de straie.

— Şi, şi! N-avea mata grijă.

A început şi asta să mă scutească, dânsa, de grijile mele! bombăni căminarul. Să n-am grijă! Să n-am grijă! … Toţi îi dau cu „să n-am grijă”…

Dar Harieta apăru cu braţele şi cu mâinile încărcate, împingând uşa cu piciorul, şi căminarul observă dintr-o scurtă privire că nu lipseşte nimica. Socoti că a fost nedrept măcar cu această copilă şi crezu de cuviinţă să repare oropseala cu un cuvânt îmbunat, care în aceeaşi vreme lovea peste umăr, în feciorul de la fereastră:

— Aşa da, fata tatei! … Nu pot spune că pe tine stric mâncarea de pomană, ca pe alţii. Acuma sameni taman cu italianul de la iarmarocul din Botăşăni, care cântă dintr-o dată cu toate drăcăriile lui, din cap, din picioare, din coate…

Harieta aflând că pentru ziua de azi e fata tatei, prinse curaj. Nici nu-i trebuia mult pentru aceasta. Îl rugă, ridicând ochii şi ispitindu-l cu o alintare de pisică nedezmierdată de mult şi de nimeni:

— Când ai să-mi arăţi mata şi mie odată, cum face talianul cela despre care tot aud eu?

— Haide-haide! Vezi-ţi mai întâi lungul nasului.

Harieta se uită cruciş la bumbul care-i ţinea loc de nas. Spuse:

— Îl văd. E cam micuşor.

— Atuncea nu-l mai lungi. Lasă-l aşa! Treci şi-ţi fă slujba…

Slujba era întotdeauna aceeaşi când se întorcea căminarul de la câmp, iar Harieta şi-o cunoştea mai bine decât lungul nasului.

Se descotorosi pe rând de ulciorul cu apă, de blidul cu sopon şi de ştergar. Sări ca o căpriţă pe bancă să se ridice la înălţime şi începu să scuture cu măturiţa colbul de pe straiele asprului său părinte.

Căminarul se răsucea greoi, cu pieptul, cu umerii şi cu spatele, supunându-se fără împotrivire la comanda fetiţei: „Spatele! … Acuma umerii… Acuma faţa…” Iar Harieta se întrecea, prelungind operaţia, fiindcă simţea o deosebită plăcere să vadă omul atât de mare şi de temut, ascultând-o cu atâta îmblânzire.

— Gata şi sănătate! anunţă, făcând de sus o reverenţă destul de obrăznicuţă.

Sări jos şi isprăvi întâia parte a serviciului, trăgând de zor cu măturiţa pe pantalonii cu creţurile băgate în ciubote.

Căminarul îşi încheie bumbii straiului de şiac, lucrat de rubedeniile Ralucăi la schitul de maici Agafton, pe urmă îşi

suflecă mânecile pentru a doua parte a orânduielii nestrămutată ca mersul stelelor pe cer.

Se apropie de marginea pridvorului pregătind palmele cupă peste pălimar, ca să primească apă pentru curăţenia mâinilor şi obrazului, fără de care cuviincioasă grijă nu se cade a intra, în casă un om întors de la treburile câmpului. Dar Harieta, tăbârcând ulciorul greu şi burduhos, vru să capete mai întâi răspuns la o întrebare ce de mult o rodea.

Acum era prilejul cel rar, cât devenise şi ea pentru scurt timp, fata tatei.

— Tată? întrebă. Oare ai purtat şi mata antereu şi işlic în tinereţele matale, pe vremea când umblau boierii cum i-am văzut eu în portretele de la Dumbrăveni? Tare mi-ar fi plăcut mia să te văd cu fermenč.

În loc de răspunsul aşteptat, căminarul îi făcu semn încruntat cu sprinceana că s-a isprăvit izvodul întrebărilor şi că ar face mai bine să-şi caute de îndatorinţele sale.

Ulciorul gâlgâi slobozind aţa subţire de apă.

În vreme ce-şi clăbucea colbul din barbă cu săpunul care mirosea a său de oaie, căminarul se muncea să-şi lămurească de ce nu-i vin la îndemână asemenea pomeniri despre giubele, işlicuri şi fermenele. Fără nici un rost, îi aminteau boieria de dată nu prea veche şi timpul când fecior de cântăreţ la strană, o pornise în viaţă cu picioarele desculţe.

Un amestec turbure şi necontopit trăia în el.

Uneori îşi apăra cu tărie obârşia, mai ales când avea a o da pildă feciorilor, ca să le intre în cap că toate drumurile se deschid numai celor ce se învrednicesc să-şi facă loc zdravăn cu coatele. Alteori, cu deosebire când era vorba de boieria nevestei şi de pârcălabii din Hotin, din neamul socrului, stolnicul Vasile Iuraşcu; atunci simţindu-se împuţinat, se aprindea şi lua la vale aste deşertăciuni menite să rămână îngropate în Arhondologia ţării Moldovei.

Pitacul domnesc prin care vodă Mihai Sturză îi hărăzise rangul de boierie măruntă îi era scump. Îl mai costase şi

ruşfet, ploconeli pe la mulţi sfinţi şi multă vreme pierdută. Fusese mai mult o mândrie a nevestei, trecând şi lăsând urme şi în el. Nu înţelegea aşadar să-i pomenească nimeni din ce leat e pitacul şi în ce chip l-a câştigat.

Pe vremea când boierii veliţi din neamul Balşilor, pe lângă care s-a oploşit şi s-a ridicat, purtau işlic şi antereu asiaticesc; el, cinovnic la canţelaria baronului Mustaţă n-avea drept la alt port decât acel ticălos al slujnicarilor. De atunci încă râvnea la mai mare; nu la ranguri de boierie, ci mai cu seamă la o înjghebare de gospodărie temeinică, şi cruţată de grija zilei de mâine. A prins cheag, slab încă şi încă puţin; dar l-a prins. A venit mai apoi şi pitacul domnesc.

Iar când a ajuns pe-un început de treaptă a înălţărilor, s-au dus şi straiele asiaticeşti care osebeau rangurile boiereşti de prostime. S-au dus alungate de rocuri. Se mai duc şi alte obiceiuri ale pământului. Răstimpuri cumplite de tulburare şi prefaceri s-arată. Ţiganii au căpătat slobozenie şi-au umplut lumea de chirăieli. Acuma cutează şi clăcaşii a ridica glas, intră în divan, cer pe viitorime oborârea beilicurilor, a dăjdiilor şi a havalelelor. Domnitorul şi ocârmuirea le caută în coarne. Pitacul rămâne numai hârtie de fudulie în besactea, într-o ţară unde de-a valma boier şi clăcaş, au să plătească dările fără osebire şi unde se stinge numărul scutelnicilor, posluşnicilor şi crisovoliţilor.

Căminarul Gheorghe Eminovici îşi clăti gura şi lepădă apa oţărât, ca, şi cum ar fi spălat toate necazurile şi grijile cu dânsa.

Harieta îi întinsese prosopul de pe umăr.

Frecându-şi obrazul şi zbicindu-şi barba, părintele se uită lung la feciorul de la fereastră. Cum de nu înţeleg oare semnele vremii aceste mădulare din osul lui şi de ce nu se pregătesc cu osârdie pentru o viaţă care multe căderi şi mulţi căzuţi va să mai numere?

Acuma, chipurilea, stă şi citeşte. Dar de la şcoalele din Cernăuţi, şapte ani tot note netrebnice i-a adus în fieştece

vară, ca toţi ceilalţi.

Căminarul îşi măsura feciorul cel mai mare cu o asprime în care se afla poate şi iubire, însă o iubire după firea sa, despotică şi fără mlădiere. Harieta aştepta, uitându-se în sus, ca un pitic la un idol uriaş.

Gheorghe Eminovici îi lepădă ştergarul în braţe, de la înălţime.

Întrebă:

— Unde-i lorgu?

— Nu ştiu… strânse din umeri copila.

— Meşterul Ilie?

— Nu ştiu nici el pe unde să fie.

— Pe Neculai l-am lăsat la câmp; dar de haimanaua de Mihai, aş vrea eu să aflu ce-i cu dânsul? Mi se pare că iarăşi s-au împlinit doua zile de când nu mai catadicseşte să dea pe-acasă…

— Ba nu, tată… Era pe-aicea… Mai adineaorea l-am văzut eu… minţi copila, cu gând să apere rătăcitorul de urgia părintelui.

Scăzuse glasul şi trăgea cu coada ochiului spre fereastra lui Şerban.

Răsuflă uşurată. N-o auzise.

— Hm! dădu semne de neîncredere părintele. Era pe-aicea? Toţi s-ar cuveni să fie pe-aicea… Să mi-i aduni pe toţi înainte de masă, fiindcă am să fac divan mare. Spune rândaşilor să-i caute şi să-i aducă la târlă!

Hotărârea tăioasă din voce nu anunţa nimic bun. Şerban se ghemui mai firav şi mai încovoiat pe foile cărţii. Căminarul îşi netezi cu amândouă mâinile barba, mustăţile şi părul ţepos, îşi drese glasul şi intră în casă.

Harieta aşteptă să se depărteze paşii, să sune cealaltă uşă închisă în clanţă.

Nu se mai gândea la poveştile lui Mihai, pe care cu atâta nerăbdare se pregătise să le asculte diseară. Nici nu-l mai vedea dând căuşul cu putere lui Făt-Frumos, ca să îngenunche zgripţuroaica şi să-i facă numaidecât capătul.

Pe toate acestea le uitase. Era o poveste mai apropiată şi mai cumplită la mijloc: divanul şi gârbaciul.

A ascuţit urechea să asculte. Privi împrejur. Plecase şi Şerban de la fereastră.

Se înălţă şi rotunjind palmele corn, începu încă o dată să cheme:

— Mihaai! Mi-haai!

— … hai… haaai! o ajutau îngânând glasuri subţiri şi tainice din vâlcele. Hai-haai!

Rătăcitorul era însă prea departe ca să le audă aceste glasuri.

III

— În astă-seară doresc să mănânc afară! poftise căminarul.

Iar după a sa poruncă, masa a fost întinsă în pridvor.

Harieta a venit pe urmele slujnicei să cerceteze dacă nu i-a scăpat ceva, uitucă şi toantă cum o ştie. A tipărit sarea din solniţă cu vârful cuţitului, a schimbat şervetele la locul lor. S-a tras doi paşi înapoi să-şi dea socoteală mai bine.

Nu lipsea nimic.

Îşi frecă şi ea mâinile, cum a văzut că face tătâne-său când a isprăvit o treabă cu mulţumire: a rupt preţul bucatelor cu misiţii de grâne ori şi-a băgat păpuşoii în pătul. E îmbujorată la faţă, cu bobiţe de sudoare pe buza răsfrântă în sus şi puţin cam umflată, ca a copiilor după ce-au plâns, cu toate că nu plânsese. Dimpotrivă, până acum a forfotit pe lângă cei mari la cuptorul de pâine; să dea ajutor, spunea ea; să încurce lumea, spuneau ceilalţi.

În fiecare seară de sâmbătă, cu foarte mare înfrigurare ia parte la aceste pregătiri, care intră şi ele în orânduielile nestrămutate ale casei. Acum evenimentul căpătase mai mari proporţii. Întâia oară în acest an, a intrat la plămădeală făină proaspăt adusă de la moară, fruntea făinei din grâul cel nou. Harieta a strecurat în cuptor şi doi hulubi pântecoşi, cu ochi mărunţi de cărbune; unul pentru dânsa, altul pentru Mihai. Se mai află şi oarecare colaci împletiţi în

trei cununi pentru trimis mâne la biserică, har Domnului că pământul a fost încă o dată hrănitor şi lanurile ferite de grindini.

Astfel de rituri se împlineau cu evlavie, într-o casă care trăieşte din îndurarea cerului şi a brazdelor. Harieta e pătrunsă de nemăsurata lor însemnătate. E amărâtă numai că din atâtea bunătăţi nu se poate înfrupta şi fratele rătăcitor.

Deodată a adulmecat cu nările. Gata! S-a sfârşit. Un miros puternic de azimă caldă a dat năvală să aţâţe pofta tuturor flămânzilor de pe lume.

Harieta şi-a îndreptat ochii la tacâmul lui Mihai, care iarăşi are să rămână gol. A strâns din umeri în semn de neputinţă. N-are încotro! Cina nu mai poate întârzia, de vreme ce-a ieşit pânea de la cuptor. Şi parcă e un făcut! Ca nealtădată, toţi în afară de Mihai sunt în astă-seară pe aproape, s-ar zice dinadins ca să se bage mai bine de seamă că numai el lipseşte. După divanul de adineaori, cei patru fraţi mai mari şi tovarăşi de pătimire, s-au închis să mogorogească în odaia lor, fiecare pe marginea crivatului, cu nasurile în pământ.

Înainte de a merge să-i cheme, Harieta n-a renunţat la o ultimă încercare. S-a înălţat în picioare pe grinda parmalâcului, cu o mână ţinându-se de stâlp, cu cealaltă adumbrindu-şi ochii.

Iscodi de-a lungul şleaului, dincolo, peste zaplaz.

Nici urmă de Mihai.

Trec cară domoale în pulberi aprinse. Scârţâie o cumpănă de fântână sprijinită într-o salcie. Tânguie lin un clopot de turmă departe. Pe deal, soarele apune în pâclă de aur şi valea-i în fum.

Poate cât durează o clipeală de gene, a lunecat şi pe lângă dânsa presimţirea că e ceva rar şi duios în seara care sfârşeşte. Dar nu pentru dânsa sunt asemenea semne; cum nici celelalte n-au fost pentru Şerban… Presimţirea numai a fâlfâit uşure şi a trecut. Asfinţitul a rămas doar ceea ce

înfăţişează în fieştece seară, într-aceasta latură a Moldovei, de ani şi de ani. Un sfârşit potolit de zi într-un sat sărac, cu plugari care se-ntorc vlăguiţi la bordeiele lor şi cu femei care scot apă în ciutură să pregătească veşnica fiertură de buruieni şi ceaunul veşnicei mămăligi.

Harieta îşi făcu vânt în sus, sări, se cumpăni fiindcă a fost aproape să cadă, şi, cu fustiţă-n vârtej porni să-şi îndeplinească încă una din numeroasele ei slujbe care nu se mai isprăveau.

— Tată! răsună glasul din odaie în odaie. Mamă! Şerban… Iorgule! Nieu, Matei, Aglăiţo, la masă! … Poftiţi la masă! …

Pe rând au apărut toţi la chemare.

Mai întâi căminarul, luând loc în capul mesei după ce şi-a făcut semnul crucii şi a mulţămit Domnului pentru pânea cea de toate zilele. Ca întotdeauna s-a aşezat cu spatele la uşă şi cu faţa spre ogradă, plăcându-i să nu piardă din ochi cuprinsul acaretelor şi robotul de sară al slugilor.

Pe urmă, unul câte unul, s-au înşirat la dreapta şi la stânga pe băncile de lemn, feciorii tăcuţi, cu privirile în talere.

Judecata din divan fusese aspră.

Se apropia toamna. Peste puţine zile toţi aveau să se împrăştie la şcoli. Căminarul le hotărâse când şi unde, muştruluindu-i pentru trecut şi pentru viitor. Apăsau încă asupra tuturor vorbele de mustrare şi de ocară.

Iar pe fiecare chip aceste asprimi într-altfel răspundeau, căci altfel erau şi firile lor.

Şerban mocnea, mustecindu-şi tuleiele negre. Nicu era abătut şi căzuse pe banca de scândură, bleandă, cu mânele spânzurând moi. Iorgu rostogolea priviri piezişe pe sub sprincenele de cărbune. Numai în ochii lui Ilie, albaştri, lucea un început de uitare, şăgalnică şi fără de grijă, căci toate treceau uşor pentru dânsul. Ca un Pepelea al familiei ce era, poate că se pregătea să zugrăvească episodul pe-o coală de hârtie şi s-o prindă în cuie deasupra uşii. Dar acum se cuvenea să tacă şi să rămână smerit; tăcea, şi rămânea smerit.

Scăpaseră doi de cruntul judeţ.

Mihai, care hoinărea, numai meleagurile îi ştiau de ştire pe unde, şi mezinul, Matei, tăbârcit de Harieta pe-mi scaun cu perne. Nevârstnic cu totul şi ca atare cruţat de grijile şcolii şi de şmotru, el singur între toţi îşi îngăduia să turbure tăcerea zidită între unul şi celălalt, până când îi va veni rândul să se închidă şi dânsul în capace ca scoica. Deocamdată, cu şervetul legat în jurul gâtului şi cu nodul la ceafă scoţându-i două urechi de iepure alb, a apucat lingura şi a început s-o mânuiască deşartă cu semne de nerăbdare.

— Cu-adevărat, ce-aşteptăm? La ce ne-ai chemat? se miră a dojană capul familiei, despăturind şi el şervetul şi prinzându-l fără marafeturi boiereşti în gulerul de cămaşă ţărănească, fără cravată şi fără bumbi de metal.

— Iaca-ndată vine şi mama… cuvântă Harieta. Încă n-a isprăvit de aşezat pânele-n cămară. Ştii mata? Au ieşit nişte colaci rumeni ca pasca. Iară, pânea; pânea parcă-i cozonac, nu alta! …

Aşa credea ea că risipeşte apăsarea, din aer şi că va aduce poate o lumină pe chipul întunecat al părintelui.

Căminarul părea însă că nici n-a auzit. În minte-şi petrecea galbenii câţi trebuie să-i scoată din pământ pentru cele cinci odrasle, mâine-poimâine gata de drum.

Când Raluca Eminovici se arătă în prag, înţelese îndată după neclintirea copiilor că iar s-a petrecut un neîndurat judeţ; ca în divanurile domneşti de până mai ieri, când voievodul hotăra să mai cadă câteva capete.

Îi privi cu ochi obosiţi şi cu o cută dureroasă în jurul gurii.

Dogoreala focului învăpăiase obrazul smead şi oblong, trezind parcă o umbră de tinereţe amăgitoare. Cu latul palmelor îşi apăsă tâmplele ascunse sub părul despărţit în cărare. Suspină adânc. O durea capul, tâmplele, oasele. Nici pentru dânsa nu se mai isprăvea robia.

Razele asfinţitului o împungeau în ochi. Ea nu văzu asfinţitul acela măreţ şi melancolic, cum nu exista pentru

nimeni de-aici, ci doar pentru rătăcitorul de departe, Mihai. O supăra numai lumina poncişă.

Întrebă moale, trecând spre celălalt capăt al mesei:

— Dar ce-a mai fost, frate? Iară? …

— A fost ceea ce este întotdeauna. Nimic altceva! Răspunse căminarul, rezemându-se de spata scaunului şi măsurând împricinaţii… Îmi mănâncă viaţa, odraslele dumitale. Asta a fost şi asta este. Cum vezi, nimica nou!

Ca la un acelaşi semn, odraslele s-au încovoiat cu nasul mai adânc în talere.

Raluca Eminovici surâse uşor, iar zâmbetul acela o transfigura magic, o duse plutitoare dincolo de aceste prezente şi triste realităţi, undeva foarte departe îndărăt, în timp, sau poate înainte, în timp. Nici ea nu-şi recunoştea întotdeauna copiii aceştia ajunşi la vârsta cea mai vitregă, când li se îngroaşă vocea şi încep a zburătăci. Îi lunecau, se înstrăinau, erau tot ei şi totuşi nu mai erau aceiaşi. Zâmbetul era pentru ceilalţi, cei de-acum câţiva ani, cum îi ştia dânsa mici şi ţinându-se de poale; sau era poate pentru alţii, sprijin şi bucurie a bătrâneţelor, cum îi aştepta şi nu se îndoia că vor ajunge mâine. Căci în feciorii din acel ceas îi vedea mai ales pe cei care au fost ieri sau vor fi mâine. Îi regăsea pe unii sau îi căuta pe ceilalţi, îi iubea pentru contopirea dulce din ei, a trecutului şi a viitorului.

— Odraslele dumitale! mai stărui căminarul, răscolind un vechi viespar de griji şi nemulţumiri.

Raluca Eminovici se aşează la locul său şi despăturindu-şi şervetul, fără să-i caute în ochi, întrebă:

— Odraslele mele? … Mi se pare că tot atât sunt şi ale dumitale, Gheorghieş…

— Ba, mă rog! Cine-i corcoleşte şi-i nintereşte?

— Bine, Gheorghieş… Vor pleca peste câteva zile, şi atunci n-am să-i mai corcolesc şi n-am să-i mai nineresc. I-or nineri străinii! …

Glasul avea o mlădiere joasă şi gravă. Nesimţit, feciorii îşi îndreptaseră faţa spre dânsa, cum se aflau acum florile de

sora-soarelui cu gâturile răsucite după lumina caldă din asfinţit.

Căminarul făcu o mişcare de lehamite cu mâna.

Aglaia se prelinse cu paşi delicaţi, ferindu-şi poalele rochiţei şi suflecându-le, înainte de a sta la capătul băncii, de-a dreapta mamei. I se păru că şervetul nu e destul de curat. Îl schimbă cu al lui Mihai. Harieta o înţepă cu privirea. Nu era prea nimerit aleasă clipa pentru a trage luare aminte că tacâmul acela e încă o dată gol. Aglaia însă nu înţelese sau poate înadins întrebă cu răutăcioasă nevinovăţie:

— Da’ Mihai iar lipseşte?

— Poţi mânca şi fără el! răspunse scurt Harieta.

Apoi, repede încercă să schimbe vorba şi să împrăştie atenţiile aiurea:

— Tată, mata nu vrei sarea? … Mamă, spune-i şi mata tatei cât de frumoşi au ieşit colacii din făina asta nouă…

Privirea căminarului petrecută în treacăt spre harapnicul din cui, dovedi însă fără speranţă că pentru feciorul lipsă pregătea el o răfuială mai cruntă decât bătaia cuvântului.

Masa a durat în tăcere.

Sunau numai tacâmurile atinse. Pâinea cea proaspătă şi caldă din fruntea făinii, aburind să aţâţe pofta tuturor flămânzilor de pe lume, trecea cu noduri prin multe gâtleje. Feciorii în straiele lor aspre, aproape ţărăneşti, căpăstruite în coate, aşteptau să-i înteţească mama şi Harieta ca să scoată în farfurie.

Doreau să sfârşească toate cât mai repede şi să scape de privirea cenuşie pe care o simţeau asupră-le, sfredelindu-i pe rând.

Într-o vreme, căminarul voi să afle dacă au pornit anumite cară cu fin lăsate pe seama lui Nceulai, feciorul cu anume griji şi îndatorinţi în treburile câmpului, pe vremea vacanţei de vară. Băiatul răspunse muteşte, clătinând din cap, semn că porunca a fost îndeplinită întocmai.

— Şi aceasta nu se poate spune cu vorba? îşi ieşi din sărite Gheorghe Eminovici. Ţi-ai pierdut limba, cum ţi-o pierzi la şcoală când te întreabă dascălii, hai? … Află, măi băiete, că datoria cea dintâi a unui om cuviincios crescut, este a răspunde la întrebare! Nu aşa te-am învăţat eu şi maică-ta… Nu ca să-mi stai mut, ne rupem noi bucăţile de la gură, eu şi maică-ta… Cuviinţa e cea dintâi măsură cu care se cântăreşte un om! …

Aici, căminarul Gheorghe Eminovici era în largul său, când ajungeau treburile la bună-cuviinţă şi la purtări boiereşti. Câtă vreme a avut răspunderea gospodăriei de la Dumbrăveni, de sute de ori împreună cu ceilalţi treisprezece vătavi şi slujnicari boiereşti aşteptase smerit, în picioare, lângă uşa salonului, să isprăvească masa şi vorba, oaspeţii nadvornicului sovetnic Costache Balş.

Se aduna acolo lume aleasă, din fruntea boierimii cu urice vechi şi cu steme, nu prospături din timpul lui vodă Mihalache Sturză. Iar de la aceşti oameni crescuţi şi trăiţi în străinătăţi, luase el destulă şi despre multe învăţătură, încât mai avea de unde da şi la alţii. Deschis la ochi, la urechi şi la minte, nu trecuse buiac prin şcoala lumii.

Adesea boierul Costache Balş, din jilţul său moale cu perne de catifea, întorcea ochii spre dânsul să-l întrebe o ştiinţă despre treburile plugăreşti ori despre lecturile din ceasloavele lui închise în dulap; pe urmă, îndestulat de răspuns, aştepta mirarea mosafirilor că are printre simbriaşi un om atât de isteţ la cuvânt.

Deci se afla în drept să-şi mustre feciorul acesta, ca şi pe ceilalţi, pentru îndărătnicia cu care nu-i calcă la nimica pe urme:

— Asta-i, băiete! La masă nu se stă ca la praznic de mort şi la întrebare nu se răspunde ca mutul satului!

Nicu îşi înghiţi nodul din gâtlej şi lacrimile.

Din dosul şervetului, Aglăiţa şopti şuierat Harietei, peste masă:

— Dacă-i Neculai cel prost, ce vrei să facă şi el?

Harieta-i făgădui în gând o păruială.

Ea nu tot aşa cugeta. Bietul Neculai era numai mai simţit decât ceilalţi. A fi simţit nu înseamnă a fi neapărat şi un prost. Fraţii îl porecliseră „Neculai cel prost”, în jocurile lor de altădată, mai mult ca să-l necăjească şi să-l vadă închizându-se în odaie abătut şi plângând. Neculai a crescut; toţi au crescut. Nu mai e vorba de joacă între dânşii. Porecla însă a rămas, cum i-a rămas lui Neculai şi slăbiciunea să lăcrimeze la ocară. Însemnează aceasta a fi prost? … Harieta îşi păstra nelămuritele sale judecăţi şi întrebări pentru alţii, nu pentru o soră ca Aglăiţa; şi pentru altă dată, nu pentru acum.

Căci în această clipă, urmărea cu ochii lărgiţi o ciudată arătare.

În fundul ogrăzii, de după nuc, un cap apărea şi dispărea ca un cap de lăstun dintr-un cuib.

Un timp nu se vedea nimic, ţie urmă repede se iţea de două-trei ori, fără a cuteza să iasă cu totul din ascunzătoare. Trupul era dosit de nucul gros; umbrele serii mai adânci sub frunzarul rotat nu mai lăsau să se lămurească trăsurile chipului… Dar îndată Harieta ştiu cine e acolo şi îşi dădu socoteala ce s-a întâmplat. Mihai se întorsese venind de-a curmezişul ceairului şi a livezii. N-a prevăzut că masa s-ar putea să se afle întinsă în pridvor, la înălţime, ca la un post de supraveghere pentru tot cuprinsul curţii şi acaretelor. De veste a prins abia la jumătatea drumului, când era prea târziu. Şi s-a ascuns după singurul adăpost mai de aproape, rămânând capturat ca într-o capcană; nu putea să dea înapoi, nici mai cu seamă să înainteze, de frica unor prea cunoscuţi ochi albaştricenuşii şi a unui prea cunoscut gârbaci agăţat în cuiul ştiut. Dar nici să aştepte nu-şi afla astâmpăr. Pândea clipa prielnică să se strecoare.

Îndată Harieta se gândi cu teamă că va rupe-o la goană îndărăt. Era pentru dânsul cu mai puţine primejdii. Aceasta nu trebuia să se întâmple. Mirosul de azimă caldă, hulubul

lui rumenit cu ochii de cărbune… Aceasta nu trebuia să se întâmple!

Copila atinse cu mâna genunchiul marnei pe sub masă, apăsând uşor şi plecând pleoapele cu un tremur de rugăminte tăcută.

Raluca Eminovici înţelese.

Zâmbi, şi din nou se săvârşi magia. Faţa oblongă şi pală îşi îndulci liniile într-o blândeţe suavă, ochii neguroşi şi-au catifelat privirea într-o visare dincolo de tot ce se afla trist şi urât şi aspru în jurul ei.

Se ridică să pună capăt mesei. Nu numai atât; întru deplina uşurare a Harietei, rosti sprijinind mâna pe umărul soţului şi stăpânului său:

— Gheorghieş, aş vrea să-ţi vorbesc ceva… Să trecem în casă…

Aşa drumul rămânea liber.

Căminarul se arătă oarecum mirat. El ar fi vrut să rămână şi să-şi soarbă cafeaua afară, cuprinzând cu nesaţ priveliştea gospodăriei într-un asemenea ceas de seară şi de odihnă, ca o binecuvântată răsplată pentru truda începută din zori. Dar mâna de pe umăr stăruia. Îşi urni greoi scaunul. Lepădă şervetul. Făcu semnul crucii de trei ori, mulţumind Domnului pentru pânea lor cea de toate zilele. Se mişcară şi ceilalţi sloboziţi din cătuşele nevăzute.

Din prag, Raluca Eminovici se întoarse către Harieta cu surâsul blând şi vag înduioşat pentru sine, căci se simţea şi ea adesea părtaşa copiilor când era vorba să înlăture ori măcar să amine o urgie a stăpânului lor comun.

Spuse încet:

— Tu să nu te depărtezi. Aşteaptă! Mi se pare că am ceva pregătit şi pentru tine…

Aceasta însemna în înţelegerea lor tainică: „Vezi să nu se depărteze el. Să aştepte. Îi pregătesc şi pentru dânsul aşternut şi mâncare”.

Harieta se repezi să sărute mâna. Îşi făcu loc cu coatele printre hojmălăii de fraţi şi o zbughi sărind câte două trepte

cu fustiţa vâlvoi, spre nucul unde se iţea cu nerăbdare capul de lăstun.

IV.

Luna zugrăvea pe podele o a doua fereastră, de var, despărţită în patru de umbra cercevelelor.

Harieta suflase în lumânare după ce s-a isprăvit masa fratelui întors de pe drumuri. Aşa se ştiau mai la adăpost. Nu se zărea lumina pe sub prag şi n-avea cum să dea cineva peste dânşii.

Odaia era dosită, mică şi nelocuită îndeobşte.

Slujea pentru lăzile cu blănuri de iarnă şi scorţurile de zestre. Pe-o asemenea ladă Raluca Eminovici pregătise pat pentru fugar, ascunzându-l de ochii căminarului şi de răzbunările fraţilor mai vrâstnici şi zaplani, pentru cine ştie ce ispravă săvârşită de Mihai, să le facă năduf fără voie.

Harieta strângea tacâmurile, păşea în vârful degetelor, vorbea în şoaptă, trăgea cu urechea la sunetele cunoscute ale casei.

Mihai, pe marginea lădiţei, aştepta cu mâinile împreunate pe genunchi şi cu ochii la fereastra de lumină aşternută oblu, până la picioarele sale. Ţinea bărbia în piept. Nu i se vedea faţa, nici ochii.

Lucea în bătaia lunii numai fruntea rotundă.

În drumul ei ţesut încoace şi încolo, Harieta păşea uneori pe crucea de umbră.

— Nu mai călca! rosti Mihai în şoaptă.

— Ce să nu calc? se miră copila.

Se oprise în dreptul geamului. Acum şi umbra ei stătea culcată jos, la picioarele lui Mihai; iar umbra aceea părea răstignită pe spetezele cercevelelor.

— Pe cruce nu călca, Harieta! …

Harieta începu să râdă încetişor:

— Ce-ţi mai dă şi ţie prin cap, Mihai? Asta nu-i cruce… Tu nu vezi că-s umbrele ferestrei?

Ca să arate că ea nu se teme, se potrivi mai bine cu picioarele lipite şi cu braţele desfăcute în lumină. Aşa,

arătarea răstignită jos era mai deplină.

O umbră de copil răstignită pe-o umbră de cruce.

Mihai bătu înăbuşit din picior:

— Harieta, te rog nu mai face asta! …

Copila strânse din umeri. Îi ticăia şi ei inima mai repede, la gândul că poate săvârşise într-adevăr ceva neîngăduit şi plin de primejdie. Dar ameninţarea ascunsă îi plăcea. Ieşind din cadra de lumină, spuse cu prefăcută nepăsare:

— Uite, te-ascult… Măcar că eu nu mă tem ca Aglăiţa şi de umbra mea. S-o ştii tu!

Veni în faţa lui Mihai şi îl ispiti, alintându-se:

— Dar pentru asta, ca să te ascult cum te ascult eu întotdeauna, ştii tu ce-ţi cer! … Trebuie să-mi spui o poveste… Numaidecât, acuma, cum erai tu cu mine anul trecut…

— Altă dată, Harieta… Acuma-s trudit.

Copila se aşează pe marginea lăzii, împiugând perna în lături şi făcându-şi loc.

Întrebă, cu gând să-l aducă pe drum ocolit tot la povestea ei:

— Eşti trudit, Mihai? Atunci ai umblat mult, pe departe… Poate ai văzut lupta dintre Mama-Pădurii şi Făt-Frumos, aşa cum am gâcit eu… Spune drept, hai! fii bun cu mine şi spune drept, dacă nu i-ai dat tu căuşul cu putere lui Făt-Frumos şi nu i-a făcut el felul zgripţuroaicei?

Mihai zânibi în umbră la aceste amintiri ale trecutului. Clătină din cap.

— Nu, Harieto. Nu i-am dat nici un căuş cu putere nici unui Făt-Frumos, pentru că n-am văzut niciodată vreo luptă între Făt-Frumos şi Mama-Pădurii. Toate sunt poveşti, Harieto! … Se întâmplă aşa, numai în poveşti…

— Cum poţi, tocmai tu, să spui asta? se minună cu mâhnire, Harieta. Înţeleg, tata, care zice că sunt prostii pentru babe şi pentru copii. Înţeleg s-o spună Aglăiţa, care se crede cucoană mare. Dară tu, Mihai? … Eu ştiu! Nu vrei să-mi mai povesteşti, fiindcă crezi că eu am rămas o proastă

acuma şi crezi că nu pot să le mai pricep toate… Merit eu asta, spune? … Eu, cum am văzut că se băteau, nourii în capete, am ştiut îndată de ce nu vii. Te-am strigat. Te strigau şi dealurile cu mine: hai-hai, Mihai! Hai-hai! Să v îi mai degrabă şi să-mi povesteşti…

Mihai întrebă dus pe gânduri; alte gânduri, ale lui:

— Pe aicea n-a plouat, Harieto?

— Nu, Mihai. N-a răzbit zgripţuroaiea până aicea să-şi facă mendrele şi să strice, De asta n-am mai dus eu grijă de piatră, cum se temea mama pentru câmp, când am văzut că i-a pus capăt zilelor, Făt-Frumos… Haide, te rog, Mihai! … Spune-mi, cum a fost? …

Cu faţa trasă în întunerec, Mihai surâdea altor peripeţii, numai de dânsul cunoscute:

— Pe unde am umblat eu a plouat… Am crezut că-i potop, aşa ploua… M-a prins şi m-a făcut leoarcă de apă.

— Aista-i blestemul lui Şerban. El a fost pocit la gură! făcu Harieta cu pumnul spre odaia fraţilor mai mari şi varvari.

Rătăcitorul nu ţinu seamă la întrerupere, arătând că puţin îi păsa de blestemul lui Şerban şi că nioi n-a fost un blestem atât de crud. Pe dânsul amintirea peripeţiilor îl încânta foarte:

— M-a scăldat ca pe-un pui de bodaprosti… Pe urmă mi-am întins straiele la soare şi le-am aşteptat să se usuce… A fost ceva din cale-afară de frumos şi plăcut…

— Cum poate să fie ceva tare frumos şi plăcut când plouă de-ţi udă straiele? strâmbă din buze cu neîncredere, Harieta.

Nu-l lăsă să răspundă. Făcu abia auzit: Ssst! şi cu mâna îl apăsă pe mână.

Îa sală se apropiau paşii căminarului. Paşii au trecut mai departe. Amândoi au fost pătrunşi de-o mare şi vinovată bucurie, că primejdia a lunecat atât de aproape de dânşii şi nu i-a presimţit că stau pitulaţi alături.

Mihai îşi urmă firul spuselor, în şoaptă:

— A fost ceva foarte frumos, Harieto. Mai întâi pe cer parcă se dădea o bătălie, cum spuneai tu adineaori… Dară nu o bătălie între Făt-Frumos şi Mama-Pădurii. O bătălie între senin şi întunerec; aşa era… Îmi era şi mie frică de ploaie şi de trăsnete, însă vream numaidecât să ploaie… Stăteau florile cu fruntea la pământ…

— Florile n-au frunte! îl îndreptă Harieta.

— … cu fruntea la pământ. După ce-o trecut şuvoiul, toate au înviat… Rândunelele zburau sus-sus, până ce nu se mai vedeau cu ochii… Ai băgat tu de seamă că niciodată cerul nu-i mai senin ca după ploaie? … Mie îmi place furtuna şi înainte, când vine; îmi place şi după aceea, când a trecut… Parcă te temi o dată cu toţi copacii şi cu toate florile de ce-are să se întâmple, şi parcă tot aşa te bucuri cu toate, după ce s-a ră-corit vremea… Să mai vezi, încă… Mi-am uscat straiele şi am uscat şi un fluture căzut jos şi înecat de apă… L-am ţinut în palmă, la soare… Îl răsuceam uşor cu un fir de iarbă să-l ia căldura din toate părţile şi să-l dezmeticească. A început încetişor să-şi facă mustăţile şi să-şi mişte corniţele… Parcă nu-i venea să creadă că trăieşte… Şi-a încercat aripele. Nu-l ţineau… A căzut jos şi l-am lăsat sa se acaţe pe firul de iarbă. L-am pus din nou la soare, în palmă. Era un fluture cu ochi de păun… Pe urmă şi-a luat vânt şi s-a tot dus la florile lui…

Harieta rosti cu dezamăgire:

— Bine, Mihai, asta faci tu? Eu credeam că dai căuşul de putere lui Făt-Frumos şi că vii să-mi povesteşti o întâmplare grozavă, ca s-o visez şi la noapte. Când colo, tu te ţii de fluturi şi de alte nimicuri!

Mihai surâse, recunoscând cu blândeţe:

— De, Harieto! … Ce să fac, dacă aşa sunt eu şi mă ţin de nimicuri?

Adăogă, după un timp:

— Numai de-un lucru m-am întristat deodată, când mi-am adus aminte… Ploaia a intrat în pământ şi a ajuns la Maria…

— Care Maria? …

— Sora noastră… Mai este altă Mărie pe lume? … Vezi că nimeni nu-şi mai aduce aminte de dânsa? … Tu, înţeleg… Când a murit ea, erai mai mică decât îi Matei acuma… N-ai de unde s-o mai ştii. Dară ceilalţi? Nimeni nu mai pomeneşte de dânsa… Era bună. Ea mă îngrijea şi-mi istorisea poveşti… De câte ori plouă ori ninge, când e frig, mă gândesc că ajunge frigul până la dânsa… Atuncea simt o jale şi nu mă mai bucur de nimica… Era bună şi avea ochi ca mama…

Harieta tăcu, rostogolind în mintea ei mică, anumite gânduri ca pentru o asemenea minte.

Întrebă, cu o mustrare în şoaptă:

— Bine, Mihai, dară eu nu port grija ta? Sunt mai mică decât tine, şi tot numai grija ta o port.

— Asta-i altceva…

Harieta se socoti din nou cea mai nefericită şi mai nedreptăţită făptură de pe pământ.

Aşteptă să-şi simtă glasul limpezit de plâns.

Se birui şi rosti cu o nepăsare pornită:

— Adevărat spui tu, Mihai! Câteodată sunt prea mică şi proastă ca să te înţeleg pe tine… De ce te mai gândeşti la dânsa? Dacă a fost aşa de bună cum zici tu, atuncea-i la cer, s-a făcut înger şi ne vede pe amândoi aicea… Ea se bucură şi spune: „Tot n-a rămas singur Mihai. Măcar ştiu că este Harieta să-mi ţie locul meu”… Nu se poate să nu spună aşa, dacă-i înger şi ne vede! …

— Asta-i altceva repetă Mihai.

Se scutură, trăgându-se mai adânc în întunerec. Cu glasul înăsprit care nu îngăduia niciodată o împotrivire a Harietei, îi hotărî:

— Mai bine să lăsăm toate acestea… Mi-e somn. Du-te şi-mi schimbă cartea. Intri încet în salonaş, o pui la loc, în dulap, şi-mi aduci alta… Cauţi în raftul al doilea, numeri de la dreapta spre stânga până la a şaptea carte… Pe aceea mi-o aduci. A şaptea, bagă bine de samă!

Mihai îi întindea cartea cu foile încă jilave, căci nu scăpase nici ea de potop.

Harieta nu se dădea însă dusă deşi ştia prea bine că tot se va supune:

— Are să ma prindă tata! … Trebuie să aprind şi lumânarea… Ce să spun eu dacă mă află acolo, cotrobăind? Vai de chelea mea dacă mă găbuieşte! …

— Eşti tu destul de deşteaptă ca să găseşti ceva de spus! îi puse Mihai mândria la încercare.

Pentru el nu mai încăpea îndoială că Harieta a şi făcut de îndată un plan şi că e destul de vrednică pentru a afla răspuns la toate; mai înţelegea însă şi că înadins umflă primejdia ca să dea mai mult preţ faptei sale de mare cutezanţă. Harieta într-adevăr ascuţi auzul ascultând zgomotele de-alături. Avea prilej să-i arate lui Mihai că n-are de ce jeli atâta lipsa Mariei, care poate nici n-ar îi făcut ce săvârşeşte ea pentru dânsul.

Rosti cu un amestec de supunere şi de provocare:

— Bine, Mihai! Am să mă duc, ca să vezi şi tu ce sunt în stare să fac pentru tine. M-am gândit… Am să spun că am auzit mâţa mieunând şi că m-am dus să-i dau drumul afară… Tot a închis-o săptămâna trecută Şerban, de-a mieunat toată noaptea şi nu ştia nimeni pe unde-i… Dară Mihai, află de la mine! Asta-i cea din urmă carte pe care ţi-o mai aduc, dacă n-ai să-mi povesteşti şi mie ce citeşti tu acolo… Nu-i drept, numai tu să ştii şi eu să rămân o proastă care nu cunoaşte nimica din cele câte-s pe lume… Făgăduieşti?

— Da, Harieto, am să-ţi istorisesc, consimţi fără convingere Mihai.

— Când?

— Altă dată…

— Nu. Aşa nu mai vreau! De vara trecută, tu întotdeauna tot „altă dată” spui… Altă dată, altă dată! … Când are să fie altă dată aceea? …

— Poate mâne.

Harieta prinse a râde, clătinând cu milă din cap şi astupându-şi gura cu mâna, să nu i se audă râsul:

— Vezi cum nu ştii tu nici măcar să spui o minciună acătării? De ce făgăduieşti pe mâne, când mi-ai cerut să-ţi aduc aicea şi merinde? ... N-am înţeles eu adicătelea pentru ce-ţi trebuie? Adineaorea colac; acuma carte... Înţeleg eu ce pregăteşti... Mâne dimineaţă iar nu te mai vede nimeni... Zi tu acum, că n-are să fie aşa?

Mihai nu-şi dădu cuvântul. Rămase privind în nemişcare fereastra de lumină culcată până la picioarele lui. După cum se scurta lumina, se ghicea că dincolo de casă, luna coboară repede spre apus.

— E târziu. Harieto...

Copila ascunse cartea în sân, deschise uşa încet, ascultă, pe urmă se prelinse cu paşi de pisică în săliţă.

Mihai, rămas singur, se ridică de pe marginea lăzii. Îl urmărea şi pe el un gând, pe care nu-l putea trece în fapt decât singur, lără martori.

Se aşează în fereastra luminată de lună. Vru să-şi potrivească mâinile pe umbrele spetezelor, ca să rămână culcată şi la picioarele sale o umbră răstignită. Dar el era mai mare decât Harieta ori poate că spetezele erau prea scurte sau poate că se micşorase fereastra de lumină. Oricum se aşeza, braţele întinse depăşeau crucea. Nu erau pe aceeaşi măsură. Crucea dispărea înghiţită de umbra-i înaltă.

Veni la loc cu nemulţumire. Harieta îl găsi cu obrajii în palme, îngândurat.

— Uite, ţi-am adus! spuse, apăsându-şi mâna pe piept să-şi astâmpere bătăile inimii după aventuroasa expediţie. Ţi-am adus şi trebuie să plec îndată. M-a trimis mama la culcare. Are să vină şi la tine.

Mihai cercetă la fereastră titlul de pe coperta cărţii.

— N-am greşit? întrebă copila cu îngrijorare.

— Nu, Harieto... Cum să-ţi mulţumesc eu pentru toate aeste?

— Tu ştii, Mihai… Nu-i greu. Nu-ţi cer mult, ţia. Să-mi povesteşti ce scrie în cărţile pe care ţi le aduc… Ori mai bine, să mă înveţi şi pe mine să citesc, ca să scapi de povestit… Când ai să faci asta pentru mine, Mihai?

— Acum e prea târziu, Harieto… Aproape a trecut vara… în vacanţa de Crăciun am s-o fac. Sau la Paşti; la vara viitoare… Avem timp…

Pe buzele Harietei veni întrebarea plină de dojana. Ar fi putut să-l întrebe cum de găseşte el timp pentru hoinărelile sale, iar pentru dânsa nu află măcar un ceas pe zi? Dar îşi văzu fratele aşezat din nou cu obrajii în palme, se gândi că el rămâne singur aici ca într-o închisoare, în vreme ce fraţii ceilalţi vorbeau şi se hârjoneau în odaia lor. Socoti că n-are drept să-l mai mâhnească şi făcu pregătirile de plecare.

— Ai tot ce-ţi trebuie, Mihai, pentru mâine dimineaţă… Schimburi curate, straiele cele bune, botinele… Zău, nu pleca iar! … Ai să dai ochii cu tata înainte de-a merge cu toţii la biserică… Scapi uşor! Atuncea ştii că nu vrea dumnealui să se mai mânie şi să spună vorbe grele înainte de a se închina… Îmi făgăduieşti?

Mihai nu se clinti, nu scoase un cuvânt.

— Atunci somn bun. Mihai! rosti Harieta cu părere de rău.

— Noapte bună, Harieto.

Copila nu închise uşa. O lăsă lipită, ca să poată intra şi altcineva fără zgomot, pe urma ei.

Mihai a rămas în cămăruia întunecată, pe marginea lăzii, cu obrajii în palme. Fereastra de lumină îi fugise de sub picioare. Se împuţina văzând cu ochii, cu spetezele crucii de umbră din ce în ce mai mici şi nelămurite.

În casă, dincolo, în celelalte odăi şi în sală, se auzeau cele din urmă vuiete surde de dinaintea culcării: un zăvor tras, o clanţă încercată, cineva întrebând somnoros de lumânare şi de sfeşnic; căminarul tuşind şi căscând cu un gemăt adânc de făptură a jugului istovită.

Pe urmă tăcerea se lăţi ca o apă neagră şi grea.

Fugarul stătea nemişcat cu obrajii în palme. Nici când simţi foşnetul rochiei oprindu-se la uşă, intrând, apoi apropiindu-se, punând perdea între el şi ultima lucire împuţinată a lunii, nici atunci nu ridică ochii.

Mâna bună şi caldă îi cuprinse fruntea. Încercă să-i înalţe faţa în drojdia de lumină. Fugarul încordă vinele gâtului, punând împotrivire. Mâna a renunţat; degetele au rătăcit în cârlionţii părului, moi, dar înăspriţi de colbul tuturor drumurilor.

Fereasta de lumină era acum acoperită cu desăvârşire.

— Mihai, întrebă şoapta uşoară şi tristă, ce este cu tine, copile? De ce mă mai superi şi tu?

Fugarul îşi ascunse obrazul în poalele rochiei.

— Mamă… şopti agăţându-se cu mânele. Mamă…

— Mi-ai făgăduit că te linişteşti… De ce vrei tu să mă vâri în mormânt, copile? …

— Nu spune asta, mamă… Nu spune şi mata aşa, mamă! Nu fac nimănui nici un rău…

Raluca Eminovici se aşează alături de dânsul. Îi strânse capul la sân, netezindu-i părul, fruntea; degetele au coborât spre ochii copilului şi-i simţi genele ude de lacrimi. Nu-l mai mustră. L-a ţinut strâns, legănat, aşa cum îl legăna când era într-adevăr numai un copil şi-i aparţinea cu totul.

Prin haina aspră şi neagră, fugarul asculta înlăuntru, după gratiile coastelor, bătaia măruntă a inimii, ca o pasăre vie închisă acolo. Tic-tacul îl toropi într-o dulce căldură. Fruntea se lăsă tot mai grea, trupul tot mai moale, căzut de trudă.

Raluca Eminovici îl dezbrăcă prin întunerec şi îl întinse în aşternut, potrivindu-i învelitoarea până la bărbie.

Aşteptă în picioare, să-i asculte şi ea răsuflarea uşoară şi regulată.

Făcu asupra lui semnul crucii, oftă şi se strecură din cămăruie, în casa scufundată în apa neagră şi moartă a somnului, unde ea singură rămânea să se răsucească în pat până după ce cântă cocoşii de miezul nopţii, oftând şi

gândindu-se la o mie de întrebări fără răspuns, la o mie de mâhniri fără tămăduire.

În zori, când Raluca Eminovici, deşteptată la grijile şi îndatorinţele sale, desfăcu lin uşa, Mihai dormea încă. Împinsese perna. Cu capul pe-o mână şi cu fruntea acoperită de celălalt braţ îndoit, se încolăcise prin somn ca un pui da sălbăticiune a pădurilor.

Căută cu ochii orânduielile Harietei. Se aflau toate cele trebuitoare: schimburile împăturite, rândul de haine, botinele – colacul şi hulubul rumenit şi pântecos, cu ochi mărunţi de cărbune.

Încercă să-i aşeze capul pe pernă.

Fugarul se împotrivi, scâncind prin somn şi prin vis.

Îl lăsă să rămână în voia sa, aşa, cum poate de atâtea ori doarme el, cine ştie pe unde.

Se gândi, la ieşire, să tragă zăvorul şi să-l păstreze ostatec.

Dar i se păru aceasta o trădare. Mai era pe urmă şi o fereastră gata deschisă. Ar fi fost deci şi trădare şi fără folos. Încă o dată făcu asupra lui semnul crucii şi închise uşa la loc.

Iar peste două ceasuri, Harieta găsi cămăruia goală, aşternutul împrăştiat, straiele şi schimburile vechi aruncate.

— Ştiam eu! oftă.

Şi începu să le strângă, ca să nu mai rămână nici urmă din trecerea lui Mihai pe acolo.

V.

Fiind zi de sfântă duminecă, toţi ai casei au îmbrăcat vestmânt de sărbătoare.

Căminarul roc nemţesc, croit de meşterul din Cernăuţi unde-şi primenea straiele când mergea să-şi petreacă feciorii la şcoli; Raluca rochie neagră de atlas, după moda timpului, cu mânecile înfoiate la umeri, cu poalele coborâte în pământ şi prelungindu-se într-o coadă pe care o înălţa

uşor cu degetele – să nu măture a doua oară odaia – cum o necăjea în glumă Gheorghieş în toanele sale bune.

Aceste glume nu scăpau din vedere nici inelele scumpe, cerceii de mărgean şi alesida de aur din izvodul de zestre, la care podoabe Raluca Eminovici nu renunţa în puţinele sale zile de tihnă, mai ales când aştepta musafiri ca acum.

Băieţii au scăpat şi dânşii de hainele căpestrite în coate; Aglaia a treia oară şi-a potrivit zulufii în oglindă; Harieta în sfârşit a încălţat botinele de ghemţ, în lipsa condurilor de aur bătuţi cu nestemate, pe care Făt-Frumos întârzia să-i aducă în zbor pe armăsarul hrănit cu jăratec.

Un ceas îşi căutase pieptenele pierdut fără urme. Nu l-a aflat nicăirea, nici chiar la priporul unde-şi făcea pedeapsa caimacamul Vogoride. Cotrobăise pe jos, prin spini şi prin troscot, îl întrebase cu binişorul şi-i bătuse mânioasă din picior. Caimacamul clătina din barbă apărându-se de muşte şi jurându-se că nu ştie despre ce pieptene poate fi vorba. Harieta s-a mângâiat după puţină vreme. Îşi spuse la urmă că poate nu-i este scris s-o copleşească toate huzururile într-o singură zi. Să aibă şi pieptene, să se fudulească şi cu botine, ba să-şi mai pună şi cerceluşi în urechi ca Aglăiţa! … A prins părul în cordeluţă neagră de catifea şi s-a alăturat cuminte de maică-sa, când toată familia a fost gata să purceadă la bisericuţa de lemn dintre tei.

Nu-şi înfruptase nimeni gura, căci până şi păgânii îşi fac închinările lor păgâneşti pe inima goală.

Toţi au ascultat slujba, unii cu mai multă smerenie, alţii cu mai puţină; au îngenuncheat la citirea Evangheliei, fiecare rugându-se pentru grijile şi nădejdile sale deosebite, după chipul şi cugetul său deosebit.

Şerban s-a plecat numai într-un genunchi, de ochii părinţilor, căci înstrăinat de credinţa bătrânească prin învăţătura lui proaspătă nu admitea minuni; putea să probeze cu cartea în mână că omul cu toate oasele sale, cele două sute opt la număr şi cu toate măruntaiele din planşetele de anatomie, n-a putut fi zidit din lutul

Dumnezeirii într-o clipală de ochi; după cum nici nu mai poate învia un cadavru din morţi, fie că-l cheamă Lazăr, fie că-l cheamă Iisus. O carte de mare vâlvă, atunci apărută şi tălmăcită în nemţeşte, a unui oarecare Darwin, le dovedea cu prisosinţă aceasta, mai scormonind pe deasupra că omul are rubedenii de neam prost: momiţe şi alte dihănii.

Gândul îi plăcuse cu deosebire lui Ilie. Printre două evlavioase cruci, Pepelea îi şoptea astfel de giumbuşlucuri pe socoteala venerabilului preot, bărbos şi roşcat din faţa altarului, pe care spunea el că l-ar fi văzut chiar în acea dimineaţă pogorând amarnic de grăbit cu scara dintr-un momiţoi mare şi pântecos, cum avea el numaidecât să zugrăvească unul.

De câteva ori căminarul a întors capul spre dânsul să-l aducă la simţul cuviinţei. A tăcut. Ceilalţi tăceau de mai înainte, pătrunşi de sfinţenia locului.

Raluca Eminovici cerea îndurare Bine-Făcătorului, pentru norocul şi sănătatea copiilor.

Căminarul se ruga A-toate-Puternicului pentru mintea lor şi pentru bucatele cimpului.

Colacii şi colivele din grâul cel nou, cu lumânărelele de ceară înfipte în cruce, au căpătat binecuvântarea. Parte au rămas părintelui şi nevolnicilor întru pomenirea odihniţilor din pământ şi poate din ceruri. Parte s-au întors acasă pentru îndestularea stăpânilor şi a slugilor.

Pe urmă, ziua a prins a curge domoală şi lungă, cu ograda deşartă de vuietele treburilor din alte dimineţi, aşa cum orice gospodărie de ţară pare pustie dumineca.

Căminarul s-a închis după amiază în salon să pună orânduială în socotelile condicilor.

Încurcate erau socotelile, cum încurcate se arătau şi timpurile.

Cheltuielile şi soroacele datoriilor băteau la uşă. În pământul Ipoteştilor băgase toată agoniseala, zestrea nevestei, banii de pe casa din Botăşăni vândută; alţi galbeni împrumutaţi cu sineturi, cu zăloguri şi cu dobânzi grele de

la neamurile Ralucăi şi de la străini. Iar el, cu toată înverşunarea care-l smulgea cu noaptea în cap din pat să-l zvârle în şaua calului, se simţea câteodată ostenit. Ca o moară când se opreşte şi atunci lasă văzului pietrele măcinate şi încheieturile dislocate; tot aşa şi el în zilele de sărbătoare îşi număra golurile neîmplinite.

După ce-a închis condicile, a stătut un timp cu ochii la tabloul Ralucăi din perete, zugrăvit odinioară de meşterul Anton Zigri, neamţul de la curtea boierului Balş.

Portretul o arăta cum fusese în anii tineri, cu ochii şi faţa de-atunci. A trecut şi peste dânsa viaţa; a trecut şi peste dânsul. Pe ea poate a uscat-o încă mai mult.

Ca să alunge asemenea gânduri turburi şi străine de firea lui cu limpezeala şi răceala lespezilor de sloiuri din gheţărie, căminarul deschise dulapul de cărţi cu uşa de sticlă şi căută un ceaslov care să-l poarte spre alte vieţi şi prin alte lumi.

Era aceasta o desfătare rară şi alinătoare, singura pe care i-au moştenit-o şi feciorii. La învăţătura lor din şcoli se poticneau; în vacanţă se întorceau numai cu pricini de scârbire. Dar cum scăpau la alt soi de cărţi, îndată li se deschidea mintea şi setea cunoaşterii. Gheorghe Eminovici îşi spunea cu oarecare mulţumită de sine, că singurul bun al copiilor tot de la el vine, pe când de la mamă au luat o moliciune femeiască în lupta vieţii, năravul de-a rămâne cu ochii pierduţi şi cu gândul străin de la megieşia realităţilor spinoase şi neîndu-rate.

Îşi petrecu ochii pe cărţile din rafturi: Letopiseţele Moldaviei în tipăritura lui Michail Kogălniceanu, Magasinul historicu, Zaira tălmăcită de Gheorghe Sion, Meropa, Moartea lui Socrat, Lacul Dracului, Istoria Cavalerului de Grie. Observă unele lipsuri. Uşa era închisă la odaie, închisă la dulap, dar copiii ştiau să străbată şi prin borta cheii, subţiindu-se aţă de fum când era vorba să ajungă la rafturile cu cărţi. Măcar despre doi nu avea îndoială: Şerban şi Mihai. Îşi făgăduia să-i ia la rost. Mihai îi

rămăsese dator cu mai multe răfuieli. Dar nu într-o asemenea zi avea să-şi mai învenineze sufletul.

Deschise un ceaslov şi un timp călători în altă lume.

Pe urmă, cartea fu să-i cadă din mână şi el să aţipească aromit de nemişcarea cu care nu era deprins, când năvăli Harieta vestind cu mare aprindere:

— Tată, postelniceasa! … Coana Zenobia! … Se vede butca venind pe deal…

— Bine… Ia seama mai degrabă să nu te prea văd eu pe tine aici, cum ai năravul să te bagi în sufletul oamenilor când îmi intră cineva în casă…

Cu toate aceste poprelişti, Harieta mai întârzie să pună orânduială în odaie; aşezând o pernă în colţ pe sofa, culegând în pumn gunoiul de tutun hăcuit pentru ciubuc şi cenuşa din scrumelniţă, împingând mai bine în sertar condicile cu tartaşele tari.

Căminarul îşi îmbumbie rocul, pipăi nodul legătoarei, îşi netezi barba.

Coana Zenobia, postelniceasa, era o prietenie a casei care-i măgulea pe amândoi, pe dânsul şi pe Raluca, fiindcă le aducea puţintel din măreţia curţii şi a iznafului de mosafiri de la Dumbrăveni. Acolo au cunoscut-o şi din cunoştinţa de-acolo s-a legat prieteşug.

Bătrână şi vădană, zgârcită şi cu tabieturi, stăpână pe-un venit curgând din mana pământului şi-a cerului, din truda şi sudoarea clăcaşilor, coana Zenobia pornea în fiecare duminică şi zi de sărbătoare, să colinde curţile de prin vecinătate, lacomă să afle ce se mai spune şi ce se mai petrece în această ţară a unor atât de nebune prefaceri. În vara aceasta târa după dânsa şi un nepot venit din ţara muntenească, Radu Dospinescu, feciorul unei surori cununată pe timpuri cu un bonjurist din Bucureşti şi înstrăinată de ţara Moldovei.

Cu acest Radu Dospinescu ducea căminarul mare şi plăcută războire.

Era tânăr, colţos, întors proaspăt de la Paris, cu idei înaintate; îl bănuia că şi-a adus întâia oară aminte de mătuşă-sa din ţara Moldovei, numai fiindcă bătrâna se apropia de sorocul morţii, iar o moştenire se cuvine din vreme îngrijită, ca un măr pe care l-ai sădit în pământ şi nu-ţi dă roade dacă nu treci să-l mai întrebi de sănătate şi să te mai prefaci a-l curăţa de omizile singurătăţii.

Ieşi în pridvor, trimise glas şi Ralucăî să fie de faţă la întâmpinare.

Butca postelnicesei cârmi la poartă în trapul cailor, patru la număr, înhămaţi buziş.

Căminarul simţi o adevărată plăcere de cunoscător pentru îndemânarea ţiganului de pe capră, care atât de măiestru a trecut cu roţile largi printre stâlpi, fără să încetineze mersul şi fără să atingă măcar un orcic.

De altminteri coana Zenobia nu părăsise nimic din obiceiurile vechi, ale timpurilor de belşug şi mărire. Pleca la drum cu tot tacâmul. Arnăut cu pistoale la brâu pe capră; scăunaş căptuşit cu pluş pentru coborât. Numai că straiul vizitiului era cam petecit la coate şi butca fusese în toată fala ei de bună seamă tocmai pe vremea lui Pazvante.

— Toate închinăciunile! Bine-aţi venit în casa noastră săracă! se ploconi gazda în capul pridvorului, când ţiganul propti caii în hăţuri cu afurisit şi neîntrecut meşteşug, la depărtare numai de-un deget de scară.

Căminarului nu-i fu însă îngăduită vremea să dea mână de ajutor la coborâş.

Nepotul postelnicesei sărise sprinten şi, înaintea arnăutului de pe capră, potrivise el scăunaşul de pogorât şi întindea mâna bătrânei.

„Aista-i cel mai mare mehenghi! gândi minunându-se, Gheorghe Eminovici. Nu-i scapă lui moştenirea din mână, cum n-au să-mi smulgă mie nici o sută de draci Ipoteştii! …”

Postelniceasa se descărcă din butcă lin şi cu băgare de seamă, să nu i se dezghioace cumva ciolănaşele uscate şi

adunate numai în pielea zbârcită cu o mie de creţuri, ca un săcuşor de pergament.

Urmată sărutări pe obraz din partea femeilor, sărutări şi strângeri de mâini din partea bărbătească.

După care îndepliniri, coana Zenobia a fost purtată de subţiori, dezbrăcată de mantilă şi înscăunată în jâlţul cel mai de cinste al salonului-canţelarie.

— Ţi-ai ascuţit sculele, arhon căminare? întrebă cu aţâţată veselie Radu Dospmescu, frecându-şi palmele ca un voinic nerăbdător să înceapă lupta.

Căminarul surâse pe sub mustaţă. Îi plăceau şi lui asemenea războiri, în care putea să arate că nu-i un oricine.

— Mai domol, tinereţe! Avem vreme…

— Ehei, arhon căminare, vremea n-aşteaptă! Niţeluş dacă ai pierdut pasul, ai rămas dă trenul progresului. Les temps vont vite! …

O fi şi aşa. Dar eu pot să-ţi întorc şi altfel: Hâtez-vous lentement! cum zice franţuzul, ori cum zice neamţul: Eile mit Weite! …

Căminarul se lăsă pe spatele scaunului hohotind zgomotos şi dezmierdându-şi lanţul ceasornicului de la brâu, cu mare încântare că a avut prilej să-i arate munteanului acestuia bonjurist cum o rupe el destul de curăţel franţuzeşte şi nemţeşte din auzite şi din vechea lui slujbă; mai ştiind să găsească de îndată şi la toate capac!

Radu Dospmescu surâse nepăsător la asemenea deşertăciune, atingându-l cu un sfichi în treacăt:

— Ştiu, căminare! Au spus-o alţii încă mai de demult. Strămoşii noştri, romanii: Festina lente. Se găseşte în orice dicţionar dă latinească. Dar nu d-aia e vorba… Înţelepciunile vechi au cam început a năpârli… Vremurile sunt noi, cer înţelepciuni noi, după cum cer şi oameni noi.

În inima căminarului citatul latinesc intră ca un ghimpe. Junele îi trecuse cu ibrişinul pe la naS. Amintindu-i că învăţătura lui e fără temelie de şcoală, din auzite mai mult,

mai puţin din citite. Boierii de la Dumbrăveni nu vorbeau latineşte.

Dar în gând îşi repetă de două ori însoţirea de cuvinte: Festina lente… Festina lente… E bună de păstrat în cuget şi aceasta, căci pentru dânsul nimic nu se părăduia de haram din tot ce auzea şi vedea.

Postelniceasa îl împiedecă pentru un timp să urmeze războirea. Voi să afle ştiri despre preţuri şi vânzări, ceva despre o Ghiculeasă din neamul Bălşeştilor plecată cam de multă vreme din ţară.

Munteanul se ridică de pe scaun şi, cu mâinile la spate, cercetă cărţile din dulap. Scoase una şi se apropie de fereastră să caute lui paragraf, fiindcă dăduse peste un exemplar rar.

Era un tânăr înalt, bine legat, cu mijlocul strâns în redingotă de postav fin, cu gulerul larg şi cu nodul mare de mătase acoperindu-i piepţii cămăşii. Faţa prelungă, colţuroasă, cu mustaţa răsucită şi cu favoriţi scurţi, îşi afla o îmblânzire numai în privirea galeşă a ochilor. „Ochii mânesei, de moldovancă!” – îi categorisise îndată căminarul, de la întâia vedere, neînvoindu-se a recunoaşte valahilor de peste Milcov, vreo însuşire alta decât aceea de hrăpăreţi, guralivi şi fuduli. Dreptate fără îndoială n-avea, căci dacă sora postelnicesei măritată după bonjuristul din Bucureşti semăna într-adevăr cu dânsa, în acest caz nu de la mama moldoveancă luase Radu Dospinescu ochii şi privirea galeşă.

Coana Zenobia era ascuţită la toate. La nas, la bărbie, la glas, la privirea ochilor mici şi verzi ca două grăunţe de mazăre crudă. Cu degetele ascuţite făcea mişcări ascuţite; cu glas ascuţit dădea răspunsuri ascuţite.

Îndată ce se văzuse în scaun, căpătase viaţă, căci numai picioarele le avea moi şi o sprijineau anevoie. Când umbla, gârbovită în toiegelul cu mâner de argint sau dusă de subsuori, căminarul nu-i dădea nepotului mai mult de un an-doi aşteptare până ce va să intre în stăpânirea

moştenirii; când o vedea însă în jâlţ, ţesând cu mânele şi cu glasul, prelungea aşteptarea până la zece-douăzeci de ani.

Nici o clipă nu-i intra în cuget şi gândul că munteanul s-ar putea întâmpla să caute altceva, aici, în ţara moldovenească. Om de bani şi de interes, din greu muncind pentru bani şi interes, nu înţelegea o faptă pornită din alte pricini şi ţinând la foloase ce nu se pot preţălui în zimţi.

Când Radu Dospinescu îi spusese că a venit numai pentru ca să-şi cunoască ţara întreagă, pătruns de convingerea că alegerea lui vodă Alexandru Ion Cuza a secat hotarul Milcovului pentru totdeauna, el zâmbise hâtru în barbă. Ştia dânsul prea bine despre ce fel de hotar e vorba! Acel care o despărţea pe postelnicească de moarte. Şi pricepea el că junele ar fi dorit să secătuiască acel Milcov dintre viaţa şi moartea postelnicesei cât mai repede, dintr-o sorbire, vorba cântecului.

În sfârşit coana Zenobia isprăvise de aflat ce-a avut dânsa de aflat. Gustă din şerbetul de trandafiri şi lăudă gospodina care se învrednicise să pregătească asemenea şerbeturi. Lăudă aroma cafelei şi frumuseţea felegeanelor.

Pe urmă, femeile rămaseră să tăinuiască, iar căminarul Gheorghe Eminovici căpătă răgaz să se întoarcă la bonjuristul său.

— Răsfoiam acest tom! spuse Radu Dospinescu, închizând volumul şi aşezându-l în dulap. Ştii domnia-ta că e o carte foarte rară? …

— Tot ce se poate… încuviinţă bănuitor căminarul, convins că munteanul îi suprapreţuieşte cartea numai din făţărnicie.

— Văd că eşti sceptic. Eu însă te asigur că astăzi preţuieşte douăzeci-treizeci de galbeni; copiii dumitale au să ia pă dânsa, peste treizeci-patruzeci de ani, două-trei sute, poate mai mult.

— Dacă m-oi lăsa pe nădejdea asta, a cărţilor şi a preţului de pe aceste terfeloage, n-or să aibă dânşii nici cu ce mă îngropa… Nădăjduiesc însă să rămână după mine o

agoniseală mai cu temei… Pământ! Pământul nu te minciuneşte.

— Şi cărţile te mint? întrebă munteanul surâzând, potrivindu-şi acul cu piatră scumpă în nodul de mătase. Ce om curios eşti dumneata! Ai cărţi în bibliotecă şi dispreţuieşti valoarea lor. Îţi dai copiii la învăţătură, dar nu crezi decât în pământ. Citeşti operele lui Voltaire şi George Sand, şi eşti reacţionar… E un amestec foarte caracteristic vremurilor noastre şi ţării noastre.

— Poate a ţării dumitale vrei să zici? făcu apăsată deosebire, căminarul.

— A dumitale şi a mea; a noastră, a tuturora…

— Vă dă mâna! râse acru Gheorghe Eminovici. Acum vă dă mâna s-o spuneţi! După ce-aţi mâncat Moldova friptă; ca să ne saturăm şi noi, ne întindeţi pe tavă gogoşi de-ale dumneavoastră, munteneşti, umplute cu vorbe. Îi dai înainte cu patria, cu unirea, cu progresul, cu libertatea, cu egalitatea, cu fraternitatea… Până una-alta, ne-aţi luat domnitorul la Bucureşti şi v-aţi adus acasă scaunul domnesc. Acu mai-mai aşteptaţi să vă aduceţi acasă şi ministerele de la Iaşi, ca să rămânem aici cu zarafii noştri şi cu calicia noastră, săraca ţară a Moldovei! …

Radu Dospinescu îl lăsă să sfârşească de căinat, legănându-şi picior peste picior în scaun şi admirându-şi unghia degetului mic, pe care o purta crescută nemăsurat după obiceiul înalţilor mandarini din împărăţia chitailor.

Astfel de jelanii îi erau cunoscute. Le auzea în fiecare zi de partea ceastălaltă a Milcovului.

Când căminarul termină, îşi netezi delicat mustecioara cu unghia prelungă şi luă cuvântul ceremonios, ca la o adunare, cum de altfel vorbise de câteva ori:

— Arhon căminare, prin dumneata se pronunţă două egoisme: unul dă moldovean, ceea ce la urmă e lăudabil, ălălalt dă clasă, ceea ce e niţel mai puţin onorabil.

— Hm! se răsuci căminarul pe scaun, gata să-l întrerupă.

— Dă-mi voie! Te-am lăsat să vorbeşti… Lasă-mă şi pă mine… Mai întâi, ştii că nu sunt muntean decât pă jumătate. Deci nu vorbesc în numele muntenilor, cum mereu ţii să-mi aminteşti. Eu m-am simţit întotdeauna român, nu muntean. Jumătate muntean, jumătate moldovean, cum nu mă îndoiesc că vor fi în curând mulţi din Principatele-Unite. D-aia…

— Destul să te audă cineva vorbind cu pă, cu dă, şi cu dă aia, ca să priceapă ce fel de jumătate de moldovean îmi mai eşti dumneata! … pufni Gheorghe Eminovici cu dispreţ…

— Aia să rămână toată deosebirea dintre noi şi numai d-acilea să pornească toată dihonia… Iată, ţi-am servit şi un moldovenesc neaoş: dihonie! … Ce mai voieşti! întrebă munteanul râzând.

— Chiar că şi merg laolaltă: dihonie şi cu d-aia cu d-ăla şi cu p-aia şi cu p-ăla! D-aia n-are ursul coadă! …

Am să spun pi ceala şi pi ceia, di ceia şi di ceialaltă, oghial şi bagdadie, chiatră şi chicior… Până atunci observ însă că mă furi dă la vorba mea cu lucruri mărunte. Îngăduie-mi să urmez firul! Spuneam că d-aia până la un punct admit egoismul dumitale, ca moldovean pe jumătate ce sunt. Mă simt şi eu puţin d-acilea. Recunosc că prin strămutarea capitalei, laşul va pierde. Va pierde mai mult dacă se va muta şi guvernul, când se va face o unire complectă cu un guvern unic şi cu reşedinţa tuturor ministerelor la Bucureşti. Pentru moment aveţi principe domnitor moldovean, capitală avem munteană… Ca să spun avem şi aveţi, în loc de-a spune: avem împreună cum s-ar cuveni.

— Principii trec, capitalele rămân!

— Să sperăm că nu vor trece nici principii! Alexandru Ion Cuza promite să fie un domnitor mare pentru o ţară mare.

— Cu năucii lui? sări fript de pe scaun căminarul. Cu tehuiul aista de KogălniceanU. Care s-a găsit el să împartă pământul şi să făgăduiască, nebunul, câte în soare şi în lună!

— E moldovean d-al dumitale! ţi-aş răspunde. Dar n-o fac. Spun că e un bun român şi un mare român. Dă altfel am observat că ai cărţile sale în dulap. Letopiseţele. Aveam cuvânt să cred că-l admiri. M-am înşelat?

— Trebuia să rămână la hronicile lui! Acolo, da, îi stătea bine, iar aceste Letopiseţe pe care mi le bagi dumneata în ochi, le-am citit cu plăcere. Dar de-aici, până la a cârmui o ţară, două ţări, cum trage el nădejde, mai va! N-avem să-l lăsăm. N-avem să-l lăsăm noi şi n-are să-l lase sultanul. Să vedem deocamdată ce faţă are să facă el, chiar măria-sa vodă Alexandru Ion Cuza, când va avea a se închina padişahului. Îmi pare rău că e în dârdora pregătirilor de plecare la Ţarigrad. Tare mă tem că are să se întoarcă opărit şi că are s-o lase singur mai domol cu prefacerile…

— Eu mă tem mai puţin! surâse Radu Dospinescu. Nu mai porunceşte sultanul în Europa; n-o să ne poruncească nici nouă. Îţi dau eu toate asigurările că domnitorul a două ţări contopite, susţinute dă Franţa şi dă Napoleon, n-o să se mai prosterneze în faţa sultanului, n-o să-i mai pupe papucul şi n-o să rămână în picioare cu braţele încrucişate pă piept, în timp ce bivolul stă răsturnat în tron, cum dă atâţia secoli se umilesc principii Munteniei şi Moldovei înaintea unui satrap oriental.

— Are să sărute atuncea doi papuci, în loc de unul! Aista are să fie tot câştigul nostru şi al lui vodă Alexandru Ion Cuza! Asta-i şi doresc, pentru ca să vedem un capăt smintelelor!

Patima îl împingea pe căminar să sară cu vorba dincolo de dorinţele sale.

Radu Dospinescu rosti fără să-şi piardă zâmbetul:

— Acuma mi-o aminteşti pe tuşica Zenobia. Numai dânsa e atât de pasionată separatistă! Dar pentru dânsa am o explicaţie uşoară… Îşi apără un timp al său care a trecut, iar dânsa nu are un dulap dă cărţi la spate.

Căminarul se mută cu scaun cu tot, ca să nu mai aibă dulapul cu cărţi la spate.

Socoti de trebuinţă să recunoască în chip cinstit că a depăşit măsura. Încuviinţă:

— Să spun că toate ar mai merge. Hai să fie înmădulare deplină! Vom pătimi noi moldovenii şi copiii noştri, pentru ca să se împlinească o faptă cu care nu ne mai întâlnim. N-o spun din inimă; o spun din judecată. Inima ţine cu Moldova me, nu cu România dumitale. Dară de ce să împingeţi – nu dumneata, că eşti încă tânăr, ci părintele dumitale şi tovarăşii săi, de-acolo din Muntenia dumneavoastră şi acei de aici, din Moldova noastră – de ce să împingeţi lucrurile şi mai departe? Ce-s poveştile aceste cu pământul ţăranilor? Ce-a fost cu nevolnicii duşi sărmanii de ei în Divanul-ad-hoc? Ce înseamnă ştergerea rangurilor de boierie şi a drepturilor care decurg? Eşti fecior de mare spătar şi nepot de postelnic. Cum îţi vine să te lepezi de toate aieste, ca de un strai de care te-ai săturat?

— Cum se leapădă şi babaca dă ele! Cum s-au lepădat chiar beizadelele, banii, voinicii şi logofeţii dumneavoastră dă vestmintele aduse din Fanar şi din Asia! Te-ai mai îmbrăca dumneata cu antiriu dă cutnie, te-ai încinge cu şal dă Ţarigrad, ţi-ai mai pune işlic pă cap şi giubea dă postav albastru? Nu cred! Nu te văd… Cum ne am lepădat dă ăstea, vor cădea şi ălealalte. Te pricep niţel, arhon căminare, având numai în vedere că ţi-ai făcut viaţa în parte pă lângă familia Balşilor, care după cum au fost împotriva Unirii, acuma sunt împotriva înzestrării ţăranilor cu pământ şi a ştergerii privilegiilor. Un Teodor Balş, cum fu caimacamul şi un Grigore Balş, cum fu ăl d-a ridicat cuvânt în Divan în numele ălor 68 dă mii dă fălci proprietate, vor rămâne şi ăia în istoria Unirii. Dar nu doresc nimănui o astfel de faimă…

— Mă rog, mă rog, nu-mi amesteca Balşii! se repezi căminarul agăţându-se de o poveste care-i stătea întotdeauna la inimă şi unde se simţea tare. Pe Todiriţă Balş, răposatul caimacam, nevastă-sa l-o purtat de nas; caută la năravurile şi ambâţurile coanei Catinca, şi ai să

vezi că nu din vina sa, ci din a muierii, le-a făcut el câte le-a făcut! Aşa pate cine se duce după capul femeii, fie că e munteancă, fie că-i moldoveancă… Grigore Balş, cel cu optzeci de mii de fălci din Divan – nu cu şaizeci şi opt cum ai spus dumneata, fiindcă şaizeci şi opt de mii de fălci a fost averea lui Costache Balş al nostru, Tăbâltocul, de pe Dumbrăveni – acel Grigore Balş, zic, e altă crengătură din tulpina Bălşeştilor, şi nu Balşii noştri răspund pentru vorbele sale! Ai noştri, cei mai apropiaţi, numai să ţii izvod câte-au făcut şi ce-au făcut dânşii, aici, în ţinutul Botăşănilor… Ca să vezi şi dumneata că boieria lor n-a fost şi nu este o vorbă deşartă. Unde-i călca în ţinut, peste o ctitorie de-a Bălşeştilor ai să dai! Mergi la Dumbrăveni, ai să dai de sfânta biserică zidită de marele vistiernic al Moldovei, Iordache Balş; te duci la Flămânzi, afli biserica zidită de spătarul Toader Balş cu soţia sa Ruxandra, o Răcoviţoaie; treci mai departe şi vezi că Ionaş Balş a întemeiat satul Ionăşeşti şi Costache Balş i-o ctitorit biserică; dincolo Lupu Balş, marele vornic al Ţării de Jos a înălţat biserica din Plopeni; lui Grigore Balş, altul, nu cel al dumitale, i se dato-reză schitul din Balş; mai afli că un Neculai Balş a dat biserică satului Rădeni şi că o Bălşoaie, coana Elena, nevasta lui Dimitrie Sturză, a ridicat mai deunăzi biserica din Rănghileşti; iară nu mai departe de acuma vreo şapte-opt ani, s-a sfinţit biserica din Boscoteni a unui altuia Balş… Mai vrei să-ţi mai număr?

— Ajunge! … Ajunge! … îşi astupă Radu Dospinescu urechile cu amândouă palmele, turburându-şi frumoasa alcătuire a favoriţilor. M-ai convins! M-ai convins că Bălşeştii dumitale, pă lângă ale lor rele, vor fi având şi bunele lor. Au făcut biserici, deşi mai dă folos ar fi fost şcolile şi spitalele. Au făcut ca toată lumea lor, fapte care aparţin trecutului. Aparţin şi ei tot trecutului. Progresul şi ideile dă libertate şi dă egalitate, nu mai permit însă un caz ca ăl d-acilea, din Moldova… Poate vei fi auzit. L-au

menţionat foile, Tribuna, Naţionalul, chiar Monitorul Oficial al Moldovei. Cazul Vladimir Stoica din Ismail…

— Nu cunosc! îl nesocoti căminarul, zvârlindu-l cu mâna din barbă ca pe-un gândac.

— E bine totuşi să-l cunoşti, fiindcă ăla dovedeşte toată dreptatea noastră! E vestit Vladimir Stoica, pentru faptul că el singur alegător p-un judeţ întreg, se alegea cu votul său unic. Pricepi dumneata ce-nseamnă aia? El se convoca singur dă capul său în ziua alegerii, el constituia singur dă capul lui biroul, el subsemna în proeesul-verbal al alegerii ca preşedinte, ca secretar şi corp electoral, el se alegea singur cu majoritatea d-un vot, adică unanimitatea.

— Halal de dânsul! prinse a râde cu admiraţie Gheorghe Eminovici.

— Dumneata râzi, cum tot astfel a izbucnit în hohot de râs şi adunarea moldovenească la verificarea alegerilor. Dar râsul a trecut, iar Vladimir Stoica a avut cuvânt să reprezinte un ţinut întreg cu drept divin. Povestea s-a sfârşit, arhon căminare! Pregăteşte-ţi copiii în alte idei mai puţin înapoiate. E vorba să ne europenizăm nu numai cu hainele, ci niţeluş şi pă dinăuntru.

Căminarul rosti gânditor:

— Aceasta o fac! Întru cât mă priveşte pe mine, o fac. Îmi rup de la gură şi îi plătesc la şcoli străine… Băiatul cel mai mare, mâine-poimâine îl trimit să-şi facă învăţătura de doftor în ţara nemţească. Ceilalţi au să-i urmeze. Să văd însă cum răspund dânşii la îndrumările şi la cheltuielile mele? Aceasta precum ştii e altă întrebare… Le aleg meserii bănoase… Acelea să le fie moşia lor. Pe ceastălaltă moşie, de aici, le-o hărăzesc fetelor, după ce s-or sfârşi bătrâneţele mele şi mi-oi găsi odihnă cu Raluca, ici, alături ea, în ţintirim…

— Şi dă ce neapărat meserii bănoase? se miră Radu Dospmescu. Dumneata le alegi cariera? Eu cred că dânşii au dreptul să şi-o aleagă…

— Uşor a spune când ai la spate moştenirea marelui spătar şi te mai aşteaptă aceea a coanei Zenobia! … Eşti copil singur la părinţi; învăţătura dumitale ţi-a fost de plăcere şi de fudulie. Pentru copiii mei îmi trebuie învăţături pe urma cărora să culeagă, cum strâng eu bucatele de pe câmp după ce-am muncit o primăvară, o vară şi o toamnă din zori până-n noapte…

— Orice învăţătură produce într-un fel! stărui feciorul fostului mare spătar muntenesc, întors de la şcolile Parisului. Îmi pare că ai copii foarte deştepţi. Data trecută am stat niţel dă vorbă cu un copil extraordinar dă vioi. Mi-a pus întrebări uimitoare şi mi-a dat răspunsuri nu mai puţin interesante…

— Hm! strâmbă din buze căminarul sub barbă, cu mare obidă. Ai găsit dumneata ceva care să te mire la Mihai? Dă-mi voie acum să mă mire şi pe mine mirarea dumitale! Eu, dimpotrivă, tare mă tern că are să iasă soiul cel mai anapoda şi mai prăpăstios dintre toate odraslele mele. Un fugar şi un besmetic.

Radu Dospinescu rosti, scoţând ceasul şi dând semne de plecare:

— Că e fugar să nu te sperie… Fugarii au uneori noroc… Nu i-aş dori să ajungă mai departe fugind, decât unde-a ajuns Tamberlick, aş putea spune concetăţeanul său. Ar fi destul şi pentru el, şi pentru mândria dumitale, şi pentru a Moldovei dumitale! …

— Care Tamberlick? De unde l-ai mai scos şi pe-aista?

Munteanul îl dojeni, ridicându-se în picioare şi apucându-l de nasturul hainei:

— Arhon căminare, ţii răbojul tuturor Balşilor dumitale, dar văd cu părere dă rău că nu-ţi cunoşti bine celebrităţile ţinutului. Există altele mai mari decât ale Balşilor dumitale, care trec hotarul numai dacă pot lăsa în urmă robii dupe şaizeşiopt dă mii dă fălci să muncească şi să le trimită venituri… Întrebi despre Tamberlick? Îl cunoaşte o lume întreagă, iar dumneata cu toate că d-aci e plecat, habar nu

ai cine este! Să ţi-o spun în puţine cuvinte. Acest Tamberlick, ăl mai mare cântăreţ de astăzi…

— Nu-mi vorbi despre măscăricii care-şi câştigă pânea din râsul lumii! se scutură căminarul, ca de-o altă gânganie urâtă, fugindu-i de astă-dată pe gât.

— Lasă-mă să termin. Un astfel dă măscărici vestit în toată Europa şi în toată America, aş fi dorit să ajungă şi feciorul babacăi. Nu m-ar fi dezmoştenit marele-spătar pentru o crimă ca aia, îţi spun pă onoare.

— Poate la dumneavoastră, în Muntenia dumneavoastră!

Munteanul râse cu veselie, alintându-şi mustăcioara cu unghia sa de mandarin din împărăţia chitailor.

— Până la noi. În Muntenia. – îşi aminti făcând haz – mi se pare că un boier d-acilea, d-al dumitale, dă-n Moldova dumitale, Matei Millo, nu s-a ruşinat să apară pă scenă şi să trăiască viaţa d-actor. Talentul, scumpe arhon căminare, nu trebuieşte pus sub obroc, ori în ce ramură de artă se manifestează şi oriunde s-ar naşte el… Observ că iarăşi m-ai depărtat cu mărunţişurile dumitale, d-alea ce voiam eu să-ţi spun. Să-ţi fie oare atât de neplăcută istoria lui Tamberlick înainte d-a o cunoaşte, încât nici nu voieşti s-o asculţi?

— Dacă nu poţi s-o ţii, hai, zi-o ca să nu pleci cu dânsa pe suflet! … consimţi căminarul cu desăvârşire închis la astfel de înţelegeri.

— Ţi-o spun, nu fiindcă-mi stă pă suflet, arhon căminare! urmă zâmbind cu îngerească răbdare, Radu Dospinescu. De ce mi-ar sta pă suflet? Nu sunt d-acilea, n-am nici un talent… Am aflat un lucru minunat şi nu mă lasă inima să-l ştiu îngropat… Pă dumneata însă te priveşte mult mai de-aproape povestea ăstui Tamberlick, tocmai ca părinte şi ca botoşinean… Pă d-oparte dovedeşte că şi fugarii au uneori o soartă ferice pă lume; pă d-altă parte fiindcă mai dovedeşte că orice carieră oricât s-ar părea dă fantastică, devine şi bănoasă dacă şi-a ales-o copilul, nu dacă i-au hotărât-o în silă părinţii. D-acilea chiar începusem. Ăst Tamberlick, ăl mai mare tenor din timpul dă faţă, e nici mai mult nici mai

puţin dăcât un fecior dă ţăran dintr-un sat dupe lângă dumneata. Andrieşeşti ori aşa ceva. Hazardul a făcut să cunosc pă cineva din apropierea sa şi să aflu povestea. Este p-acilea un sat Andrieşeşti?

— Andrieşăni, poate vrei să spui?

— Andrieşeni! fie şi Andrieşeni! Nu ştiu dacă vrun Balş d-al dumitale a dăruit el creştinilor din Andrieşenii ăia vrun schit, dar Andrieşenii ştiu că au dăruit lumii un mare talent. Aia e sigur! … La Paris, unde l-am întâlnit şi l-am cunoscut pă ăst cineva, mi-a istorisit că Tamberlick e copil orfan din Andrieşenii Botoşanilor, că a pornit d-acasă şi s-a tocmit grăjdar la un hotel d-aci din Botoşani, mi-a istorisit că o trupă dă operă în turneu, condusă d-un oarecare Dominico CastigliO. L-a luat după ea, preţuind vocea băiatului, şi că aşa dă-n una-n alta a devenit el ăl mai mare cântăreţ din lume.

— Să fie sănătos! strânse din umeri căminarul.

— E tot ce-i doreşte o lume întreagă! … Să-ţi complectez acum şi povestea numelui. Se numea, când plecă el d-acasă, Toma Cosma. Cercetează în Andrieşeni şi o să dai poate dă urmele rudelor. Când ajunse grăjdar la han, pă lângă patima cântecului a mai căpătat şi patima jocului. Juca în cărţi şi punea banii dă pă bacşişuri pă birlic. Tovarăşii dă joc i-au spus d-aia Birlic. Toma Birlic. Iar Birlicul i-a purtat cum se vede, noroc. Pasiunea nu exclude talentul… Toma Birlic dă la hanul d-acilea, din Botoşanii dumitale, a devenit celebrul Tamberlick, invitat la masa ţarului şi a împăratului Napoleon. Dumneata văd că ţii amănunţită contabilitate dă câte ori strănută ori cască un Balş pă zi… Când cască gura Tamberlick, dă năvală însă o lume întreagă la teatru… E o mică deosebire, dacă nu mă-nşel. Fii mândru, arhon căminare! Ascultă-mă pă mine! Fii mândru că eşti botoşinean. Nu produce patria dumitale d-acilea numai făină albă dă prima clasă şi vestitul ghiudem cu care mă îndoapă tuşa Zenobia. Mai scapă d-acile şi câte altceva să-şi ia zborul…

— Pe mine m-ar mulţumi să-mi dea Domnul măcar trei ani buni, să scot de pe Ipoteşti numai făină albă de clasa întâia şi să scap de datorii. Atâta îmi ajunge! Pe urmă, m-oi pune poate şi tovarăş cu vrun arman la o ghiudemărie; fiindcă aduce bani buni şi negustoria, iară eu nu m-aş ruşina nici la câştigurile negustoriei de ghiudem, de pastramă, de cârnaţi. De orice: bani să iasă. Acestea da, le pricep! Sunt lucruri pe care le pipăi cu mâna! Marfă s-o încerci, s-o măsori, s-o cântăreşti… Dară talentul? Cu ce se mănâncă mâncarea asta? Hrăneşte el pe cineva, se hrăneşte el cineva din talentul cuiva? Tamberlicul dumitale o fi cântând el prin lume, dacă-i un bezmetic şi-a pornit hăulind… Însă tot pe paie are să moară. Asta-i soarta ţâcnelii pe care dumneata o numeşti talent, artă şi ale nimicuri.

Radu Dospinescu se dădu bătut.

Vorbeau două limbi cu desăvârşire deosebite. Nu-i depărtau numai ăla şi aia, numai hotarul Milcovului. Se afla între dânşii o linie trasă nevăzut, dar mai înalt zidită până la cer şi mai greu de doborât decât un perete de cetate.

Îşi scoase din nou ceasul din buzunarul jiletcei, privind cu înţeles spre postelniceasă.

Coana Zenobia se simţea însă mai bine în jilţul său moale, iar căminarul nu era om să-şi lase mosafirii afară din casă cu una cu două.

— Hai să facem pace! îl pofti zâmbind în barbă cu bunăvoie. Tot e vremea tractatelor şi convenţiunilor. Să încheiem pace şi să vorbim despre altceva. V-aş ruga să gustaţi un Cotnar pe care l-am adus eu de la Paraclis şi îl păstrez în beci la loc bun, ca să-l scot numai la zile mari. Să afli şi dumneata ce-nseamnă Moldova noastră, domnule muntean! Raliţo, ia vezi, rogu-te…

Raluca Eminovici se mişcă în rochia foşnitoare de atlas.

Se întoarse mânând de la spate slujnica încărcată cu tablaua şi cu paharele cuvenite, farfuriile cu afumături, plăcinte cu poalele în brâu, colac rumân rupt cu mâna ca să

nu-şi piardă frăgezimea, nelipsitul ghiudem, fală a ţinutului, şi clondirul de vin Cotnar.

— Iar ghiudem? se-nspăimântă Radu Dospinescu, prefăcându-se că-şi caută bastonul şi ţilindrul s-o împungă de fugă pe uşă. Atât ghiudem cât am mâncat eu în acest Botoşani o să-mi ajungă pe toată viaţa.

— Lasă băiete, că-i bun şi ţine de saţ! vorbi ascuţit coana Zenobia. Mai bine trageţi-vă încoace şi mai lăsaţi cele politicale. Căminare, vorbeşte-mi despre acel negustor, Notchi Cucoş, ca să mai uităm sărmanele noastre necazuri.

Căminarul îşi apropie scaunul.

Într-adevăr simţea şi dânsul nevoie să uite cele necazuri. Iar în asemeni împrejurări scotea la iveală un om rar, ascuns sub asprimea celui din fiecare zi. Cu deosebit duh istorisi întâmplările sale de pomină cu Notchi Cucoş, neguţătorul cu care a ţinut el în orândă accizele de băuturi spirtoase din Botoşani. Vorbea şi se văicărea ca acel Notchi; pe urmă arătă cum decurge o întâlnire între Notchi Cucoş şi celălalt Notchi de la Cătămăreşti; cum se zvârcolesc şi-şi amestecă bărbile la o neînţelegere de preţ; cum se supără şi se îndepărtează, cum vin înapoi şi se privesc de-a coasta într-o nesfârşită tocmeală, ca îndată ce-au încheiat-o să-şi smulgă fiecare barba, căinându-se că l-a înşelat celălalt şi că şi-au furat unul altuia pânea copiilor de la gură.

Postelniceasa chicotea subţire, cu icnituri care stăteau să sfarme toate legăturile ciolănaşelor sub învelitoarea de piele răscoaptă.

Raluca Eminovici, cu zâmbetul ei neclintit şi melancolic pe buze, se întreba:

— Doamne! De ce nu-i el întotdeauna aşa? De ce nu se întâmplă minune să-şi descreţească pentru totdeauna fruntea? De ce atât de rar răsună un râset viu în casa noastră? … Altfel era viaţa când am început-o amândoi şi altfel făgăduia atuncea să fie… Atunci semăna cu Ilie de-acuma, trecea cu o glumă peste necazuri, nu punea nimica la inimă, iar glasul lui avea câte o dată o dulceaţă pe care a

pierdut-o şi nu se mai întoarce cum nu se mai întoarce ceva mort… Acuşi, după ce pleacă toţi, se închide cu condicile lui, iese în pridvor să răcnească, intră în casă să tiohăie copiii cu vină şi fără vină, pomeneşte numai de bani, de preţuri, de stricăciuni şi de pagube; pe urmă, mâne, în zori, încalecă în şa şi nu-l mai văd până noaptea… Toate vieţile vor fi fiind oare tot aşa? Pentru asta trăim? … Aşa au să trăiască şi copiii noştri, mereu, mereu, luând de la capăt o robie amară care nu se mai sfârşeşte? …

Radu Dospmescu, ştergându-şi mustăcioara cu batista subţire după vinul brumat de Cotnar, se înălţă de pe scaun să bată căminarul pe umăr:

— Mă-ntrebai ce e aia talent, arhon căminare? … Asta e talent! L-ai făcut praf şi pă Millo şi pă Pascaly…

Căminarul Gheorghe Eminovici i-o întoarse îndată, arătându-i cam ce mutră ar face Notchi Cucoş ori celălalt Notchi de la Cătămăreşti, când s-ar pomeni sub bărbile lor cu o marfă pe care nu dau ei nici un husăr: talentul.

Lepădă scârbit din mână marfa fără preţ; se trase înapoi pe scaun, cu palmele în sus, apărându-se ca de-o spurcată atingere.

— Ce marfă-i aceasta, mă rog? … Şi cine s-o cumpere? Şi unde găseşti un nebun ori un prost, ca să deie arvună pe-o marfă pe care n-o poţi măsura nici cu stânjinu, nici cu chila, nici cu ocaua! …

Postelniceasa râdea cu lacrimi şi căminarului îi era de mirare cum din asemenea uscăciune, înveselirea putea să mai stoarcă un strop de lacrimă.

Pe urmă, Gheorghe Eminovici trecu la nemţii de la Cernăuţi şi la alte episoade din viaţa sa, vrednice de înfăţişat şi altora, spre a lor desfătare.

Într-un timp, ochii s-au umbrit de-o scurtă încruntare.

Pe fereastră îl zărise pe Mihai venind.

Fugarul nu se furişa. Călca fără de grijă în straiele curate de duminecă, încălţat şi cu o carte subsuoară. Aşadar mai dăduse pe-acasă şi aseară ori astă-noapte, deoarece îşi

schimbase straiele! Iar Raluca nici nu-l oprise, nici nu-i spusese că a venit! I-a ascuns… Privi cu neiertare spre nevastă. Raluca Eminovici urmă să surâdă îndepărtat şi melancolic.

Îşi mai dădea socoteală căminarul şi de altă drăcească judecată a tâlharului. Nu se mai ascundea acum, ci îi trecea afurisitul pe sub nas, fiindcă ştia că atâta vreme cât se află străini în casă e apărat de orice răfuială. Învăţătura de lume a căminarului nu-i îngăduia să-şi lese mosafirii singuri ca să-şi muştruluiască feciorul, nici să răcnească în faţa lor la dânsul.

Mihai parcă dinadins se oprise să se uite la cai şi la butcă, vorbi ceva cu arnăutul postelnicesei, ceru voie să mânuiască pistoalele, se cocoţă pe capră şi pocni din puhă de-au fost gata s-o zbucnească telegarii la goană dacă nu-i apuca vizi-tiul de hăţuri; apoi foarte liniştit intră în casă atingând în treacăt, c-o sfârlă batjocoritoare, harapnicul din cui.

— De ce nu mai spui nimic, căminare? se miră postelniceasa. Aş vrea s-audă Răducu meu şi istoria cu aga turcesc, cu care te-ai luat dumneata de piept… Ori cealaltă cu moscalii, când au venit la Dumbrăveni, de-au cumpărat jumătate din fânul moşiei pentru caii sotniilor de cazaci.

Căminarul se întoarse la veselia şi la istorisirile sale, hotărât să facă un judeţ cumplit cu Mihai, după plecarea oaspeţilor. Îl are acuma în casă ca un scatiu închis în cuşcă.

Vremea trecu din nou nesimţită.

Când mosafirii s-au ridicat de plecare şi-au ajuns la ploconelile despărţirii în pridvor, căminarul îl zări a doua oară pe Mihai.

De data asta îşi lepădase straiele de duminică, lepădase şi botinele. Tot aşa de fără grijă cum venise, îşi lua tălpăşiţa.

— Mihai…

Cheorghe Eminovici îşi stăpânise mânia în gâtlej, ţinând să pară străinilor că-şi cheamă copilul ca orice părinte, pentru

cine ştie ce întrebare nevinovată ori alintare lipsită de primejdie.

— Mihai! chemă din nou, apăsând glasul şi ridicând fără voie o repede privire la harapnicul din cui. Da unele umbli tu, măi băiete?

Mihai se opri. Făcu un semn larg cu mâna în care ţinea cartea, spre toate depărtările.

— Ia încolo!

Unghiile căminarului săpară urme adânci în grindă, de mânia clocotind încleştată în el.

— Lasă-l să umble că de asta-i copil! rosti postelniceasa înfăşurată în mantilă şi pregătindu-se să coboare scările cu băgare de seamă, la braţul nepotului. Du-te, băietele, că acuma-i veleatul tău! … Şi bine faci că nu umbli încălţat, să strici cele botine. Talpa pe care ţi-a dat-o Dumnezeu ţie, nu se roade… Se-ntăreşte şi nu trebuie s-o trimiţi la ciobotar să-i pună petec, la lună-la săptămână…

Căminarul încercă să râdă cu haz de necaz, la asemenea bune poveţe.

Mihai, ca un copil cuviincios, îşi puse cartea subsuoară şi înainte de a o tuli la fugă, îndreptă tuturor o plecăciune:

— Sărut mâna la mosafiri. Sărut mâna, mamă! Sărut mâna, tată!

La geam, ascunsă după perdeiuţa albă, Harieta râdea iţindu-se ca o zgâtie de fată ce era.

VI.

Poiana era rotundă, împrejmuită de-o horă de paltini.

Sus cerul adânc, jos otava mătăsoasă. Câteva tufe de aluni – şi o mare tăcere.

Nici apele nu se mai aud. Au rămas undeva, departe, cu clipotul şipotelor, cu tremurul mărunt sub foi de feregă, cu prispa bătută de iarbă şi cu mirosul rece de mintă.

Aici e capătul lumii. Dincolo poate toţi au murit.

Adineaori, adierea molatecă mai clătina încă lenevos florile violete, mai zburlea firul ierbei, legăna un puf plutitor de seminţe şi trecea neastâmpărat în zborul albinelor.

Adineaori, un muşuroi negru de cârtiţă se mişca nesimţit, cu ţărână proaspătă împinsă în creştet de munca ascunsă şi mută a făpturii cu blana molcuţă şi fără de ochi.

Acum şi suflarea lină de vânt a stătut. S-a oprit şi săpătura subpământeană. Şi-au pierdut până şi greierii glasul. Ţipenie nu-i în toată pădurea. Un bondar adormit într-o ceaşcă de floare, a căzut cu pântecul de catifea în sus şi-a rămas aşa, neclintit, somnorosul!

Fără îndoială că dincolo toţi au murit.

Şi totuşi Mihai simţea, ştia, că de undeva îl privesc doi ochi.

A lăsat cartea pe piept mai încet decât o mişcare furişă de mâţă la pândă. A înălţat pleoapele mai încet ca într-o deşteptare din morţi.

Într-adevăr, doi ochi îl priveau.

Pe-o creangă de alun, o veveriţă cu laba mică dusă la piept, cu pana de struţ a cozii arcuită deasupra capului, îl priveşte cu o mare şi prietenoasă mirare. Cu lăbuţa pare că-şi apasă zvâcnirile inimii, care trebuie să fie mai mică decât o alună.

Mihai ştie ce-i spune, ştie ce-nsemnează apăsarea de potolită spaimă acum, a lăbuţei la piept:

— Tu erai? … Cum m-ai speriat! Credeam că e un străin… Pe tine te cunosc. Stai liniştit şi citeşte-n ceaslovul tău… Din partea ta n-am nici o grijă…

Veveriţa a sărit mai aproape pe-o creangă, iar creanga nici nu s-a clătinat, atât de uşoară-i făptura de aer şi fum.

Mihai nu respiră, nu mişcă.

Ar dori numai să afle semnul vrăjit care împacă omul cu toate sălbăticiunile cerului şi-ale codrului, cum scrie în carte c-a fost vârsta de aur, când toţi se-nţelegeau într-acelaşi grai şi fiarele veneau să mănânce cuminţi şi încrezătoare din palma drumeţului. Ar dori să ştie semnul acela, s-o cheme; iar dânsa să vină supusă şi alintată, să-i gâdile nările cu coada de puf…

Are ascunsă într-o scorbură de paltin, merindea lui învelită în ştergar. Cum i-ar întinde fărâmiturile albe din pâinea cea albă a grâului nou! …

Dar nu se poate clinti.

S-ar rupe atuncea şi vraja aceasta puţină, aşa cât mai este, numai pe jumătate.

Veveriţa s-a plecat să-l recunoască mai bine. E tot el! Acel din totdeauna – şi nu înfăţişează aşadar nici o primejdie. El face trup cu pădurea. E de-aici, ca alunul, ca paltinul, ca pietrele învelite cu muşchi de sub care gâlgâie şipotul.

Cu ultima îndoială alungată a zvâcnit într-un zbor fără aripi. Acum e dincolo. Pe altă creangă. Şi nu mai e singură. Sunt două.

Se află pe lume vreo minune mai mare?

Căci în crengile subţiri de alun a început danţul cel mai fantastic.

Joc de-a v-aţi-ascunselea, plutire lină, ritmică săgetare de suveici, legănare în văzduh pe-un scrânciob nevăzut, horă peste vârfuri de frunze; toate atât de uşure, încât creanga de sub ele nici nu se mişcă, poate fiindcă nici atinsă n-a fost. Sunt vietăţi într-aievea, ori numai duhuri aeriene ale pădurii?

O clipă de odihnă.

Îşi şterg musteţile. Sfarmă o cojiţă pe care o ţin cu amândouă lăbuţele din faţă. Se apropie botişor în botişor să privească înlăuntru mirate. Era gol fructul? Nu face nimic. Mai sunt în pădure o mie şi o mie. Azvârl găoacea deşartă şi parcă râd. Poate că râd. Se privesc. Îşi netezesc blăniţa repede şi mărunt. Se-ntrec care să sfârşească mai iute şi se uită una la alta, ca şi cum una ar fi celeilalte oglindă.

Pe urmă, iarăşi un salt, două, douăzeci. Se alungă, se ajung şi îşi scapă; acum sunt în vârf, au pierit, se ivesc dincolo, au alunecat din creangă în creangă şi se dau huţa în leagănele lor din tort de paing.

Au isprăvit.

Se privesc ţintă în ochi.

Poate se-ntreabă: „Acum ce mai facem? Unde mai mergem? Aicea ne-ajunge! … Ne-am săturat…”

Îşi fac gingaşe reverenţe şi mustecioarele gingaş şi-alintă.

De ce n-ar pufni oare şi de râs?

N-ar fi nici o mirare, după cât sunt de jucăuşe şi după cât de minunat se-nţeleg.

Poate chiar au pufnit în râsul lor, numai de ele ştiut.

Şi-au închinat încă o reverenţă în glumă; s-au întors amândouă cu labele în lături, să-i închine şi privitorului una…

Pe urmă s-au risipit, duhuri de fum.

Nici frunza nu se mai clatină în urmă.

Fost-au aievea ori numai năluci?

Mihai aşteaptă. Le-aşteaptă; deşi el ştie prea bine că astăzi n-au să mai vină.

Pădurea-i mai goală şi tristă. Cerul mai pal.

Sub muşuroiul negru şi umed, făptura oarbă a subpământului a început din nou osânda ei veche, din întuneric. Ţărâna se mişcă încet şi movilita creşte încet.

Orânduielile lumii aşa-s împărţite.

Pentru unii viaţa-i joacă uşoară-n văzduh, pentru alţii o scurmare fără istov într-o veşnică noapte şi într-o îndărătnică teamă de lumină şi soare şi bucurie.

Pădurea deşartă-i mai tristă.

Tăcerea neclintită apasă, numai cu osârdia aceasta a întunerecului alături, mută şi de-o sfâşietoare îndârjire, sfredelind în nimic; o hrubă subpământeană prelungindu-se-n alta şi încă în alta, în negrul cel fără de capăt în care bâjbâie o oarbă.

Mihai şi-a cules cartea de pe piept.

Se ridică încet şi merge să o ascundă în scorbura lui cu merinde, cum atâtea tainiţe risipite are în toată pădurea.

Aici e prea mare tăcerea, prea jalnic şi gol; parc-a murit şi aici cineva, iar groparul cel orb parcă-i sapă mormmtul.

Mihai priveşte mâhnit împrejur. Până mâne nimic nu-l mai ţine în poiana pustie.

Porneşte aiurea, să vadă dacă şi-acolo, într-adevăr totul şi toate au murit.

VII.

Moş Miron prisăcarul, înălţă obrazul încreţit de râs, a veselă primire:

— Ţi-ai mai adus aminte de prisaca moşneagului, Mihăiţă?

— Au trecut trei zile de când n-am mai dat pe-aicea, moş Miroane… Îmi era dor…

— Tare aş vrea eu să ştiu, de ce anume îţi era dor? îl necăji prisăcarul. Te-a prins dor de poveştile moşneagului, ori mai degrabă de dulceaţa fagurilor?

Mihai rămase în picioare, la marginea prispei, cu o uşoară mâhnire în ochi. Ştia că numai îl zădăreşte moş Miron, căci nici el nu crede într-adevăr că dorul de miere îl aduce; dar nu-i veneau la îndemână asemenea bănuiri nici sub chipul de glumă, mai ales în faţa unui străin. Fiindcă nimerise într-un ceas când moşul de la prisacă nu era singur. Îl găsise la sfat cu un oaspe străin.

Moşneagul râdea înainte, cinchit pe prispă, cu spatele rezemat în perete. Cutele mărunte ale obrazului porneau din jurul ochilor ca din două chieotori şi se pierdeau în barba albă, revărsată pe piept. Prisăcarul era un bătrân frumos ca sfinţii icoanelor, cu deosebirea că sfinţii zugrăviţi în biserică par întotdeauna gânditori şi trişti, pe când lui moş Miron, hojma-i râdeau ochii de mereu altfel de gânduri, năstruşnice.

— Nu-mi răspunzi? Cred şi eu, Mihăiţă… Nici nu-ţi dă mâna să răspunzi…

Mihăiţă se apără moale:

— Ştii bine că nu mă bat eu după faguri, moş Miroane…

— Taman aşa zise şi hulpea! Cică-i acră poama, dacă n-ajunge la dânsa…

Mihai făcu un semn de plecare.

Străinul, oaspele lui moş Miron, din picioare, cu palmele înfipte în chimir şi cu cuşma pe ceafă, îl privea în creştet fără prietenie. Iar Mihai simţea această privire şi îl durea

mai mult decât toate glumele prisăcarului pe care le ştia fără răutate, acelea.

Făcu deci semn de plecare.

Moşneagul îl prinse de mână:

— Ia rămâi colea lângă moşu, Mihăiţă… Se poate una ca asta, să pleci? Greu ai s-o duci în viaţă, băiatul moşului, dacă le pui toate aşa de repede la inimă! Stai aicea lângă mine, să isprăvesc voroava cu nepotul ista a meu, care se cheamă că-i şi el călător. Pe urmă, om grăi şi de-ale noastre…

Îl trase alături, lângă perete, la umbra lată a straşinei de stuf; cu straturile de flori creţe în faţă şi cu ştiubeie rânduite frumos, cu strămchinile în cap ca o mică oaste de copii pitulată în iarba înaltă şi înspicată.

Mihai se aşează în silă. Străinul nu contenea să se uite la dânsul ca la un vierme, cu buza de jos răsfrântă.

Era un om înalt, voinic, cu mustăţile şi cu sprincenele groase, cu plete pe umeri şi cu ochii negri ca tăciunele; falnic în straiul lui alb de duminică.

Altădată şi aiurea, Mihai s-ar fi apropiat cu drag de o asemenea mândreţe de voinic; pădurar de bunăseamă, după flinta din spate şi de bunăseamă mare meşter la cântece, la chiuituri, la joc şi la băsmuiri de clacă, după cum îl arată chipul şi portul.

Dar acum şi aici, îl răscoleau ochii încărcaţi de duşmănoasă pornire.

Făcând semn cu capul spre Mihai, străinul întrebă:

— După cât înţeleg şi aista-i tot prăsilă de-a căminarului? Se-nmulţesc ca guzganii de câmp… Ai noştri pier şi-ai lor se prăsesc! …

Moş Miron prisăcarul presimţi că inima copilului cerea apărare.

Îi petrecu mâna pe după ceafă şi îl scutură drăgăstos ca pe-un dulăuaş de stână care mai are încă nevoie de dezmierdare:

— Ia să-mi leşi băietu-n pace, Pătrule! Iară cu conu Gheorghieş, ce te-o pălit din senin? Cu ceilalţi vă-nţeleg şi eu până la un loc… Scot zece piei de pe-o oaie. Are drept şi oaia, măcar să se zbată şi să deie glas… Dară căminarul nu-i dintre aceia, jupuitorii! Unde-i vezi boieria? Unde-ai auzit de răutăţile lui? … Munceşte şi dânsul din zori până-n noapte, să-şi ridice de la pământ o casă de ploduri. Că-i boier, aşa o vrut pitacu domnesc. Încolo, robeşte ca şi noi… Uită-te la copchil… Nu poţi spune că şi-l poartă în mătăsuri cum îs coconii celor de nu le mai agiungi cu prăjina la nas…

Mihai se strânse recunoscător, mai aproape de moşneag. Fugea de urgia de-acasă. Dar îl înghimpa în inimă când auzea vorbindu-se cu răutate şi nedrept, despre faptele asprului său părinte.

Pătru ţâşni printre dinţi un stupit care se înfipse în pământ ca o săgeată. Îl şterse cu talpa opincii, clătină din pletele negre şi grăi cu acreală:

— Văd că-i ţii parte… Aista-i păcatul nostru, moşule! A nostru, a norodului celui mult şi prost… Unu-i ţine parte unuia; altu-i ţine parte altuia! Când vine vorba la unire, adună-i de unde nu-s! Ceilalţi, ciocoii, sireacii de dânşii, şi-au făcut mai cu chibzuinţă trebuşoarele. Şi-au tocmit unirea lor pe spinarea noastră, ca să ne belească mai amarnic.

— Cine se plânge! îl întăritä moşneagul, dând cu cotul lui Mihai şi clipind şugubăţ din coada ochiului. Drept şi înalt cum îi bradul, iaca măre cine se plânge, că i-au mâncat alţii comândul! … Numai să cuteze şi să se apropie cineva de comândul lui şi-apoi să vezi larmă şi tărăboi, de-ai crede c-o dat lupu-n stână! …

Pătru îşi săltă flinta pe umăr şi începu a râde, întrucâtva biruit de acest adevăr. Netezindu-şi musteţa groasă, i-o plăti cu acelaşi cântar:

— Şi măre, iată cine şi-o găsit a da sfaturi de cuminţenie! … Aşa-i povestea, moş Miroane, de când e lumea asta făcută. La bătrâneţe motanul se călugăreşte, aflând că nu-i alta de chip… Mi se pare mie că acum vreo treizeci de ani,

după cum tot aud eu de la lume, nu tot aşa îţi era vorba şi fapta. Îmi pare mie că dumneata erai acela care te-ncolţeai atuncea în dreapta şi-n stânga cu oamenii stăpânirii, până ce-ai stat şi la butuc. Acuma te-ai potolit şi dai sfaturi… Lasă-ne şi pe noi, să ne facem rândul! …

— Fă-ţi-l, măi băiete! Nu eu am să te opresc… Numai fă-l cu măsură! Nu uita că precum măsori, aşa are să ţi se măsoare şi ţie…

Voinicul cu flinta păşi înainte şi înapoi cu neastâmpăr, ca un om pe care-l frig tălpile.

Se întoarse şi se înfipse în faţa moşneagului, cu picioarele răşchirate:

— Asta să le-o spui lor, nu nouă! Bună vorbă şi bine li se mai potriveşte. Precum măsori; aşa are să ţi se măsoare… Ei şi-au făcut unirea lor, dară au făcut-o pe măsura lor. Rămâne-le-ar măsura de capul lor, acolo, la dânşii! Ne-au pomenit de pământ. Unde-i pământul? Asta-i întrebarea! … Ne-au pomenit de oborârea pronomiilor şi de răscumpărarea boierescului… Unde-s aistea? … Asta-i altă întrebare! … Atuncea, dacă avem noi răspuns la unele întrebări ca aceste, numai atuncea se cheamă că-i unire. Altfel, l-am schimbat pe dracu cu tată-su, şi cum ne-au belit părinţii odorului istuia al dumitale de-l strângi ca pe-un pui de năpârcă la sân, aşa ne-or beli copchiii şi copchiii copchiilor lor, uniţi îndeolaltă, că de asta s-or unit dânşii, ca să fie mai mulţi şi mai tari!

Omul privea întunecat, pe sub sprâncenele stufoase, la prăsila căminarului.

Iar Mihai simţea un amestec de teamă, de durere şi de umilinţă, sub această privire.

Se micşorase şi se strângea lângă moşneag. Tulburi, îl încercau gânduri şi vorbe, dar nu le putea spune, fiindcă nu unui copil îi este dat să găsească ascultarea altora la gândurile şi la vorbele sale.

Voinicul se dădu lângă marginea prispei şi se aşează pe-o treaptă de scară, cu picioarele întinse.

Scociori în chimir o beşică. Scutură tutun tocat în lulea, întinse şi moşneagului să-şi îndoape pipa şi el.

— Aicea socot că putem duhăni oleacă? întrebă cu glas mai potolit. Suntem destul de departe de ştiubeie. Nu s-or supăra muştele dumitale? N-or veni să ne-mpungă şi să ne umfle la faţă, ca pe cei bucezi boieri pe care te-ai găsit dumneata să-i aperi?

— Om duhăni, ce să-i facem, dacă nu ne putem lipsi de iarba dracului! încuviinţă moş Miron, lăsând la o parte istoria cu cei buhavi boieri şi necăjindu-se să potrivească iasca în buza cremenii şi să scapere.

— Lasă, nu te mai chinui, moşule! Aprinde de colea! îi întinse iasca Pătru, cu un surâs care-i lumina chipul şi-l făcea plăcut la vedere. Nu ştii dumneata oare că de la o vreme nici amnarul nu mai scapără, nici iasca nu mai prinde foc? … Ţi-o hi agiuns, cred, cât o tot ars şi-o tot scăpărat! …

— Asta nu se ştie… zâmbi a râde şiret şi moşul pe sub musteaţă. Omul are o păcătoasă zidire de la Dumnezeu! Numai gura mormântului îl satură şi îl linişteşte…

— Vezi, aicea stă toată neînţelegerea noastră! grăi Pătru după ce slobozi din coşul pieptului norul de fum. Dumneata şi alţii de-alde dumneata, vorbiţi una-două, tot de groapă şi de ţintirime. Vă uitaţi peste umăr înapoi. Ori vă mângâiaţi cu viaţa de-apoi ceea ce-i tot una. Noi căutăm înainte… Ne doare şi ne-ngrijorează ziua de mâne…

Moş Miron rosti fără turburare, de mult împăcat cu o astfel de înţelepciune:

— Are să treacă şi ziua de mâne, dragă băiete, cum or trecut şi cele de ieri… Aveţi să găsiţi voi leac şi la necazurile voastre, că aşa-i făcută viaţa. Nevoia are să vă-nveţe când şi cum trebuie să vă vindeţi lemnele voastre, cum spune vorba din bătrâni. Ştii tu! Nevoia vinde lemne şi tot nevoia le cumpără! … Aşa că nevoia vremurilor, are să-i silească şi pe boieri să plătească preţul cerut de voi, măcar de-ar fi el cât de amar…

— Să dea Domnul, ca să ne apere de povaţa deznădejdii! … întări crunt voinicul cu flintă în spate.

— Eu tare mă minunez numai de ce te aprinzi tu aşa, măi băiete? încercă să-l descoase, moş Miron. Nevoi aşa de multe din cale-afară, ştiu că nu te mână din urmă… Ai rostu tău… Ai pământ boieresc şi eşti scutit de boieresc… Ai datoria ta la pădure, pe care dacă ţi-o împlineşti cu cinste, te-ai plătit, de te lasă lumea şi stăpânirea să trăieşti în huzur… Ce mai vrei alta, numaidecât? … Ce nu-ţi mai ajunge ţie? …

Pătru clătină din cap şi din plete, uitându-se înainte cu ochi neguroşi.

— Nu-i vorba de mine, moş Miroane! Nu-s numai eu pe lumea asta… Ştii de unde-mi vin toate aiste? întrebă dintr-o dată cu glasul sfios şi nepotrivit cu întreaga-i făptură pietroasă.

— Oi şti, dacă mi-i spune.

— Dară rogu-te, să nu râzi…

— N-oi râde, dacă nu-i de râs…

Voinicul mărturisi tainic:

— Umblă ceva în ţară, moş Miroane. Asta-i… Umblă şi ne caută şi ne cheamă să ne strângem şi noi.

— O fi umblând, măi băiete! dădu din umeri prisăcarul, cu nepăsarea la care ajunsese după atâţia ani trăiţi cu atâtea văzute, auzite şi ştiute, în urma lui.

— Nu mă-nţelegi! se întrista Pătru, privind în pământ şi căutându-şi de lucru cu o furnică neagră care se înverşuna să târâie un grăunte mai greu decât ea, îl scăpa şi îl apuca iarăşi.

Voinicul o necăjea cu un pai, numai ca să nu ridice ochii şi să nu înfrunte privirea bătrânului, când va rosti cele ce avea el să spună.

— Te-oi înţelege, dacă te-oi auzi… îl îndemnă moş Miron.

— Umblă ceva care n-a mai fost… Eu am auzit noaptea, în bordeiul meu din pădure, şi întâi mi s-a părut că-i o înşelăciune a auzului. Parcă tot s-aud venind şi ducându-se

căruţe. Şi copite parcă se tot aud… Pe urmă se depărtează călăreţii şi vin într-acoace paşi omeneşti… Nu o dată… De zece ori am auzit. Mi-am deşteptat din somn şi pe Prohira. Zic: „Ascultă şi tu, măi femeie!”… Nu i-am spus ce-aud, ca să am răspunsul curat, că femeia îndată se dă ori după spusa bărbatului, dacă-i deprinsă să robească; ori împotriva lui, dacă-i nărăvită, să spună tunsă, unde bărbatul zice că-i rasă… Aşa dară am aşteptat, fără să bănuiască la ce răspuns m-aşteptam eu… A ascultat şi dânsa şi mi-a spus cu spaimă: „Umblă ceva… S-aud mulţi venind şi ducându-se”… „Bine! Culcă-te!” – i-am poruncit. Dară nici ea n-a adormit, nici eu… Ascultam şi nu credeam auzului… Înţelegi dumneata ce înseamnă asta, moş Miroane? … S-au sculat morţii noştri şi umblă prin ţară…

— Aceia-s strigoi! scăpă cuvânt Mihai, strângându-se lângă moş Miron.

— Nu-s strigoi! rosti cu tărie Pătru, primindu-l aşa şi pe dânsul în vorbă. Strigoii nu umblă călări, nici în căruţă… Nici nu se ridică toţi îndeolaltă să ţăse ţara, în lung şi-n lat… Aiştea-s morţii noştri, care vin să ne deştepte din somn… N-au să-şi găsească astâmpăr, până ce nu ne-or vedea că ne ridicăm să ne luăm dreptatea noastră pe care n-au avut-o dânşii… Eu am pus şi urechea la pământ… Se aud aşa mai limpede cum vin şi se duc, de nu-şi mai află hodină… Ce spui de asta, moş Miroane?

Patru îl pătrundea cu ochi arzători, şi se înţelegea bine că pentru el toate nu însemnau o nălucire deşartă a auzului.

Moş Miron prisăcarul scutură cenuşa lulelei de scândura prispei şi vorbi arar, fără să ridice ochii.

— Poate, măi băiete! Tot ce se poate… Eu nu le-am auzit vuietele aeste despre care-mi spui tu. Poate-s bătrân şi mi-o slăbit auzul… Poate că nu mai am puterea ascunsă de la Dumnezeu, să mai ajungă ele până la mine să le primesc… Dar dacă zici că le-ai ascultat tu cu urechile tale, numai că sunt… Aieste-s un semn! Cer trăitorii schimbări, cer şi

morţii schimbări pentru feciorii şi nepoţii lor care-au rămas în viaţă.

— Va să zică mă înţelegi şi dumneata? se bucură Pătru, pădurarul cu ochii focoşi. Nu-nsemnează atuncea că umblu tehui, cum m-ai luat la repede mai adineaorea! Ascultăm semnele şi le căutăm rostul… Asta o facem!

Moş Miron îşi băgă luleaua răcită în chimir şi adăogă la aprinderea nepotului, înţelepciunile sale:

— Fie şi aşa… Numai aminte să luaţi. Cu graba nu mergi la sapă, iară cu răbdare şi tăcere se face şi agurida miere… N-o luaţi ponciş în coarne ca buhaii. Tot domol, buhăieşilor! …

— Tot domol! Aşa ne-au spus şi boierii, în Divan, celor cincisprezece oameni de-ai noştri. Daţi-vă cuvântul pentru unire, că avem să facem şi pentru voi cele de drept, tot domol! … Cu domolul ista avem să închidem ochii şi noi şi alţii după noi, fără ca să mai vadă cineva împlinirea mincinoaselor făgăduieli.

— Şi crezi tu că ai să mergi să-ţi iei pământ cu flinta, sărace Pătrule? întrebă moş Miron, ridicând sprincenele a mirare pentru asemenea rătăcire. Eu l-am cunoscut pe măria-sa Alexandru Ion Cuza, pe când era pârcălab la Galaţi. Am mers cu treburi la el şi l-am auzit cum vorbeşte şi l-am ascultat cum ştie ce să-ntrebe, ca să te ungă mai apoi cu răspunsul la inimă… Măria-sa are să ne deie pământ, ascultă-mă pe mine, nu flinta ta! … Aista-i om de-al nostru, pe care ni l-o dăruit Dumnezeu la vreme… Numai să-i lăsăm şi lui vreme… Să scape mai întâi ţara de atâta oaste străină, câtă nu se mai sfârşeşte… Aicea-i vadul lor… Să ne cureţe vadul şi ne-a veni şi nouă rândul… Ţi-o plăcut ţie să te ştii tot cu catane nemţeşti pe cap? ori tot cu de-akle alţii care-ţi împungeau berbecul din fuga calului în lance şi duşi erau cu hrana şi cu munculiţa ta?

— Lasă că buni au fost şi aiştea! o ţinu înainte cu îndârjire, Pătru.

— Buni? se miră prisăcarul.

— Da! întări Pătru. Au fost buni, moş Miroane, fiindcă ne-au mai deschis ochii şi ne-au răzbit cu urgiile lor să le mai stricăm vadurile într-o bună zi. Să mai punem şi noi mâna pe securi şi pe coase, cum făceau bunii şi străbunii noştri în alte vremuri, să se apere de robie. Tot râu-i spre bine! …

Pădurarul privi în depărtări cu ochii plini de gânduri.

Adăogă:

— Cică în ţara nemţilor ar fi ieşit acum şi-o drăcie de-a lor, neanţască… Îi zice ţug şi-i un soi de car, care merge fără de cai şi fără de boi… Aţâţi focul la un căzănel, scoate fum şi începe să duduie, gata s-o purceadă la drum. Te sui în el, plăteşti câţi huzări ori sorcoveţi îi rânduiala, îţi faci cruce şi du-te băiete! Nu cere nici fân, nici ovăz! N-ai nevoie nici de jug, nici de ham! … Nu zvârle şi nu te răstoarnă la vale! …

Moş Miron prisăcarul privi mai întâi cu luare-aminte la nepot, să înţeleagă dacă nu cumva are de gând să-l ia şi pe dânsul la vale cu astfel de căruţe fără cai despre care nu s-a mai pomenit. Pătru nu arăta însă semne de gânduri poznaşe. Se vedea bine că era şi el minunat foarte de asemenea zvonuri. Moş Miron nu se lăsă tot aşa de uşor amăgirilor.

Îl aduse la adevăr:

— Ca s-o creadă una ca asta, să mai cauţi pe altul, măi băiete! Slavă Domnului, încă nu s-apropie sfârşitul lumii şi leatul două mii, ca să înceapă căruţele a merge singure şi a scoate fum din căzănele, ca pe hogeagul de la cuptorul de pâne… Carul nostru cu boi, aşa cum l-am apucat, măcar de l-am avea noi cu mic şi cu mare, să ne mulţămim numai cu dânsul. Că-i sănătos şi te scoate din glod şi din nevoie… Or fi născocind ei nemţii multe drăcării, dar până aicea, băiete! …

— Ei spun! se lepădă şi Pătru de răspunderea unei asemenea drăcovenii. Nu zic c-am văzut cu ochii, dară dânşii vorbesc… Cum am cumpărat-o aşa o vând.

— Eu cu ochii mei s-o văd, şi încă n-aş crede-o… Nu mai povesti oamenilor, c-au să te socotească ieşit din minte,

Pătrule! Ascultă-mă pe muie… Auzi noaptea suflete umblând? … Asta o mai înţeleg. Aceste sunt semne, iar semne s-au arătat de de când îi lumea, să vestească schimbări şi primejdii. Toată Sfânta Scriptură îi plină de semne… Dară că umblă căruţe fără de cai şi fără de boi, unde-ai aflat tu că s-a întâmplat una ca asta? … Vin nemţii să ne prostească – şi noi să-i credem? Să caute alţi proşti…

Pădurarul coborî ochii în pământ, cu trufia puţin cam zdruncinată. Aici recunoştea dreptatea bătrânului şi se hotărî să-şi pună frâu gurii, când va mai ajunge pe viitorime vorba la născocelile din ţara nemţească. Se ridică săltându-şi flinta pe umăr şi potrivindu-şi taşca de piele la şold.

Moş Miron se urni şi dânsul din loc.

— Încă nu pleca! … spuse. Aşteaptă să-ţi scot o legăturică de faguri pentru Profiriţa, dacă pe-ai voştri n-aţi fost în stare să-i păziţi de vi i-a mâncat ursul de sub nas… Şi mai fă-i vânt, nepoate, să mai dea şi pe la mine într-o dimineaţă, să mai facă o scuturătură, că mă scot painjănii din casă.

— Bine… Poimâine o ai aicea! hotărî Pătru. Are să te scoale din somn…

Prisăcarul intră în căsuţă să aducă fagurii.

Mihai se ghemui sub ochii omului atât de îndârjit cu neamul împilătorilor, printre care nu înţelegea prea bine de ce-l prenumărase şi pe dânsul.

Poate pădurarul văzu această ghemuire a băieţaşului în eL. Ori poate numai o presimţi. Vorbi deodată, cu o blândeţe mai dulce pentru Mihai, decât mierea din fagurii lui Moş Miron:

— Am înţeles că te cheamă, Mihăiţă… Nu te uita cu ochii aiştia la mine, Mihăiţă… Nu mănânc oamenii! … Nici nu-i puşc cu flinta! Ne jăluim şi noi necazurile noastre, cum poate aveţi destule într-o casă de căminar, cât îi el de căminar. Drept spun? …

Voinicul aştepta, privindu-l acum cu bunătate, ca un om care se răcorise de alean şi simţea părere de rău pentru vorbe prea oţărât scăpate la necaz.

— Drept… suspină uşor, Mihai.

Omul nu contenea să surâdă pe sub musteaţă, apropiindu-se şi plecându-se spre el, cu mânele înfipte în chimir şi cuşma împinsă pe ceafă. Adaose:

— Acuma mă lămuresc eu de unde îmi părea mie că te cunosc de undeva… Mare lucru să nu te fi văzut pe la mine, la pădure, tocmai la Baisa… Adevărat ori nu?

— Da… îngână Mihai. Am fost şi pe la Baisa…

— Şi cum de-ai ajuns tocmai pe-acolo, Mihăiţă, copile, că doar e-o bucăţică bună de drum? Îţi place codrul aşa de tare?

— Îmi place… Parcă-s la mine-acasă. Parcă m-aş fi născut într-o scorbură de paltin; într-un cuibar de veveriţe… Dar atuncea m-am rătăcit…

— Când ai să te mai rătăceşti altă dată, opreşte-te la bordeiul nostru… Poate eu n-oi fi acasă, dar acasă-i toată vremea nevastă-mea… Iară dânsa mare dragoste are de copii, pentru că am avut şi noi doi copilaşi şi ni i-o strâns Domnul când cu holera… Dacă te-ai rătăcit o dată, ai să te mai rătăceşti a doua şi a treia oară. Pădurea-i vicleană. Te fură şi nu mai ştii cum să ieşi din potecile ei ascunse, ca din palatul fermecat, cel din poveste…

Mihai, de unde stătea zgârcit, cu picioarele strânse ca să cuprinză cât mai puţin loc, creştea acuma ca un copil năzdrăvan, din cele multe şi felurite poveşti, când îl auzi pe Pătru cum vorbeşte despre pădurea lui. Prinse suflet şi simţi o mare bucurie de viaţă, fiindcă o inimă care i se arătase la început duşmănoasă şi cruntă, se deschidea cu blândeţe, să-i dea ceva din căldura tuturor inimilor de pe lume.

Vorbi acum fără sfială:

— Ştiu asta! … M-am rătăcit eu de multe ori în pădure… Eu chiar am şi dormit în pădure când m-a prins câteodată noaptea. Am dormit cu capul pe muşchi şi nu m-am temut…

— Nici asta nu-i bine.

Mihai nu avu când să afle de ce nu-i bine. Moş Miron se întorsese cu fagurii înveliţi în ştergar şi îi privi cu mulţumire, netezindu-şi barba lată:

— Văd că aţi făcut pace şi prietenie. Mă bucură! Nu-s oamenii aşa de răi cum s-arată! Asta-i pentru tine, Pătrule, că eşti om în toată firea şi vrei să te-arăţi mai hapsânit de cum ţi-i feleşagul; şi asta-i pentru tine Mihăiţă, că eşti un ţânc şi te-ai spăriet de încruntările lui… Mai aveţi amândoi a învăţa multe de la viaţă. Sub fiecare om s-ascunde alt om! … Adesea nu-l cunoaşte pe celălalt, nici cel care-l ascunde în el… La o adică, ştim noi cine şi ce şi câţi se mai ascund în noi? Nu ştim nimica! Asta-i Pătrule, află de la mine… Spune sănătate Profiriţii, din partea moşului!

Pătru sărută cuviincios mâna bătrânului. Primi legăturica. O agăţă în flintă ca o desagă de drumeţ în toiag. Pe urmă, duse degetele la gură şi slobozi pe neaşteptate o fluierătură care trecu ca o sârmă înroşită prin urechile lui Mihai.

Îndată se auzi ropot de copite şi se ivi la trap, calul ascuns până atunci la poalele dumbrăvii de fagi, unde păscuse otava subţire aşteptând chemarea stăpânului.

— Dară la asta ce mai ai de spus? se făli pădurarul, căutând semn de mirare în ochii lui moş Miron. Ţi-o plăcut? Cal haiducesc, nu alta…

Prisăcarul zâmbi cu îngăduinţă, încreţindu-şi într-o sută de cute mărunte pielea obrazului din jurul ochilor.

— Nu spun nimica, Pătrule! … Decât doară că degeaba-ţi închipui tu a născoci drăcărie nouă, ca harabaua ceea a nemţilor… Tot ce este a mai fost, măi nepoate! … Aşa-mi chemam şi eu pintenogul şi tot aşa răspundea el la şuierat… Numai că toate se petreceau cu vreo patruzeci de ani în urmă, pe vremea lui vodă Mihai Suţu şi-a Eteriei… Purtam şi eu flintă şi nu gândeam c-am s-ajung dădacă la muşte… Poate chiar c-am şi încercat eu cum bate flinta la piele de venetic, ceea ce ştiu că tu n-ai făcut-o, logofete, brânză-n beţe! …

— N-am făcut-o, dar poate că am s-o fac, dacă are să s-arate nevoie! se sumeţi din nou, Pătru.

Îşi făcu vânt în şa, roti calul să-şi mai ia rămas bun înălţând cuşma şi scuturând pletele, pe urmă şuieră şi armăsarul se aşternu la galop cu burta la pământ.

Moş Miron îl privi un timp cu mândrie înduioşată în ochi.

Apoi se întoarse la Mihai şi îi petrecu degetele prin păr.

— Să mergem acum oleacă şi pe la muştele noastre, Mihăiţă… Numai să-mi lepăd luleaua şi să-mi clătesc gura, că nu le prea place dumnealor…

Mihai aşteptă, cu ochii pierduţi la marginea zării unde s-a mistuit voinicul cu flinta. Sub fruntea rotundă se adunau gânduri şi luări-aminte, cum se strâng albinele moşului la urdinişul stupilor.

Au păşit amândoi, alături, mai întâi printre straturile cu flori mânăstireşti, bătute şi creţe, cu miresme puternice; mai apoi prin iarba înspicată unde se afla orânduită oastea ştiubeielor cu pălărioarele roşii de străchini pe frunte. Moş Miron s-a oprit să scotocească la unul şi la altul, cu mişcări delicate în vârful degetelor.

Albinele îl primeau ca pe-un vechi cunoscut şi prieten, agăţându-se pe mâni şi în barbă, zburând şi întorcându-se înapoi cu un zumzet mărunt.

Tot aşa mergeau pe mânele şi pe obrazul lui Mihai. Iară gâdilarea lor plăcută şi tainică, îi dădea părelnica simţire că trăieşte în sfârşit ceasul acela blând dinaintea tuturor vrăjmăşirilor, când oamenii şi celelalte făpturi pământeşti nu-şi purtau necruţată şi lacomă duşmănie: când coborau păsările să ciugulească din palma omului şi ciutele întindeau gâtul să primească alintare sub guşă, aşa cum istorisesc basmele.

— Ei, hoaţelor, hoaţelor! se bucură prisăcarul, scoţând dintr-un ştiubei un cocoloş de ceară şi desfăcându-l în palmă. Aşa dară i-aţi făcut capătul? … Iaca-i bun! … La asta nu vă-ntrece nimenea, hainelor! …

Înlăuntru se afla o gânganie mare şi moartă. Moş Miron o zvârli departe în iarbă şi aşează binişor capacele de ceară, pe-o tichie de strachină.

— Ce-a fost acela? întrebă Mihai.

— A fost un duşman de-al lor. L-o împins nebunia să intre la stup şi să hoţească la miere, dară mai ales la ouăle lor… Iară dânsele, îndată i-au făcut capătul şi pe urmă l-au învelit într-o răcliţă de ceară ca să nu-mpută ştiubeiul…

— Puteau să-l alunge, moş Miroane! spuse Mihai. Numai să-l alunge… De ce să-l omoare?

Moşneagul râse încet:

— He-hei, dragul moşului! … Le vezi tu blânde, că eşti cu mine şi mă cunosc. Poate şi fiindcă le miroşi tu pe placul lor… Dar să te ferească Dumnezeu de câtă răutate se deşteaptă în ele, când simt că se apropie un duşman ori un hoţ să le fure munculiţă… Tu Mihăiţă, că eşti copil, vezi numai frumuşaţa gâzelor. Eu le mai văd şi altfel… Tot ce te minunează pe tine în iarbă, cu sumedenia de gângănii mândre la făptura lor, îşi mai au şi altfel de cântec… Toate se alungă şi se caută, ca să se mănânce şi să se ucidă. Una o mănâncă pe alta, pe urmă vine a treia să-i mănânce ouăle… Îi face şi celeilalte, alta de hac… Dacă s-ar înverşuna aşa de cumplit şi oamenii unul asupra altuia, de mult s-ar fi stins sămânţia noastră de pe pământ…

— Asta nu-i drept! … Nu-i bine… rosti Mihai cu părere de rău, că-şi pierde o amăgire despre o frumuseţe a lumii.

— Multe nu-s bune şi nu-s drepte pe lumea asta, Mihăiţă a moşului! … Hai acuma la prispa noastră, că mi-am văzut lucrătoarele şi nu pot spune că s-au lenevit pe ziua de azi, măcar c-a fost sfânta duminecă…

Moş Miron îşi scutură cu băgare de seamă roiul mişunând pe mâni, în păr şi în barbă. Albinele au zburat una câte una şi din părul lui Mihai, pe măsură ce se depărtau de ştiubeiele cu tichiile roşii.

Pe prispă, moşneagul îşi îndopă iarăşi luleaua, tuşi, şi înainte de a începe, voi să afle dacă Mihăiţă are să mâie

peste noapte la dânsul.

— Dacă nu mă alungi, moş Miroane, m-am gânclit şi eu să dorm aicea… Acuşi, mâne-poimâne, se sfârşeşte vacanţa şi-am să le duc dorul la toate… Nu m-alungi?

— De ce te-aş alunga, Mihăiţă? Nu ţi-am spus eu să vii chiar când nu-s acasă? … Ştii unde-i cheia, sub care grindă… Deschizi! … intri! … Te hodineşti, afli şi cele merinde la locul lor… Pe urmă, când îi ajunge mare şi tare în ţara asta a Moldovei şi eu oi fi pământ, ţi-i aduce aminte că a fost pe lume un moş Miron prisăcariu…

— Am să-mi aduc aminte, moş Miroane! făgădui cu hotărâre Mihai.

— Şi-acuma să-ţi spun istoria, de unde-am lăsat-o zilele trecute, când era să deie conu Gheorghieş peste noi, de-ai fugit şi-ţi sfârâiau călcâiele… Amarnic mai fugeai? … zâmbi la amintire prisăcarul. Unde-am rămas?

— La ploaie, moş Miroane…

— Aşa… Când o prins a ropoti grindina ca săgeţile în frunza fagului…

— Mai spune o dată… se rugă Mihai.

Moşul ridică sprâncenele în semn de mirare:

— Ce anume să spun?

— Aşa cum ai început adineaori… îmi place mie potriveala cuvintelor… Parcă am şi auzit eu cum răpăia grindina în pădure…

— Bine, dragul moşului… Să-ţi spun… Când o prins a ropoti grindina ca săgeţile-n frunza fagului…

Târziu, după ce soarele a scăpătat peste deal şi a început buciumul să sune cu jale, moş Miron a pus capăt povestirilor. Au ospătat şi s-au tras înlăuntrul căsuţei, la hodină.

Cunoştea bine Mihai această încăpere.

Nimic nu schimbase vremea şi poate multă vreme încă nimic n-avea să mai schimbe.

Opaiţul din hârbul roşu fumega la capătul laiţei. Turtele se răciseră în cenuşă. Pe râşniţa noduroasă se aşternuse

colbul. Motanul îşi pieptăna urechea într-acelaşi cotlon.

Moş Miron potrivi mucul candelei cu degetele uscate, înviind sâmburele de lumină. Adaose un mănunchi proaspăt de busuioc şi de mintă, pe policioara îngustă; iar în odaie se răspândi mireasma pipărată şi prea sfântă, ca într-o chilie călugărească. Pe urmă, bătrânul îşi făcu îndelung rugăciunea de sară, la icoana afumată cu al ei sfânt cu comanac.

Mihai îşi răcori arşiţa gâtului din cofa albă cu flori negre. Apa mirosea a brad şi a răşină.

Ridicase un genunchi gata să urce şi să se aciuieze pe laiţă; se răzgândi.

Îl muncea o întrebare.

Îşi căută drum afară şi se culcă cu urechea la pământ, în iarba moale, ca să asculte umblând sufletele obidiţilor din vechi pe care le auzea Pătru, pădurarul.

Când intră înapoi, în vârful degetelor, moş Miron asculta şi dânsul tot aşa. Lipise urechea la lutul de jos şi aştepta, ca un unchiaş căzut la grele mătănii, pentru grele păcate.

— Prăpădisem pârdalnicul ista de amnar pe jos… se simţi dator să dea o lămurire ruşinată, ridicându-se şi scuturându-şi genunchii, când se văzu prins asupra faptului.

Mihai nu socoti potrivit să întrebe cum se poate căuta un amnar pe jos cu urechea.

Îşi luă locul şi rămase culcat, cu ochii deschişi la luminiţa blând tremurată a candelei.

— Eu nu ştiu cum de aude el Pătru, umblând noaptea încoace şi încolo, călăreţi şi căruţe? … se minună după un timp, cu glas somnoros, moş Miron. Aistea trebuie să fie numai nişte năluciri ale auzului…

Mihai nu răspunse.

El le-a auzit şi nu voia să-i strice inima bătrânului, închisă la asemenea năluciri.

Cu urechea la pământ, el le-a auzit ţesându-se încoace şi încolo: tainice chemări şi tainic umblet dintr-o tainică lume.

— Hm! Nu răspunde! Se vede că a adormit! … vorbi singur moş Miron, răsucindu-se pe cealaltă parte şi îndată scufundându-se în apa cea neagră a somnului.

VIII.

Acolo, la capătul codrului, e lacul cu trestia lină.

Mihai a desfăcut perdeaua de crengi plecate, a atins unda cu vârful piciorului, iar lumina s-a fărmat într-o mie de ţăndări. Pe urmă, cercurile s-au potolit unduioase şi lacul din nou a fost oglinda prelucie din totdeauna.

Se vedea acum alt cer în apă, cu un nouraş alb topinduse-n adânc şi cu o pasăre zburând molatec în cerul de dincolo. Poate în fundul acela era şi schitul scufundat din basm… Poate de-acolo se aude câteodată şi tânguiosul glas de clopot chemând de pe celălalt tărâm…

Mihai le cunoaşte toate, dar mai ştie deocamdată şi altceva mai puţin părelnic.

În mijlocul lacului se află plavia unde-şi are încă un culcuş al său de sorit şi de odihnă, mai drag decât toate celelalte, de aiurea. Acolo e o împărăţie a lui necălcată de nimeni. Tuturor a tăinuit-o el; iar de dat, n-ar da-o pe nici o împărăţie de-aievea din lume.

Şi-a strâns hainele ghem, le-a învelit în cămaşa albă de în şi le-a dosit la adăpost într-o gură ştirbă şi neagră de salcie. S-a îndreptat spre cotul izvoarelor, unde apa e rece dar piciorul nu calcă pe mâl lunecos, ci pe-un aşternut de nisip mărunţit şi spălat.

Pasul dintâi e o înfiorare plăcută.

Îndată lacul îi cuprinde picioarele în două cătuşe tăioase, pe care Mihai le simte urcându-se repede până la brâu şi unindu-se într-o singură cingătoare metalică. Dar pe cât sunt de reci, pe atât sunt de firave. Cu o singură smucitură s-a smuls din cătuşele şi din chinga de oţel îngheţat, tot aşa cum cad lanţurile atinse cu iarba fiarelor, iar înotătorul spintecă acum întinsul cu palmele, cu umărul şi cu zvâcnetul genunchilor, până la plavia plutitoare cu egrete de stuf şi săbii de papură.

Nimic nu-i schimbat. Toate îl aşteptau. Patul de muşchi; căpătâiul de mintă şi de ierburi.

Mai este şi-un covru de trestii – sălaş primitiv pentru vreme vrăjmaşă.

Mihai şi-a scuturat stropii de pe trup împroşcând o ploaie arcuită de pietre scumpe. Soarele-i mai dulce după o baie gheţoasă. Salteaua de muşchi l-a primit moale şi caldă şi catifelată.

Cu bărbia în palme, rezemat pe marginea plaviei, ascultă şi-aşteaptă.

Aici singurătatea e numai o părere.

Trecătorul străin, rătăcit pe întortocheatele poteci de la capătul codrului, se poate opri uimit de atâta tăcere: Ce locuri pustii! Ce lac singuratec!

Pentru Mihai însă, singurătatea acestei tainice împărăţii a tăcerii e străbătută de o mie de alte mărunte vieţi şi de-o mie de zvonuri abia susurate.

În partea cealaltă, unde curg şipotele, e adăpătoarea ciutelor. La asfinţit ori în nopţile cu lună, dacă stă neclintit şi nu bate vânt într-acolo să poarte miros de trup omenesc, nu o dată i s-a întâmplat să vadă minunea…

Până atunci, sunt alte minuni, mai aproape.

Jos, în adânc, trec şi se-ntorc făpturile apelor. Nesfârşite la număr, fantastice la chip şi la înot. Ţiparii ieşiţi dintr-un cotlon de mal îşi caută alt cotlon, lunecând cu unduire de şarpe: un crap cu solzi de alamă, poate împăratul tuturor crapilor după cât e de mare şi de bătrân, s-a înălţat la lumina soarelui; au săgetat trei ştiuci cu guri de balauri, iar înaintea lor s-au risipit cu spaimă armatele mărunte de peşti străvezii, s-au ascuns ochene şi lini, aleargă să vestească primejdia o sârmuliţă sprintenă ca o ştafetă. Melci leneşi se lasă legănaţi între două ape. O broască ţestoasă coboară oblic să-şi prindă sub capacul greoi umbra mai vie decât dânsa, căci aşa a vrut tainica lege a firii: broasca în ţeasta ei să pară un bolovan neînsufleţit, iar vie să pară umbra-i din apă. Pe luciul tipsiei se-alungă păianjeni

şi gâze ca mici jucărele cu arcuri. O gânganie fără nume se saltă şi coboară într-un clopoţel de cleştar; din treacăt îi sparge cutioara cu aer alt gândac, uriaş, cu spinarea de smalţ verde şi cu labele lungi ca două ritmice vâsle.

Sprijinit în coate, cu bărbia în pumni, Mihai priveşte la lumea din apă, de sub el, unde cerul şi adâncul se-amestecă; o mreană intră într-un nor şi o pasăre albă zboară sub lănciile trestiilor înfipte cu vârful în jos.

Se vede acolo şi chipul lui, nepământean, printre foile late de nufăr, căutându-i în ochi şi zâmbindu-i. E chipul său oglindit într-adevăr, ori poate-i un alt el? Poate-i perechea lui de pe celălalt tărâm, aflându-l aci şi ieşit să-l vadă şi să-l întrebe, poate să-l cheme…

Gândul ameţitor îi turbură ochii şi mintea.

Cu vârful degetelor, Mihai sfarmă oglinda lacului. Îşi îndreaptă ochii aiurea.

Din stuful cu foşnetul moale o gâscă sălbatecă şi-a scos puii în plutire înceată.

Pe urmă un cufundar a început să facă tumbe; o pasăre necunoscută a atins apa cu sfârcul aripelor şi a zburat cu un peşte de argint în plisc.

Văzduhul cântă de zumzetul subţire al ţânţarilor; un greier se îngână cu un cosaş; departe, în codru o pitulice răspunde-n răstimpuri unei ciocănitoare. Se poate numi aceasta pustiu şi singurătate? Aiurea, pretutindeni, sunt oameni osândiţi să trudească la muncile lor grele de neîndurată robie, întocmai ca oarba cârtiţă din hrubele subpământene, fiindcă a uitat că pe lume se mai află acestea, nu mai au ochi să le vadă, iar urechea a pierdut ascultarea zvonurilor din care-i făcută tăcerea. Dar o lume de vrajă durează aici şi Mihai simte crescându-i în el închipuirea dulce că asemeni copilului din nu mai ţine minte ce basm, el a fost scăldat de ursitoare într-o apă descântată care i-a deschis ochii să vadă ceea ce alţi ochi nu văd; urechea, s-audă ceea ce alte urechi n-aud.

Răfuiala de-acasă, şi şarpele de curele împletite din cui, sunt acum foarte depărtate şi poate acelea nici nu fac parte dintr-o lume adevărată. Numai acelea, tocmai acelea, poate că sunt năluce şi visuri urâte.

Lumea cea adevărată e aicea. Cu greierul împintenat sărindu-i pe mână şi încheindu-şi haina plină de şireturi, ca să anunţe ca un vornicel o nuntă de gâze cu mare alai. Căci ce alt decât o nuntă de gâze, poate să fie îmbulzeala şi freamătul acesta în lumea celor ce nu cuvântă? Uite şi lăutarul care scârţâie pe-o singură strună, iată şi bondarul rotund în pântec cu a lui cobză somnoroasă; au sosit şi albinele purtând în trăistuţele de la şold colb mărunt de aur. Purici năzdrăvani de iarbă sar cu potcoavele lor de oţel, se-nşiră poporul furnicilor, pe puntea de păinjeniş trec gândăcei roşii cu puncte pe spate, cărăbuşi verzi-albaştri, măriuţe şi fauri, lanţ de fluturi şi o mulţime de norod.

Poate mirele e fluturelul acela cu mustaţa răsucită, poate mireasa-i floarea aceasta mică şi sfioasă, aşteptând după o frunză lată ca fetiţa cea din basm pitulată după uşă.

Mihai urmăreşte alaiul până ce s-a topit o parte în soare şi alta în ierburi.

Apoi s-a răsucit cu ochii la cer.

Chiar golul cerului nu-i gol.

Un nour i-acuma prelung ca o navă, pe urmă-i o fiară nemaivăzută cu creastă şi solzi, a fost un călăreţ pe un cal în galop şi-acuşi e portal de palat în ruină.

Până şi-un nour e mereu altceva şi altfel mereu.

De unde să-l vadă cârtiţa din poiana cu veveriţe, osândită la ocnă pe toată viaţa, cu tot neamul ei împreună din ţâţă-n fiu şi din mamă în fiică, până la sfârşitul sfârşiturilor? de unde să-l vadă oameni de departe, care merg numai cu ochii în pământ, ca vitele de povară?

Mihai simte o mare milă pentru asemenea osândă fără liman.

A ciulit urechea. Un sunet moleşit de talangă e încă foarte departe, dar şi acela e tot pentru el.

Înseamnă că se îndreaptă într-acoace baciul Trofim cu oile sale la adăpătoarea de sară.

Baciul Trofim a fost în tinereţe frate la mânăstirea Secu din ţinutul Neamţului, a învăţat buche slavonească şi ştie să citească în vieţile sfinţilor, după cum citeşte în stele, în zodii şi în zborul păsărilor.

Iar ajutorul său, Alexa, un flăcău spătos şi înalt cât un munte, era până la începutul verii un izvor nesecat de potriveli ghiduşe, de iznoave şi cântece, din care pricină Mihai se ţinea după el ca un mânz. Acum e întunecat şi tăcut, umblă cu fălcile încleştate, i se văd oasele frunţii şi umărul obrajilor, cu pielea întinsă, lucioasă şi galbenă ca o gutuie lustruită; nu se mai uită în ochii omului şi răspunde într-aiurea când îl întrebi.

El e cel care buciumă noaptea cu jale, când steaua ciobanului licăre sus şi când tac şi izvoarele să-l asculte.

Ce-l mistuie ca o arşiţă, Mihai încă nu poate pricepe. Presimte numai că e ceva dureros şi cu toate acestea de-o chinuire fioros de dulce.

Îl aşteaptă. Dar nu aici. Nimeni nu trebuie să cunoască împărăţia lui din plavie.

Îşi face vânt îndărăt, înotând spre salcia scorburoasă cu straiele ascunse. Îşi clăteşte picioarele în apa izvoarelor, îşi scutură cămaşa de urechelniţe urâte şi de furnici roşii, sembracă grăbit şi le iese în cale.

Turma înaintează agale, ciugulind colţul ierbii printre tufele de arini şi de porumbrele.

Înainte nu-i sar zăvozii, căci de mult îl cunosc. Baciul Trofim îl întâmpină minunat că a ajuns tocmai pe-aici; Alexa nu spune nimic, poate că nici nu îl vede cu ochii lui rătăciţi.

— Ei bată-te norocul, Mihăiţă! se bucură baciul vorbindu-i proptit în toiag. Taman mă-ntrebam eu pe unde-i fi umblând, de nu ţi-am mai ştiut de ştire de săptămâna trecută şi mă temeam că te-o pus căminaru-n desagă şi că te-o dus la şcoala nemţească.

— Încă nu, moş Trofim… Vreo zece zile tot mai am…

Glasul lui Mihai a sunat trist.

Baciul i-a înţeles jalea, căci îndată întrebă scărpinându-şi barba ghimpoasă şi rară de spân:

— Şi-s zilele scurte, pe cât mi se pare? Hai, cârlănaşule?

— Scurte grozav, moş Trofim.

— Asta o simt şi oile mele, Mihăiţă. O simt încă mai bine păsările cerului… Am văzut unele străine, în treacăt pe-aici; pe altele de-ale noastre nu le mai văd… De-acuma s-a isprăvit cu vara…

Mihai socoti de a sa demnitate să arate şi el că are oarecare cunoştinţă despre mersul păsărilor călătoare.

— Eu cred că are să fie toamnă lungă şi frumoasă, moş Trofim. Mai este încă până ce-or pleca rândunelele şi cocoarele… Numai eu n-am să fiu aici, să le văd şi să-mi iau rămas bun de la ele…

Baciul Trofim sprijinit în toiagul crestat cu flori şi lustruit de mână, se uită de la înălţime la omuleţul care-i vorbeşte ca un om mare. Surâde cu sclipiri roşcate în ochii roşcaţi şi nu conteneşte să-şi scarpine barba roşcată şi rară, fără nici un fir alb.

— Ce ştii tu, Mihăiţă, despre pasările cerului? Până la rândunele şi cocoare, au venit în treacăt şi au plecat altele… N-ai auzit viers nou de pasăre în codru?

— Ba, mda… recunoaşte Mihai, numai ca să nu-şi mărturisească umil neştiinţa.

— Văd eu ce fel de mda! … Mai lasă să treacă vremea şi ai să le înveţi şi pe-aieste. Nu de la şcoala nemţească – ai să le înveţi de-aicea, din ceaslovul pădurii. Ai să afli atuncea, că de mult, de pe la giumătatea lui Secerariu, mulţi oaspeţi au apucat drumul pribegiei, iar alţii le-au luat locul… Semn de iarnă timpurie şi grea, berbecelule! Să-ţi iei cojocel gros la şcoala nemţească şi-o ţurcă zdravănă să nu te mai vezi dintr-însa… Ascultă ce-ţi spune moşneagul!

— Am să te ascult, moş Trofim. Dară drept să-ţi spun, eu tot nu văd că s-au dus încă păsările noastre şi că au venit altele în loc…

Baciul îşi descleştă tălpile şi toiagul din pământ, înaintă cu paşi rari să-şi ajungă oile din urmă, arătă o pasăre cu guşa verzuie pe-o creangă:

— Pe asta o cunoşti, vrei să spui?

— Nu î rosti Mihai.

— Nici n-ai de unde s-o cunoşti. E o venetică. Vine din sus, din ţara nemţească, poate mai de departe. Şi nu stă decât o sară. Mâine n-ai s-o mai vezi. Acolo, în ţara ei poate că are un nume… Noi nu i-am dat, pentru că n-avem de ce să-i dăm, ca uneia care vine şi se duce… Aşa se tot petrec de două săptămâni şi tot aşa au să se petreacă altele, de alt neam, până ce-a da pospaiul cel dintâi de omăt… Nu-s numai rândunelele şi cocorii, Mihăiţă, care pleacă să ne lase aicea cu toamna şi care vin să ne aducă primăvara… Pe acele le vezi, fiindcă vin şi se duc în stoluri. Altele trec

risipite şi măcar că-s mai multe, nu le bagi în seamă cum se scurg către ţările fierbinţi de miazăzi… Acolo trec ele marea la apa Nilului, şi mai departe, peste sfintele pustiuri unde au schimnicit şi s-au rugat la Marele-Păstor, pentru noi păcătoşii, sfântul Simion-Stâlpnicul şi cuvioasa Teodora, care a trăit în cetatea Alexandria din ţara Eghiptului, pe vremea împăratului Zinon… Acolo, trag eu nădejde să găsească alţi schimnici acuma, la deşertul Tebaidei şi să le dea de veste înalt preacuvioşilor să facă rugăciuni pentru un nevolnic muncit de chinurile iadului, ca acest Alexa de faţă!

Baciul vorbise mai apăsat şi mai rar, înadins ca să audă şi Alexa care-şi apropiase pasul de dânşii.

— Pe mine nu mă mai izbăveşte nici o rugăciune de pe lume… grăi cu sfârşeală flăcăul.

Mihai îl privea pe furiş, cu uimire şi cu un fel de spaimă.

Se apropiau de adăpătoarele oilor.

Flăcăul mergea fără să vadă unde calcă, lunatec, cu fruntea lovită de crengi. I se scobise obrazul, i se împuţinase lumina ochilor, târa un colţ al saricei pe jos; iar buzele vinete se subţiaseră ca după o băutură înveninată. Două cearcăne îi mâncau jumătate de faţă. Dar niciodată glasul buciumului n-a plâns mai duios ca în nopţile de săptămânile din urmă, de când Alexa poartă prin lume un asemenea chip mistuit.

Baciul Trofim băgase în seamă privirea lui Mihai.

Rosti, dând umăr flăcăului:

— Au agiuns să râdă şi copiii de tine, sărace Alexa, sărace.

Mihai făcu repede înconjurul lui Alexa, să-i fie de cealaltă parte, şi spuse cu glas uşor, atingându-i bâta lucioasă cu flori:

— Nu râd, bade Alexa! Nu-l crede… N-am de ce râde… Aş vrea numai să te mai văd cum erai astă-vară, când am venit…

— Aşa n-ai să mă mai vezi niciodată! … rosti posomorât flăcăul, retezând din treacăt cu bâta vârfurile zimţate de

feregă. Atuncea eram om, acum nu mai sunt om; asta-i şi capătul!

Se aşează pe o lespede, cu faţa spre lac, aşteptând oile să-şi sfârşească adăpătoarea.

Baciul Trofim vorbi cu neîndurare, în graiul lui bisericos, cu pomeniri din slovele bibliei:

— Vai ţie, nefericitule, că ţi-ai închipuit că toate n-au să se afle şi că nu se plătesc. N-ai ştiut tu cuvântul Evangheliei? Nimica nu este acoperit care să nu se descopere şi tăinuit care să nu se cunoască. Căci câte întru întunerec le-aţi vorbit întru lumină se vor auzi; şi ceea ce la ureche aţi grăit în cămări, se va propovădui peste acoperământuri… Acestea le spune cuvântul Sfintei Evanghelii şi n-ai ţinut socoteală de ele. N-ai ţinut socoteală nici de poveţele mele… Ai trecut peste ele şi ai ascultat ispitele diavolului care-au luat întruparea de muiere ca să te piardă şi să-ţi răpună mai uşor grumazul sub diavoliceştile-i lanţuri… Aşa fiind, nu văd altă izbăvire pentru tine, Alexa, decât să îmbraci haina schimnicilor şi să lepezi buciumul cu care degeaba o mai chemi… Vai ţie, dacă-ţi închipui că numai hangiu-i pricina că s-a întors şi o ţine sub zăvor şi că de aceea nu mai răspunde… Când îi este femeii a scăpa, iese şi de sub zece zăvoare; iese şi din mormânt! … Adevăru-i că a aflat în locul tău altul şi că poate noaptea ascultă în dezmierdările lui buciumul tău de nebun…

Alexa strivi cu bota o gâză nevinovată.

Baciul Trofim râse crud înveselit de înciudarea fără măsură, răcorită pe-o sărmană gânganie cât un grăunte, cu un ciomag să dezghioace o ţeastă de lup.

— Mai bine-ai izbi-o pe dânsa aşa, cu bota, şi te-ai face prăpădit în lume, dacă altfel nu-i chip…

— Mă împingi la păcat! … oftă flăcăul.

— Dacă-i întruparea diavolului aşa cum şi este, atuncea nu-i păcat. M-oi ruga pentru tine; îi îmbrăca rantia călugărească şi te-i ruga tu singur pentru păcatele tale…

Orice-ai să faci, mai bine are să fie, decât ceea ce faci acuma, Alexa, fiule! …

Alexa rosti cu ochii pierduţi:

— Am să fac altceva, moş baciule! Într-o zi ai să mă afli spânzurat colea într-o creangă, ori leş c-un bolovan legat de gât în fundul iezerului, mâncat de raci şi supt de lipitori…

— Iară păcatul ai să-l spânzuri şi pe el, ori ai să-l îneci în baltă să-l mănânce racii? Asta o crezi?

Flăcăul strânse din umeri. Puţin îi păsa lui de păcat.

Dar baciul Trofim stărui cu predica înainte:

— Are să se ţină păcatul de tine, nefericitule pe ceea lume, şi-are să cumpănească greu în cumpănă la judecata de-apoi, fiindcă nu este iertare pentru cel care îşi ridică singur viaţa. Şi pentru cine vrei s-o faci? Pentru o întrupare a diavolului… Vină-ţi în fire, Alexa! Deşteaptă-te! … Mâna ispititorului-i asupra ta şi demonul ţi-ameţeşte urechea… Deşteaptă-te, îţi spun!

Alexa, într-adevăr, chiar că avea nevoie să se deştepte din lumea unde era dus.

Părea că priveşte asupra lacului, unde se buluceau oile lungind gâtul şi oglindindu-se ca o altă turmă a adâncurilor. Ochii însă nu vedeau turma şi lacul; nici cerul de deasupra şi nici cerul scufundat în apă. O vedeau numai pe cea care nu mai răspundea la chemare, cum altădată venea ea să desfacă perdeaua de sălcii şi să-l deştepte cu o tresărire, din aşteptările lungi de-atuncea.

— Iaca pentru cine-ai cumpărat zgărdiţă de mărgele şi cercei să-i pui în urechiuşe! … se îndârji baciul să-i zgândăre rana. Acum îi mai alintă altul zgărdiţa şi urechiuşele…

Alexa gemu, înălţând ochii plini de rugăminte neputincioasă, ca ochii mioarelor în clipa înjunghierii:

— Mai cruţă-mă şi dumneata, moş baciule! Ai să mă faci să-mi iau lumea-n cap…

— N-ar fi rău… Ia-ţi-o, Alexa! Asta-i socoteala cea mai bună. După o lună sau după un an, ai să te întorci tămăduit

şi-ai să te minunezi singur pentru ce-ai fost în atâta frământare. Are să-ţi fie ruşine de mine şi scârbă de tine…

Flăcăul nu mai rosti nimic.

Nimic nu mai spuse nici baciul.

Stăteau aşa neclintiţi, de piatră, unul rezemat în toiag, celălalt căzut la pământ, cu bâta alături. Baciul Trofim, uscat şi cu barba rară de spân, îl privea ascuţit; Alexa nu privea nicăieri. De şase săptămâni aşa îşi făceau viaţa. Unul ciocănind cu pilde duhovniceşti, dar mai fără de milă ca muncile diavolului; celălalt aşteptând într-o arşiţă noaptea, ca să înceapă a-şi buciuma chemarea dureroasă în pustiu.

Iar Mihai, presimţea întâia oară că peste oameni se lasă din senin o urgie mai înfricoşată decât tot ce a văzut şi-a înţeles el până atunci; că se află o suferinţă mai cumplită ca foamea şi ca setea şi ca orice durere trupească, mai cruntă ca boala şi moartea.

— Haidem! rosti baciul, împungându-şi ajutorul cu vârful toiagului.

Alexa se ridică.

Dar nu se mişcă din loc.

Rămase stâlp, cu bărbia înfiptă în bâta cu măruntele crestături din vremea când îşi petrecea ceasurile de aşteptări născocind alte împreunări de cruciuliţe, flori şi învrâstări cu vârful custurei. Sarica îi spânzura pe-un umăr până la pământ.

Acuma părea că ochii lui şi-au găsit o ţintă. Căutau la locul cel mai adânc şi mai negru, din coasta plaviei, unde Mihai n-a izbutit să ajungă cu nici o prăjină la fund.

— Haide! răcni de departe, din frunziş, a doua oară, baciul. Haide, Alexa! …

Mihai aştepta lângă flăcăul întunecat.

Ar îi dorit să afle şi să-i poată rosti alinător, o vorbă bună ţi potrivită pentru asemenea chinuire, pe care n-o pricepea deplin, dar o bănuia în turburea sa înţelegere. Nu află însă cnvintele. Nu-i venise încă vremea să le afle şi să le spună. Îi

netezi numai blana miţoasă a saricei, amintindu-i cu glas scăzut:

— Bade Alexa, te cheamă…

— Ha? făcu flăcăul. Aha! Mă cheamă? … Bine, mă duc.

Şi plecă fără nici un semn de rămas bun, cu faţa biciuită de crengi.

Talanga turmei sună tot mai depărtat şi lin.

În acelaşi loc, nemişcat, Mihai rămăsese şi dânsul, un pui de om cuprins de împietrire. În minte-i încolţeau întrebări şi răspunsuri. Erau nelămurite fără îndoială, dar fără îndoială pline de spăimoasă nelinişte, ca atunci când privea până la ameţeală în adâncul negru al apelor.

Pe urmă, un stol de caii-dracului, zburând cu sfârâit de aripi străvezii, îi fură luarea-aminte şi gândurile aiurea.

Soarele cobora spre asfinţit; umbrele se lungeau. Alături, fie-o frunză de brustur găsi un căşuşor cât un fund de pălărie. Îl lăsase baciul Trofim, cum de atâtea ori îi băga unul sub braţ, în silă. Căci cu toată vorba lui amarnică şi privirea lui ascuţită, baciul era un moşneag tot aşa de bun la inimă şi de grijuliu cu viaţa altora, ca moş Miron prisăcarul. Atunci de ce-şi încolţea însă cu atâta vrăjmăşie ajutorul; de ce nu-l cruţa cu vorbele sale tăioase, de ocară? … Lumea îi arăta lui Mihai laturi din ce în ce mai pidosnice şi purtările omeneşti i s-au părut încă mai greu de urmărit în rostul lor adânc.

Cu gâzele şi cu făpturile din împărăţia sa, se înţelegea mai uşor. Faptele lor erau mai simple şi viaţa lor mai limpede, chiar dacă pe toate le vedea printr-o oglindă amăgitoare.

Pentru această noapte din sufletul lor, copilandrul simţi frică şi durere de oameni.

Se hotărî să doarmă singur, în covrul lui de sălbatic de pe plavie. Îşi puse mai dintâi inima la cale. Agăţă bucata rămasă de caş într-un hârzob de nuiele împletite, sus într-o creangă, unde numai veveriţele şi păsările cerului puteau să mai dea peste ascunzătoare. Aşa îşi împărţea el merindele cu vietăţile codrului. Câteodată le găsea

neatinse; alteori nu mai afla nici fărâmiturile. Şi n-ar fi putut să spună când îi tresălta lui inima mai mult de bucurie.

Pe urmă, trecu înapoi, înot, la plavie, de astă dată cu legătura de straie prinsă cu cureluşa de cap, ca să poată dormi îmbrăcat şi ferit de roua cea rece a dimineţii.

Îşi pregăti culcuşul aşteptând noaptea.

Pe încetul şi-au făcut pregătirile lor, pădurea şi lacul.

Aurul din văzduh s-a topit. A rămas numai argintul pe ape. Blânda batere de vânt murea cu un freamăt moale în sălcii. A trecut gâsca sălbatecă mânându-şi puii albi, între trestii, să se culce. Departe, la marginea lumii, sau poate în adânc, la afundul lumii, a tremurat iarăşi tânguiosul glas de clopot. Glasu-rile celelalte, ale codrului, au tăcut unul câte unul, pe măsură ce s-au adunat păsările somnoroase la cuiburi – chiar acele străine şi trecătoare, care vor porni mâine dincolo, peste mare, peste apa Nilului, la deşerturile sfinte unde au de dus veste schimnicilor să se roage pentru sufletul ciobanului Alexa, din ţara de sus a Moldovei. Poate dorm într-un cuib părăsit de alte călătoare mai grăbite; poate au aţipit pe-o rămurea cu pliscul ascuns sub aripă.

S-au aprins stelele umezi pe boltă. Au lucit boabele de piatră scumpă în tortul păianjenilor.

Pe urmă, deodată luceafărul a întins punte subţire ca o strună de argint de-a curmezişul lacului. Luceafărul, steaua sa, pe care o alesese între toate. Era un luceafăr sus şi altul jos, în apele limpezi.

Luna se simţea încă departe, urcând de la marginea lumii.

Mihai nu mai putea s-o aştepte. Îi cădeau pleoapele grele de somn. Se ghemui pe-o coastă ca un pui de sălbătăciune în culcuşul de muşchi, de iarbă şi de mintă, cu ochii la licărul luceafărului din adânc.

O mare tăcere de vis se întinse, iar în marea tăcere începu buciumul de pe deal să cheme cu jale.

Mihai îl auzi prin somn şi prin vis. Prin somn şi prin vis îl scutură un fior, până când simţi că al său înger de pază a

pogorât încins cu haina de umbre şi raze, până când îi dezmierdă auzul foşnetul aripelor uşure şi îl dezmiardă privirea lui bună printre genele-i lungi, care semănau cu ale Mariei şi cu ale mamei şi nu erau totuşi nici ale mamei, nici ale Mariei, sora cea moartă şi înălţată la cer.

Pe urmă buciumul a tăcut.

Luna s-a înălţat peste o lume pustie şi rece. A lucit pe-o frunte rotundă de copil, alungând îngerul alb şi părelnic, de pază.

Mihai a scâncit şi a întins mâna prin somn, să-l oprească, să-l mai ţină lângă el, să-i mai stea de veghe, să-l mai apere de cele urâte şi rele ameninţări din lumea somnului; de cele încă şi mai urâte şi mai rele ameninţări din lumea de aievea.

Dar îngerul părelnic se topi fâlfâind în negura moale a lacului.

IX.

S-a pregătit pădurea de toamnă. Dar nu-i încă toamnă.

Vârful teilor a prins o zgură uşoară. A ruginit nucul bătrân înainte de vreme. Acolo sus, nici frunzele fagilor nu mai sunt de acelaşi verde neatins şi crud. Umbrele s-au lungit piezişe. Pe linia lor se măsoară în fiecare amiază, cum drumul soarelui e din ce în ce mai obosit şi mai scurt. În locul florilor de mac, cu roşu de catifea sângerie, tăiată din hlamida veneţiană a domniţelor ctitoare de pe ziduri de mânăstire, acum vântul clatină măciuliile mucede, în care sună sămânţa măruntă ca în rotunde cutioare de carton.

Pluteşte pretutindeni presimţirea sfârşiturilor.

Aseară, în amurgirea noroasă şi vânătă, un vrăbioi zbârlit piuia singuratec. Cerul coborâse aproape. Se împrăştia fum de paie, plângea un copil ghemuit lângă gard, iar lătratul câinilor avea un răsunet vechi şi stâns, ca şi cum s-ar fi chemat înde ei câinii cei mai bătrâni de pe lume. Nici buciumul lui Alexa, pe deal, nu mai jelea o durere a lui, singură. Tânguia acum vara care se duce, tânguia plecarea cocorilor; gemea pentru toţi.

Din pridvor, Mihai îmbrăcat în haina neagră şi groasă, le-a ascultat şi le-a privit toate tăcut, cu fruntea plecată sub poyara sfârşitului de vacanţă.

Dar astăzi soarele s-a înălţat din nou dezmorţit.

E o lumină plăpândă, fumurie şi tristă, poate numai fiindcă de-acuma înainte, ceva a pus pentru totdeauna abureala unei oglinzi împâclite între viaţă şi ochi.

Departe se aud scârţâind greu osiile carălor cu lemne. Pe masă, vântul citeşte singur în cartea lui Şerban uitată afară, Întoarce foile. S-a oprit o clipă. Poate s-a înfiorat şi vântul de priveliştea osemintelor albe, căci foaia a început să tremure după tremurul degetului nevăzut.

Chiar glasul păsărilor e mai ostenit şi ciudat; chiar vuietele depărtate vin parcă dintr-un adânc de pământ unde-au chemat glasuri de morţi.

Mihai a stătut la îndoială în scara pridvorului. Are atâtea de făcut şi de văzut într-o singură zi! Mâine se întoarce căminarul acasă de la drumurile lui lungi; peste trei zile îl va încărca în şarabana fără arcuri, cu legăturile sale nevoiaşe de şcolar – aşternuturi, rufe, merinde şi cărţi – pentru calea cea jalnică a Cernăuţilor.

De unde să-nceapă?

Alături, floarea de sora-soarelui şi-a desprins cea din urmă foaie galbenă şi mototolită. A rămas numai un taler rotund şi urât de seminţe, alăturea altul şi altul, ca un soare negru şi mort alături de altul şi alt soare putred şi mort.

A plecat să rătăcească în neştire, pe poteci deşarte, căutând urmele paşilor de ieri şi de alaltăieri şi de toată vara. Pe aici a trecut… Şi pe aici… Pretutindeni…

Ploaia de-acum două zile a astupat tot. A înecat tot. În fiecare întunecuş a mai adâncit începutul de pustiire.

În poiana cu paltini rotaţi a aşteptat veveriţele lui jucăuşe. S-a ivit târziu, numai una. Şi n-a venit să se legene în hamacul de fir de paing; să se-alunge în danţul nebun prin văzduhuri. E posomorâtă şi singură. S-a prefăcut deodată într-o bătrână zgârcită, căutând alunele hranei de iarnă.

Trece dintr-o creangă a alunului în cealaltă, duce la ureche fructul şi-l sună fructul e sec, îl leapădă şi culege altul, sec şi acela…

Numai cârtiţa din adânc a ajuns departe şi a umplut toată poiana de muşuroaiele urâte. Acum sfredeleşte la o movilă din celălalt capăt. E acolo truda ei de-o vară întreagă. Spre ce folos? Spre ce bucurie? Aceasta numai mintea sa de ocnaşă a întunericului o ştie. Şi poate oamenii care ca şi dânsa, orbecăiesc aşa, o viaţă întreagă într-un întuneric fără de stele.

Mihai a încercat să întindă veveriţei pumnul cu alune din buzunar. I-ar aduce toate alunele codrului numai s-o vadă din nou jucăuşă şi fără de grijă; numai să-şi cheme tovarăşa plecată şi dânsa aiurea, pe-aproape, pentru aceeaşi netrebnică agoniseală de bătrână zgârcită. S-a apropiat. A clătinat alunele sunându-le în palmă. Dar veveriţa l-a privit ursuză. S-a mistuit într-un tufan cu spini. Nu l-a înţeles. Nu-l mai cunoaşte.

Prietenia lor rămâne de-acum numai o poveste dintr-un trecut.

Mihai a lăsat să cadă alunele din palmă una câte una, cu o mişcare înceată.

Le adunase pentru nimeni.

A plecat pe poteci părăsite, cu fruntea înclinată, ca după o îngropăciune.

Se văd urme de ciută pe cărarea jilavă. Le cunoaşte bine. Urma copitei de ciută, mai mare şi mai rară; urma puiului mai mică şi mai măruntă. Pentru cine vor mai veni de-acuma la adăpătoarea numai de dânşii ştiută, în nopţile vrăjite cu lună?

O secure răsună departe, în codru, icnind în răstimpuri egale. Pe urmă se-aude şi trosnetul trunchiului căzut şi crengile frânte.

În pădure e-un fag mai puţin.

Lacul de la capătul potecii îl aşteaptă cu netedul apei încreţit de vântul subţire. Cerul s-a fărmat şi aici. Se

oglindeşte o pâclă. O vietate a pustiului buhăie gros şi posac.

Mihai şi-a sprijinit fruntea în scoarţa de salcie ca într-o cruce de ţintirim.

A tresărit. S-a izbit o pasăre oarbă în perdeaua de ramuri, în genunchi s-a aplecat s-o ridice.

E o pasăre din acelea străine, în treacăt, istovită de drum. A cules-o în palme şi a încălzit-o. I-a ascultat la ureche ceasornicul cu bătaia măruntă a inimii. E o pasăre străină plecată spre ţinuturi străine; are guşa verzuie şi lumina ochilor înceţată după atâta zbor lung; are oasele mici şi zvâcnite de tremur. A lipit de obraz trupul cu pene mătăsoase, iar pasărea a început să învie.

S-au încălzit amândoi şi-o clipă n-au mai fost singuri.

Pasărea a piuit duios. Mărgelele ochilor au lucit negre. Pe urmă a prins să se zbată.

Mihai a deschis pumnul şi a lăsat-o să zboare. Nu trebuia. Mai ales aceasta nu trebuia… Căci numai de câteva ori a bătut din aripi şi a căzut glonţ în fundul apei; apa s-a închis peste ea cu nepăsare haină. Peste pasărea care pornise să străbată întinderea mărilor până dincolo de câmpia Nilului, ca să ducă vestea schimnicilor din deşert pentru o rugăciune de izbăvire a unui suflet în chinuri.

Mihai s-a aşezat pe lespedea lui Alexa. Cu obrajii în pumni a plâns pasărea moartă.

Pe tot ce-a pus mâna astăzi a fost blestemat. Tot ce-a atins a fugit, a căzut, a murit.

Huhu!

Huhu! Din aripi moi fâlfâie peste lac un huhurez, iar umbra aripilor târâie o cruce de plumb pe apa de pâclă.

Mihai a fugit din codrul lui deodată străin şi duşman, a fugit de lacul lui care nu-l mai primea; a fugit de toate mâhnirile toamnei alungându-l din urmă.

S-a oprit în câmp larg să-şi tragă suflarea.

Vântul foşneşte în popuşoaie cu sunet de oseminte.

Pe marginea cerului mocneşte un nor vânăt ca o buză de mort.

Doamne! De ce-l împresoară astăzi numai o lume de mâhnire şi spaimă?

Au fost toată vara atât de prietenoase şi bune cu el: pădurile şi lacul, izvoarele şi sălbătăciunile blânde, păsările cerului şi gâzele ierbii!

De ce deodată înstrăinarea aceasta?

De ce-l alungă înapoi printre oameni?

X.

Două zile a fost împăcare şi linişte în casă.

Căminarul s-a întors cu întârziere de la treburile sale depărtate din hotarul Prutului, dar veştile de acolo pare-se că nu erau rele, fiindcă drumeţul a venit cu sclipire voioasă în ochi.

Afară potopea ploaie mocnită.

Cu glasul înveselit, Gheorghe Eminovici istorisi peripeţii crâncene.

Călătorise prin viroage clisoase, se împotmolise în vaduri cu podeţe de crengi împletite, împinsese cu umărul la roată alăturea cu Vasile Rusu, vizitiul, se răsturnase într-o margine de dâmb, pe urmă s-a prăvălit cu cai cu tot într-o râpă. Aşa că se întorcea cu orcicurile rupte şi cu ştreangurile de cânepă de trei ori plesnite şi de trei ori înnodate, după opinteala deznădăjduită a căluţilor.

Acestea – spunea râzând căminarul – nu s-ar deosebi întru nimic de episoadele călătorilor rătăciţi pe asemenea meleaguri în vremea străveche a dacilor, dacă vor fi fost călători pe atunci, ceea ce e îndoielnic; pe când mai puţin îndoielnic este că şleaurile nu s-au schimbat şi stau cum le-a lăsat bătrânul Decebal.

Când a ajuns la calea cea mare, domnească, a lui Mihalache Sturză, abia a prins să răsufle şi să-şi facă de trei ori cruce, că s-au înfundat mai cumplit în mlaştinile de pe hudiţele Botăşănilor.

Acolo nu în altă parte, ar fi dorit să-l găsească pe nepotul postelnicesei şi să-l întrebe de sănătate, dar mai ales despre Evropa lui…

În târgul cel vechi al făinei, din vale, se înglodase butca medelnicerului Gheorghiţă Hamuzov, şi trăgeau şase boi s-o scoată, cu răcnete, chiuituri şi pocnete de harapnic, ca la urăturile din noaptea de Sfântu-Vasile. La trunchiurile casapilor, în altă droşcă mai mândră, cu geamuri de steclă, rămăsese închisă, ca într-o cutioară de cleştar, nepoata serdarului Tudorachi Pisoţchi, fata coanei Casuţa. Şi-acolo erau răcnete şi sudălmi, de-şi astupase duduia Maria urechiuşile să nu pătrundă până la dânsa scârbavnicile ocări ale surugiilor, otânjind gloabele să smulgă daradaica din ştioalnă.

Cupelele boiereşti înjugate cu boi înaintau legănate în smârcuri ca arca lui Noe; pe lângă ele brişcă uşoară a căminarului a trecut sprintenă peste gropi, sărind dintr-un hârtop în altul, târâtă de căluţii mărunţi şi pieptoşi, pentru care ispravă Gheorghe Eminovici simţea oarecare fală.

Avea şi el o caleaşcă pe arcuri lăcuită în droşcărie, dar o ţinea pentru zile mari şi mai cu seamă pentru boieria Ralucăi. La drumurile lui se mulţumea cu înhămături mai potrivite locurilor şi timpurilor, grosolane şi de nădejde, aşa cum apucase din părinţii ţărani.

Poate înadins stăruia cu o vădită desfătare, la neplăcutele peripeţii ale protipendadei din târgul Botăşănilor, încăpăţânată să iasă la preumblări în vehicule după moda Apusului, pe drumuri după năravurile şi nepăsarea Răsăritului.

De această pornire spre veselă cislă s-au bucurat toţi frăţinii din casă şi cu deosebire Mihai. Căminarul a uitat judeţul amânat din Divan, ori poate că s-a prefăcut a uita, hotărât să se poarte cu mai multă blândeţe în casă înainte de a-şi porni feciorii prin cele străine ţări.

Două zile, Mihai s-a strâns la poalele mamei, păşindu-i pe urme din odaie în odaie, din pridvor în iatac, din cămară la

cuptorul unde se rumenea pânea de drum. El era cel care pleca înaintea tuturora. Ceilalţi urmau să se împrăştie mai târziu, semănaţi în alte depărtate unghere de lume.

A avut parte şi Harieta să tăinuiască măcar spre seară cu dânsul, ca în vremurile de anul trecut. Şi-a amintit şi Ilie, hâtrele lor glume şi jocuri de-atunci. Şerban l-a iertat pentru o răfuială mai veche, de la o anumită carte dată în păstrare şi ronţăită de caimacamul Vogoride; pe care întâmplare Iliuţă se şi grăbise s-o zugrăvească, iar zugrăveala a fost atât de năzdrăvană încât a surâs la dânsa şi Iorgu cel încruntat, minune mai rară pe lume, decât un corb alb în pădure.

Raluca Eminovici împăturea, număra şi orânduia schimburi; în fundul lădiţei strecura gavanoasele cu şerbet şi potcoavele de ghiudem. Mirosul de sulfină se amesteca pe dată cu mirosul de ghiudem şi se pierdea, biruit. Dar nu cu miresme plăcute avea să se hrănească Mihai prin străini!

La toate asemenea grijulii pregătiri de ducă, sărea Harieta să dea mare ajutor şi să aducă mare încurcală, grăbindu-se să schimbe orânduiala din ladă după ale sale planuri mai iscusite.

Moş Miron a trecut să-şi ia ziua bună şi cu umilinţă a deşertat din desagă un ulcior cu miere, faguri şi lumânările de ceară, pentru nopţile lungi de iarnă când Mihai avea să-şi strice ochii la feştilă cu buchile cele nemţeşti, urâte şi negre, ca nişte cari. Nu l-a uitat nici celălalt moş, baciul Trofim, înfăţişându-se la rându-i cu un caş cât o roată de butcă în glugă.

Prin ploaia fumurie, măruntă, tomnatecă, Mihai i-a petrecut pe amândoi până la poartă; s-a despărţit de dânşii cu un nod de mâhnire în gâtlej.

Baciului Trofim i-a mărturisit că ar lăsa el cartea nemţească pe gârlă dacă l-ar primi ajutor la stână; pe moş Miron l-a încredinţat el că după ce-şi va sfârşi învăţătura, neapărat are să se întoarcă la prisaca de sub poalele pădurii, ca să ajungă şi el moş sfătos cu barba cât a

sfântului cu comanac din icoană. Prin fiecare a trimis câte un rămas bun: prin unul, pădurarului Pătru şi prin celălalt, deznădăjduitului cioban, Alexa.

Oamenii locului s-au depărtat cu paşi arări şi greoi în ploaia plumburie, ducând vara şi vacanţa cu dânşii.

Mihai s-a întors zgribulit în casă.

O frunză udă a intrat o dată cu el pe uşă şi s-a ascuns ca o gânganie într-un ungher, înfiorată de înfrigurarea de afară.

Sub sară, Harieta i-a strecurat în mare taină un şip înfăşurat în hârtie.

— Pentru baba Chiva, ştii tu! Fugi şi adă-mi şi mia răspuns.

Mihai începu să râdă mai tare decât ar fi fost nevoie. Căci râsul era în silă. Ştia prea bine că are să se ducă şi era tot atât de nerăbdător măcar cât Harieta, să afle cuvântul babei.

Înainte de toate plecările, două erau obiceiurile casei.

Mai întâi măsurătoarea.

Pe latul unui uşor se lua măsura tuturor cu o crestătură de cuţit în fiecare toamnă, ca să rămână semn cât au crescut feciorii căminarului de la un an la celălalt. Se aflau până acum cinci linii cu cinci scărişoare deosebite: a lui Şerban, a lui Iorgu, a lui Neculai, a lui Mihai… Mai aştepta şi o linie mai scurtă ca toate, a lui Matei, însemnată acolo numai fiindcă mezinul nu voia să rămână mai prejos de ceilalţi fraţi şi îşi cerea dreptul cu gălăgie, ameninţând uzurpatorii cu iataganul de lemn. Măsurătoarea din acest an o făcuse căminarul cu mâna sa, des-de-dimineaţă, tăind crestături proaspete şi stropşindu-se în toane bune la feciorii mai mari, Şerban şi Iorgu, flăcăi în toată legea, care se codeau socotindu-se de-acum înainte scutiţi de aceste ritualuri ale copilăriei sfârşite.

Mai pe urmă, o a doua datină pentru toţi, dar ascunsă de ochii asprului părinte, era prezicătoarea…

Pe acest al doilea obicei dinaintea plecărilor, cu popasul la baba Chiva, nu şi-l mărturiseau ei niciunul altuia feciorii căminarului, deşi niciunul nu dădea greş. Se furişau pe

ascuns şi fiecare căuta în ochii celuilalt, să afle dacă fratele celălalt i-a luat înainte ori nu, şi cam ce i-a putut urzi prezicătoarea.

— Haide! îl înteţi Harieta. Nu tragi fuguţa mai repede?

— Bine, mă duc! consimţi Mihai, cu o strângere dispreţuitoare din buze, ca să pară că se supune numai de hatârul Harietei.

Însă cum ajunse afară, în ploaie, o luă repede la picior, lunecând în mâzga cleioasă, sărind peste băltoace şi agăţându-se cu mâna de cătina gardurilor.

Bojdeuca babei e tocmai la marginea satului, într-un smârc. În asemenea lăcaş lacustru, Chiva Lefteroaia scarmănă lână şi pene, face farmece şi descântece, pregăteşte leacuri din buruieni veninoase, din grăsime de arici, din broaşte şi liliac mâncat de furnici să-i rămână numai ciolănaşele labelor, din salamandre şi sânge de găină neagră.

Această prea vestită şi mult căutată babă Chiva a fost ea pe vremuri roabă la Dumbrăveni. Când a venit slobozenia ţiganilor, a umblat ca şi ceilalţi tovarăşi întru libertate, fără căpătâi, prin lume şi vede-se că umblarea nu i-a priit nici ei, ca şi celorlalţi; căci într-o zi a bătut la uşa căminarului milogindu-se să se îndure de bătrâneţele sale şi s-o lase să moară lângă o casă de om. De atunci vieţuieşte în dărăpănătura de nuiele lipită cu lut, iar cum e bolnavă şi aproape oloagă, se plăteşte de mâncare şi de adăpost fără prea grea robie.

Nu se mişcă dintre sacii cu lână şi sâtişca de pene decât în anumite nopţi cu lună nouă, când se târâie să-şi culeagă ierburile de leacuri şi farmece. Încolo, scarmănă lâna şi penele pentru căminăreasă; nevestele, fetele şi flăcăii satului şi chiar din alte sate mai depărtate ştiu unde s-o afle când se găsesc la o cumpănă a vieţii şi la un alean de dragoste, ori când au de făcut şi de desfăcut un fapt.

Baba Chiva pâcâie din lulea, dacă are mahorcă de pâcâit, ascultă cu luare-aminte, întreabă şi dă răspunsuri cu

turbure înţeles; scoate cărţile soioase, întinde şi împarte bobii, lucrează îndeopotrivă cu ajutorul lui Dumnezeu şi cu al diavolului, după cum se arată pricina şi o cere nevoia. Dacă se mai arată şi altfel de nevoie, scotoceşte sub laiţă legăturile cu buruieni, coboară de pe policioară ulcioraşele cu solomâzdre şi alte spurcăciuni; pune ulcica la foc şi întoarce icoana cu faţa la perete să nu ia parte la asemenea solomonării.

Vorbesc unii şi alţii că ar fi văzut-o călătorind prin văzduhuri călare pe-o cociorvă în puterea nopţii, înainte de cântatul cocoşilor; ba mai spun că joacă în pielea goală, la lună, de vale, în lunca de la scocul morii cu un ţap negru ţupăind după ea.

Dar acestea le ştie Mihai prea bine că sunt numai născociri fără temeiuri. Cu mai mult temei e rânduiala cealaltă, care nu sufere nici o abatere.

După ce şi-a sfârşit datoria şi a băgat în sân sorcovăţul, baba Chiva scoate tot de-acolo o gărăfioară deşartă şi verzuie, o aşază la vedere şi aduce vorba pe departe despre holerca pe care i-o cere vătămătura numaidecât şi pe care nu i-o aduce nimeni, nemaiaflându-se pe lume oameni cu milosârdie pentru suferinţa altuia.

Asta-i lege!

Lar fiindcă-i lege, înainte de a se abate pe la dânsa, Mihai lăsa în grija Harietei să pândească până când paza la cămară e mai slabă şi să se prelingă cu un şip ascuns sub fustiţă, întru vămuirea balercei de rachiu din tainul argaţilor.

Auzind paşii, ţiganca a şi început să geamă şi să se vaiete.

Mihai s-a oprit în uşă.

Îl izbise în faţă duhoarea stătută de lut şi de lână, încă mai grea şi mai iute pe vremea de ploaie.

Jos, la pământ, aşezată turceşte, baba Chiva s-a mişcat în movila ei de boarfe.

— Bine că ţi-ai mai adus aminte de păcătoasa de mine, coconule! se căină, ridicând ghearele negre. Altfel, pot să

mor aicea şi nu-i nimeni să vină şi să mă întrebe de-s vie ori de-s pe moarte! …

— Lasă, babă Chivo, nu te mai văicăra de asta! o luă înainte Mihai, punând şipul cu holercă pe-un scăunaş cu trei picioare. Toţi spun despre dumneata că ai să trăieşti o sută de ani şi că ai să ne îngropi unul câte unul…

Baba apucă şipul, îl clătină şi privindu-l în zare gemu, măcar că faţa i se luminase şi nu i se potrivea cu amarul vorbelor:

— O sută de ani, spui coconule? Da’ cine-i nesăţioasa care doreşte să trăiască o sută de ani? Să trăiască atâta numai cel care-mi urează mie asemenea blastăm! …

— Fie atunci numai nouăzeci şi nouă de ani! o lăsă mai ieftin Mihai.

— Mie-mi ajunge numai o zi, coconule! Numai o zi să trăiesc după ce mi-oi vedea cu ochii mei feciorul pe care mi l-a vândut blăstămatul de Tăbueţ, nu i-ar mai putrezi ciolanele unde se află el, în mormânt!

— Tot n-ai mai aflat nimica despre dânsul?! întrebă Mihai apropiindu-se şi căutând un loc pe marginea laiţei.

— Tot! oftă baba. Tot n-am aflat şi nici nu s-arată semn să aflu… Eu plâng şi mă căinez şi-l aştept. Şi simt că şi dânsul plânge şi se căinează şi mă caută. Puiul mamei de Hăsănel, mânca-l-ar mama, cât era el de mândru şi cum mai cânta din scripcă să stoarcă şi bolovanilor lacrămi!

Baba Chiva îşi şterse ochii cu podul palmelor.

Pe obrazul negru şi lătăreţ, dârele de sudoare străluceau grase şi se amestecau cu şiroaiele plânsului, căci Lefteroaia era slabă la inimă şi pusă pe bocit de câte ori îşi aducea aminte de odorul prăpădit în lume.

Bătrânii spuneau că pe vremuri Chiva ar fi fost cea mai frumoasă ţigancă din ţara de sus a Moldovei şi că părintele boierului Costache Balş o chema nu o dată în salon, s-o arate la mosafiri şi să-i minuneze cu trăsăturile subţiri ale chipului, cu ochii ei codaţi şi cu muşcata roşie a gurii.

Ceva din rămăşiţele acestor frumuseţi de-a minune, mai apucase în tinereţele sale şi căminarul Gheorghe Eminovici. Iar lui Mihai nu-i venea să creadă că un asemenea maldăr de cărnuri dospite în boarfe, a putut să fie vreodată o făptură subţire şi delicată care să deştepte minunarea mosafirilor din salonul palatului de la Dumbrăveni.

Povestea ei nu se isprăvise însă cu atâta.

Din cine ştie ce dragoste, Chiva, ţiganca şuie şi cu ochii de mură, născuse un puradel care se dovedi îndată cu mare fior la struna lăutei. Feciorul a crescut; pe măsură ce scădea faima de frumuseţe a Chivei, se întindea faima de mare cântăreţ a lui Hasan, Hasanache cum îi spuneau ceilalţi, Hăsănel cum îl dezmierda maică-sa…

Până ce după o petrecere de trei zile şi trei nopţi, Costache Balş poreclit Tăbueţ sau Tăbâltocul, l-a vândut, la pierdut la stos, ori l-a dăruit unui prieten din ţara Muntenească, ba după cât se pare, încă mai departe, unui mare-ban din ţara Olteniei.

Chiva cea frumoasă s-a prefăcut treptat în acest bulz de său negru; mereu a aşteptat veşti de la Hăsănel al ei; boierul Costache Balş a închis ochii şi a fost pus în pământ; a venit slobozirea ţiganilor, baba a plecat să-şi caute odorul, de urmă nu i-a dat şi s-a întors aproape de locul de naştere, să-l bocească şi să-l aştepte.

S-au schimbat domni, s-au primenit stări; în ţara nemţească a început să umble o drăcărie nouă, fără cai şi fără boi, cu foc şi cu fum de-i zice ţug; dar baba Chiva nu-şi poate închipui feciorul altfel de cum era atunci, cu mustecioara în sfârc şi cu ochii codaţi, aşa cum l-a urcat boierul din ţara de dincolo pe capra butcii, cu scripca între genunchi, ca să nu-i mai audă nimeni de ştire.

Poate acolo unde se află acum, Hasanache s-a rotunjit la pântec şi a început să pleşească, fiindcă meseria lui lăutărească de noapte zbârceşte repede pielea în jurul ochilor, aduce năpârlirea părului şi împinge trupul la buhăveală. Poate a ajuns un scripcar ticălos, de rând,

petecit în coate şi dârdâind de frig la uşa crâşmelor cu sicriuaşul lăutei subsuoară, în aşteptarea unui chefliu larg la bacşiş. Ori poate într-adevăr, va fi trecut graniţa cum se temea ea, purtând şi pe aiurea, faima altui Barbu Lăutarul, starostele şi cobzarul. Dar oriunde s-ar afla şi oricum ar fi ajuns, baba Chiva nu putea să şi-l înfăţişeze altfel decât aşa cum arăta Hăsănel al ei, cu pletele unse cu unt, încârlionţate pe umeri şi cu straiele boiereşti, falnice, însă prea largi, pe care i le dăruise Costache Balş, Tăbâltocul, înainte de a-l cocoţa pe capra unui străin hain la inimă ca să poarte în lume viersul din ţara Moldovei.

Din lăcrimat, baba Chiva Lefteroaia dădu în durerile vătămăturii. Apucă şipul cu ghearele, gâlgâi câteva înghiţituri şi potolită deodată se întoarse către Mihai cu faţa rotundă ca floarea-soarelui cea scuturată şi neagră de seminţe.

— Acuma să-ţi spuie şi să-ţi descânte, Chiva! Leapădă colea în palmă sorcovăţul să-l menească baba cum cere rânduiala.

Mihai lepădă sorcovăţul în palma ţigăncii, care era albă şi trandafirie ca o palmă de momiţă.

Baba îl meni, îl atinse de frunte, de buze, de locul inimii de sub boarfe; de fruntea, de buzele, şi de locul inimii lui Mihai. Făcu semnul crucii peste dânsul, pe urmă cu mâna adusă în secere ca şi cum ar culege fărâmiturile de pe o masă, mătură un paianjeniş nevăzut din palma lui Mihai şi se plecă să citească.

Îndată împinse palma în lături cu spaimă.

— Asta nu-i mâna de anul trecut, coconule!

Mihai începu să râdă, ascunzându-şi aşa neliniştea, căci la vârsta lui de copil tot mai credea în basme, în prevestiri, în eresuri.

— Nici nu-i! glumi el. Am împrumutat-o de la un om de pe drum… Sfârşeşte mai repede, babă Chivă, că trebuie să i-o dau înapoi!

— Nu vorbi asupra primejdiei, coconule, nu vorbi! îl povăţui baba apucându-i din nou palma în gheare şi băgându-şi obrazul unsuros în ea ca să desluşească semnele pline de misterioase ameninţări. Asta nu-i mâna de anu’ trecut, pot să giur pe Sfânta-Cruce. Asta-i mâna lui Hăsănel al mamei, coconule! …

— Atunci poate că el era cel de pe drum, care mi-a împrumutat-o, babă! stărui în şagă Mihai, prefăcându-se că e gata să plece spre uşă şi să-l caute pe Hăsănel. Să mă duc să-l chem? O fi venit şi habar n-ai…

Baba Chiva Lefteroaia îl propti încleştat în cângile ei cu unghii de fier.

— Aşează-te şi stai liniştit!

Îi vorbea cu glas de poruncă, iar Mihai nu simţi putere să se împotrivească, nici să mai zâmbească în silă şi să mai arate ca nu-i pasă de asemenea înşelăciuni ţigăneşti. Alt sorcovăţ n-avea de unde să-i mai dea babei, holerca i-o adusese; ce mai nădăjduia oare de la dânsul ca să strice rânduiala din totdeauna a prezicerilor? Acelaşi lucru îl spunea ea tuturor: că au să ajungă la adânci bătrâneţe după ce au să treacă mai întâi peste un ceas de primejdie; că-i pândeşte un duşman şi că duşmanul multe necazuri le va pricinui; dar că la urmă, urâtul va fi răpus şi uneltirile date pe faţă. Se mai adăogau, după vârstă, întrebări şi oarecare semne despre o dragoste, despre o femeie zuliară ori un bărbat cu urechea plecată la şoapte netrebnice, o cumpănă de bani şi de boală în viaţă ori la treburile câmpului.

Mihai o ascultase nu o dată pe baba Chiva, descurcând firul multor ursitori şi prezicând cam aceleaşi primejdii şi bucurii care îndestulau pe toată lumea. Acum ce mai vroia de la el? tocmai de la el?

Baba nu contenea să-i răsufle fierbinte şi umed în palmă.

Mihai fu pătruns de turburare în bordeiul cu duhoarea dospită, cu lumină vânătă de amurg şi de ploaie, cu sâmburele de feştilă pâlpâind gălbui în candela de pe

prichiciul cuptorului, cu făptura aceasta urâtă, murdară şi foşăind greu, în ţoalele şi petecele ei slinoase.

Afară ploaia şuvoia mărunt, fără sfârşit, ea o ploaie menită să dureze peste veac.

— Ei? întrebă Mihai, cu un tremur uşor în glas, trăgându-şi mâna.

Baba Chiva Lefteroaia îi dădu drumul moale.

Clătină din capul uriaş cât un bostan turcesc.

Îşi căută de lucru şi trase lângă dânsa sitişca de pene.

— Ei, babă Chiva? Ce scrie în palmă, că doar nu de pomană ţi-am adus eu un sorcovăţ şi clondiraşul cu holercă…

— Poţi să-l iei înapoi, coconule. Nu vreau să te fur şi să mă-ncarc cu păcat… Dară de spus, n-are ce să-ţi spună baba Chiva…

Mihai aşează sorcovăţul pe marginea scăunaşului cu trei picioare. Încercă s-o ispitească pe altă cale:

— Are să mi se-ntâmple ceva rău? S-o rupt linia vieţii?

— Du-te acasă, coconule, că te-aşteaptă cinstita cămănăreasă cu pregătiri de plecare… ocoli baba Chiva orice răs-puns.

— Mă duc, dar întâi spune-mi! bătu Mihai cu nerăbdare din picior.

— N-am ce să-ţi spun… Aleu-valeu, că iară m-o apucat blăstămata de vătămătură! … Du-te, coconule, şi las-o pe baba Chiva să-şi vaiete durerea şi bătrâneţea în bordeiul ei, că n-ai ce căuta la o păcătoasă ca dânsa… Închide, mă rog, uşa şi îngăduie-mi să mă culc, coconule! Numai aşa am să aflu eu linişte şi uşurare.

Baba mormăi înainte, vorbe din ce în ce mai fără şir. Mihai înţelese că vrea să-l alunge, numai ca să nu-i spună ce anume semne de înfricoşată primejdie i-a citit în palmă. Mai încercă o dată tot pe căile cele ocolite:

— Babă Chivo, mă duc… Iaca acuma mă scol şi mă duc. Dar mai întâi spune-mi ce-ai găsit să samene aşa de mult cu liniile din palma lui Hăsănel al dumitale? Cum poate să

samene o palmă cu alta? Dumneata singură m-ai învăţat că nu se află două palme la fel pe lume…

— Lasă asta, coconule, că ai să îmbătrâneşti dacă ştii prea multe… Poate să-ţi spună baba, una singură…

— Zi, babă Chiva! se dădu Mihai alături… Spune şi am s-o rog eu pe Harieta să-ţi aducă mâne dimineaţă alt clondiraş cu holercă.

— N-am nevoie de holercă pentru cele ce-am să-ţi spun, fiindcă poate nici n-ai să pricepi, coconule! … Să ţii minte vorbele mele, aţâţă-mi ajunge… Să le ţii minte şi să te gândeşti la ele, când a ajunge vremea să le pricepi şi să le preţuieşti, coconule, cu mintea de-atuncea…

— Ei? … se frământă Mihai, sculându-se de pe laiţă şi aşezându-se la loc, muncit de dorinţa să zmulgă mai repede cuvintele din gingiile ştirbe ale ţigăncii.

Baba Chiva Lefteroaia îşi băgă nasul în sitişca de pene şi vorbi ca pentru dânsa:

— Eu nici de semnul din palma lui Hăsănel nu m-am bucurat… Mi l-a arătat mie o roabă bătrână, de-a noastră, ţigancă, de la care am învăţat eu meşteşugul făcutului şi desfăcutului. Mi l-a arătat şi eu atuncea n-am vrut să cred. Pe urmă, lucrurile s-au dovedit a fi adevărate, iară eu mai puţin am avut la ce să mă bucur… Spunea acel semn despre un dar care nu-i dat multora să-l aibă pe lume… Cine are acel semn în palmă ajunge departe şi sus la mărire, fiindcă vede ce nu ştiu să vadă alţi ochi şi aude ceea ce nu pot să audă alte urechi… Unii cântă, alţii zâdesc, alţii ajung mari zugravi… Se pun la întrecere cu minunile Marelui-Ziditoriu. Dară mărirea nu le foloseşte şi o plătesc scump şi amar din viaţă… Din palma lui Hăsănel asemenea semn putea să lipsească, iară atunci bine-ar fi fost şi pentru el, bine şi pentru mine, coconule! … Rămânea la fierărie ori la grajduri, la curtea boierului Tăbâltoc, n-avea pentru ce să-l vândă unui hapsân, mânca-l-ar viermii, ca să-l depărteze de la sânul meu! … Rămânea un ţigan prost şi rob; trăia cum am trăit noi toţi, neam de neamul nostru nişte ţigani robi şi

proşti… Nu-l plângea una ca săraca de mine ca pe-un mort, măcar că-i în viaţă după cum o simte inima mea de mamă, nici nu rătăcea prin lume, cum poate câteodată doreşte şi plânge el locul de potcovar la curtea din Dumbrăveni, unde alţi ţigani şi robi, mai păcătoşi decât dânsul, au trăit, s-or hrăni şi-or muri sătui şi ferice… Asta s-o ţii minte de la baba Chiva, atunci când va veni vremea s-o înţelegi şi s-o simţi, coconule, ca să ştii de ce-şi bocea Lefteroaia băietul, chiar dacă pe-acolo pe unde se află, a fi agiuns el la mărire şi la fală în ciuda pizmuitorilor…

Mihai începu să râdă cu toată tulburarea risipită, fiindcă pentru el prezicerile babei Chiva se mărgineau deocamdată numai la treburile, la întâmplările şi nădufurile şcolăreşti, care-l aşteaptau.

— Numai atâta ai avut să-mi spui, babă Chivo? Îţi las sorcovăţul, dar să mă crezi că nu-l meriţi… Eu am venit să-mi citeşti mie în palmă despre şcoală şi văd că mi-ai istorisit numai bazaconii despre Hăsănel al dumitale.

— Am istorisit, coconule, pentru cine are urechi de auzit s-audă. Mai târziu are să ţi se deschidă urechea pe care-o ai închisă acuma, că eşti încă un copil. Iară atuncea au să agiungă vorbele mele unde trebuie, ai să le tălmăceşti şi-ai să-ţi aduci aminte de Lefteroaia, ţiganca şi roaba, care nu ţi-o furat sorcovăţul, crede-o! …

Acum numai fereastra lipită cu beşică de bou şi uşa deschisă puneau pete mari alburii de lumină. Feştila din candelă se lungise şi fumega. Baba Chiva, în boarfele ei, se mişca neagră şi urâtă ca o arătare din visurile cele rele. Pe-o policioară sticleau şipurile cu salamandre, cu broaştele cele cu două capete, cu ciolănaşele de cârtiţă şi labe de liliac.

O ameţeală grea legăna copilandrul pe picioare şi Mihai îşi duse mâna la frunte, rezemându-se cu cealaltă de peretele coşcovă.

— Mă duc… Să te găsesc cu bine! … rosti împleticindu-şi paşii spre uşă.

— Mai stai, coconule, numai o clipală, că mai am ceva…
— Sfârşeşte mai repede, babo! Mi-e rău…
— Atunci, lasă!
Mihai ieşi afară. Ploaia şi vântul îi răcori deodată fruntea şi-i luă ameţeala ca o pânză fumurie de pe ochi.
După câţiva paşi se întoarse, însă s-a oprit în uşă:
— Spune, babă Chivo, ce-aveai de spus… Te ascult.
— Iaca anume ce! … se răsuci ţiganca în flenduri. Am să te rog să faci un bine, coconule, cum mi-a venit mie aşa deodată, un gând… Caută după horn şi ai să afli acolo o cuşcă… O prins ticăloasa de mâţă o pasăre străină şi i-am scos-o din gură, tocmai de astă primăvară în ziua de sfântu martir Ipatie, luna lui mart, treizeci şi una de zile. De-atuneea o ţin şi o hrănesc eu cu sămânţă de cânepă şi s-o deprins ea cu mine… Dară de două săptămâni văd o schimbare la dânsa şi nu-şi găseşte astâmpăr, se zbate, se păleşte cu capul de sârmă, până ce cade amorţită. Şi-acuma m-am luminat şi am înţeles eu ce se întâmplă cu dânsa. Au trecut soaţele ei la meleagurile depărtate de unde-a venit şi ea le simte şi se cere slobodă, pentru care m-am gândit să-i dau drumul şi să se ducă peste marea… Fă bunătatea şi ia-o în pumn şi fă-o scăpată într-o răchită, mai departe de bordeiul meu, fiindcă aicea mare lucru să nu-i facă de hac blăstămata de mâţă dac-o slobod… Fă-o, că poate tot aşa se zbate Hăsănel al meu undeva într-o cuşcă şi se loveşte cu capul de gratii trăgând îndărăpt la matcă şi nu-i nimeni să se-ndure de dânsul şi să-i dea drumul şi să-l îndrepte unde-l trage inima, sărăcuţul de el, şi n-ar mai putrezi cei care mi l-o mâncat fript…
Mihai intră în bojdeucă păşind peste boarfe şi peste sacii cu lână, scotoci după horn, trase cuşca la lumina fumegoasă a candelei.
Pasărea piui somnoroasă şi toropită fără îndoială după zbaterea de peste zi. Cu bătaie ascuţită de inimă între coaste, Mihai recunoscu o pasăre cu guşa verzuie, din neamul celei înecate în iezerul de la capătul codrului.

O scoase cu un fel de înfrigurare pe uşiţa strâmtă.

I se părea că o putere ascunsă şi bună, l-a adus înadins pentru această faptă ca să răscumpere pieirea celeilalte. Aşa, parcă tot prin el se îndrepta la loc o orânduială stricată în mersul tainic al călătoarelor prin văzduhuri, ca să aibă cine duce ştire în pustiurile de la apa Nilului, la schimnicii care au de făcut o rugăciune pentru sufletul mistuit al lui Alexa, ciobanul. O apropie de obraz. Era tot aşa de mătăsoasă la atingere ca şi cealaltă. Şi tot aşa îi simţea oscioarele mici, zvâcnite de tremur; tot aşa-i bătea mărunt ceasornicul inimii.

Ieşi cu grabă, împiedicându-se şi zvârlind un rămas bun, de mântuială, babei Chiva încotroşmată în ţoalele ei.

Noaptea era acum desăvârşită, deasă ca o ploaie de funingine. Dar el cunoştea fiecare groapă şi margine de şleau. Cunoştea şi răchita unde avea să dea drumul păsăruicei cu guşa verzuie. Îi atinse penele de buze. Bâjbâi cu mâna într-un cuib pe care îl ştia părăsit. Pasărea piui slab. Se ghemui în pătucul de puf.

— Nu-l uita pe Alexa! rosti Mihai şăgalnic şi porni spre casă voios, uitând cu desăvârşire prezicerile năstruşnice ale babei Chiva Lefteroaia.

În pridvor, Harieta îl aştepta clănţănind de frig, pe umeri cu un şal de-al căminăresei.

— De ce-ai stat atâta? întrebă ea prin întuneric. Te-a căutat de câteva ori mama. Spune-mi ce ţi-a prezis? …

— Nimic… Prostii…

— Cum nimic? Ai să ai profesori afurisiţi? Are să te lese cum i-o lăsat pe Iorgu şi pe Neculai? …

— Nimic, îţi spun! îşi pierdu răbdarea Mihai. E o ţigancă proastă şi noi suntem mai proşti că ne potrivim la bâiguielile ei… Mai bine să-ţi istorisesc altceva… Închipuieşte-ţi! … Am găsit altă pasăre în locul celei despre care-ţi spuneam eu ieri… O pasăre fără nume, cu guşa verzuie… Am găsit-o la baba Chiva, mi-a lăsat-o mie s-o

slobod şi i-am dat drumul în răchita de la fântâna lui Pricop…

— Despre ce pasăre vorbeşti tu? Care Pricop? … Eu, zău că nu te mai înţeleg pe tine, Mihai! …

Dar Mihai îşi urmă gândul său:

— Dacă mâine se face frumos şi-i senin poate să plece fără primejdie… Pleacă o dată cu mine. Numai că ea se duce la mare, departe, unde-i vine pofta, pe când eu intru la zuhaus, la K. K. Ober-Gymnasium, arde-l-ar focul înainte de a ajunge la Cernăuţi! …

— Eu nu te-nţeleg, Mihai…

— Eşti o moacă, de asta nu mă-nţelegi… Ce poţi să pricepi tu, o moacă?

Harieta începu să plângă îmbufnată, cu capul în şal. Mihai o cuprinse cu braţul pe după gât şi încercă s-o împace:

— Ce-s copilăriile acestea, Harieto? Tu n-ai văzut că numai am vrut să te necăjesc? Hai în casă, că-i frig…

— Aşa eşti tu! … suspină Harieta, intrând şi păşind pragul în lumina caldă din casă. Nici înaintea plecării nu…

Uşa se-nchise după dânşii, lăsând afară noaptea de funingine, ploaia mocnită şi mucedă să dureze peste veac.

XI.

Brişca aştepta în ploaie, la scara pridvorului. Caii de la oişte îşi miroseau boturile ude, strănutând în frig; prăştierul bătea din copite cu neastâmpăr.

Dimineaţa se anunţase numai ca o prelungire a nopţii cu pâsla întunerecului doar ceva mai destrămată. Nu fusese un răsărit. Nu se lămurise o geană de lumină a zorilor. Soarele se târâse muced şi fără putere, rămăsese lipit de tava cerului ca un măr putred, undeva, dincolo de nori.

Din sâta vânătă, ploaia cernea cu mai neistovită înverşunare, palele vântului clătinau perdeluiri de leşie; copacii erau de scamă neagră; acaretele curţii, de fum; argaţii arătări nepământene, desprinzându-se din giulgiul mohorât şi topindu-se îndărăt, după cum se apropiau ori se

depărtau cu glugile lor ascuţite de saci, alese înadins ca să le dea o mai desăvârşită înfăţişare de stafii.

Bodogănind de unul singur, Vasile Rusu încărcă în brişcă lădiţa şi legăturile, înfundându-le în fân şi potrivind deasupra poclada, traista cu mere, faţa de pernă ticsită cu pere şi vişini uscate, bărbâncioara cu brânză; tot ce pusese la o parte şi pregătea de două zile Raluca Eminovici pentru feciorul trimis în surghiun, tot ce mai adăugase pe faţă ori pe ascuns Harieta.

— De-amu-i gata! Cu aşa prubă de toemală, putem pentru ca să mergem noi şi până la târgul Liovului! grăi către sine cu mulţumire vizitiul, subpunând colţurile învelitoarei.

Peste sacul de ovăz legat dinapoi, întări legăturile căldării, încă o dată cercetă să vadă dacă n-a uitat căpestrele şi capetele de frânghie, bărdiţa şi cleştele ţigănesc; ajutoare de nelipsit pentru un drum lung şi pentru o asemenea vreme a potopului. Aflându-le toate la locul lor, înconjură casa pe la bucătărie, să ducă veste că pregătirile au luat sfârşit.

Pe dată s-au bulucit cu toţii în pridvor.

Căminarul înfăşurat în dulama de şiac lungă până-n pământ; Mihai îmbodolit într-un strai gros peste altele mai vărateсe dedesubt, cu gugiul pe ochi şi cu şalul turcesc dăruit de căminăreasă, răsucit de trei ori în jurul gâtului ca peste o cataplasmă de gâlci. Raluca Eminovici cu buzele strânse şi cu ochii neguroşi, Şerban, Iorgu, Nicu, Ilie, Aglaia ţinându-se de şalul mamei, Harieta cu obrazul plâns, până şi Matei care lupta să străbată mai la iveală printre picioarele fraţilor mai mari.

— De aşa alai nu se bucură el nici solul măriei-sale vodă Cuza când purcede să ducă haraciul la Ţarigrad! băgă de seamă Iliuţă, cu un sclipet de râs în ochii lui veseli şi drăcoşi, chiar într-un ceas ca acesta al despărţirilor.

— Ei, haideţi! Ţocăiţi-vă şi isprăviţi! … dădu semn de grabă căminarul, întorcând capul spre ogradă şi ploaie, de la desfăşurarea jalnicei tragodii.

Nici lui nu-i plăceau înduioşările despărţirilor, dar pentru alte pricini mai temeinic cugetate.

Îşi vroia feciorii căliţi şi pietroşi pentru drumurile vieţii, cum erau căluţii lui de nădejde în ham pentru şleahurile din ţara Moldovei.

Mihai sărută mâna mamei. Raluca Eminovici se plecă să-i desvelească fruntea şi s-o atingă cu buzele reci; îi mai încheie un bumb şi-i mai potrivi şalul turcesc în jurul gâtului. Ceilalţi şi-au luat rămas bun de la micul călător, după fire şi după vârstă: unii sărutându-l, alţii întinzându-i numai un deget.

Harieta i-a şoptit la ureche să poarte de grije şi să nu piardă cumva cruciuliţa de sidef lucrată la Sfântul Munte, pe care i-o legase căminăreasa decuseară la piept cu fir de ibrişin, ca să-l apere de viclenia întâmplărilor şi de răutatea oamenilor.

Mihai, tot în şoaptă, îi mărturisi cu mâhnire alte îngrijorări cu totul străine de-ale Harietei şi de-ale tuturor:

— Săraca păsărică de-aseară, n-are noroc! Nu poate pleca pe ploaie… Te rog să tragi tu o fugă până la răchita de la fântâna lui Pricop şi să vezi dacă-i tot acolo… Presară-i pe aproape sămânţă de cânepă…

Harieta strânse din umeri şi din buze. Hotărât că pe acest frate îl înţelegea din ce în ce mai puţin!

Peste toţi dădu buzna pe neaşteptate, Şoltuz, tovarăşul lui Mihai din ceilalţi ani. Adulmecase şi el că e tot o despărţire. Aduse în pridvor mirosul de câne plouat, se scutură zdravăn de apă spre indignarea Aglăiţei stropind-o din cap până-n picioare, se ridică pe pieptul lui Mihai cu labele pline de glod şi-l linse pe obraz. Mihai se simţi vinovat faţă de dânsul ca şi faţă de Harieta, fiindcă îi părăsise cu totul în această vacanţă sfârşită.

Încotroşmat peste măsură, încât abia putea să mişte mânele şi umflat cu atâtea rânduri de straie unul peste altul de părea cel mai dolofan ştiubei din prisaea lui moş Miron,

se pregătea să coboare prima treaptă, când Iliuţă îi trimise o întrebare de-a lui, şugubaţă, peste capetele celorlalţi:

— Mihai, ceva numai nu ne-ai spus şi nouă… Ce-anume ai să scrii tu în condica gimnaziului, la coloana: „Ce vrei s-ajungi în viaţă?” Te-ai gândit bine? … Nu-i treabă de glumă, bagă de seamă! …

Mihai se răsuci cu totul şi îl linişti în această privinţă:

— N-avea tu grijă. M-am gândit eu înaintea ta!

— Spune-ne şi nouă! stărui Iliuţă, dând coate fraţilor. Nu ţine în taină. Eu am pus rămăşag cu Şerban că ai să scrii: Fliegende Holländer! …

— Dacă mă-ntrebi numai ca să-ţi baţi joc de mine, atunci n-am ce să-ţi răspund… rosti cu amărăciune Mihai, văzând că şi fratele cel mai apropiat de dânsul altădată, găseşte un prilej de râs la hotărârile cele mai nestrămutat chibzuite.

Îl depărtă pe Ilie de la inima sa pentru o clipă şi, ca să-i facă şi lui simţită această disgraţie, rosti încă o dată:

— Sărut mâna, mamă! Rămâi cu bine, Harieto!

Aşa făcea o răspicată deosebire între cei de care se despărţea cu mai multă durere şi ceilalţi care-i întinseseră numai un deget, ca Iorgu, ori îşi ferise obrazul în lături de la sărut ca să nu-şi strice cârlionţii pieptănăturii, ca Aglaia.

Îl fulgeră pe Ilie cu o privire să ţină el minte printre ce soi de fraţi l-a numărat el şi puse din nou piciorul pe treaptă.

Dar căminarul, cu toată graba de adineaori, intrând pe neaşteptate la bănuială, avu poftă să afle faţă de martori cam ce-ar fi în stare să scrie odrasla lui la rubrica din condica gimnaziului. Îl opri din mers, apucându-l ca un uriaş cu trei degete de vârful gugiului şi săltându-l înapoi:

— Haide, pan Mihai! Rosteşte-te, ca să afle şi maică-ta, cam ce bucurie ai dori să-i pregăteşti tu pentru bătrâneţe… Ce răspuns ai să pui la întrebarea din condică?

— Dichter! zvârli cuvântul Mihai, ca o piatră sfârâind din praştie într-un cârd de vrăbii.

— Ce-ai zis? … voi să audă încă o dată căminarul, ridicând dintr-o sprinceană cu oţărală şi apropiindu-se gata să-l

umfle de-o aripă. Ia-n mai spune, puiul tatei!

Mihai îşi dădu seama că păşise cu stângul des-de-dimineaţă, dar nu mai făcu înapoi, Repetă sumeţindu-se în faţa primejdiei, deşi sub toate straturile de haine îi ticăia inima de teama judeţului şi asudase în şalul turcesc:

— Dichter! Poet! Asta vreau să mă fac, dacă vreţi ca să ştiţi!

Tot alaiul de la spate, în afară de Raluca Eminovici şi de Harieta. – care de altfel nici nu prea ştia ce poate fi aceea Dichter sau poet – izbucni în hohot de râs pe diferite glasuri, la asemenea năzdrăvănie a gâgâliciului încotroşmat în gugiul lui mare şi verde ca turla bisericei ruteneşti din Cernăuţi şi pornind atât de avan în băjenie ca să se întoarcă Dichter şi nimic mai mult! Astă istorie întrecea chiar pe cele mai boacăne ale lui Iliuţă.

Căminarul întoarse ochii spre Raluca Eminovici, şi cu amândouă mâinile întinse îi înfăţişă odorul, viu şi natural:

— Poftim! Feciorul dumitale, coană Raliţo!

Apoi pe-un sfert în glumă, pe trei sferturi răscolit de adevărată mânie, îl zgâlţâi de vârful gugiului răsucindu-l în dreapta şi-n stânga:

— Dichter, care va să zică? Dichter, Herr Mucocea? Ei lasă că am să mi te dichterisesc eu ca să mă pomeneşti, măi Lamartinule şi măi Ţichindealule!

Spunând, trecu de la vorbă la faptă, deocamdată numai cu o modestă arvună.

Îl aduse de scufia gugiului cu faţa spre scări, îi potrivi talpa încălţării la spate şi cu arcuire bine descordată din genunchi, îi făcu vânt pe trepte.

Poetul sări ca o broască zvârlită cu băţul şi s-ar fi lăţit poate cu pântecele în glod ori s-ar fi lipit poate de brişcă, dacă nu l-ar fi prins Costache Creţu în braţe din zbor.

— Gheorghieş! sună cu dojană glasul Ralucăi. Măcar astăzi nu trebuia! … Ştii ce mi-ai făgăduit…

Căminarul pufni:

— Dacă dumitale îţi place să-ţi vezi odorul hrănindu-se cu asemenea sminteli, află, Raliţo dragă, că eu nu le îngădui nici în glumă! Până aici…

— Dar eu sunt de vină, tată, rosti Ilie, cu mâhnire că din pricina lui s-a iscat toată povestea. Eu am şuguit, mi-o răspuns şi Mihai cu o şagă… De ce atâta supărare din nimica?

— Lasă tu, să nu te iau şi pe tine la refec! Ştiu eu mai bine ce vorbesc…

Căminarul coborî scările încruntat deodată, cum se întâmpla întotdeauna când ceva se ivea să-i zgândăre toate vechile lui necazuri şi griji legate de soarta feciorilor.

Se înfăşură în cerga miţoasă alături de Mihai, îşi făcu semnul crucii şi strigă;

— Mână!

Vizitiul dădu bici, caii se opintiră în ştreanguri, brişca zvâcni scurt, Mihai se întoarse să mai facă semne cu mâna în ploaie spre cei din pridvor. Şoltuz goni pe lângă roţi lătrând până la poartă. Acolo se opri, petrecându-i cu ochii. Brişca se prefăcu deodată într-o stafie de brişcă în negurile perdeluite.

Raluca Eminovici o urmări până ce ochii n-au mai desluşit nici o umbră în mohorala lichidă.

Mihai privea şi el îndărăt.

Pe rând ploaia înghiţea casa, nucul, teii, biserica şi clopotniţa, satul… Răsucit pe speteaza de lemn, voia să le mai păstreze pe toate încă în ochi. Lăcustele de glod zvârlite din roţi îl plesneau în obraz. Nu le ştergea… Mereu trăgea cu toată fiinţa înapoi.

— Astâmpără-te o dată! îşi pierdu căminarul sărita. Ai nişcorici de nu mai stai locului?

Mihai înfipse bărbia în piept, atât cât îngăduiau legăturile, gugiul şi straiele groase.

Iar caii trecură la ţăcănitul regulat, înăbuşit de apă şi de mâzgă, fără grabă, cum se cuvine la o cale lungă, într-o ploaie fără sfârşit. Zările s-au strâns, norii s-au lăsat mai jos

sprijinindu-se aproape, pe dealuri: în pustietatea plumburie şi udă numai lăcustele de glod le ţineau tovărăşie sărind în lături; şleaul se pierdea într-o hrubă deschizându-se înainte şi închizându-se în urma lor; Ipoteştii rămâneau scufundaţi în mişcătoarele ape.

Câte-o răchită neagră apărea de o parte ori de alta să întindă gheare de crengi şi să caşte guri de scorburi asupră-le; se topeau apoi depărtându-se în urmă.

Pe calea cea mare a lui Mihalache Sturză au încetinit ca să slobozească trecere unui convoi cu poveri grele, sub coviltire; mărfuri de la Liov ori mai de departe, de la Lipsca, urmând de săptămâni drumul Ieşilor.

Căminarul se plecă într-o vreme să cerceteze sub gugiu obrazul omuleţului de-alături, care voia să se facă numaidecât Dichter.

Îl mira nemişcarea de-acum, tot aşa cât îl supărase neastâmpărul de mai înainte.

Şi i se păru că pe faţa lui Mihai nu şuroieşte numai ploaie. Voi să spună un cuvânt blajin, rar, încă nespus. Nu-l găsi. Făcu un semn nehotărât cu mâna în burniţă şi se înfăşură mai bine în cerga miţoasă, intrând ca un melc în gândurile sale.

Calea Cernăuţilor e lungă de nouă poşte.

CARTEA A DOUA.

I.

D. Profesor Arune Pumnul se opri din esplicăciune.

Pe obrazul seofâlcit, pieliţa verzuie şi lucie s-a brăzdat deodată de multe, mărunte şi dureroase cute, care nu fiinţau mai dinainte. Tot aşa se încreţeşte o apă şi se întunecă sub suflarea duşmană a vântului. Profesorul îşi înălţă degetele străvezii ca să-şi acopere semnele de suferinţă; cele două săpături amare din colţul gurii, tremurul zbârciturilor din jurul ochilor negri şi blânzi.

Îşi purtă mâna pe faţă ca şi cum ar fi încercat să zmulgă obrăzarul durerii şi, împreună cu el, ghearele chinului lăuntric.

Se lăţi în clasă o linişte atât de cucernică, încât se auzea muscoiul albastru, bătrân, de toamnă, izbindu-se de geam şi bâzâind cu înverşunare să scape la drojdia de lumină de-afară.

Dar nimeni nu întorcea privirea într-acolo.

Arune Pumnul era cel mai iubit dascăl român de la K. K Ober-Gymnasium, îşi socotea elevii moldoveni nişte ucenici şi prieteni mai mici şi se purta cu dânşii ca atare; iar şcolarii ştiindu-l măcinat de-o boală care nu iartă, îi cruţau puţinele ceasuri când se învrednicea să-şi părăsească patul şi să se târâie până la catedră, rostindu-le prelegerile lui neuitate despre limbământul, tâmplământul, cântământul şi sufletământul năciunei româneşti.

Se aflau alţi dascăli mai mândri la făptură şi cu privirea mai ascuţită, ca de pildă prea-sfinţia sa părintele catihet Veniamin Iliuţă, înalt şi falnic cât turnul din Ringplatz, sau ca Herr Neubauer de istorie; dar cu toată strălucirea lor şi cu toată neînduplecarea pedepselor, nu izbuteau niciodată să afle atât de smerită ascultare cum se desăvârşea de la sine, atunci când cuvânta cărturarul pribegit din Blaj.

Toţi aşteptau. Nu foşnea o filă de carte întoarsă, nu se târşea sub bancă nici o talpă dând semnalul neastâmpărului.

Turi Hyneck, vecinul elevului Eminowics Michael, îl atinse uşor cu unghia pe mânecă. Îi împinsese sub ochi o fiţuică pe care scrisese în grabă: „Întreabă tu dacă nu trebuie să trimitem după Onufri.”

Mihai se ridică închizând caietul de notiţe. Cum era ucenicul cel mai cu trecere la profesorul de limbământ şi tâmplământ românesc, îşi îngădui oarecare libertate, respectuoasă şi întrucâtva ocrotitoare în asemenea împrejurări.

Vorbi, aşadar, ca despre o hotărâre dinainte încuviinţată:

— Domnule profesor, mă duc s-aduc un fiacru! …

Arune Pumnul încercă un semn mut de împotrivire, scuturând în tremur degetele osoase.

Dar Eminowics Michael porni îndată spre uşă, prefăcându-se că n-a înţeles semnul, fiindcă ştia că suferindul se încleştează la catedră până ce e nevoie să-l sprijine alţii de subsuori la plecare.

În coridoarele deşarte cu miros de ospiciu şi de cazarmă, îşi petrecu mâna prin părul lung şi îşi aşează chipileuca din fugă. Trecerea grăbită i-o reteză însă două vămi ale văzduhului: la uşa cea mare, Onufri, odăiaşul, şi mai apoi D. Director Ştefan Wolf.

Onufri înţelese pe loc despre ce e vorba şi clătinând veriga uriaşă de chei se pregătea să deschidă, însoţindu-şi datoria de mare capugiu cu nelipsitele lui tânguiri pentru soarta neprihănitului dascăl:

— Aracandemine, iară i-o venit slăbiciunea sărmanului domnului Pumnului?

— Iară, moş Onufri.

— Eu nu ştiu zău, Dumnezeu să mă ierte, dară nu pricep de ce să-ncăpăţinează el să-şi mai stuchiască sufletul şi cât îl mai are cu nişte diavoli? … O s-ajungă să-l ducă pe năsălie şi tot n-are să se lese…

— Moş Onufri, li-i jăli altă dată, acuma dă-mi drumul mai de grabă! se rugă Eminowics Michael, schimbând picioarele de nerăbdare. Şi fă bine de-mi trece o piţulă să cumpăr un covrig. Mai trage un semn la răbojul nostru de datorii…

Moş Onufri împinsese uşa grea cu genunchiul în laturi şi tocmai se scociora în pungă să scoată creiţarii cu pricina, când s-a ivit d. Ştefan Wolf, închingat în rocul negru şi bocănind pe lespezile pardoselii cu călcâiele înalte, ca o santinelă când îşi face rondul temniţei şi-a descoperit o mişcare suspectă.

— Ce este acolo? strigă de departe. Halt!

Odăiaşul se trase un pas îndărăt, sprijinindu-se numai în piciorul sănătos, cum stau cocorii zgribuliţi în mlaştini, fiindcă piciorul celălalt era betejit de la genunchi şi îl folosea mai mult la opintirile pentru deschisul şi închisul uşilor decât la mers.

Elevul Eminowics Michael făcu şi el drepţi, lipind călcâiele.

D. Director îşi muştruluia personalul şi elevii ca la oaste. Înalt, cu pieliţa trandafirie şi stropită de pistrui, cu pleoapele fără gene şi cu părul tuns până la piele, gras şi astmatic, înfăţişa la chip şi la port cea mai desăvârşită întrupare a autorităţii chesaro-crăieşti în această şcoală de la marginea împărăţiei.

— Ce-i? întrebă cu asprime, măsurând elevul de jos în sus, din tălpi până-n creştet. Ce cauţi aici? De ce nu eşti în clasă la ceasul acesta, Eminowics? … Hm?

Şi înainte de a aştepta răspuns, întoarse privirea coclită către servitor, ciugulindu-şi mustaţa cărămizie şi răstindu-se:

— Iar tu, mămăligarule, de ce-i deschizi uşa, hm? … Ce-i aici, moară, hm? … Intră fiecare când vrea, iese când pofteşte? Hm? … Te-ai făcut tovarăş cu dânşii, bătrân fără de minte şi fără de ruşine? …

D. Ştefan Wolf îşi smulgea mândrele podoabe ale bărbăţiei cu degete groase ca wurştii.

Pe măsură ce întrebările se îmbulzeau – vorba lui Onufri – cum se bat calicii la gura domnului director, domnia-sa căpătă o şi mai stacojie culoare, un şi mai apoplectic tremur. Clipea din ce în ce mai mărunt şi se sălta în vârful picioarelor la fiecare cuvânt, parc-ar fi vrut să-l zvârle cât mai sus spre tavan şi să-l prindă pe urmă, îndărăt, în sfârcul mustăţilor, cum prind scamatorii de la circ merele în ascuţişul cuţitului.

Onufri plecase fruntea pleaşă sub grindina de ocări.

Elevul Eminowics Michael aştepta să se potolească mânia iscată din senin, cu un zâmbet stăpân pe sine şi pe dreptatea sa în colţul gurii. Un zâmbet ciudat. Supus şi batjocoritor în acelaşi timp.

Îşi răsucea chipileauca în mână, privind cu bărbia puţin înclinată la acest Goliat cu care ducea o războire fără istov.

Prigoana mergea acum pe al doilea an, de când d. Ştefan Wolf îl întâmpinase în cancelarie cu braţele ridicate şi cu un

strigăt de spaimă, ce i s-a părut copilandrului de la Ipoteşti cu totul nepotrivit şi caraghios din partea unui om atât de uriaş la făptură şi de solemn la îmbrăcăminte.

— O! Iesus-Maria! strigase D. Director atunci. Noch ein Eminowics? …

— Da, încă un Eminovici! – recunoscuse cu stinghereală căminarul, împingându-şi odrasla de la spate ca pe-un berbecel adus la stână străină.

Mihai a înţeles din primul ceas că-i este dat să poarte ponosul celorlalţi patru fraţi mai mari, câţi trecuseră prin K. K. Ober-Gymnasium, lăsând amintirea unor isprăvi de pomină. Dar mai puţin înţelegea de ce uriaşul cu mustăţile cărămizii şi cu pufnituri scurte de bursuc la mânie, se înverşunează şi acuma, după un an şi mai bine, cu urgia asupra sa, în socoteala frăţinilor, veche şi încheiată.

— Ce stai, hm? bombăni D. Director. Aş vrea să ştiu de ce-mi stai înfipt ca o momâie în faţa mea, hm?

— Dumneavoastră m-aţi oprit… observă Eminowics.

— Intră-n clasă!

— Nu pot, domnule director. Trebuie să mă duc…

— Ce faaace?

— Trebuie să mă duc…

— Ce fel de vorbă e aceasta, elevule Eminowics? Hm? se năpusti D. Director gata să-l apuce în gheare. Cum îţi permiţi, pui de mămăligar, să discuţi cu mine? … Îţi ordon să intri în clasă!

— Vă spun că nu pot, domnule director. Mă duc…

Fluturarea de pe buzele şcolarului avea întotdeauna darul să-l scoată din răbdări pe d. Ştefan Wolf. În lunga sa carieră dăscălicească nu mai întâlnise un asemenea surâs pe chipul unui copil: dispreţuitor, fără să fie vădit obraznic; moale, s-ar fi spus resignat; şi totuşi punând deodată depărtare de-o poştă între el şi cei care-l dojeneau pe drept, dar mai ales pe nedrept. De câte ori îl zgâlţâia cu asupririle, elevul se retrăgea în acest zâmbet nesuferit ca într-o cetăţuie şi atunci nu mai răzbea până la el nici o împunsătură a

cuvântului… Se înşelase cu desăvârşire când l-a asemuit cu fraţii ceilalţi, Eminowics. Acesta mai mic îi întrecea pe toţi!

Înaintă un pas şi vru să-l apuce de bărbie ca să-l privească apăsat în ochi şi să-l pătrundă până în afundul sufletului.

— Eminowics, încă o dată îţi ordon să intri în clasă! Iar după sfârşitul orei, te invit să pofteşti la mine în cancelarie.

Mihai îşi feri bărbia de atingerea grasă a wurştilor. D. Ştefan Wolf rămase cu mişcarea mânei neisprăvită în aer. Iar elevul nu se supuse poruncii. În loc să facă înapoi spre clasa din fundul coridorului, vorbi privindu-l ţintă cu acelaşi liniştit surâs:

— Domnule director, vă rog să mă lăsaţi să trec… Trebuie să mă duc şi să aduc o trăsură pentru D. Profesor Pumnul… I-a venit iarăşi rău…

— De ce nu spui atunci? Hm? Ce stai de poveşti? Hm? De ce nu te duci? Hm?

Elevul răspunse cu smerenie la tustrele întrebările, metodic şi rar, fără să se împleticească la limbă şi să pâcnească pe nări bursuceşte în nestăpânirea mâniei, ca D. Director.

— N-am putut spune nimic, fiindcă nu m-aţi lăsat dumneavoastră să vorbesc, domnule director… Am stat locului, fiindcă dumneavoastră m-aţi oprit, domnule director… Nu m-am dus încă, fiindcă tot dumneavoastră nu m-aţi lăsat să plec şi mi-aţi ordonat să intru în clasă, fără să-mi daţi voie să răspund mai întâi unde am plecat şi de ce am plecat…

D. Director Ştefan Wolf fierbea frământându-se când în călcâie şi când în vârful tălpilor, cum joacă un cazan în clocot cu capacul pus. Ca să-şi descarce aburii sub presiune şi să-i rămână lui ultimul cuvânt, D. Director luă aminte la o gravă călcare a regulamentului… Se apropie de elevul Eminowics Michael şi încercă să-i zburlească părul cu degetele răşchirate:

— Şi pletele acestea ce-nsemnează? Hm? Tot din pricina mea ţi-a crescut chica? Mâine să nu te mai văd la şcoală cu

miţele acestea de cioban valah… Acum pleacă! Dimineaţă să te prezinţi tuns ca în palmă!

Mihai se feri încă o dată de atingerea cârnăciorilor roşii şi pistruiaţi.

Lipind călcâiele rosti:

— Am înţeles şi am onoarea să vă salut, domnule director!

Apoi făcu stânga-mprejur şi porni la fugă să aducă fiacrul.

Din urmă, D. Director Ştefan Wolf îl petrecu îndelung cu privirea încruntată şi cu toată indignarea principiilor pedagogice, care se dovedeau neputincioase faţă de un asemenea element rebel tuturor Pestalozzilor din lume.

Moş Onufri râdea în sine pe ascuns, în palma făcută paravan: grozav îi plăcea lui cum i-a găsit el, un puştiu ca Mihai Eminovici, capac la toate stropşelile şoacăţului, şi grozav se mai minuna cât de bine îi trăgea el pe nemţeşte, parc-ar fi pui de graf şi parc-ar fi învăţat la Viena, la Theresianum! Tot moldovenii lui, sireacii, ştiau să taie apa de la moară nemţilor, cât or fi ei de înalţi Onoraţi Directori şi Conţilieri Împărăteşti!

— Hm! mormăi d. Ştefan Wolf, îndreptându-se spre cancelarie şi trăgând amarnic din caierul mustăţilor nevinovate. Nici cu acest Eminowics n-o sfârşim noi bine! Hm! Prăsilă de rebeli… Pui de sălbatici! Hm! …

Bombănea singur cum îi era năravul, pierzându-şi aşa toată solemnitatea rocului strâns pe trup ca un spenţer ofiţeresc, a gulerului ţapăn până la urechi şi a ghetelor cu scârţ şi călcâie înalte. Se socotea aici un exilat la hotarele civilizaţiei, osândit să-şi mănânce viaţa cu asemenea odrasle corcite ale Orientului, care descopereau o sută de mijloace drăceşti să scuture jugul disciplinei şi nu încăpeau în niciuna din clasificările pedagogice ale apusului.

Strigă:

— Onufri!

Odăiaşul puţintel la trup, ca un gnom pleş şi bărbos, cu piepţii cămăşii lăsând să se vadă o tufă de păr încărunţit –

altă prubă de sălbatic indigen! – se apropie fuguţa, alignind de-un picior şi sunând cheile în toarta de sârmă.

— Porunciţi, înălţimea dumneavoastră…

— Ia aminte! Mâine nu intră în şcoală elevul Eminowics, dacă nu-i tuns ca în palmă! Ai înţeles? Hm?

— Am înţeles, sărut mânele. Mâne nu intră!

D. Director îl trimise la datoria sa cu un gest măreţ de comandant al trupelor chezaro-împărăteşti, scârbit de umilinţa făţarnică a sclavului barbar. Îi întoarse spatele şi bocăni mai departe pe lespezile răsunătoare.

Onufri nu contenea să râdă în sine. Fireşte că porunca are să fie împlinită întocmai… Hm! Mâne nu intră elevul Eminowics pe uşă, hm! nici tuns, nici netuns, hm! fiindcă mâne e duminică şi nu e zi de şcoală. Pentru poimâne n-a primit nici un ordin de la D. Director Hm! Asta-i altă socoteală care nu pe el îl priveşte, hm!

Îşi împinse punga în chimir, necăjit că din pricina domnului director Hm, n-a putut să împlinească rugămintea bietului băiat şi că a plecat „ţâca” fără creiţari de covrigi.

Între el şi şcolarii moldoveni se legase o strânsă complicitate. Ca un păzitor de puşcărie părtaş cu întemniţaţii, îi făcea scăpaţi de la carcer, îi împrumuta cu piţule pentru mere şi covrigi când se isprăveau paralele de acasă, ba îi şi adăpostea la el când se întâmpla să rămână câte unul pe dinafară fiindcă părinţii au întârziat cu trimiterea costului la gazde. Toţi se plăteau cu dreaptă cinste, dar dintre toţi, pe Eminovici Mihai îl avea el la inimă şi pe el îl ocrotea cu deosebire, în toate chipurile; deschizându-i uşa fără să-l mai întrebe de ce vine târziu şi de ce pleacă devreme, înţelegând fără vorbe ce-i doreşte pofta când ridica un deget cerându-i muteşte una, adică o singură piţulă. Îi plăcea cumplit cum o aduce nemţeşte dacă era treaba pe nemţeşte şi încă mai cumplit îi plăcea cum glăsuieşte el o moldovenească neaoşă, din bătrâni, nu o păsărească din cele pe care le vorbeau de la un timp de vreme şcolarii sărmanului domnului Arune Pumnul.

Roţile fiacrului duruiră în faţa ghimnaziului. Mihai trecu în goană grăbindu-se să câştige timpul pierdut.

În urma lui, gâfâia şi Onufri, pistuindu-l şi desfăcând băierile pungii:

— Piţula, Mihăiţă! Aşteaptă să-ţi dau creiţarii! …

Băiatul îi făcu semn din uşă că nu mai are răgaz şi poftă pentru aşa ceva.

Intră în clasă trăgându-şi suflarea.

— Fiacrul i-afară, domnule profesor! Poftiţi…

Arune Pumnul clătină cu mâhnire din capul slăbănog şi prelung, încadrat în barbetele tuciurii. Suspină cerându-şi iertare pentru nevolnica lui părăsire a postului:

— No, că iară am peardut, dragilor, o lecciune! … Pentru esâmple să cercetaţi, rogu-vă frumos, însemnările de la Eminovici, până ce iasă Lepturariu meau mâne-poimâne, har bunului Domn!

— N-aveţi grijă de asta, domnule profesor! îl linişti cu însufleţire Eminowics Michael. Le dictez eu la toţi din caietele dumneavoastră.

Profesorul surâse atât cât îi îngăduia durerea să surâdă şi îl ameninţă cu o mustrare blajină, înălţând degetul osos:

— Cunosc eu dictăciunile tale, Eminoviciule… Faci ce faci şi-o dai pe limbământul principătean…

Eminowics Michael puse ochii în pământ. Nu voia să-şi supere profesorul, dar nici nu putea să făgăduiască în ruptul capului că n-are s-o dea pe limbământul principătean, aşa cum învăţase de-acasă din părinţi, de la bătrânii Ipoteştilor, de la moş Miron şi baciul Trofim, din hronicile şi psaltirile încuiate în dulapul căminarului Gheorghe Eminovici, de-unde vreo câteva dosise şi în lădiţa lui.

Se apropie de catedră. Arune Pumnul se descleştă de pe scaun cu o înfiorare de durere scrisă pe chipul smad, se rezemă cu mâna de umărul lui Mihai şi după ce-şi luă ziua bună de la copii plecă împleticit şi gârbov.

Un elev se repezise să deschidă uşa, altul trecu de cealaltă parte să-l sprijine făcând pereche lui Eminowics Michael, dar restul clasei rămase în cuviincioasă linişte aşa cum nu era obiceiul obştesc când părăsea vreun profesor sala. L-au ajutat să se urce în trăsură.

Mihai întrebă, cu chipileauca în mână.

— Mâne îmi daţi voie, domnule profesor, să vin şi să mai iau o carte?

— Vină, Eminoviciu! Cu plăcere… Aceasta e bucuria mea să văd că nu le-am adunat de pomană.

Vorbind îi netezea părul cu degetele subţiri şi prelungi. Pentru Mihai, dezmierdarea aceasta blândă răscumpăra toate urgiile domnului director Ştefan Wolf, ale dascălului de matematică şi ale celui de latinească.

Se întoarse în clasă să-şi ia cărţile şi caietele.

Acolo izbucnise larma şi încăierările din totdeauna.

Zburau foile de limbământ, se înălţase colbul până la tavan; urlete, cotcodăceli şi miorlăieli prefăcuseră sala atât de respectuoasă mai adineaori într-un fund de iad care ar fi zburlit părul şi mustăţile domnului director Wolf, dacă domnia-sa nu s-ar fi aflat în celălalt capăt al clădirii, în cancelarie, foiletând un tom de pedagogie proaspăt primit de la Viena şi hm! cu totul nefolositor la această şcoală de exil de la marginea crăiei.

Din treacăt, pe la spate, Oscar Breitinger, feciorul consilierului aulic Gottfried-August Breitinger, îl înşfăcă pe Mihai de chică întru încheierea unei răfuieli întrerupte din cealaltă recreaţie. Răsucindu-se scurt, Mihai îl zvârli la pământ cu o piedică vânjoasă, aşa cum învăţase el vicleşuguri de trântă de la Alexa, pe când ajutorul lui moş Trofim nu căzuse la pierzanie şi n-o pornise încă în lume. Victima se ridicase de jos icnind, îşi şterse genunchii şi palmele de colb şi învineţit de ciudă se pregăti pentru un nou asalt. Dar Mihai îl ţintui cu zâmbetul său depărtat şi camaradul păru deodată că şi-a adus aminte de alte treburi mai grabnice care îl chemau aiurea, căci pentru elevul

Eminovici acest zâmbet era uneori o armă tot aşa de nebiruită, precum se arăta vicleşugul piedicii întoarsă peste genunchi, ciobăneşte.

Îşi culese cărţile din bancă. Daşchevici, Ionică Şahin şi alţi tovarăşi de isprăvi îl aşteptau la ieşire:

— Nu mergi cu noi la Pulverturm?

— Acuma nu pot… Trebuie să sfârşesc asta, ca să-mi dea mâne domnul Pumnul alta! arătă el cartea din mână.

Camarazii se pregătiră să-l înconjoare şi să-l târâie de subsuori. Dar cel poreclit Armanul se puse la mijloc, împăciuitor:

— Lasă-l, măi Daşchevici… Cu atâta mai bine! Dacă nu s-ar duce el să buchirească în ceasloavele lui, cine naiba ne-ar mai povesti diseară câte-n lună şi-n stele?

Ceata plecă gălăgioasă spre toloaca din spatele grădinii publice, unde pentru stăpânirea deplină a locului de bătut mingea se dezlănţuiau războaie mai crâncene decât ale lui Alexandru Machedon şi unde în decursul întregei săptămâni, tabăra lor, a „studenţilor”, suferise din partea ucenicilor şi calfelor alcătuiţi în oaste vrăjmaşă, înfrângeri mai ruşinoase decât acele de proaspătă amintire ale armatei chesaro-crăieşti, la Solferino şi Magenta.

Mihai Eminovici nici nu era de altfel de-un mare folos la asemenea bătălii. Îndeobşte îi cădea sarcina să primească muniţiile, adică haragii şi ciomegele luptătorilor de prima linie; iar de când într-o zi inamicul pusese mâna pe-o carte împrumutată din biblioteca domnului Arune Pumnul şi-o făcuse ferfeniţă, lua parte cu mai puţină înflăcărare.

Tot aşa o mai slăbise şi cu jocul de-a poşta, de când într-o zi, sătul de rotăşie, făcuse tărăboi să capete şi el măcar odată hăţurile şi puha, ca să le arate celorlalţi ce-nseamnă măiestrie de surugiu, precum a luat el pildă de la vizitii vestiţi ai boierilor Balş ori de la ţiganul postelnicesei Zenobia.

Ionică Şahin îi trecuse locul după multe tocmeli. Se prefăcuse că se teme să nu-i uzurpe pentru totdeauna

faima de surugiu, dar pe ascuns se înţelesese din ochi cu toţi ceilalţi cai hotărâţi să-l vindece de asemenea deşarte râvniri.

Poşta cobora în goana mare Dealul Viilor, Mihai strunea cu o mână hăţurile de sfoară şi cu cealaltă pocnea avan din bici chiuind de răsunau uliţele şi livezile. Roţile de lemn sfârâiau în bulgări şi cutia poştei scârţâia din încheieturi, când la cotitură carul s-a dat peste cap.

Scândurile s-au dislocat din cuie şi el a ajuns în ţărână julit, cu vânătăi şi răsturnat din slăvi.

S-a rostogolit întocmai ca Phaeton, fiul prea cutezător al Soarelui şi al Clymenei, trăsnit de mânia lui Jupiter, din povestea pe care a citit-o zilele trecute în cartea Mythologie für Nichtstudierende, cumpărată cu toţi banii de buzunar căpă-taţi la plecare de la maică-sa, pentru ca mai apoi chiar de la începutul anului să plătească merele şi covrigii cu creiţarii din punga lui Onufri.

Ceata dispăru după turnul lui Ringplatz.

Mihai rămase singur strângând subsuoară teancul de cărţi, lângă zidăria înaltă şi fumurie a Ghimnaziului. Îşi făcu socoteală că acuşi sfârşeşte ora şi pentru celelalte clase şi îl năpădeşte altă gloată, învăluindu-l, gata să-l târâie după dânsa.

O luă domol de-a curmezişul tăpşanului. Iarba era sfârlogită şi bătucită de paşi. Copacii întindeau crengi desfrunzite sub cerul turbure de octombrie. Se încrucişau negustori în caftane lucioase şi soldaţi purtând ţanţoşi uniforma împărăţiei. Chicoti un râs de slujnică; un rândaş tropoti după ea cu ciubotele grele.

Pe urmă, prelung se tângui de la o cazarmă glăsuire metalică de trâmbiţă.

Pe uliţa mare treceau landouri legănate pe arcuri în trapul cailor de rasă. La spate, lacheii cu braţele încrucişate pe piept şi cu feţele învineţite de brici, ţapeni şi mai solemni decât D. Director Ştefan Wolf, priveau de sus viermuiala mulţimei de rând, localnicii cu zeghe şi femeile cu

broboadă, copii în durligi hârjonindu-se cu zăvozi ciobăneşti. Ofiţeri răsucindu-şi mustăţile subţiri şi bălane, intrau în cafane cu zângăt de săbii. Alţi ofiţeri de ulani, săltau în şa apropiindu-se de landouri şi salutând graţios baronesele înfăşurate în blănuri, în mantile şi pleduri.

Într-un asemenea landou recunoscu pe mama lui Oscar, soţia domnului consilier aulic Gottfried-August Breitinger.

De bună seamă că Oscar întâlnise echipagiul pe drum. Urcase, iar doamna consilier îi făcuse loc alături.

Mihai îşi soase chipileauca. Dar camaradul întoarse capul în altă parte, prefăcându-se că nu-l vede. Eminowics nu-i purtă gânduri de răzbunare pentru atât.

Observase că doamna Gottfried-August Breitinger scutura delicat cu batista brodată colbul de pe genunchii odorului cocolit şi înţelegea prea bine că fiul domnului consilier-aulic n-avea de ce să-i ierte cu una cu două, buşaiul după tipicul barbar al baciului Alexa.

Aşteptă să se scurgă un şir de cară cu boi plăvani şi coviltire cenuşii.

Osiile scârţâiau trist şi străin în târgul acesta cu ziduri urâte; străini păreau şi boulenii cu mersul lor lin şi încă mai străini cărăuşii cu zăbunele pe umeri şi cu opinci dacice.

— Bună-sara. De unde sunteţi, oameni buni? întrebă.

— De la Cosmin, băietu moşului. Da’ de ce întrebi?

— De nimica… Întrebam şi eu.

— Îi fi de pe la noi, de pe aproape? …

— Nu, moşule. Îs mai de departe…

— De la Pătrăuţi atunci ori poate de la Adâncata? …

— Moşule, încă mai de departe, din ţara Moldovei, încolo! arătă Mihai cu mâna, peste zidurile posomorâte şi vinete, undeva, dincolo de marginea zării.

— Îi fi! strânse din umeri moşneagul cu nepăsare, grăbind paşii să se dea alăturea de boii lui şi să-i pişte cu nuiaua. Cea hăreamule! Ce vrei să intri în dugheana jidovului şi să cumperi scrâmbie?

Alt cărăuş auzi năzdrăvănia moşului şi o trecu din om în om, înveselindu-se cu râsete puternice şi groase, în ciuda zidurilor urâte, a cerului coborât peste acoperişurile de tablă, a călăreţilor din oastea împărătească şi a landourilor de unde-i măsurau cu buzele răsfrânte, lacheii doamnelor baronese şi ai înalţilor consilieri aulici.

Mihai rămase locului, cu teancul de cărţi subsuoară, privindu-i cu ochii lungi până ce convoiul a cârmit pe altă uliţă şi scârţâitul osiilor s-a stins.

II.

Casa lui pan Dzierszeck se afla peste drum de biserica Sfânta Treime, în fundul unei livezi cu pomi noduroşi şi bătrâni, împresurată de plopi cu frunza sunătoare şi de zăplazuri căptuşite cu viţă.

În inima târgului supus atâtor silnice şi grăbite prefaceri apusene, îşi păstra cu îndărătnicie înfăţişarea patriarhală a unui arhondaric mânăstiresc din ţara Moldovei, întru înfruntarea semeţelor zidiri ale crăiei, colţuroase, monotone şi sumbre.

S-ar fi spus că luase pildă de la ţăranii care îşi săltau cu nepăsare pe umeri zeghea de pe vremea lui Alexandru cel Bun şi păşeau agale cu latele lor opinci ciobăneşti, în ciuda faetoanelor cu lachei în livrea şi a ofiţerilor cambraţi în ulancă, la ceasul şpaţirului de pe Hauptstrasse.

Ea se tupilase la adăpost de aceste vânturi ale civilizării sub o straşină de şindrilă veche, neagră şi putredă. Pe straşină se îngroşase un strat catifelat de muşchi, iar ţărâna hră-nea în fiecare vară o buruienişte îmbelşugată de mături, mohor şi mei, după seminţele lepădate de păsările cerului… Din trei părţi o încingea un ceardac larg, cu stâlpi de lemn. Ferestrele fiind prea scunde şi ticăloase, abia lăsau să se prefire o lumină puţină şi veche, chiar în cele mai pline de soare nămiezi.

Astfel, aşezarea nu se deosebea întru nimic de sălaşurile monahilor de la mânăstirile Agafton şi Vorona, de la schitul Săhăstria şi Balş din ţinutul Botoşănilor, pe unde

cutreierase Mihai odinioară, fie singur de capul său, fie mai cu seamă însoţind în drumul lor atâtea feţe călugăreşti din neamul de pe mamă al Iurăştilor: maica Olimpiada, maica Fevronia, maica Sofia, maica Xenia, cuviosul Calinic şi arhimandritul Iachint.

De altfel, pan Dzierszeck – jupân Ţirţec – închiriase casa de la epitropia Sfintei Treimi, iar odăile fuseseră într-adevăr cândva, chilii călugăreşti.

Acolo îngrămădise birjarul rutean claie peste grămadă băieţii luaţi în cost, ca să-şi rotunjească veniturile slabe de la întreprinderile sale de fiacruri.

Acolo sălăşluia, acum pe al doilea an, şi feciorul căminarului Eminovici, împreună cu un trib de alţi pui de sălbatici indigeni, care nu o dată răscoleau toată uliţa cu răsunetul isprăvilor prelungite până noaptea târziu.

Tovarăşii de gazdă alcătuiau un ciudat amestec al faunei autohtone, cu exemplare de toate soiurile, de toate vârstele, adunate din toate ungherele depărtate ale Bucovinei şi din ţinuturile mărginaşe ale Moldovei, din Botăşăni şi Dorohoi. Îi deosebeau apucăturile şi firea, creşterea de la părinţi şi rosturile la învăţătură – îi unea însă graiul de-acasă într-un târg şi într-o şcoală de corcire vavilonică a limbilor. Îi unea mai ales o casnă de toţi împărtăşită fără deosebire de vârstă şi de costul plătit: postul negru la care îi supunea Ţirţec, birjarul, mult mai grijuliu să nu lipsească fânul şi ovăzul din ieslea cailor, decât crupele cu lapte din strachina viitorilor profesori, doctori şi chiar Dichteri.

Mihai s-ar fi împăcat uşor cu asemenea sălaş şi cu asemenea hrană de schimnic.

În livada lăsată paraginei regăsea ceva din sălbăticia meleagurilor sale de la Ipoteşti. Îşi întocmise o căsuţă într-un copac; avea scorburi cu tainiţele lui ca în pădurile şi poienile vacanţei de vară. Pe-o laiţă tare, cu un cultuc de paie căpătâi în loc de pernă – fusese el învăţat să doarmă. Cu mâncarea pe sponci se deprinsese el în rătăcirile de altădată, mai ales că şi acum îi sărea într-ajutor punga lui

moş Onufri, după cum altă dată ştia că va găsi un fagur de miere la moş Miron ori un drob de brânză la baciul Trofim.

Bisericuţa de lemn de peste drum, Sf. Treime, afumată şi străveche, semăna soră leită cu aceea de la Ipoteşti. Vecinătatea ei mărea părelnica amăgire că nu se află atât de departe de casă, cum arăta înfricoşător de la capătul lumii distanţa citită cu degetul pe hartă.

Dar mai anevoie se împăca Mihai cu apucăturile tovarăşilor, cu joaca lor necurmată şi gălăgioasă.

Îi plăcea şi lui să se zgaibere în pomi, să se fugărească, să ia parte la bătălii şi la toate poznele născocite de unul şi de altul într-o nesăţioasă întrecere – însă vânzoleala aceasta fără istov îl ostenea câteodată.

Atunci îl apuca dorul de singurătate, adânc şi sfredelitor ca o foame. Căuta un cotlon liniştit să se aciuieze cu un ceaslov pe genunchi. De îndată, de la întâiele file, cartea îl purta în alte lumi, plutitor legănat pe tărâmul fantasmelor.

Uneori punea palma deasupra paginei şi lăsa gândul să-l ducă mai departe, dincolo de paianjenişul slovelor. Se amestecau ceasuri trăite la Ipoteşti, cu altele trăite numai de închipuire. Vacanţa cea din urmă fusese mai blândă decât vara de anul trecut. Notele de la şcoală potoliseră întrucâtva asprimea căminarului. Îşi aflase prietenii vechi: pe moş Miron şi pe baciul Trofim. Numai Alexa lipsea, plecat în lume din pricina dragostei care i-a pustiit sufletul şi i-a zdruncinat mintea. N-avea cine mai buciuma jalnic pe deal când răsărea steaua ciobanului… Dar pădurea îl primise tot aşa cu poiana rotată de paltini unde jucau aceleaşi veveriţe ori poate altele; neschimbat era lacul şi plavia lui; ciuta venea la adăpătoare cu alt pui şi luceafărul scânteia tot atât de strălucitor în unda lină, străpungând adâncul până-n străfund cu suliţa-i subţire de argint…

Poate lacul i-a părut mai viclean şi crud, de când ştia că a înghiţit cu atâta nepăsare pasărea cu guşa verzuie plecată în celălalt sfârşit de vară spre depărtatele pustiuri de lângă apa Nilului.

Însă acum, de la aceste întristări, îl fura închipuirea aiurea, spre adevărata ţară a Eghipetului care nu mai suna pentru dânsul ca un cuvânt deşert. Cartea de pe genunchi îi învăţa tot ce nu cunoscuse anul trecut şi nici baciul Trofim n-avea de unde să le cunoască numai din lectura Scripturilor şi din Vieţile sfinţilor. Acum ştia că Nilul acela cu ape somnoroase a îngropat la fund grădini cu mere de aur, că nisipul din pustiu a înghiţit un popor cu oraşele-i de altădată, cu ale lui curţi de la Memfis, cu ai lui preoţi, regi şi magi. Micşorând privirea între gene, Mihai urmărea magul urcându-se în turnul maur ca să zugrăvească drumul stelelor cu vărguţa şi să citească semnul întors, vestind vântul din nisipuri care avea s-astupe o gintă, cu oraşele-i vestite şi gigantele-i sicriuri…

Deodată, din visare îl deştepta unul din fraţii Ştefanovici, Şahin, ori cei doi Daşchevici, Ţurlui şi Bostan, tăbărând cu urlete; îl zmulgeau din lumea nălucelor trăgându-l de păr ca pe o ridiche din strat, îl târau după dânşii zvârlindu-i cartea cât colo; iar noaptea veneau să-i înspăimânte somnul, o dată cu poştele lipite în talpă, altădată cu arătări de strigoi.

Fiindcă era cel mai mărunt la vârstă şi singur, el ajunsese calul bătăilor şi al spaimelor, aşa cum rămăsese osândit să ropotească mereu rotaş la harabaua mânată numai de marele căpitan de poşte Ionică Şahin, după răsturnarea de pomină din Dealul Viilor.

La acestea toate gândea cu amar elevul Eminowics Michael, în amurgirea plumburie a duminicei de octomvrie, încovrigat pe salteaua de paie.

Cerul se vedea pe fereastra chiliei murdar şi posomorât. Noaptea înainta repede. Cotul îi amorţise sprijinindu-i fruntea deasupra cărţii până ce-au început să nu se mai desluşească slovele. Acum, cu ochii la norii alungaţi de vânturi se bucura de singurătate şi în acelaşi timp se temea de singurătate. Tovarăşii de gazdă lipseau: la toloacă, la Dealul Viilor ori la grădina publică. Pan Dzierszeck se

înfundase la vreo crâşmă din mahala, de unde avea să se întoarcă târziu, legănându-se pe două cărări, mormăind de unul singur, împiedecându-se pe scări şi bâjbâind să-şi afle cibucul. Nu se auzea nici o suflare în toate chiliile mocnite; numai crengile plopilor sunau zbuciumate de vânt şi înăbuşit necheza iapa din grajd chemându-şi mânzul.

Singurătatea deplină îi era dragă, dar întunericul îl împresura prea apăsător. N-avea cu ce aprinde lumânarea de său din sfeşnicul de lut. Din unghere începeau să se desprindă cernite perdele de noapte şi să înainteze spre dânsul, ca să-l îngroape ca pe cârtiţa cea din poiana cu paltini osândită să vieţuiască într-o beznă veşnică şi să scurme în ţărna neagră, mereu, mereu…

În chilia aceasta se spunea că pe vremuri s-ar fi spânzurat un călugăr.

Întâmplarea s-a petrecut foarte de demult.

Poate osemintele lui au fost de-atunci de nenumărate ori răscolite de cârtiţe şi sicriul putrezit; poate în ţeasta lui şi-a făcut culcuş vreun şoarece să-şi ronţăiască şi el singurătatea. Dar Mihai îl vede câteodată, prin întuneric, legănându-se ca o rantie de alt întuneric mai nepătruns, în cârligul din grindă.

Altă dată nu se temea să doarmă singur pe plavia din mijlocul lacului, ori sub un paltin din poiană, ori pe-o claie de fân. Nu s-ar teme nici acum – acolo, în mijlocul câmpurilor, apelor şi codrilor pe care-i ştie prieteni.

Aici zidurile străine îl sugrumă.

Simte încăperile cutreierate de sufletele celor care-au trăit odată vieţile lor uitate şi neştiute de nimeni.

Călugărul acela pentru ce şi-o fi pus oare capăt zilelor? Ce păcat greu îl apăsa de s-a încumetat să mai încarce balanţa judecăţilor din urmă cu altul încă mai greu? Nu se întoarce el oare fără hodină la locul păcatului, muncit şi dincolo de moarte de chinuirea pe care a crezut că o poate curma o dată cu viaţa? Poate aici îşi avea şi laiţa lui, tot aşa cu un

mindir de paie; poate aici gemea şi se frământa prin somn, bântuit de visuri urâte… Îl chema Dan…

Da, îl chema Dan! … Părintele cel bătrân de la Sfânta Treime, spune că-şi mai aduce aminte de dânsul. Era pe-atuncea copil şi se apropia de călugărul Dan cu sfială, fiindcă avea o privire ca a nici unui călugăr altul… Mai spune părintele de la Sfânta Treime, că pe atunci chilia aceasta era plină de cărţi înşirate pe lângă pereţi şi pe poliţi; ceasloave bisericeşti, dar şi multe cărţi stricătoare de minte, eretice. Călugărul Dan se închidea cu ele, iar opaiţul lumina la fereastră până târziu după miezul nopţii. Acestea i-au pierdut cuminţenia. Cărţile de magie şi de citire în stele, ştiinţi neîngăduite şi nebuneşti. Călugărul Dan istorisea fraţilor săi monahi, că sufletele nu se duc nici în iad, nici în rai, precum arată trista învăţătură creştină. Ele călătoresc dintr-un trup în altul, aşa cum spuneau magii Egiptului şi cum a aflat el dezlegare în cărţile lui păgâneşti. Aşa povestea că-şi aminteşte despre o altă viaţă a sa, visată ori trăită pe vremea lui Alexandru cel Bun… Putea să închidă ochii şi să zugrăvească portul oamenilor de-atunci şi înfăţişarea caselor; întâmplări pe care le-a văzut cu ochii şi le-a îndurat în cealaltă viaţă… Călugării clătinau din cap cu milă de asemenea sminteală. Se retrăgeau la o parte să se sfătuiască între ei şi să-l plângă. Unii au încercat să-l scoată cu binişorul şi cu povaţa de la patima citirii. I-au dat în foc hârtiile cu semne de tainică şi vrăjitorească şi neiertată de Domnul cabală; i-au zvârlit în flăcări şi cele câteva cărţi care-i furaseră mintea. Alţii au mers până la înalt sfântul mitropolit cu pâra, să-l zvârle dintre dânşii, fiind el stăpânit de duhul diavolului… Ce s-a mai întâmplat, nimeni nu ştie. Destul că l-au găsit într-o dimineaţă spânzurat în cârligul din grinda tavanului… Toată noaptea fereastra lui rămăsese luminată. De două ori a trecut un călugăr să-i bată în geam, să-i spună să sufle în opaiţ şi să se culce. A treia oară, aproape de ziuă, călugărul Dan a stins opaiţul.

Dimineaţa se legăna în frânghie…

Poate înainte de a-şi petrece juvăţul de gât, s-a rezemat cu coatele de privazul ferestrei să privească pentru cea din urmă oară cerul cu stelele, aşa cum rămâne uitat câteodată Mihai în nopţile cu lună… Poate semnele săpate în uşă cu vârful cuţitului ca alfabetul tainic al magilor într-un scris pierdut pentru ştiinţa omenească de acuma, poate de la călugărul acesta Dan, au rămas… Dacă sufletele trec într-adevăr dintr-un trup în altul cum o credeau magii Egiptului şi cum ajunsese s-o creadă şi el, poate acum şi sufletul lui Dan rătăceşte căutându-şi un trup…

S-a clătinat o perdea de întuneric mai deasă încă decât întunerecul din ungher, sau a fost numai o părere?

Mihai şi-a încleştat dinţii să nu şi-i audă clănţănind.

S-a cinchit cu spinarea de perete şi cu ochii deschişi în noapte; cu mânele gata să împingă de la el călugărul negru dacă s-apropie.

Aşa stă.

Se teme de propria lui închipuire şi parcă ar vrea totuşi să se apropie vedenia, s-o pipăie, să-l îngheţe în obraz suflarea-i geroasă.

E o ispită tot atât de ameţitoare ca aceea pe care o simţea pe plavie, când sprijinit în coate, pe margine, îşi privea chipul oglindit în lac; îl neliniştea cu zâmbetul lui nepământean, din adâncul unei alte lumi – îi părea că el este, numai el cel din lumea de aievea şi se-ntreba totuşi dacă nu cumva e cealaltă pereche a lui, de „dincolo”. Atunci era uşor să scape de ameţitoarea încrucişare a lumii de năluci cu lumea de-aievea. Era destul să turbure cu degetele unda neclintită, iar chipul, al lui ori al celuilalt, se sfărâma în cioburi şi se scufunda în adânc.

Acum vedenia în rantie neagră înainta, se apropia, rămânea la o distanţă înadins socotită ca să n-o ajungă niciodată cu mâna. Dar stătea acolo de veghe… Ce aştepta? Ce vroia de la el?

Cu o tresărire de bucurie, Mihai auzî poarta trântindu-se şi larma de glasuri a tovarăşilor care se-ntorc, în hârjoană şi

râsete.

A zvâcnit de pe laiţă să le iasă întru întâmpinare pipăind peretele aspru până la uşă. Nu nimerea clanţa mai repede. A dat goana în cerdacul lung, fără să privească înapoi, unde poate sufletul călugărului Dan cu anteriul fâlfâind după el, îi păşeşte pe urmă, căutând să înfăşoare cu mânecele goale de întuneric un trup ca să-şi găsească o aciuare caldă.

— Ce fugi, Eminovici? … întrebă din beznă glasul lui Sandu Ştefanovici. Te-ajunge călugărul din urmă? …

Toţi râd. Tropăiesc. Gâfâie, îşi scuturã colbul, împrăştie un miros sănătos de sudoare şi au adus cu dânşii neastâmpărul bătăliei de la Pulverturm.

Mihai află că au izbutit în sfârşit să gonească tabăra vrăjmaşă a ucenicilor şi a calfelor; au rămas stăpâni pe poziţie şi au bătut mingea până ce i-a prins noaptea deplină.

Ionică Şahin s-a întors de la bătălie cu un deget scrântit. Cel mai mare din fraţii Daşchevici, poreclit Ţurlui, s-a ales cu o zgârietură de harag în obraz, începând de la coada ochiului şi sfârşind în bărbie. O adevărată brazdă de duel, aşa cum e moda să se fălească adevăraţii studenţi, veniţi pe la rude de la Viena, de la Berlin şi de la lena, cu spintecăturile de sabie şi de spadă. Ţurlui e foarte mândru de asemenea păţanie. Cum a început să-i miroasă a catrinţă şi se fandoseşte şi el câteodată pe Hauptstrasse, cu chipileauca pe-o ureche, printre undrofiţiri şi slujbaşii împărăţiei cu mundirile albastre şi chipie înalte cât cozonacii, o bleasnă în obraz nu poate să-i strice. E o dovadă şi o podoabă de bărbăţie.

De aceea, îndată ce-au aprins lumânarea de său în sfeşnic, a prins să-şi cerceteze zgârietură într-un hârb de oglindă, şi, eroic, a presărat-o cu sare, ca a doua zi să se păstreze rana vie şi să se poată făli la K. K. Ober-Gymnasium faţă de Oscar Breitinger şi de alte stârpituri nemţeşti, care pun la îndoială vitejia românească, uitând papara mâncată de ulanii şi husarii lor la Solferino şi la Magenta.

Sandu Ştefanovici, ca unul ce va să se facă doctor, se dă cu părerea să adaoge şi puţină cenuşă.

Ţurlui scociorăşte în sobă cu unghiile cenuşa de anul trecut şi presară un pumn de spuză peste sare. Ionică Şahin se prezintă cu solniţa sfătuindu-l să nu lese la o parte nici paprica ungurească, fiindcă nimic nu face mai frumos la o rană ca ardeiul pisat.

O clipă Ţurlui stă în cumpănă.

Mai-mai c-ar amesteca şi paprică, dacă a pornit-o pe calea aceasta.

Dar pe obrazul negricios şi în ochii mari de strănepot ai negustorilor pribegiţi de la Erzerum, a surprins o undă vicleană de batjocură.

Ţurlui se înfurie; mai întâi fiindcă uşor îi sare lui ţandăra; mai apoi fiindcă nu poate îngădui unui afurisit de nepot al neguţătorilor de cafea şi de râşniţe să-l ia la vale tocmai când a fost un erou al bătăliei de pe toloacă şi când e pe cale să devină a doua oară, erou, a doua zi la K. K. Ober-Gymnasium şi pe Hauptstrasse, la şpaţir.

— Aşa, care va să zică? răcneşte, spumegând şi trăgându-se un pas înapoi. Ei stai, că-ţi arăt eu ţie, măi arţiburule!

Cu o zvârlitură meşteră de picior, Ţurlui aruncă solniţa cu paprică din mâna lui Şahin. Paprica sare în nasul vinovatului într-o cantitate mai modestă; dar într-o cantitate mult mai bine simţită, împroaşcă în nările lui Bostan, mezinul lui Daşchevici, care n-avea nici o vină, ci dimpotrivă, luase parte cu foarte firească emoţie la operaţiile de pe obrazul fratelui mai mare şi sângerat în gloriosul rezbel.

Două răcnete au dat semnalul atacului. Amândoi au tăbărât asupra lui Ţurlui, uitând deocamdată usturimea şi ţinând înainte de toate să-şi răzbune ofensa. S-a repezit încăierându-l de păr. Mihai a sărit şi el deasupra. Lumânarea s-a răsturnat şi s-a stins. Un timp, prin întuneric au urmat zvârcoliri şi icneli, gemete şi strigăte:

— Ochiul, măi! Ce, eşti nebun?

— Dă-i la cap!

— Ţine-l bine, că mă sui eu în spatele lui! …

Scaunele se rostogoleau, masa împinsă se prăvăli de perete, pocni în ţăndări o ceaşcă răsturnată, se auzi un „văleu, măi!” – şi o răbufneală.

Când Costică Ştefanovici veni cu altă lumină, a descoperit cu mare mirare că Ionică Şahin trăgea din toate puterile, cu amândouă mâinile, din capul lui Bostan, adică tocmai al tovarăşului său de suferinţă.

Dar onoarea era spălată.

Ţurlui purta o spintecătură în fundul pantalonilor şi alta în spenţerul lui de plimbare. Gloriosul şpaţir de-a doua zi, pe.

Hauptstrasse, trecea în ţinutul visurilor neîmplinite, căci fiind mai înalt şi mai spătos decât toţi ceilalţi camarazi, pe trupul lui Ţurlui nu se potrivea nici un strai de împrumut.

— Şi tu? se repezi la Mihai. Tu de ce te-amesteci?

Toţi au făcut gardă în jurul lui Eminovici.

— Lasă-l, măi Ţurlui! Facem noi judecată şi-i găsim pedeapsa cuvenită. Nu scapă el cu una cu două…

Judecata s-a ţinut pe loc. Osânda cuprindea două părţi. Una cu execuţia de îndată. Cealaltă cu termen de-o săptămână. În astă-seară, după masă, Mihai era dator să le povestească o istorie din O mie şi una de nopţi.

Mihai încuviinţă şi nu mai făcu plângere la domnie pentru ştergerea osândei.

Pe urmă, după cum suna a doua parte a judecăţii, până la sfârşitul săptămânii trebuia el să scoată bani din pământ şi să cumpere cartea cu povestiri din Biblie primenite pe înţelesul tuturor; carte în frăţeasca stăpânire comună a lui Sandu şi Costică Ştefanovici şi de care fraţii voiau să se descotorosească, ţinând ei la o mai bună întrebuinţare a banilor.

— Dar n-am nici un creiţar! protestă de astă-dată Mihai. N-aţi văzut că şi covrigii îi cumpăr din piţule pe care le capăt la Onufri?

— Treaba ta! … strânse din umeri, Costică Ştefanovici… Numai bagă de seamă! Dacă nu cumperi Biblia, să-ţi iei nădejdea că-ţi mai fac eu problemele la aritmetică. Asta-i una! … Mai ţin apoi să-ţi mai adaug că mi s-a arătat în vis călugărul Dan şi mi-a spus să nu vindem cumva Biblia la negustori, cum ne-am pus noi în cap. Cică să ţi-o vindem numaidecât ţie şi tu s-o ţii acolo, în chilia ta, la cap… Zicea că are nevoie să vină noaptea şi să citească în ea, fiindcă prea mult a păcătuit în viaţă citind tot cărţi eretice. Asta-i care va să zică, a doua! … Tu faci acuma cum vrei…

Mihai voi să recapituleze pricinele pentru care nu putea cumpăra cartea.

La lipsa de bani, se adăoga acum tocmai visul, dacă vâsul lui Costică Ştefanovici nu-i minciună. Nu era destul că umbla şi aşa sufletul călugărului prin casă? Mai era nevoie să-i mai pună nadă şi o carte la cap, ca să se aşeze de-al binelea pe stat? Nimeni însă nu-i dădu ascultare.

Toţi i-au atras luare-aminte că se poate întâmpla ca Dan, călugărul negru, să-i apară la noapte şi să-i spună el cât e de supărat pentru această nesupunere. Se poate întâmpla să apară el, ori să trimită altă stafie.

— Bagă de seamă! stărui şi celălalt Ştefanovici, Sandu. Noi îţi dăm cartea de pe acum, pe cuvânt. Sâmbătă seara ne dai şi tu banii.

— Nu pot! Nu mă-nţelegi că n-am de unde? Poveste, iaca, vă istorisesc… Am citit una foarte frumoasă… Dar cartea voastră n-o iau… Poate să vină şi zece călugări şi zece stafii! … N-o iau, fiindcă n-am cu ce…

— Biineee!

III.

Mihai se opri din povestit cu ochii la flacăra jucăuşă a lumânării.

Ceilalţi aşteptau.

Umbrele lor se înălţau şi scădeau dănţuind fantastic pe peretele văruit, după cum tremura limba fumegoasă de lumină. Nu sufla niciunul. Afară, în noapte, se auzea

ronţăitul iepei scăpată din grajd şi păscând molcom iarba arsă de brumă.

— Ei? întrebă încet Ţurlui, pipăindu-şi cu degetele rana prelungă din obraz. Mai departe, Mihăiţă?

Îi spuneau Mihăiţă; nu mai era Eminovici. Îl ascultau cu evlavie; nu-i mai înfigeau mâna în păr.

Ca întotdeauna în asemenea ceasuri, trăiau sub vraja lui, cu răsuflarea sorbită de pe buzele lui. Mihai, cinchit turceşte în fund de pat, cu picioarele încrucişate sub el şi cu perna de paie ghemuită între perete şi spate, zâmbi îndepărtat minunatei întâmplări. Acum nu mai povestea pentru alţii. Uitase auditoriul. Istorisea pentru el.

Urmă, cu vocea plăcută şi tainică, mlădioasă, după pilda povestaşilor de la şezătorile de-acasă, din Ipoteşti, ţinutul Botăşanilor, deşi basmul era mult mai de departe, din ţările fabuloase ale Orientului:

— … şi atuncea căpătă vraciul african ştiinţă din cărţile de magie, că lampa nu poate s-ajungă la dânsul, decât dacă o scoate din tainiţă mâna unui anume copil. Scria în carte că un singur băiet de pe lume are această putere. Aşa au hotărât ursitoarele şi zodiile însemnate în stele. Lampa fărmăcată îl aştepta într-o grădină de sub pământ, unde pomii rodesc mărgăritare, rubine şi smaragde, în loc de mere şi gutui… Asta o ştia acum vraciul! Dară unde să-l caute pe proclet? … Cum să afle dintre atâţia alţi procleţi câţi sunt pe lume? … A început el din nou să citească în cărţile de magie şi în semnele de pe cer… Şi i-au spus semnele cum poate să afle şi să ajungă la dânsul. După învăţătura acestor semne a pus urechea la pământ şi a prins s-asculte… Şi străbăteau până la urechea lui toate vuietele pământului şi răsunetul miilor şi miilor de paşi. Se auzeau…

Mihai micşoră ochii.

Nu mai privea la flacăra lumânării. Nu mai vedea chipurile încordate ale ascultătorilor.

Privea în el. Povestea o scotea din el, cum îşi scoate paingul firul de mătase.

Nu se mai potrivea aidoma cu istorisirea Şeherezadei cea frumoasă, aşa cum o va fi auzit-o întâia oară Şavaiar, şahul Persiei, din dinastia Suzanilor.

Închipuirea lui Mihai trecea dincolo de slova cărţii. Urzea basmului alt tâlc. Nimeni nu se încumeta să-şi arate nerăbdarea.

— Vraciul asculta… Se auzeau paşi încrucişându-se, hojma venind şi ducându-se… Toţi oamenii de la răsărit şi de la apus, de la miazănoapte şi de la miazăzi, se auzeau forfotind, mânaţi de grijile şi de treburile şi de lăcomiile lor… Erau paşi de soldaţi care plecau la bătălii şi paşi de bătrâni abia târându-se şi erau paşi de ibovnici mergând cu grabă la întâlnirile lor de dragoste… Ştiinţa vraciului îi dădea putere să deosibească pasul fiecăruia… Iaca – mormăia el în barbă – aista-i împăratul din ţara lui Soare-răsare, ducându-se la o paradie măreaţă, înconjurat de alaiul curtenilor! … Iacă, dincoace, pasul unei vădane petrecându-şi feciorul la groapă şi mai încolo, pasul unui orb, bâjbâind drumul cu vârful toiagului… Prin târguri şi prin pustietăţi de piatră şi de nisipuri, prin ţarine şi prin codri, osebea el toată frământarea fără istov a omenirii, aşa cum stă scris să nu-şi găsească hodină. Numai pasul ştiut nu se lămurea… Deodată inima uscată a vraciului a început să zvâcnească în piept! … Din ropotul surd a desluşit el un sunet slab mai întâi, pe urmă din ce în ce mai viu şi mai tare, acoperind vuietul celorlalţi paşi… Suna aproape de tot, măcar că el era la celălalt capăt de lume… Undeva pe malul Tigrului, pe uliţele Bagdadului, orfanul unui croitor se juca fără de grijă. Pe orfan îl chema Aladin; pe croitor îl chemase Mustafa… Iar Aladin acesta, mult amar îi făcuse croitorului, până ce l-a băgat în pământ. Neascultător şi uşarnic, o pornea des-de-dimineaţă de acasă să hoinărească şi să bată medeanurile. În loc să înveţe meşteşugul părintesc, găsea că-i mult mai de seamă să vadă cum răsare

soarele, să se zgaibere în copaci, să caute cuiburi, să se scalde şi să culeagă flori… Mustafa îl zgâlţâise de chică nu o dată; pe urmă amărât de asemenea podoabă de plod, căzuse la boală grea şi închisese ochii. În loc să-şi vie în fire şi să se pocăiască, Aladin se dăduse cu totul lenii şi hoinărelii. Împlinise cincisprezece ani şi nu prinsese minte la cap… Ale lui erau uliţele Bagdadului şi scăldătorile de pe malurile Tigrului… Acestea toate le-a ştiut îndată vraciul african, după sunetul paşilor şi învăţăturile tainice de magie. Până la Bagdad, calea era atât de lungă, încât îi trebuia unei caravane de cămile patru sute patruzeci de zile ca s-ajungă acolo. Dară oricât de departe era Bagdadul şi oricât de mare era ropotul paşilor fără număr de pe scoarţa pământului, vraciul a deosebit paşii lui Aladin, şi a înţeles că numai unui asemenea proclet i-au scris ursitoarele să pună mâna pe lampa fărmăcată… Şi aşa a purces el să-l caute pe Aladin, orfanul croitorului Mustafa, de pe malul Tigrului, din cetatea Bagdadului, la celălalt capăt al lumii…

Când povestea a luat sfârşit, pe sfârşite sfârâia şi lumânarea de său în sfeşnicul de lut.

Mihai privea în nevăzut cu ochii de cărbune. Rămăsese neclinit, cu palmele pe genunchi. Dincolo de peripeţiile basmului, lămurise un înţeles tainic, ascuns altor priceperi.

Vraja însă era ruptă.

Câtă vreme a durat povestea, sub stăpânirea glasului său, nimeni nu se mişcase. Acum Şahin căscă scoţând un mârâit din cerul gurii cum fac căţeii de stână somnoroşi. Căscatul trecu molipsitor din unul în altul. Pe toţi îi răzbise vânzoleala de la toloacă. Ţurlui îşi pipăia rana din obraz, zgâncilind-o fără milă ca s-o păstreze vie până a doua zi. Mişcând scaunele au început să se pregătească pentru a pleca la culcare în încăperile lor. Cei doi fraţi Ştefanovici, Sandu şi Costică, schimbară o privire de înţelegere. Toate bune! Foarte frumoasă poveste! Acestea nu însemnau însă că pe Mihai Eminovici se cuveneau să-l cruţe şi să amâne pe

altă dată, cealaltă istorie care le stătea pe suflet: istoria cu Biblische Geschichte Altes Testament.

— Noapte bună, Mihai! spuse Sandu. Te-ai plătit cu prisosinţă de partea întâia a osândei… Acuma să sfârşim şi cu partea a doua… Iacă Biblia! Sâmbătă să te înfăţişezi cu creiţarii-n palmă…

Sandu Ştefanovici aşezase Biblia pe măsuţa de lemn de la capătul patului.

— Lasă-mă în pace! Nu pot s-o cumpăr. Ia-o înapoi! se împotrivi Mihai.

Costică Ştefanovici răsfoi câteva file şi începu să laude marfa:

— Ia-n te uită mai întâi ce poze frumoase are şi pe urmă să spui că n-o cumperi! … Abraham im Begriff, Isaak zu opferii… Susanna im Bade… Bath-Seba nach dem Bade… Scăldătorile aiste trebuie să-i facă mare plăcere călugărului Dan… Spuneţi şi voi, măi băieţi!

Ionică Şahin, cei doi Daşchevici şi cei doi Ştefanovici, se strânseseră roată şi se întreceau în lauda gravurilor. Ţurlui, zgâncilindu-şi mereu beleasna din obraz, stăruia cu deosebire asupra celor două femei goale, Susana şi Bath-Seba, cu mari pretenţii de cunoscător:

— Phii, d-apoi ştiţi voi că-s grozave? … Ascultă, Mihai! Nu mai merge. Trebuie s-o cumperi! Să mi te-apuci mătăluţă şi să-mi citeşti de-a fira-n păr cartea lui Samuel şi să ne povesteşti ce-a fost la urma urmei cu Bath-Seba asta… Mie-mi pare că aduce cumplit cu Mitzi de la „Cocoşul-roşu”…

— Mai ales la ochi! se dădu cu părerea Bostan.

— Ce ochi? rosti cu dispreţ, Ţurlui. Ce ştii tu? că nici nu ţi-a căzut caşul de la gură… Lasă ochii. La chept samănă. Femeie cu nuri şi cu lipici…

Ceilalţi au tăcut umiliţi de vădita lor ignoranţă, faţă de experienţa mult încercată a lui Ţurlui. A trecut printre dânşii turburea înfiorare a vârstei. Mihai, cel mai copil dintre toţi, deocamdată cruţat de asemenea gânduri şi

pofte, a întors scoarţa cărţii şi a împins-o cu silă în mâna lui Sandu Ştefanovici:

— Hai, luaţi-o! Vă spun încă o dată că n-o cumpăr. N-am ce face cu ea şi n-am cu ce s-o plătesc…

— Nici nu te gândi, Mihăiţă, puiule! se lepădă Sandu de hârţoaga cu foile îndoite la colţuri.

Costică Ştefanovici adăogă:

— De altfel mai aşteptăm două-trei nopţi. Să vedem ce spune şi călugărul Dan…

— Bună seara, Mihăiţă! rosti Ţurlui.

— Vezi să nu visezi urât! … îl povăţui Bostan.

— … şi mai ales să nu ţi se arate vreun strigoi! îi ură Sandu.

Au ieşit toţi trântind uşa. Paşii au răsunat depărtându-se în cerdacul cu scândurile dislocate din încheieturi.

Mihai a rămas singur. Flacăra lumânării pâlpâia împuţinată, dându-şi sufletul. Biblia zvârlită pe masă de Sandu Ştefanovici se deschisese la o foaie ilustrată cu o gravură luminoasă: Iacob träumt von Engeln Gottes auf der Himmelsleiter.

O clipă Mihai privi la Iacov, fiul lui Isaac, adormit pe calea Mesopotamiei, cu tâmpla pe o piatră şi cu toiagul de drumeţ alături.

Se arătau acolo îngerii din visul biblic, iar îngerul cel mai de aproape, alb şi cu aripile mătăsoase, îl cunoştea de undeva Mihai. Era acelaşi care veghea la căpătâiul altui copilandru, adormit cu obrazul în palmă, în bătaia lunii, pe plavia din mijlocul lacului de la Ipoteşti.

Se aplecă să cerceteze mai de aproape ochii semănând cu ochii Mariei, cu ai Ralucăi Eminovici, poate cu alţi ochi văzuţi numai prin vis.

Dar flacăra sfârâi, se stinse; din scrumul înroşit se răsuci sfoară de fum rău mirositor, pe urmă năpădi întunerecul nepătruns înfăşurându-l tot mai strâns, tot mai strâns, ca un sul de pâslă neagră.

Mihai se dezbrăcă bâjbâind în beznă, se ghemui în aşternut cu ochii deschişi.

De la îngerii lui Iacov, gândul lui se întoarse arzător la povestea lui Aladin, copilul hoinar de pe malul Tigrului, în cetatea Bagdadului. Paşii aceia deosebiţi de vraci într-o mie de mii de alţi paşi ai tuturor copiilor de pe lume, îi lămureau o minune tainică. Poate e numai o potrivealã de basm. Poate e şi altceva. Poate într-adevăr în întâmplările cele mai depărtate se află o legătură ascunsă pe care n-o presimte oricine. Vraciul a citit semnele misterioase, fiindcă aceasta era îndeletnicirea lui de vraci. Dar e nevoie numaidecât să fii vraci, ca să leşi la o parte o mie şi o mie de sunete străine şi nefolositoare, ca să alegi numai răsunetul unui pas anume şi să-i afli tâlcul, chemarea? Pădurarul Pătru auzea şi dânsul alţi paşi, cu alt tâlc. I-a auzit mai apoi şi el când a pus urechea la pământ, afară, lângă căsuţa lui moş Miron prisăcarul… Întrebările se îmbulzeau tulburi în mintea lui Mihai… Aladin… De ce i-a fost dat numai lui Aladin şi nu altuia să poată ridica din tainiţa ei lampa fermecată? Şi de ce, toate iscodirile viclene ale vraciului, n-au izbutit să i-o scoată din mână decât pentru puţină vreme? … Îi era numai lui Aladin scris să fie slujit de duhul lămpii, să poată strămuta într-o clipală de ochi palatul prin văzduhuri, să se bucure numai el de dragostea prinţesei Bedrulbudur şi să răpună sufletul diavolesc al vraciului, chiar când a luat cu viclenie chipul şi înfăţişarea Fatimei, femeia sfântă…

Pe urmă pleoapele s-au închis şi Mihai a adormit cu auzul toropit de ronţăitul monoton al iepei de-afară, sub fereastră, lângă cerdac.

S-au lipit genele somnoroase. Şi îndată îngerul cel alb al nopţilor cu lună de pe plavie s-a înălţat la căpătâi cu aripile strânse şi cu palmele împreunate. E îngerul de pază al nopţilor de-acasă şi e îngerul din visul lui Iacov, fiul lui Isaac, adormit în drumul Mesopotamiei, spre ţara de baştină a bunicului său, Abraam.

În noaptea nepătrunsă, Mihai îi surâde prin somn şi prin vis.

Iar surâsul se schimbă pe încetul în chinuire de spaimă.

Treptat, mantia albă a îngerului se împâcleşte până ce se preface în rantie de funingine; chipul alb şi străveziu se întunecă şi ochii se sting. Acum îngerul a luat chipul şi straiul călugărului Dan. Aşa se leagănă spânzurat în cuiul din grindă. Mihai se zvârcoleşte. Vrea să se deştepte şi s-alunge vedenia. Îl apasă o piatră de moară pe piept şi pleoapele nu se pot deschide, şi ţipătul de spaimă nu capătă glas. Cu unghiile înfipte în pătura aspră, în van se munceşte să curme visul şi să se întoarcă la viaţa de-aievea.

Târziu, când a deschis ochii, cu tâmplele asudate şi cu mâinile întinse întru apărare, priveliştea din chilie e încă mai plină de groază decât arătarea visului.

În mijlocul încăperii se plimbă încoace şi încolo o stafie cu ţeasta luminată pe dinlăuntru; cu ochii şi cu dinţii de jăratec.

Geamul zăngăne.

Clampa uşii se zgâlţâie nebună.

Gheare de fier zgârie în perete.

Şi stafia se apleacă asupra lui, întrebând ameninţător, cu glas cavernos din adâncul pământului:

— Eminowics, Eminowics, warum kaufst du nicht Biblische Geschichte? … Eminowics, warum kaufst du nicht Biblische Geschichte? …

Mihai şi-a vârât capul sub cergă, a tras perna deasupra. Stafia nu se dă dusă. Întreabă înainte. Îi pipăie trupul peste învelitoarea de păr cu degetele ei de schelet. Vrea să-l dezvelească, să-i smulgă aşternutul. Pe urmă, fiindcă n-a izbutit, începe să-l croiască peste învelitoare cu o jărdie până ce Mihai a cerut îndurare clănţănind din dinţi:

— Cumpăr… Ajunge! … Cumpăr, călugăre Dan!

— Juri? întrebă glasul din fund de mormânt.

— Jur!

— Pe viaţa mamei tale?

— Pe viaţa mamei… suspină Mihai.
— Pe mormântul surorii tale?
— Pe mormântul surorii mele…
— Orice se-ntâmplă?
— Orice se-ntâmplă!
— Nu-ţi tragi cuvântul?
— Nu-mi trag cuvântul.
— Şi scoţi sâmbătă banii din pământ?
— Şi scot sâmbătă banii din pământ. Am jurat! …
— Să-ţi fie de bine şi să-ţi fie de cap! izbucneşte stafia în hohot de râs.

Şi pe dată, au început să ţupăiască drăceşte în jurul patului cei doi fraţi Ştefanovici, Ionică Şahin, Ţurlui şi Bostan. Îşi aruncă unul altuia ţeasta stafiei cu ochii de foc şi dinţi de jăratec. Era numai un bostan turcesc scobit pe dinlăuntru, cu o lumânare aprinsă ca lampioanele de la Hotel de Moldavie, în serile de petreceri şi de bal.

Ţuriui a scos lumânarea şi a înfipt-o în sfeşnicul de lut.

Spaima lui Mihai încă n-a trecut. Îi mai clănţănesc dinţii. Năduşeala i s-a răcit pe tâmple şi pe spinare. Îşi stăpâneşte lacrimile de înciudare şi de umilinţă. Toate le-ar ierta. Dar de ce l-au pus să jure pe viaţa mamei, pe mormântul Mariei? De ce au amestecat în joaca lor crudă aceste nume sfinte?

Nimeni nu se opreşte însă la asemenea prea gingaşe şi nu pe al lor înţeles, întrebări. Toţi tropăiesc, chicotesc, gâfâie şi încep să-l bată cu perna. Le-a trecut somnul. Isprava a izbutit mai deplin de cum se aşteptau. Trebuia deci sărbătorită şi dusă mai departe…

— Ia-ţi ceva pe tine, Eminovici, şi hai să i-o facem şi lui pan Dzierszeck! hotărî Bostan.
— Nu vreau… Lăsaţi-mă să dorm…
— Vorba!

Toţi il ridică pe sus.

— Acum faci tu glasul din mormânt! propuse Ionică Şahin cu mărinimie, întinzându-i paharul. Stai să te-nvăţ

meşteşugul!

Mihai s-a lăsat biruit pe jumătate. Îl ispiteşte pofta să fie şi dânsul stafie la rându-i. S-a molipsit de neastâmpărul celorlalţi. Îşi îmbracă straiele. Încearcă mai întâi o repetiţie. Apoi au plecat cu toţii tiptil în cerdac, în vârful degetelor, până la fereastra lui pan Dzierszeck, ca urătorii în noaptea de SfântuVasile. Ţurlui a băgat lumânarea în bostanul turcesc, a ridicat bostanul într-o prăjină înfăşurată în prostire. Mihai e cu paharul la gură. Abia îşi stăpânesc râsul. Ionică Şahin a luat comanda. Numără în şoaptă:

— Una! Două… Trei! Gataaaa!

Şi în aceeaşi clipă fereastra lui pan Dzierszeck a început să zuruie, bostanul luminat ţupăie în vârful prăjinei. Mihai strigă în fundul paharului cu voce de pe altă lume:

— Pani Dzierszeck, iapa-ţi piere-n grajd! pani Dzierszeck! Sări, pani, că-ţi piere iapă-n grajd!

La geam a răsărit capul păros al lui pan Dzierszeck cu ochii holbaţi, cu gura căscată. Stafia îi face temenele şi Mihai glăsuieşte lugubru în găoacea paharului:

— Sai, pani Dzierszeck, că ţi-o pierit iapă-n grajd!

— Iapă? Stai că v-arăt eu iapă, tâlharilor! ameninţă pan Dzierszeck, năpustindu-se afară, în cămăşoi alb, cu cibucul de-un stânjen în mână.

Toţi s-au risipit ca potârnichile în patru părţi ale ogrăzii, cum a fost înţelegerea mai dinainte, tupilându-se pe sub scări şi după copaci. Numai Ţurlui, cu bostanul luminat în prăjină şi cu prostirea fâlfâind, sare de colo-colo în fundul grădinii. Pan Dzierszeck dă buzna spre arătarea albă înjurând ruteneşte şi birjăreşte; se poticneşte pe scări; dă peste iapa care nu pierise-n grajd şi păştea liniştită sub părul iernatic din mijlocul ogrăzii; din păr îi cade-n cârcă ţiganul de la fierăria de peste drum înnădit la rămăşiţele din scuturătură; încearcă să-l apuce; ţiganul o zbugheşte peste zaplaz; iar stafia din fundul livezii joacă ţonţoroiul şi glasul din adâncul mormântului nu-i lasă răgaz:

— Sai, pani Dzierszeck! Nu te da, pani! Pune mâna pi dânsul!

Câinii măhălălii s-au deşteptat într-o larmă de lătrături, de schelălăieli şi urlete. Se îmbulzesc la porţi. Trag cu dinţii de zăbrele. S-au ivit capete înspăimântate la ferestre şi oameni dezbrăcaţi la uşi.

— Ce-i frate? Ce s-a întâmplat? Pe cine-l omoară?

— Un hoţ… Zice că-i un hoţ…

— Aracandemine! Atuncea să ştiţi că-i Năstrapă, cel scăpat din temniţa de la Suceava…

— Nu-i hoţ! … Nu-i nici un hoţ. Mi se pare că arde…

— Arde? auziţi că arde! … Unde s-a aprins?

— Dac-ar fi foc s-ar auzi goarna de la pojărnicie! Nu-i nici un foc.

— Atuncea nu arde… Să ştiţi că iar şi-o prins dascălul nevasta cu vreun huzăr…

— Numai că asta a fost...

— L-am văzut eu fugind…

— Şi-acuma o bate! Se aude de-aicea strigând! …

— Are să-i sfarme ciolanele muierii! …

Întrebările şi răspunsurile se amestecară în vavilonia de limbi a Cernăuţilor; nemţeşte şi ruteneşte, evreieşte şi leşeşte, moldoveneşte şi muscăleşte.

Pan Dzierszeck bombăne şi suduie. Câinii zăpăiesc la zăplazuri. Se aprind lumini trecând de la o fereastră la alta. Toată mahalaua e în picioare. Numai diavolii din chiliile lui pan Dzierszeck habar n-au de ce s-a întâmplat. Când a intrat gazda să-i caute şi să-i cerceteze, mânuind cibucul ca un ciomag, toţi dormeau sforăind, cu cergile peste cap şi cu feţele la părete.

Cu mare anevoie s-au deşteptat şi cu mare minunare au aflat despre ce-i vorba.

— Asta trebuie să fie stafia din chilia lui Eminovici! se dădu nevinovat cu părere Ionică Şahin. Pe dânsul îl tot necăjeşte noaptea… Chiar din pricina asta a venit el să se culce la noi.

Pan Dzierszeck, cu lumânarea aprinsă într-o mână şi cu cibucul în alta, stă nehotărât în prag. Mihai şi-a înfundat obrazul în pernă ca să nu izbucnească în hohot.

— Am să vă arăt eu stafie, tâlharilor!

— Bine zici, pan Dzierszeck! altă dată să ne chemi şi să ne-o arăţi… se rugă cu smerenie vicleană Ionică Şahin. Aş vrea şi eu s-o văd, că n-am văzut niciodată stafie! … Tot aud vorbindu-se de dânsa şi n-am avut norocul să-mi iasă înainte…

IV

— Două triunghiuri dreptunghe care au ipotenuza şi o catetă egală, sunt egale…

— Nu pot să te cred pe cuvânt. Convinge-mă! rosti profesorul de matematici, ridicând dintr-o sprinceană şi privind la elev cu o ironie scârbită.

Eminowics Michael apucă bucata de cretă între degetele vinete de frig. Plin de hotărâre se pregăti să dovedească egalitatea triunghiurilor dreptunghe, aşa cum învăţase pe de rost, vreme de două ceasuri, în chilia lui pan Dzierszeck, la lumina feştilei rău-mirositoare.

— Pentru aceasta să luăm două triunghiuri dreptunghe cu ipotenuza şi o catetă egală…

— Poftim! Ia-le! îi dădu profesorul slobozenie, cu o mişcare largă din mână, semn că nu el are să-l oprească de la aşa ceva. Ia-le! Numai să văd ce ispravă ai să faci cu ele.

Dascălul de matematici trecea în cancelarie drept un mucalit fără pereche. Îşi cultiva această faimă ascuţindu-şi pornirea glumeaţă pe spinarea elevilor. Spre deosebire de D. Director Ştefan Wolf, în loc să pâcnească pe nări şi să clocotească de mânie, îşi însoţea notările cele mai crunte cu witzuri pe care nu arar le nimerea, după părerea şcolarilor români, ca Irimia cu oiştea-n gard.

Eminowics continuă fără să ţină socoteală de întrerupere. Îi era frică să nu se năruie toată învăţătura de peste noapte.

— Fie de exemplu să luăm triunghiul ABC şi MNP, care au ipotenuza NP egală cu BE şi cateta MP egală cu AC…

— Fie! consimţi dascălul, lăsându-şi ceafa pe spătarul scaunului şi surâzând mai dinainte la cele ce ştia el că vor să urmeze.

Eminowics Michael construi pe tablă triunghiurile ABC şi MNP, aidoma, ca două triunghiuri gemene ce erau. Mai şterse cu peteca udă ipotenuza BE, cam tremurată la mijloc. Se dădu un pas înapoi. Îl mulţumeau acum pe deplin. Dar prelungi operaţia, ascuţind un unghi şi transcriind caligrafic literele, fiindcă de aci înainte începea partea cea mai grea. Profesorul îl împunse cu privirea încărcată de batjocură.

— Şi mai departe, băieţaş?

Şi mai departe, nimic.

Pentru Eminowics Michael nu mai încăpea nici o îndoială că triunghiurile erau egale. Nu-l înşela ochiul. Ar fi poftit pe oricine să măsoare laturile cu o sfoară, unghiurile cu raportorul. A demonstra însă de ce sunt egale, se arăta mult mai anevoie. Tot ce buchirise până la miezul nopţii se risipise ca fumul.

Aşeză crida şi peteca udă pe policioara tabelei. Plecă ochii în pământ şi rămase neclintit, răsucind aţa unui bumb de la strai.

— Aceasta-i tot? se miră profesorul cu o dezamăgire prefăcută. Te ştiam eu greu de cap, dar nu te credeam aşa…

Bumbul se rupse din aţă în mâna lui Eminowics. Elevul îl puse tacticos în buzunar.

— Haide! Treci la loc şi aşterne-te pe dormit în bancă, Eminowics! Dormi cum au dormit şi ceilalţi Eminowicsi câţi au pierdut vremea pe-aici şi n-au făcut nici o ispravă. Dormi şi visează că ai trecut clasa… Fiindcă aceasta ţi-o făgăduiesc eu – numai prin vis are să se întâmple! … Breitinger Oscar, urmează! …

Eminowics Michael îşi scutură palmele de praful alb şi se îndepărtă spre locul său, târşindu-şi tălpile. Oscar Breitinger apucase delicat bucata de tibişir cu două degete

şi sporovăia isprăvind demonstraţia, aşa cum i-o lămurise preceptorul de-acasă: „… din egalitatea acestor triunghiuri rezultă că unghiurile B şi N care se opun la laturile egale AC şi MP, sunt şi ele egale şi tot egale sunt şi unghiurile C şi P, precum şi laturile care se opun lor, AB cu MN…” Mihai şi-a trecut mâna prin păr, a strâns din umeri şi s-a scufundat în lectura unei cărţi care n-avea nimic a face cu triunghiurile dreptunghe egale ABC şi MNP. Era cu totul străin de isprava colegului de la tablă, când îşi auzi din nou numele strigat de profesor:

— Eminowics! Ai văzut, iubitule? … Pentru cine n-are mămăligă în cap, nimic nu era mai uşor de dovedit… Poţi să te osteneşti şi să te ridici în picioare, când îşi vorbesc, ilustrissime mitolog…

Elevul Eminowics se înălţă pe jumătate, într-un cot, fără să-şi desprindă ochii din foile cărţii.

— Ai văzut, băieţică? stărui profesorul.

— Am văzut… recunoscu Eminowics cu nepăsare, măcar că nu văzuse nimic.

— Mă mir de ce nu rămâneţi acasă, la mămăligă şi la plug? Geometria e pentru capete subţiri…

Mihai ridică în sfârşit privirea spre tidva profesorului năpârlită şi pătrată, care nu aducea întru nimic cu imaginea lui Platon ori a lui Pitagora.

Zâmbetul abia mijind la colţul buzelor nu-i plăcu geometrului.

— Ce-ai găsit de râs? întrebă cu o fioroasă blândeţe.

— Mi-am amintit un witz de-al dumneavoastră de ora trecută… răspunse Eminowics cu tot atât de fioroasă nevinovăţie.

— A! Bun. Mi-am amintit şi eu… Eram să uit. Ţi-am pus un ungenügend la studiu… Să-ţi mai adaug o cruce şi la purtare, pentru limbuţie… Mai râzi?

— Dacă vă face atâta plăcere, mai râd.

Profesorul începu să bată darabana cu degetele pe tăblia catedrei.

— Ia-ţi cărţile şi pleacă să te plimbi afară. Ai nevoie să te răcoreşti.

Eminowics Michael îşi luă cartea lecturii din acea zi, Bianca Capello, şi ieşi afară, în coridorul suflat de vânt. Acolo rămase cu un cot rezemat de fereastră, privind nămeţii şi cetăţile lor de bătălie, din recreaţie. Nu-l mâhnea pedeapsa din senin, nici nota cea rea cu ameninţarea anului pierdut şi cu primejdia răfuielii de-aeasă, când căminarul Gheorghe Eminovici îi va cere socoteală pentru banii cheltuiţi de pomană…

Deocamdată îl mihnea răvaşul Harietei primit alaltăieri. Îi aducea veste despre boala ei, veche de trei luni. De vacanţa Crăciunului nu se bucurase. Iarna potopise deodată atât de grea şi căile s-au înfundat atât de timpuriu, astupate de viscole şi troiene, încât nu s-a încumetat nimeni din Ipoteşti să purceadă la drum pe asemenea vreme. L-au lăsat zălog la pan Dzierszeck. A făcut Crăciunul şi Sfântul Vasile cu strachina de crupe muiate în lapte, în încăperile goale, întunecate şi friguroase. În chilia călugărului Dan, în noaptea de Anul-nou a clănţănit din dinţi, cu pătura în cap, îngânând de unul singur, pentru el singur, urătura flăcăilor de acasă, aşa cum răsuna la Ipoteşti, cu pocnete de harapnic, bâzâitul buhaiului şi clinchenitul argintiu al clopotului:

…când a fost grâul treierat.

A încărcat:

Douăsprezece cară cu povară.

Şi-au plecat cu ele la moară, Douăsprezece cară mocăneşti.

Şi-au pornit la moară la Ipoteşti.

Iară hoaţa de moară.

Când a văzut atâtea cară.

Cu povară, A pus coada pe spinare.

Şi-a plecat la Lunca-Mare, Lunca-Mare frunză n-are.

Lunca-Mică frunza-i pică.

Iar morarul meşter bun.

A luat un căuş cu grăunţe.
Şi unul cu făină.
Şi-a zis: Ptru-ptru-ptru.
Şi na-na-na!
Moara sta şi se uita.
I-a dat un pumn în şale.
Şi-a pus moara pe măsele.
A făcut cioc-boc.
Şi-a pus moara la loc.
Şi nu mai curgea făină.
Ci aur şi mărgăritare.
La curtea dumitale, cinstite căminare!
Iar jupâneasa căminăriţă.
A bătut în sâtă şi-n sâtiţă.
Şi a făcut un colac frumos.
Ca faţa lui Hristos…

Colacul rumân şi frumos ca faţa lui Hristos a fost pentru cei de departe, de la Ipoteşti. El a înghiţit cu noduri crupele umflate şi înăcrite în lapte stătut.

Pe urmă, tovarăşii de gazdă s-au întors după Bobotează încărcaţi de bunătăţi şi de amintiri voioase de-acasă.

El n-a primit de trei luni nici o ştire.

Iar acum, Harieta îi scria cu litere mari şi strâmbe că zace de trei luni şi că în fundul patului, între perne, a început să înveţe singură abecedarul.

Răvaşul n-are mai mult de cinci rânduri. Slovele erau urâte, stropite de cerneală, pătate şi pline de ştersături.

Mihai scoase foaia de hârtie împăturită între paginile minunatei povestiri din viaţa frumoasei Bianca Capello. O citi şi o prociti. O strânse la loc, cu mare şi mâhnită încetineală.

De astă-toamnă era singura veste de-acasă. Toţi îl uitaseră aici. Se simţi părăsit la marginea lumii, copil al nimănui, lăsat în sama lui pan Dzierszeck să zvârle cu cibucul după dânsul; lăsat să îndure fără apărare prigoana domnului director Ştefan Wolf şi a geometrului cu cap pătrat.

Ograda cu troienele şi cetăţile de omăt se întuneca înaintea ochilor. Parcă ninsese cenuşă.

Îşi acoperi privirea cu palma şi îşi înăbuşi suspinul de copil surghiunit şi vitregit.

— Ce-i cu tine, Mihăiţă?

Mihai tresări. N-auzise paşii lui Onufri. Dar glasul lui îi dezmierdă auzul blând şi prietenos, ca un răsunet slab al altor glasuri de departe: glasul lui moş Miron, prisăcariul; glasul lui moş Trofim, baciul.

— Ce să fie, moş Onufri? Stau şi eu şi jălesc la apa Vavilonului, ca iudeii din psalmii lui Dosotei, vlădica, pe care i-am făcut eu la stânga, în şâpeţel, din dulapul tatii…

La apa Vavilonului.

Jăluind de ţara Domnului.

Acolo şezum şi plânsem.

La voroavă că ne strânsem, De te-aş mai putea uită-te.

Ierusalime cetate…

Onufri îl privi cu înduioşare, clătinând veriga cheilor:

— Cum înţăleg eu, tânjeşti după casă? … Te-a cam făcut uitat arhon căminarul pe-aicea…

— Tânjesc, moş Onufri… suspină Mihai.

— Şi iar te-o scos neamţul din clasă?

— Şi iar m-o scos, moş Onufri.

— Scoate-i-ar Domnul de-aicea, că nu mai putem răsufla de răul lor!

Onufri scăpase glasul fără voie. Îndată roti ochii cu îngrijorare spre cele două capete ale coridorului. Răsuflă cu inima la loc. Nu era nimeni să-i audă urările care n-ar fi avut de ce să-i facă mare plăcere domnului director Ştefan Wolf.

— Iară cu sărmanul domnu Pumnu, ce se mai aude, Mihăiţă, că n-a mai dat de-o lună pe la noi? întrebă ca să schimbe vorba.

— Tot rău, moş Onufri. Zace când pe-o coastă, când pe alta.

— Aceluia numai că muierea i-o scos sufletul… Ea are să-l bage în groapă.

Mihai nu-şi îngădui să rostească nici o părere despre soaţa domnului Arune Pumnul, cu toate că îl întâmpina cu ochi de vrăjitoare şi cu ocări birjăreşti ca ale lui pan Dzierszeck, de câte ori îl vedea venind să întrebe de sănătatea dascălului ori să ceară vreo carte din biblioteca gimnaziştilor români.

— Apoi eu mă duc la datoria me, Mihăiţă… cuvântă Onufri. Nu-ţi face cumva trebuinţă o piţulă-două? …

— Lasă, moş Onufri. Nu pot să mai iau. S-o-ntrecut cu măsura răbojul nostru… Când ajung să mă mai plătesc?

— Dacă-i vorba numai de asta, nu-ţi fie teamă… Nu mă lasă el căminarul păgubaş! îl încredinţă Onufri, deznodându-şi baierile pungii şi împingându-i cu sila două piţule.

Mai de voie mai de nevoie, Mihai le mistui în buzunar, îşi făcuse o grăbită socoteală. Ochise el o carte la un neguţător de hârţoage de pe Uliţa Strâmbă. Cu două piţule şi cu geometria nemţească pe deasupra, care tot nu i s-a arătat de vreun folos, mare lucru să nu cadă la învoială. Gândul îl bucura. Îi alină celelalte necazuri mai de-aproape şi mai depărtate: dorul de casă şi nota din catalog.

Onufri se depărtase alignind în piciorul beteag. La capătul coridorului, începu să bălăngăne clopotul, vestind ultima recreaţie.

Pe dată s-au trântit uşile de perete. În urma profesorilor călcând ţapăn şi solemn, în rocuri negre, cu registrele subsuoară, au năvălit hoardele gălăgioase gata să ia de la capăt bătălia cu bulgări de omăt.

Costică Ştefanovici prinse cu braţul mijlocul lui Mihai, dojenindu-l cu oarecare remuşcare, fiindcă noaptea trecută, când l-a rugat Mihai, el nu se îndurase să-i lămurească de ce două triunghiuri dreptunghe cu ipotenuza şi o catetă egală sunt egale:

— Bine, bre Eminovici, nu ţi-am spus să te uiţi la mine? Eu îţi suflam din bancă, şi tu pace! … Te-o pârlit neamţul c-un

ungenügend… duminica trecută te-o pârlit şi popa fiindcă ai lipsit de la exhorte…

— Ce să fac! strânse din umeri, Mihai.

— Cum, ce să faci? Tocmai tu care citeşti mai multe cărţi decât noi toţi împreună, s-o scrânteşti la mijlocul anului? … Nu-i păcat? …

— Păcat-nepăcat. Asta-i! Îmi place cartea, dară nu-mi place şcoala… asta de-aicea, unde toţi ne fac zile fripte…

Mărturisirile lui Eminowics n-avură urmare în acea zi, căci i-a învăluit pe amândoi ceata lui Şahin şi a fraţilor Daşchevici, târându-i să apere meterezele întăriturilor româneşti din ogradă. Acolo, după zidurile de troiene, stăteau faţă în faţă două oşti. Se aleseseră românii de o parte; austriecii şi rutenii gimnaziului de alta. Bombardamentul se dezlănţui cu răcnete aprige, iar Mihai, cu obrajii îmbujoraţi, cu capul gol, nu se lăsa mai prejos decât vrednicii săi tovarăşi.

Moldovenii, aproape toţi copii crescuţi la ţară, meşteri în mânuirea prăştiilor şi în zburătăcirea vrăbiilor, ţintaşi neîntrecuţi, nu pierdeau muniţiile de pomană. Tabăra vrăjmaşă, alcătuită din târgoveţi cocoliţi şi neîndemânateci, răspundea cu o jalnică moliciune. Mihai se înverşuna asupra lui Breitinger Oscar, întru încheierea unei mai vechi răfuieli. Bătucea bine în palmă bulgărul de zăpadă, se proptea cu un picior îndărăt, micşora un ochi şi trimitea proiectilul zbârnâind, să se sfarme, când în chipileauca lui Oscar, când în mijlocul frunţii. Cu o înfrigurare de duelist pătimaş care-şi calculează dinainte loviturile, simţea o ameţitoare plăcere că nu-i dădea greş niciuna. Se sfărâmau şi în umeri, şi în obrazul, şi în pieptul lui, alţi bulgări rătăciţi, dar nu-l pătrundea durerea. Feciorul domnului consilier aulic Gottfried-August Breitinger, sughiţa la fiecare pocnitură. Cu ochii înlăcrimaţi de durere şi de ciudă, mozolea un bulgăraş între degete, îl zvârlea femeieşte; boţul de omăt se desfăcea pe sus înainte de a ajunge la ţintă… Lui Mihai îi fu deodată milă, şi fiindcă în aceeaşi

clipă suna clopotul de intrare, se îndreptă către el cu mâna întinsă, gata să-şi ceară iertare că a întrecut măsura.

Breitinger Oscar nu înţelese ce vrea. Dădu să fugă spre intrare. Mihai îl ajunse din urmă şi îi puse mâna pe umăr.

— Breitinger, spuse, n-am vrut! Crede-mă… M-a luat focul războelului…

Breitinger Oscar se zmulse din încleştarea palmei pe umăr. Îi făcu faţă şi ţipoti subţire la el:

— Valah puturos şi laş! …

Mihai zâmbi cu blândeţe:

— Despre laşitate să nu mai vorbim, Breitinger. Se su-pără vitejii voştri care-au fugit de la Magenta şi de la Solferino…

— Laş tu! repetă piţigăiat Oscar Breitinger. Laşi voi. Neam de slugi şi de robi… Sărutaţi poalele şi papucul sultanului! Mi-a spus mie tata, că sunteţi buni numai să vă-njuge la plug…

Feciorul domnului consilier aulic se aprindea de la propriile sale cuvinte, ca femeile. Mihai îl privea cu surâsul fluturat pe buze, stăruind mai departe să facă pace. Îşi scosese cartea din buzunar scuturând-o de zăpadă. Oscar Breitinger găsi un nou argument:

— Nu vedeţi că nici cărţi n-aveţi? … Dacă vreţi să citiţi ceva, aveţi nevoie de cărţile noastre…

— Şi mai ce, Breitinger?

Breitinger Oscar nu mai află ce-ar mai putea spune. Se agăţă de descoperirea lui:

— Vrei să zici că nu-i carte nemţească? …

Îi zmulse cartea de subsuoară, răvăşind foile. Dintre file zbură răvaşul Harietei. Mihai se plecă să-l ridice de jos. Breitinger Oscar se repezi să calce scrisoarea în picioare, amestecând-o cu omătul şi cu glodul frământat de tălpi.

Atunci Mihai se repezi şi îl apucă de umeri cu amândouă mâinile, izbindu-l de perete:

— De ce faci asta, stârpitură? Eu vin să-ţi vorbesc omeneşte şi tu! … şi tu! … şi tu! …

Îl izbea rar, apăsat, metodic, fără grabă, cu o mânie stăpânită şi sigur de puterea lui. Breitinger se apăra slab, cu unghii de pisică, încercând să-i zgârie obrazul. Ograda şi sălile se deşertaseră.

Erau numai ei doi, iar feciorul domnului consilier aulic rotea ochi plini de spaimă cerşind un ajutor providenţial.

— Slugi suntem? Îţi arăt eu slugă! Robi suntem? îţi arăt eu robi! … Laşi? … Îţi arăt eu laşi! …

La fiecare întrebare şi la fiecare făgăduială, Eminowics îl scutura zdravăn, icnindu-l de zid.

Deodată lăsă mâinile în jos şi plecă ochii.

D. Director Ştefan Wolf se ivise în capul scărilor.

— Ce este? pufni pe nări. Hm? … Ce-nseamnă aceasta, sălbaticule? Vrei să-l ucizi? Hm? …

Breitinger Oscar îşi scutură spenţerul de praful tencuielii şi căpătând suflare, răspunse el în locul lui Eminowics:

— A sărit la mine, domnule director. A spus că suntem nişte laşi şi se bucură fiindcă armatele împăratului au fost învinse la Magenta şi Solferino…

— Hm! se minună D. Director săltând pe călcâie. Cum se poate una ca asta?

— Aşa a spus! urmă Breitinger, aruncând o privire de ură puiului de sălbatic redus la tăcere. Ne-a făcut ticăloşi şi perfizi… Iar fiindcă l-am întrebat de ce spune aşa, a sărit la bătaie…

— Hm? Adevărat, Eminowics? Ai îndrăznit să spui aceasta despre ţara care te ospitalizează şi unde vii să capeţi învăţătură? Hm? … Adevărat? …

Eminowics Michael ştia că zădarnică ar fi fost orice încercare de a dovedi că Oscar Breitinger minte. Tăcu fără să ridice ochii din pământ, unde zăcea scrisoarea Harietei amestecată cu zăpadă şi glod îngheţat.

— Frumos! Foarte frumos! declară D. Director. Numai aceasta mai lipsea. Hm? Trebuia să mă aştept! … Ai să treci acum la carcer. Avem o socoteală mai lungă. Hm! Mai lungă, o, da!

D. Director Ştefan Wolf puse mâna ocrotitoare pe creştetul odraslei încredinţată de D. Consilier aulic Gottfried-August Breitinger, cu care se afla în vizită şi în strânsă prietenie, la această margine de exil a împărăţiei.

— Tu poţi să intri în clasă, Oscar! rosti cu blândeţe. Te asigur că îşi primeşte el pedeapsa pentru tot ce-a făcut şi mai ales pentru tot ce-a spus…

Oscar Breitinger salută recunoscător şi, după ce aruncă o uitătură piezişă de triumf puiului de sălbatic valah, se îndreptă spre sala de clasă. Mihai porni la carcer, fără nici o nădejde că va afla un apărător la judecata anunţată de D. Director Ştefan Wolf.

Şi totuşi, la judecata din cancelarie, spre a tuturor uimire, un apărător s-a ivit.

Elevul Eminowics Michael a fost adus ca un mic monstru vrednic de examinare întregului corp dăscălicesc al K. K. OberGymnasiului. Profesorii se pregăteau de plecare. Îmbrăcându-şi mantălile şi blănile. D. Ştefan Wolf i-a oprit. Săltând pe călcâie şi pe vârfuri, a supus cazul cunoştinţei generale, pâcnind din nări şi smulgându-şi caierele roşcate ale mustăţilor:

— Hm! Priviţi-l! … Aceasta-mi confirmă cele ce vă spuneam săptămâna trecută! … Că ni-i apropiem sufleteşte prin carte, e o iluzie, iubiţi colegi… Cea mai nenorocită iluzie! Le dăm arme în mână! Da-da! Împotriva noastră… Hm! Hrănim pui de viperă la sân… Aveţi aci exemplarul cel mai elocvent de ingratitudine… A îndrăznit, acest pui de sălbatic, să vorbească despre Magenta şi Solferino… Uitaţi-vă la el! … Să vedeţi cine vorbeşte de Magenta şi Solferino…

Lângă uşor, cu fruntea plecată la pământ, elevul Eminowics Michael îndură toate privirile aţintite asupra sa. Era palid, cu buzele strânse. Răsucea între degete povestea Biancăi Capello făcută sul.

— Apropie-te! porunci D. Director Ştefan Wolf. Priveşte în ochi şi spune cum ai îndrăznit să loveşti un coleg şi să

pronunţi asemenea cuvinte?

— L-am lovit fiindcă mi-a călcat în picioare o scrisoare de-acasă, domnule director. Dacă mi-ar fi călcat inima în picioare, nu m-ar fi durut mai mult. Cuvintele pe care mi le puneţi pe socoteala mea, însă, nu aşa le-am pronunţat…

— Aşadar, mint? Hm? pufni D. Director Wolf. Eu mint?

— Nu dumneavoastră! … A minţit Breitinger. Şi bineînţeles, dumneavoastră l-aţi crezut pe Breitinger, iar nu pe mine…

— Auziţi? începu să clocotească din nou pe călcâie şi pe vârfurile ghetelor, d. Ştefan Wolf. Aţi auzit, domnilor? …

Profesorul de matematică, trăgându-şi mănuşile, gata de plecare, spuse:

— Îmi pare că ne pierdem vremea aci… onorate Wolf, nu ne arăţi şi nu vedem nimic nou… Pentru mine chestia e cunoscută şi clasată. Nu am întâia oară de-aface cu acest rebel… Colegul meu de limba latină cred că e de aceeaşi părere… Nu?

— Evident! evident! încuviinţă profesorul de latinească, cercetând chipul elevului Eminowics prin ochelarii cu ramă de fier, ca un indescifrabil text etrusc, din epoca preromană. Mi-a scos şi mie destui peri albi…

Ceilalţi dascăli îşi îndreptau ochii la pendulul din perete. Timpul trecea, iar dânşii îşi pierdeau clipele preţioase cu o poveste care nu-i interesa. Profesorul de matematici luă cuvântul în numele tuturor, pe un ton oficial:

— Onorate domnule director, eu cred că nici nu mai este nevoie de prea multă discuţie… S-a ivit prilejul să dăm un exemplu. Nu-i place şcoala? Nu-i place ţara? Gusturile nu se discută… Îl trimitem… (îşi însoţi cuvintele cu un bobârnac, zvârlind un cocoloş invizibil) … îl trimitem la plimbare, să pască boii de-acasă…K. K. Ober-Gymnasium nu este un ospiciu pentru copiii de servi…

— Tata e căminar, nu e slugă! rosti elevul Eminowics, sumeţindu-şi pieptul. Bunicul de pe mamă e stolnic şi străbunii mei au fost pârcălabi de Hotin…

— Ha-ha! Ce face? se miră cu exagerare profesorul de matematici. Ce este aceea stolnic, căminar, pârcălab? … Cu ce se mănâncă? … Se papă cu mămăligă?

— Înseamnă tot atât măcar, ca un consilier aulic din Austria dumneavoastră… răspunse Eminowics Michael cu glasul înăbuşit.

— Hm! explodă D. Director Wolf. Cum îndrăzneşti să compari? … Aţi auzit, o Iesus-Maria?!

Întrebarea se adresă celorlalţi profesori.

Neubauer, dascălul de istorie, care stătuse toată vremea la o parte, rezemat de fereastră, netezindu-şi barba mătăsoasă, în tăcere. Îşi încrucişă braţele pe piept şi rosti apăsat:

— Domnilor, să încheiem acest spectacol nefolositor şi crud. Eu cred că acest copil n-a săvârşit o crimă. Din parte-mi, vă anunţ, că sunt mai mulţumit de dânsul, decât de foarte mulţi copii ai nobilei Austrii. Îmi pare rău că nu e de faţă şi colegul nostru Lewinski. Sunt sigur că ar fi de aceeaşi părere, după cum mi-a vorbit altă dată. S-a făcut vinovat Eminowics? Merită o pedeapsă? Bine! Să-i dăm o pedeapsă. Câteva ore de carcer ajung. Eminowics, poţi să pleci! …

Mihai nu aşteptă să fie poftit a doua oară. Profesorul de istorie rămase să-şi apere elevul cel mai bun şi mai preţuit, cu argumente pe care nu se cădea să le audă puiul de sălbatic din Ipoteştii Botoşanilor.

V.

La poarta profesorului Arune Pumnul aştepta un mândru cupeu aristocratic pus pe tălpi de sanie.

Caii acoperiţi cu valtrapuri de mătase şi vizitiul îmbrăcat în dolman cu brandenburguri, însemnau o arătare rară în asemenea uliţă mărginaşă.

Priveliştea adunase toţi copiii măhălălii. Peteciţi, încotroşmaţi în glugi, încinşi cu brâie şi curele peste straiele căpătate de la fraţii mai mari, cu uriaşele cuşme înfundate pe ochi, făcuseră roată, uitând de gheţuş şi de săniuş. Se

minunau de înhămătura rusească, de zurgălăii elinchetind argintiu, de măreţia armăsarului Orloff, sur cu pete rotate, frământând zăpada pe loc în copite, între prăştierii mai mărunţi şi pietroşi.

Mihai îşi despică pârte nerăbdător.

El cunoştea echipagiul.

Se bucură că va avea prilej să întrezărească măcar de departe pe unul din vestiţii fraţi Hurmuzăcheşti, cărturari de viţă veche moldovenească, învăţaţi la şcolile apusului şi neînfricaţi când era vorba să ţină piept stăpânirii împărăteşti, înfăţişată prin D. Director Ştefan Wolf şi prin înalt onoratul consilier aulic, Herr Gottfried-August Breitinger.

Deschise portiţa de lemn cu băgare de seamă şi se strecură în ogradă.

Nu apucă spre casa din dreapta, înaltă şi cu cerdac, unde sălăşluia dascălul bolnav. Se prelinse pe poteca dintre nămeţi, spre cealaltă aşezare, scundă şi pitulată sub straşină, pe care o ştia el prea bine. Acolo găzduiseră pe vremuri ceilalţi fraţini Eminovici, înainte de a se risipi la alte învăţături în cele patru zări ale lumii, şi tot acolo, într-o încăpere din fund, se afla biblioteca gimnaziştilor români adăpostită în taină de ochii profesorilor străini, trimişi de împărăţie.

Mihai încercă uşa. Era închisă. Căută cheile în ascunzătoarea de sub grindă.

Lipseau.

Înţelese că aici a lucrat „Pumnă” – cum o numeau dânşii – femeia care-i alunga cu mătura şi-i otânjea cu prăjina cociorvei de câte ori îi prindea dând târcoale bibliotecii. De la o carte nouă îşi luă aşadar nădejdea pe ziua de azi.

Totuşi nu se îndură să plece. Se zgribuli lângă un stâlp al pridvorului, aşteptând să răsară din casa cea mare stăpânul cupeului de la poartă.

Dinspre văile Prutului bătea un vânt subţire şi tăios. Mihai îşi înnodă mai strâns şalul turcesc în jurul gâtului şi prinse a

schimba picioarele îngheţate în botfori. Aşa clănţăni din dinţi timp îndelung.

Pe urmă, deodată, uşa de la casa cealaltă se deschise şi se ivi în prag d. Ion Sbierea, locţiitorul şi ucenicul dascălului de limbământ şi tâmplământ românesc.

Îi făcu semn cu mâna, chemându-l:

— Eminovici, n-ai degerat? Vino-ncoace… Te cheamă domnul Pumnul.

Mihai se repezi cu însufleţire, roşu la faţă de emoţie. Într-o clipă îi pierise frigul din oase. Îl năvălise o căldură bună şi dulce. Tropăi scuturându-şi ciobotele pe scări. În săliţă îşi lepădă mantaua, chipileauca şi şalul turcesc.

Intră în odaie, plecându-se cuviincios înaintea celor doi boieri cu bărbi, de pe scaune, Gheorghe şi Alecu Hurmuzachi; înaintea dascălului din pat, dintre perne.

În încăpere mirosea a oţet aromatic şi a gutui. Cunoştea el şi acest miros, cum cunoştea şi fiecare colţişor. Rafturile cu bătrâne ceasloave, masa de scris a bolnavului, chipurile de pe pereţi, oglinda împâclită şi sărăcăcioasele ţoale roase de paşi.

Era o mirare şi un tainic semn al vremii, că în asemenea chilie a unui pustnic al cărţilor, intraseră fără trufie boierii cu pergamente purtând pecetea voievozilor de altădată, cu întinsele lor moşii, cu castelele lor de la ţară şi cu palatele lor de la Viena. Mai pâlpâia încă o drojdie din văpaia însufleţirilor de la 1848, când măcar o parte din tinerii stăpânitori de pământuri îşi aduseseră aminte că-s români, de-un neam şi de-un sânge cu clăcaşii care le lucrau lanurile moşiilor.

— Vină aicea, Eminovici! … îl îndemnă Arune Pumnul, arătându-i loc pe marginea patului. Te-am văzut afară pe fereastră şi am înţeles că ai găsit închis. Mai aşteaptă puciun… Dăm noi mai apoi şi de rostul cheuiei!

Mihai se aşează sfios.

Dascălul îşi sprijini palma pe creştetul elevului, vorbind către cei doi oaspeţi:

— Acesta este elevul meu cel mai scumpul… Numai că acuma şi-a pierdut el toată vioietatea şi a căzut la tânguire după părinţi-şi… Pre-n schimbăciunea împrejurărilor a trebuit neapăravăr să i se schimbe şi starea inimei lui…

Băiatul nu îndrăzni să ridice ochii. Cei doi mosafiri, de pe scaun, sprijiniţi în bastoanele cu mâner de aur îl cercetară în treacăt, nerăbdători să se întoarcă la sfatul întrerupt.

Rezemat de sobă, Ion Sbierea despături o foaie de hârtie. Tuşi, îşi drese glasul şi dădu citire proiectului pentru înfiinţarea Reuniunei române de leptură, care-i adunase în scunda chilie, lângă patul bolnavului: „Reuniunea română de leptură are să fie un centru pentru bărbaţii care vreau să se facă cunoscuţi cu progresele den limba şi literatura română. Ea va sierbi nu numai unei lepture amăsurate în această privinţă de scripte periodice, de gazete şi mai ales de cărţi, ci încă şi unei conversaţiuni tăiătoarie în derepciunea sciinţială…”

— Aveţi ceva de spus la aceasta? întrebă locţiitorul şi ucenicul lui Arune Pumnul.

Cei doi fraţi de pe scaune, îşi neteziră bărbile ascuţite, privind unul la altul şi zâmbind cu îngăduinţă la slăbiciunile pumnaliste…

Alecu Hurmuzaehi, om călit în focul revoluţiei de la 1848 şi mult încercat în conducerea răposatei gazete Bucovina, rosti, după ce căpătă din ochi încuviinţarea fratelui cel mare:

— Multe n-am avea de adăogat… În afară de rezbelul nostru cel vechi! … Mă ierte prietenul Pumnul, dară noi nu ne putem împăca de fel cu „leptura amăsurată” şi cu această „conversaţiune tăiătoarie în derepciunea sciinţială”… Nu ne putem împăca, fiindcă nu le putem înţelege… Ne-am hotărât să facem o soţietate pentru a ne apăra limba strămoşilor… S-o apărăm, nu s-o stricăm! …

Mihai ridică ochii şi se uită pe sub gene la omul cu privirea scânteietoare.

Simţea un amestec tulbure de admiraţie pentru boierul Alecu Hurmuzachi, fiindcă atât de hotărât apăra un grai care era şi al lui, de-acasă, de la Ipoteşti; simţea în acelaşi timp o părere de rău, că aceste cuvinte nu puteau decât să mâhnească amar dascălul de limbământ şi cuvântământ.

Arune Pumnul oftă între perne. Mâna pusă pe creştetul elevului tremură încordată.

— Eu am uă credinţă… N-o pot părăsi! vorbi cu durere în glas. Nu m-ar ierta aceştia! adăogă, purtând privirea pe chipurile din cadre, înşirate pe pereţi.

Se aflau acolo chipurile înaintaşilor latinişti: Petru Maior, Samuel Micu, George Şincai, rătăcitorul.

Se aflau chipurile celor mai tineri şi încă în viaţă, tovarăşi de luptă întru biruinţa şcoalei latineşti: Timoteiu Cipariu, canonicul din Blaj; August Treboniu Laurian, dascălul pribeag la Iaşi şi la Bucureşti.

— Eu am uă credinţă! repeta Arune Pumnul. Am preluat-o şi am datoria s-o duc mai departe…

— Ştim, iubite prietene! încuviinţă Gheorghe Hurmuzachi, dezmierdându-şi cu podul palmei mânerul rotund, de aur, al bastonului. Ştim! Şi aceasta îţi face mare cinste… Pentru o credinţă ai pătimit şi pentru ea ai să mai pătimeşti… Noi suntem mai în măsură decât orice alţii să te preţuim – noi: Constantin, Eudoxie, Alecu, eu – ca unii care tot pentru o credinţă trăim şi luptăm, aici, în bătaia vânturilor vrăjmaşe…

Dar în orice credinţă se poate întâmpla câteodată să se afle şi un sâmbure străin, de rătăcire… Dumneavoastră vă închipuiţi oare că o limbă se poate plămădi ca un amestec cântărit şi pitrocit în pivniţa alhimiştilor din veacul de mijloc? … Noi ştim că se plămădeşte de la sine; peste puterea şi peste capetele noastre… O plămădeşte poporul! … Acesta e sâmburele de rătăcire! Să ne lepădăm de dânsul… Şi să rămână credinţa curăţată de neghină.

Arune Pumnul şi Ion Sbierea clătinară din cap cu îndărătnicie, ca la un singur semn.

Fraţii Hurinuzachi urmară a zâmbi cu blândeţe.

— Bine! hotărî Alecu Hurmuzachi. Să nu primejduim viaţa Societăţii înainte de întemeierea ei. Ne-om înţelege mai târziu… Să ne întoarcem deocamdată la celelalte orânduieli mai grabnice. Aşadară rămâne întemeierea hotărâtă pentru la primăvară, fără nici o amânare?

— Întâi mai! întrerupse cu aprindere Ion Sbierea. Să rămână uă dată memorabilă: 1 mai 1862! …

— N-avem nimic împotrivă! întăriră într-un cuvânt fraţii Hurmuzachi.

Apoi urmă, numai AlecU. Mezinul:

— Să cercetăm acum pe ce oameni ne-am putea bizui. Ţin înainte de toate să atrag luarea-aminte, că nu s-ar cuveni să lipsească nici o breaslă… N-are ce căuta deosebirea între boier, preot şi dascăl. Aicea suntem cu toţii numai moldoveni sub stăpânire străină. Să folosim pilda leşilor, care trăiesc sub trei juguri străine şi nu se lasă doborâţi…

— Întâi mai! întrerupse cu aprindere Ion Sbierea. Am tocmai aici uă listă a viitorilor mădulari.

Scoase lista şi citi:

— Den partea marilor proprietari de pământ: Niculai baron Cârstea, Alexandru şi Gheorghe Costin, Iorgu Popovici, Eugen Stârcea, fraţii Vasâlco, în număr de trei… Den partea preoţilor: Samuel Andrievici, Sauciuc, Sbierea… Den partea profesorilor şi a învăţătorilor: Ion Drogli, Dubău, Litviniuc, Paul Paicu…

Izvodul se prelungi până la o sută cincizeci de nume; cărturari şi slujbaşi, moşieri, toţi fruntaşii suflării moldoveneşti din ducatul Bucovinei, ameninţată pe de o parte de asprimea stăpânirii de la Viena, pe de alta, de mult mai vicleana cutropire prin politica de ademeniri. La fiecare nume, unul sau celălalt dintre fraţii Hurmuzăcheşti, încuviinţau clătinând din cap. Îşi cunoşteau pe degete mica lor ţărişoară, se bucurau verificând acum, că în fiecare sat şi târguşor, se află câte un om gata să răspundă chemării. Un cărturar, un dascăl, un preot încă nededulcit la colivă.

Cu adevărat prea puţini meşteşugari şi ţărani. Dar ce ştiau despre carte, dânşii, neştiutorii de carte? Tocmai acesta era rostul reuniunii de leptură. Să deschidă drum bătătorit ştiinţei de carte românească.

Mihai, aşezat pe marginea patului, nu se încumeta să mişte. Presimţea înainte de a înţelege deplin, că trăieşte un ceas rar, poate de un tainic răsunet peste veac, când s-or uni pribegii răzleţi într-o singură patrie.

Un răstimp, cât Ion Sbierea se opri să-şi tragă suflarea între două nume de protopopi, de-afară, de departe, de la cazărmi, străbătu un cântec metalic de goarnă.

Tuspatru şi-au încrucişat privirile.

Puteau să tot cânte trâmbiţele cătanelor chezaro-crăieşti, să tot treacă pe uliţi pieptoşindu-se cu sumeţie ulanii şi huzării împărăteşti, să se tot înalţe alte şi alte clădiri cenuşii cu ferestre de temniţă.

Sufletul împilaţilor se ascundea în adâncuri de urgiile stăpânirii, ca izvorul care fuge de cazmaua fântânarilor, dar rămâne acolo, la adăpost, proaspăt şi viu, aşteptând.

VI.

Stelele sclipeau pe cleştarul cerului.

Tremurau şi ele de ger în pustietăţile înalte, mişcând auritele zodii.

Mihai rămăsese în urmă. Se oprise să-şi caute luceafărul său cunoscut; cel care împungea cu o suliţă faţa lacurilor, în nopţile albastre şi calde de vară, când buciuma jalnic Alexa pe măgura Ipoteştilor.

Îl regăsise.

Scânteia nepământean, albastru-verzui, în puzderia măruntă a celorlalţi aştri. Strălucea şi acolo, deasupra casei cu pridvorul lat; strălucea şi aici, deasupra târgului urât şi străin al surghiunului. Poate de-acolo, din patul ei de bolnavă, îl privea acum pe fereastră şi Harieta.

Mihai se înduioşă la acest gând. Îl mustră amintirea răvaşului la care n-a răspuns. O clipă cugetă să rămână de

cârd, să se întoarcă în chilia lui şi să scrie răspunsul mereu amânat.

— Haide, Eminovici! îl înteţi glasul lui Ionică Şahin. Ce, te-ai pus acu să ceteşti în stele, zodierule? … Crezi că merge cu noi cum merge cu popa, s-o codeşti de la exhortă? Fă mai răpegior! …

Ceilalţi poposiseră la colţul hudiţei. Mihai părăsi priveliştea cerului şi se întoarse pe pământ. Grăbi paşii. Suflă în buricul degetelor şi tropăi pe poteca îngheţată să-şi dezmorţească picioarele.

Când a ajuns la mijlocul cetei, Ţurlui rosti cu pizmă pe jumătate glumeaţă:

— Ce-ţi pasă! … Îţi dă mâna să te zgâieşti la stele, dacă asuzi în şalul boieresc, de mare agă!

Spunând, îl apucă de capătul şalului şi îl trase ca pe un mânz de căpeţeală.

Mihai se apără zmucindu-se şi dând cu picioarele. Povestea cu şalul mersese acum pe-a doua iarnă. Le stătea tuturor în gât. Moale, undelemniu, cu flori roşii şi negre, adus de la Ţarigrad de-o duducă de la Dumbrăveni şi dăruit Ralucăi Eminovici, era pentru Mihai mai mult decât o legătoare călduroasă, menită să-l mângâie de puţinătatea veştmintelor celorlalte şi de tălpile botforilor bortelite, cu o căptuşeală dintr-un tărtaş de carte înjghebată pe dinlăuntru. Îi amintea mâna blindă şi grijulie care i l-a înfăşurat întâia oară în jurul gâtului şi glasul care i l-a dat în pază:

— Bagă de seamă, Mihai! … Aista-i lucru rar şi de preţ. Ţi-l dau înadins ca să te înveţi a păstra în viaţă lucrul rar şi de preţ.

— Chiar ai şi găsit cui! pufnise căminarul. Să văd şi eu minunea, că se ţine ceva de mangositul dumitale de odor!

În ciuda tuturor diavoleştilor ispitiri, Mihai îl păstrase cu toate acestea. Îl împrumutase, e adevărat, lui Ţurlui, de câteva ori, ca să se fălească pe Hauptstrasse cu dânsul. Din bună a lui voie, îl dăduse o săptămână lui Ionică Şahin, cât a

fost bolnav de gâlci. Dar n-a vrut să-l schimbe nici pe cărţile fraţilor Ştefanovici aduse de-acasă după vacanţa de Crăciun, nici pe mantaua lui Bostan, măcar că-i rămăsese straiul de iarnă scurt în mâneci, ca bunda unui pui de bogdaprosti.

Acum Ţurlui trăgea cu nădejde de capătul şalului, maimai să-l destrame.

— Lasă-l Daşchevici! puse cuvânt noul tovarăş, Lozinski. Nu-l hărtăni, că poate are să-ţi pară rău mâne…

Ţurlui Daşchevici îi dădu ascultare…!

Ceva începea şi el să priceapă din planurile proaspătului şi mehenghiului prieten.

Au pornit mai departe, cu mare alai, pe uliţele întunecoase, întărâtând câinii ogrăzilor şi zvârlind cu bulgări de omăt în ferestrele cu lumina aprinsă.

Lozinski mergea înainte. Era un vlăjgan deşirat, repetent în clasa lor şi dedat multor năravuri. El îi învăţa să fumeze mahorcă, să se cinstească pe ascuns cu şliboviţă şi cu săcărică, să joace cărţi: ferber cu santel şi fără, stos şi concină prădată.

Pan Dzierszeck îi prinse într-o seară asupra faptului. Îl pusese pe goană zvârlind cu cibucul după el. De-atunci şi-au strămutat jocul pe uliţa jidovească, la Cocoşul de aur, în hruba unui gârlici de beci.

Într-acolo se îndreptau şi acuma cu mare grabă.

Mihai, pătimaş cititor al minunatelor întâmplări plăsmuite de Amadeus Hoffmann, se vedea câştigând un purcoi de fiorini şi de puişori, ca într-o anumită noapte din viaţa unui anume erou fantast. Pe urmă, după ce se vor îngrămădi înainte movilă, avea să-i împartă cu mărinimie mâhniţiior păgubaşi, oprindu-şi numai preţul câtorva cărţi, al unei mântăli căptuşită cu pielicică de miel şi a unei perechi de botfori până la genunchi. Poate avea să-şi mai plătească pe deasupra şi costul întârziat la pan Dzierszeck, ca să se minuneze căminarul la primăvară, când se vor desfunda drumurile. Nu-şi făcea nici o clipă socoteală, că dacă toţi

tovarăşii de joc şi-ar scutura buzunările, n-ar putea împlini mai mult de treizeci de piţule. El se visa întorcând rigii şi fanţii, pe care îi întorcea la poruncă numai Lozinski, cu o îndemânare de coţcar. Apoi, a doua zi, înghiţea noduri, când ceilalţi muşcau din covrigi rumeniţi şi el se prefăcea sătul peste seamă de crupele lui pan Dzierszeck.

— Încet! spuse Lozinski, ducând degetul la buze. Aşteptaţi aici, să văd ce s-arată înlăuntru! …

Toţi s-au oprit la întunerec, vorbind în şoaptă.

Un beţiv trecu împleticindu-se şi bombănind un cântec în grai străin. Pe urmă se auzi semnalul de la catargul pojărniciei: „Ceasul nouă din noapte! Peste tot biiineee!”

Şi iarăşi paşi scârţâind în omătul sticlos. O patrulă de catane se îndreptă de pe o stradă pe altă stradă.

— Ce dracu face leahul? întrebă Şahin. Îngheţăm aici! Eu îs sloiu, nu alta…

Lozinski tocmai ieşea din gura gârliciului. Cu semne mute îi chemă să se strecoare fără gălăgie.

Hruba n-avea ferestre. O uşă cu geam spre dugheana din faţă unde duceau câteva trepte de piatră; alta răspunzând afară, pe unde au intrat ei şi pe unde sufla vântul.

În cârciumă se auzeau glasuri răguşite, hohotind şi cântând. Pe geamul luminat al uşii se vedea umbra slujnicei, trecând încoace şi încolo: Mitzi, pe care Ţurlui o asemuise cu Susana şi cu Bath-Seba din Biblische Geschichte Altes Testament.

Gerul prefăcuse umezeala zidurilor în promoroacă argintie. Promoroaca sclipea fantastic. Un antal aşezat la mijloc ţinea loc de masă. Altele mai mărunte, balerci şi putini, slujeau drept scaune. Sfeşnicul era întocmit dintr-un cartof fenomen, uriaş, cu trei îngemănări.

Mihai simţi cu o bătaie de inimă că trăieşte îndeaievea un episod din poveştile lui Ernest Amadeus Hoffmann.

Toţi şi-au întins palmele la flacăra lumânării, trosnind degetele să şi-le dezmorţească.

Îi muncea neastâmpărul patimei proaspete. Pe nări slobozeau rotocoale de aburi. Se ghionteau şi chicoteau înăbuşit.

Lozinski intră în dugheană. Se întoarse cu şapte covrigi uscaţi şi cu un şip de holercă. Şi-au trecut garafa de la gură la gură. Mihai s-a oţărât şi a început să tuşească. Ion Şahin l-a potolit cu un dupac după cap.

Pe urmă, Lozinski a scos din buzunar cărţile sleite şi a prins să le prefacă.

Le clănţăneau dinţii de frig. Degetele îngheţate se lipeau de grăsimea cărţilor. Jucau însă toţi cu mare încordare, fiindcă toţi îşi puneau la bătaie creiţarii de mere şi covrigi, sorociţi până la sfârşitul lunii, cărţile vechi şi câteodată îmbrăcămintea.

Lozinski întorcea popa şi rânjea.

Îi lipsea un dinte în faţă, avea buza crăpată, părul roşcat, obrazul stropit de pistrui; iar rânjetul îi dădea o înfăţişare drăcească în lumina pâlpâitoare a flăcării.

Creiţarii lui Mihai s-au sfârşit de la cel dintâi rând al cărţilor.

— Te împrumut eu cu două piţule, Eminovici! îl îndemnă Lozinski cu o dărnicie nu prea des pomenită la el.

Mihai se codi. Îi primi. Îi pierdu.

— Şi încă două…

Mihai nu se mai codi. Iarăşi pierdu. Lozinski îl măsură dintr-o coastă, cu un ochi micşorat, amestecând repede cărţile slinoase şi întinzându-le la tăiat.

Privea la Mihai şi privea mai ales la şalul lui Mihai.

— Eu zic că decât să te împrumut cu ţârâita, să-ţi dau mai bine un florin, Eminovici… Altfel joci, când ai bani din gros, pe masă…

— Adică pe antal! făcu deosebire Ionică Şahin, râzând mânzeşte, fiindcă el rămăsese la ultimii creiţari.

De data aceasta, Eminovici nu voi să primească. Se trase mai la o parte, ieşind din joc. Cu obrajii în pumni, cocoţat pe o putină deşartă care mirosea a murături, îşi făcea amărâte

socoteli. Era dator lui Onufri, dator lui Ţurlui şi lui Sandu Ştefanovici, acum dator şi lui Lozinski. Căminarul nu dădea nici un semn de viaţă. Pan Dzierszeck amenința că într-o zi n-are să-l mai cheme la mâncare.

Îl străbătu un fior în spate.

De după balercă se îţi un guzgan cenuşiu. Se ridică în două labe, îşi netezi mustăţile, privi cu minunare la aceşti oaspeţi ai pivniţei şi la ciudata lor îndeletnicire.

— Vezi? rânji Lozinski… Ai văzut, Eminovici? Acuma ar fi fost rândul tău. Câştigai şi te plăteai de jumătate din datorie. La joc, asta-i, măi Bimbirică! Tot ori nimică! S-o ştii de la mine! Cine-a pierdut la început, câştigă la urmă… Dacă-l ţine cureaua, bine înţeles… Uită-te la Ţurlui! A început să se ghiftuiască…

Ţurlui Daşchevici adunase o grămăjuie de creiţari. Lacom îi încercă pe o singură carte. Lozinski întoarse popa şi trase grămăjoara amestecând-o cu a sa.

Purcoiul din visul lui Mihai se aduna înaintea leahului, într-o măsură mai modestă, fără îndoială; aşa cum orice realitate e numai umbră împuţinată a unui vis – dar câte n-ar fi rezolvat el şi cu această umbră împuţinată a visului!

— Ei, nu-ncerci? îl ispiti Lozinski din nou.

Mihai nu-şi mai putu înfrâna pofta. Primi. Luă cartea cu degetele tremurând. Lozinski întoarse popa.

— N-ai noroc, puişorule! spuse. Se vede că încă nu ţi-a venit rândul.

Iar mai amestecă şi iarăşi adună cu o singură carte creiţarii risipiţi în dreapta şi-n stânga.

Rânjind buza tăiată, rosti cu nepăsare:

— În locul tău aş face altfel, Eminovici! Aş pune şalul amanet… Îl iau eu… Îţi mai dau înc-o dată pe cât ţi-am dat… Şi te aştept două zile… Dacă mă plăteşti, bine… Poftim şalul şi-l poartă sănătos! … Dacă nu, eu rămân cu şalul şi tu rămâi şters de datorie. Socoteală cinstită… Adică vorba vine! … Se poate întâmpla să câştigi în zece minute tot ce-ai împrumutat… Atuncea eu am să te rog să primeşti şalul

înapoi şi să-mi dai niscai creiţari… Te pomeneşti că-ţi mai tai şi din datorie…

Mihai îşi încălzea degetele îngheţate, perpelindu-le la flacăra lumânării. Părea că n-a auzit.

Ţurlui îşi aduse aminte:

— Aşa te plăteşti şi de datoria de la mine…

— Îmi datorezi şi mie un puişor! stărui Sandu Ştefano-vici. N-ar strica să mi-l dai… Vezi că şi la mine-o suflat vântul…

Mihai aduse mâna la gât. O îndepărtă. Stătu un timp privind sclipirea promoroacei de pe zidul din faţă.

Din nou începu să deznoade legătoarea, încet, ca o cataplasmă de pe-un gât bolnav.

— Ce te tot moşmoleşti? îl întrebă Ionică Şahin, apucând el şalul şi ajutând să-l deznoade mai repede. Acum ori niciodată, Eminovici! Ori te faci om, ori ai rămas păgubaş de-un şal. Ei şi? … Noi cum trăim fără şal turcesc?

Lozinski trase şalul la el cu ghearele. Îl flutură şi îl întinse în zarea lumânării. Era întreg, nebortelit, nedestrămat. Îl înfăşură în jurul gâtului. Despărţi din grămăjuie restul de piţule şi de creiţari, îi împinse în faţa lui Eminovici şi aşteptă cu pachetul de cărţi în mână. Rânji:

— Încă, Eminovici… Vorba lui Şahin: Acum ori niciodată!

Mihai mai puse o piţulă. Lozinski întoarse popa zvârlindu-l dintr-o sfârlă cu burtă-n sus.

— Parcă ai şcoală de catiheţi, măi Lozinski! se miră cu bănuială, Ionică Şahin.

— Poate că şi are! rosti Ţurlui.

Mâna lui Eminovici tremură pe cel din urmă puişor. Lozinski îl lăsă să câştige.

Dar a doua oară întoarse popa şi îşi înnodă mai de nădejde la gât şalul turcesc, intrat în deplină stăpânire.

— N-ai noroc, Eminovici! îl îmbărbătă Lozinski bătându-l cu mâna pe umăr. Nu trebuie să te apuce deznădejdea… Asta însamnă că ai să ai noroc la dragoste când ţi-or da tuleiele…

Ionică Şahin, deprins să facă haz de necaz, cântă cu alean:

Frunză verde măr domnesc.
Am avut un şal turcesc.
Frunză verde de codârlă.
Mi s-a dus şalul pe gârlă.
Nu-l mai plânge, măi Mihai.
Şal turcesc nu-i mai purta.
Cărţi cu lehi nu-i mai juca! …

— Adică anume ce vrei să spui cu asta? întrebă Lozinski ridicându-se şi culegându-şi câştigul.

— Vreau să spun că te-ai cam întrecut cu seminariul…

— Aşa? Dacă-i vorba pe asta, nici nu mai joc…

Îi dădea mâna. Toţi jucau acum pe datorie. Nu mai aveau ce vinde.

Lozinski apucă lumânarea înfiptă în cartof şi rânji alintându-şi şalul la gât:

— Să mai poftiţi şi altădată! … Mâne sară mai frumos!

Se îndreptă cu lumânarea spre uşa dughenei. El găzduia la cârciumar. Nu mai avea de străbătut drumul înapoi, prin frig şi prin noapte.

Din prag, se întoarse către Ţurlui:

— Daşchevici, eu nu-mi trag cuvântul… Când aduci florinii bani gheaţă în palmă, ai şalul! …

Trânti uşa şi îi lăsă prin întunerec.

Jucătorii de cărţi au pornit spăşiţi, cu mutrele de-un cot.

Afară zăpada încremenită de ger trosnea sub paşi. Pe Mihai îl scutură un fior. Îşi strânse gulerul îngust al hainei să acopere gâtul gol.

— De ce-am făcut aceasta? şopti. Mamă, de ce m-ai lăsat să fac aceasta? …

— Ce spui, tu, Eminovici? întrebă Ionică Şahin.

— Nimic… îngână Mihai.

— Lasă şalul! Uită-te mai bine la stelele tale…

Într-adevăr, pe cer nimic nu se schimbase. Încă nimic nu se schimbase.

Luceafărul sclipea în înălţimile reci, albastru-verzui, mai strălucitor decât toate tremurătoarele stele.

Din catargul pojărniciei, glasul străjărului vesti prelung asupra târgului cu ferestrele negre şi moarte:

— Miezul nopţii… Peste tot biiineee!

VII.

Foaia de hârtie tremura între degetele slăbănoage.

O mare tăcere se întinse în clasă.

Pe fereastra deschisă, se auzi ciripitul cristalin al rândunelelor în dimineaţa însorită de primăvară.

D. Profesor Arune Pumnul urmă dictarea cu glasul stins: „Eat'ă primăvara cea mulţu dorit'a (semnulu esclămăciunii)! Toate vioetăţile cari au tânjuitu după soarele cell călduros şi bunu (virgula), au începutu a se desmorţire (puntu). Rondunelele s'au ră'ntorsu (puntu). Au înfloritu cireşii şi merii (puntu-virgula); pământulu s'a îmbrăcat de serbătoarie (puntu, de la capu).

Ionell a avutu uă zi liberă (puntu). Ell a făcutu ce-a voitu şi ce i-a dictatu strămurul sâmţâval copilărescu (virgula), de-a voitu s-a jucatu (virgula), de-a voitu a siezutu (virgula), a alergatu (virgula), căci etatea lui nu cerea vre uă ocupăciune serioasă regularie (punte-punte) …"

Profesorul de limbământ şi cuvântământ făcu o pauză. Privi cu dragoste la capetele plecate deasupra caietelor. Ascultă cu înduioşare ronţăitul mărunt al penelor de fier.

Era a doua sa lecţie de când se ridicase din pat. Elevii l-au întâmpinat cu aceeaşi evlavie nestrămutată. Ar fi dorit să le rostească o însufleţită prelegere ca în alte timpuri, nu o dictare uscată. Dar nu se simţea încă în stare să-ncerce.

I se păru că elevul Eminowics nu scrie. Privirea li s-a întâlnit o clipă. Mihai se învăpăie la obraz. Coborî ochii şi se prefăcu a presăra cenuşă pe foaia albă, căci într-adevăr nu scrisese un singur cuvânt.

Glasul şovăielnic dictă mai departe: „El nu s'a simţitu totuşi fericitu (puntu). De ce (semnulu interogăciunei)? Ell tânguia după acasă (puntu). Nu vedia primavera cea mulţu dorit'a (puntu). Nu'i păria soarele deagiunsu de luminos (virgulă), nice florile deagiunsu de dalbe (virgula), nice

cântul păsăriloru deagiunsu de armoniosu (puntu). Totulu era tristu şi amaru (puntu). Dorulu de acasă punea în perichiu sănătatea fisică seau inimală (puntu). Ell tânguia ca uă rondunica închisă în uă cuşcă (puntu şi de la capu) …”

Elevul Eminowics Michael nici nu se mai prefăcea acum a scrie. Cu obrazul sprijinit în palmă şi cu braţul sprijinit de capacul băncii, privea afară o bucată albastră de cer, un fulg alburiu de nor topindu-se în adâncuri şi zborul săgetat al rândunelelor.

Nu scria, dar cuvintele profesorului de limbământ şi sufletământ îi răsunau cu un înţeles dureros şi deznădăjduit, dincolo de puntu, de puntu-virgula, de semnulu interogăciunei; dincolo de perichiul sănătăţii inimale şi de strămurul sâmţâval copilărescu.

Zidurile clasei se strâmtaseră deodată ca într-un vis rău. Îl înăbuşeau; îi întunecau lumina aurie a primăverii.

Mai erau două săptămâni până la duminica Floriilor. Prea mult. O veşnicie.

Îl muncea un neastâmpăr nebiruit, ca zbaterea acelei păsări cu nume necunoscut şi cu guşa verzuie, din cuşca babei Chiva Lefteroaia, roaba de la Dumbrăveni, atunci când îşi simţea tovarăşele libere trecând prin văzduhuri spre ţara lor, de dincolo de pustiuri şi de mări.

Cu hotărâre răsuci sul caietul şi ridică mâna:

— Domnule profesor, vă rog să-mi daţi voie să plec. Mi-e rău… Mi-a venit ameţeală…

D. Arune Pumnul nu-i puse mincinoasa născocire la îndoială. Dându-i învoire, adăugă plin de grijă şi de blândeţe:

— Eminoviciule, să nu te ducă până acasă, cineva? … Şahin seau Ştefanovici? …

— Nu-nu! se împotrivi Mihai.

Mai cu seamă aceasta nu voia. Pentru planul care-i mijise lui în minte, nu avea nevoie de nici un tovarăş, de nici un martor, de nici un ajutor.

— Să te culci în pat, Eminoviciu! îl povăţui dascălul de limbământ, cu o milă de convalescent pentru boala altora.

— Da-da! Domnule profesor! …

Dar afară, elevul Eminowics Michael păşi cu o sprinteneală neaşteptată de la un bolnav împleticit de ameţeală.

În capătul sălii îl ţestui D. Director Ştefan Wolf:

— Halt! Unde-mi umbli, Eminowics? Hm! Unde-ai plecat?

— M-a învoit D. Profesor Arune Pumnul…

— Ce fel de vorbă e aceasta? Hm? Cum învoit? De unde învoit? Pentru ce învoit? Hm? Ce este aceasta învoit? Hm? …

— M-a învoit, domnule director… Adică mi-am cerut voie, iar D. Profesor Pumnul mi-a dat voie… A învoi: bewilligen, genehmigen, sich verständigen, überei inkommen… Într-ales! …

D. Director Ştefan Wolf pâcni pe nări bursuceşte, săltând pe rând în vârful tălpilor şi în călcâie gata să facă explozie. Vânăt la faţă, închizând şi deschizând pumnii, încercă să mai spună ceva. Un singur cuvânt se înţelegea stropşit între buzele spumegând de mânie: „Carcer! Carcer!”

Însă elevul Eminowics Michael nu putea să-l audă. El ajunsese departe şi sărea treptele scărilor, două câte două…

În mijlocul pieţii răsuflă din adâncul plămânilor.

Privi cu alţi ochi la negustorii în caftanele lor lungi şi soioase, la landourile legănate pe arcuri, la ofiţerii cambraţi în ulancă, la ţăranii cu straiţele în băţ.

Toate se luminaseră.

Pentru toate şi toţi simţea o mare şi înduioşată prietenie.

Numai din spate îl împungeau privirile crunte ale celor două duzini de ferestre de la K. K. Ober-Gymnasium.

VIII.

Poteca era ninsă de flori albe. Şerpuia printre livezi. Ocolea bisericuţa din răzoare cu înfloritul ei ţintirim, o cârmea la dreapta prin mijlocul satului, ca să ajungă din nou în şleahul cel mare al împărăţiei.

Casele proaspăt văruite, cu brâie albastre şi roşii la ferestre, străluceau în soare iţindu-se după meri rotaţi, după nuci cu frunza amară, după plopi argintii şi mesteacăni cu verdele firav. Sătucul se pitulase după un umăr de deal. Poate era o aşezare bătrână, Aşa ar fi dovedit clopotniţa lăcaşului de închinare, cu şindrila sa veche şi căptuşită de muşchi, Arăta însă în lumina primăverii ca un sat tânăr, răsărit o dată cu firul ierbii şi înflorit o dată cu merii.

Mihai cobora curăluşa cărării fluierând voios cu desaga de schimburi în băţ.

Îl lătrau câinii, dar nu-l încolţeau. Îndată răspundeau la chemare, gudurându-se şi clătinând cozi stufoase. Mihai simţea crescându-i inima-n piept. Avea cuvânt să se creadă asemeni feciorului năzdrăvan, căruia i se deschid perdelele codrilor înainte şi la care vin vietăţile lumii să-i mănânce din palmă.

Cernăuţii rămăseseră-n urmă, cu K. K, Ober-Gymnasium, cu D. Director Ştefan Wolf, cu zidurile fumurii, cu catanele şi negustorii cu fluturate caftane.

Rămăseseră în urmă şi parcă în altă viaţă.

Mihai fluieră mai amarnic.

Cu mâna straşină ochilor, îl urmărea câte-o gospodină înălţată în vârful picioarelor pe prispă, peste gardul de nuiele împletite. Purta straie nemţeşti, copilandrul! Fluiera însă cântec de flăcău moldovan.

O gâscă flendurită la fulgi îi dădu semnal să treacă poteca alături, apărându-şi bobocii aurii ca miezul de cozonac. Mihai se supuse.

Pe urmă a zmuls o crenguţă cu flori de mălin şi a înfipt-o în chipileauca urâtă.

— Bună ziua, moşule! …

— Bună să-ţi fie inima, fătule… Da’dincotro vii? încotro te duci?

Moşul încă nu-şi lepădase cuşma miţoasă şi lată, de iarnă. Lepădase în schimb cojocul şi lăsa vântul să-i umfle cămaşa

albă de în.

— Vin de la Cernăuţi, moşule… Şi mă duc încolo, spre Ipoteşti! … Spre Ipoteşti… Ipoteşti! … lămuri Mihai, arătând depărtările, dincolo de dealuri, codri, câmpuri şi ape.

Unchiaşul stătu să-şi petreacă prin minte toate numirile de sate auzite vreodată. Îşi pieptănă barba pe gânduri, cu degetele răşchirate. Scociorî în pământ cu toiegelul de corn lustruit. Ştire nu ieşi nici din barbă, nici din pământ.

— Ipoteşti? … Încă n-am auzit, nepoate…

Mihai zâmbi. Îi venea să-l sărute. Semăna leit la chip şi la vorbă domoală, până şi la port eu moş Miron prisăracul, măcar că-i despărţea atâtea poşte şi stâlpii vărgaţi de la graniţa împărăţiei.

— Iaca încă n-am auzit eu la viaţa me, de un sat să-i spună Ipoteşti… stărui moşneagul.

— Nici nu-i a mirare, moşule! îl linişti Mihai. I-un sat de departe-departe, dincolo de hotar, în Moldova, tuma-n ţinutul Botăşănilor…

— Aşa mai vii de-acasă! se linişti într-adevăr unchiaşul.

— Adică mă duc acasă, moşule…

— Ţî-ţî-ţî! … Care va să zică că ai pornit-o apostoleşte pân-acolo, fără să te-nspăimânte atâta amar de drum?

Mihai se viteji, vorbind cu prefăcută nepăsare:

— Am pornit-o, moşule, de ce să n-o pornesc? … Încet-încet, în două-trei zile-s acasă… M-o apucat dorul de meleagurile noastre, moşule, şi n-am mai putut răbda… adaogă tainic, simţind nevoia să-şi răcorească sufletul.

— Atuncea am priceput! încuviinţă unchiaşul. Hotărât. Doru-i boală fără leac… Îi fi având părinţi, fraţini care te-aşteaptă!

— Am, moşule… De-aşteptat, nu mă prea aşteaptă; că mă ştiu la şcoala nemţască, în Cernăuţi… Aşa că n-are să-mi iasă nimeni cu plăcinte-nainte, nici n-are să junghie tătâne-meu viţălul cel mai gras, cum scrie la parabola fiului risipitoriu…

Moşul zâmbi a râde, clătinând pletele revărsate sub ţurcă:

— Atuncea am priceput-o şi pe-aiasta! … Adicătelea, cum s-ar spune, ai cam dat bir cu fugiţii de la şcoala nemţască? …

— Cam, moşule… mărturisi Mihai cu o îndoială în glas, gândindu-se la răfuiala de-acasă şi la sfântul Neculai din cui.

După un timp de vreme, unchiaşul iscodi:

— Te văd că eşti din oameni, fătule, şi se cheamă că ţi-ai deschis mintea la o leacă de învăţătură… De aceea te-aş întreba eu să-mi răspunzi adevărul cel adevărat într-un zvon care tot umblă pe aicea… Anume, se vorbeşte pe la noi, că acolo în ţara Moldovii, cică s-ar fi înălţat di v-o trii pe patru ani în scaunul domniei o mândreţe de om, tânăr şi vrednic care nu se mai află. Măria-sa Alisandru Ion Cuza! Ş-acuma se tot spune că pregăteşte el cu sfetnicii o rânduială nouă, să împartă pământ la oameni şi să oborască pronomiile. Adivărat să fie, ori numa nişte scorneli? …

Mihai stătu în cumpănă.

Că era adevărat ori nu zvonul despre împărţeala pământurilor, n-avea de unde s-o ştie. N-ajunseseră aceste griji până la sufletul său, chiar dacă unele semne îi trecuseră pe la ureche acasă, când din oţărâtele supărări ale căminarului, când din cuvintele pline de nădejde ale pădurarului Pătru. Nu-l mâhneau acestea ca pe unii; nici nu-l bucurau ca pe alţii.

Socoti însă de cuviinţă să întărească prepusurile unchiaşului, fiindcă aşa copil cum se afla luase parte cu inima la frământările şi la bucuriile din vremea Unirii, la slăvirea Domnitorului nou.

— Adivarat este, moşule! îl încredinţă cu hotărâre. Şi asta nu numai în Moldova! În amândouă ţările noastre româneşti, care s-au înmădulat.

— Mare minune atuncea! … Se cheamă că măcar acolo, în ţara Moldovei, o bătut ceasul dreptăţii. La noi nici că s-arată

semne! … Ne-o cotropit nemţăria pământului. Vorba cântecului, despre ţara noastră, a Bucovinei:

Şi mi-i plină de străini.
Ca iarba de mărăcini.
Şi mi-i plină de dujmani.
Ca râul de bolovani…
Iar mila străinului.
Îi ca umbra spinului…

Pe urmă, moşneagul prinse a zâmbi cu mâhnire, pieptănându-şi caierul bărbii:

— La o adică, de ce ţi le-aş spune eu tăte aiste, că eşti numa un copil de-a puterea fi? … Nu poţi să le simţi şi n-au de ce să te doară…

Mihai privi într-o parte, spre florile livezilor.

Satul era plin de lumină în sclipetul soarelui. Părea voios. Nu s-auzeau gemete şi sughiţuri de plâns. Nu se vedeau oameni cu ochii în pământ, nici străinii din Cernăuţi în carâtele lor legănate pe arcuri, ulanii în uniforma împărătească „nemţăria pământului” în rocuri. Fără îndoială că unchiaşul se tânguia numai fiindcă aşa îi stătea în fire. Aici era însă tot ţara Moldovei, neatinsă, cu portul şi graiul străvechi.

Mihai uitase adunarea din casa dascălului de limbământ şi cuvântământ românesc, înfocarea fraţilor Hurmuzăcheşti, urgia domnului director Ştefan Wolf, batjocoritoarele vorbe şi priviri ale dascălilor de la K. K. Ober-Gymnasium pentru puii de sălbatici valahi, printre care se prenumărase şi el, iar acum nu se mai prenumăra.

Deocamdată îl muncea o singură dorinţă: să ajungă mai repede la Ipoteştii săi. Schimbă picioarele pe loc. Unehiaşul îl înţelese:

— Apoi mergi sănătos, fătule! … Şi Domnul te aibă în pază. Ia aminte că ne aflăm la schimbarea luminii. Să nu te prindă cumva cele ploi… Te văd cam slăbuţ îmbrăcat…

— Fii fără grijă, moşule! … Îs învăţat eu cu ploile şi cu vânturile. Doară cu ele am crescut! …

— Ia-n ti neară, măre Doamne! se minună moşul cu învăluire hâtră-n glas de sumeţirea flăcăiaşului, uitându-se după dânsul din urmă.

Mihai străbătu satul de-a lungul. Ajunse din nou la şleahul cel mare. Lăsă sălaşurile omeneşti la spate. Urcă un deal priporât şi se opri să soarbă priveliştea.

Se întindeau colinele unduioase, cu limbi de dumbrăvi şi cu luncile Prutului la stânga, cu satele vechi, Cosmin şi Boian, spre hotarul Moldovii; cu alte sate şi cu luncile Şiretului la dreapta. O pajură se rotea lin în albastrul înalt al cerului. Zumzăiau albine de aur în florile tufelor de porumbrică. Departe, într-o poală de codru, un cuc îşi chema numele.

Atâta lumină şi toată lărgimea zărilor au umplut pieptul fugarului de-o bucurie dureroasă.

Se pomeni zvârlind departe, în mijlocul şleahului, chipileauca neagră şi uricioasă.

În colb, chipileauca părea o cioară moartă.

Ar fi zvârlit şi spenţerul austriecesc, dacă nu şi-ar fi adus aminte cuvintele unchiaşului despre schimbarea luminii şi ameninţarea ploilor.

Dar chiar cu straiul K. K. Ober-Gymnasiului pe trup, lepăda cu fiecare pas alte straiuri nevăzute şi strâmte câte îl înăbuşiseră până acum.

Rupse o nuieluşă de alun, îi curăţă frunzele fragede lăsând doar un smoc de trei foi numai în vârf şi porni mai departe.

Fluiera avan, vâjâia struna nuielii rotind-o în văzduh ca o biciuşcă, îşi oprea din când în când fluieratul ca să răspundă la chemarea cucului din codru.

Era o joacă de-a v-aţi ascunselea cu pasărea şăgalnică şi hoinară, deprinsă să trăiască fără de cuib.

Vântul subţire al primăverii răsfira părul pe fruntea fugarului, şuviţele îl gâdilau plăcut; îl străbătea o însetare să îmbrăţişeze oamenii, copacii, zările. Îngenunchease la un şipot, răcorindu-şi gâtlejul în jgheab. Apa era proaspătă, vie, gheţoasă; nu semăna cu apa stătută din doniţa lui pan

Ţirţec, nici cu apa din căniţa de tinichea ruginită şi priponită în lanţ de la adăpătoatea K. K. Ober-Gymnasiului. Îşi desfăcu gâtul din bumbii cămăşii, se plecă sub jgheabul de lemn spălându-şi ceafa, grumazul, fruntea, părul, obrajii. Aşa îi părea mai deplin că se primeneşte ca un copil năzdrăvan din basm, curăţindu-se la fântâna fermecată de toate izurile şi acrelele Cernăuţilor.

Înainte-i zbura o pasăre şăgalnică din lunci, îl aştepta, o apuca înainte, poate ca să-i arate drumul tot ca în poveste – toate se petreceau ca într-o minunată poveste! – măcar că drumul îl cunoştea Mihai fără de greş până spre târgul Şiretului pe calea împărătească, şi la o postată înainte de târg, cu răscrucea spre Mihăilenii din hotarul ţării Moldovei.

Un călăreţ îl ajunse din urmă.

Purta uniforma grănicerilor, puşcă scurtă la umăr, pistoale la coburi. Răstit, îl întrebă în graiul împărăţiei de unde vine şi încotro merge.

Chiar de-ar fi avut vreo bănuială, o pierdu pe dată la răspunsul limpede al copilandrului, în aceeaşi limbă, fără schimonosire. Mihai învăţase cum să se strecoare prin vămile pământului, tot atât de aspru păzite ca şi acele ale văzduhului, nouă la număr, din cărţi.

El nu era la cea dintâi fugă. Mai putea să dăscălească şi pe alţii cum se trece o graniţă fără îndreptările legiuite.

Călăreţul se depărtă în ţăcănit de copite, săltând în scări, cu mâna la şold.

Fugarul o întinse la drum cu nădejde, iscodind din când în când zările de pe-un vârf de colină, murmurându-şi în sine numele satelor cu biserici vechi, domneşti, acoperite cu şindrilă neagră, numele râurilor cu sticliri de oglindă în pâcla albastră.

I-a trecut înainte în vârtej o căruţă de poştă. Pe urmă o trăsură de diregător al împărăţiei, hurducată în galopul cailor şi însoţită de alai: ulani cu sabia trasă, finanţi cu mundirile scurte.

Aproape de graniţă, Mihai s-a alăturat la un convoi de cară, ca şi altădată. Tabăra cobora de la Liow şi mai de departe, cu mărfuri de lipscănie.

Nu i-a trebuit multă vreme până să lege prieteşug cu moldovenii minunaţi foarte de cele văzute şi auzite prin cele străine locuri. Erau cărăuşi din Ţara de Jos. Grăbeau să ajungă la gospodăriile lăsate pe mâna femeilor, dornici de fripturile la ţiglă, de cântecele şi de vinul de acasă, după atâtea mâncări nemţeşti şi leşeşti câte le-au scârbit inima şi după berea cea amară care nu se arătase a fi bună nici în ciubote.

La hanul celui dintâi popas în ţara Moldovei, s-a încins după datină o petrecanie la toartă până noaptea târziu, cu lungi povestiri şi snoave, cu zdrăngănit de cobze şi miel fript haiduceşte. N-a lipsit nici găina cu mujdei de usturoi, nici mămăliga cu brânză, nici ulcica de lut spartă în hârburi după cinstitele închinări.

Cărăuşii se simţeau în sfârşit pe pământul lor vechi, îşi potoleau aleanul purtat prin cele ţări străine, adulmecau văzduhul lor de-acasă cu nări de căpăi pe dâra vânatului.

Ridicau glasul pe măsura ulcelelor, întrebau hangiul despre schimbările petrecute de la vremea dezgheţului încoace, de când au plecat la drum: chiuiau şi trânteau cuşma la pământ când aflau ştiri despre o faptă năzdrăvană a domnitorului Alexandru Ion Cuza, cel cu ocaua şi cu plimbările într-ascuns, în straie de călugăr şi de cinovnic, coborât să audă cu urechile sale şi să vadă cu ochii săi năcazurile norodului.

Hangiul, bondoc şi roşcovan. Îşi desnoda treptat desaga cu istorii.

Se lăsa aşteptat.

Lepăda două-trei vorbe, se mistuia la treburile sale, trimiţând nişte codane ochioase să care cofăelul cu vin şi scafele cu plăcinte, se ivea iarăşi să adaoge o întâmplare scăpată din răboj. Îşi răsucea mustaţa şi îşi dezmierda cu mulţumire pântecul încins în chimirul lat, de câte ori

ascultătorii lungeau gâtul şi ciuleau auzul, luând cu evlavie aminte la aceste semne ale timpurilor de domnie nouă.

El era aşezat la vadul trecerilor, auzise multe de la negustori, de la surugii şi slujbaşii domniei. Oricât de multă şi felurită lume cu felurite răstălmăciri; oricât de felurit se ciocneau răstălmăcirile, din toate se limpezea un singur adevăr în afară de tăgadă; domnitorul pregătea lege pentru despoierea moşiilor mânăstireşti pe socoteala ţării şi pregătea înzestrarea plugarilor cu ogoare, de veci. De aceea feţele bisericeşti şi multe din cele boiereşti îi pomeneau numele cu acreală; iar printre obijduiţii pământului îi creştea un nume slăvit.

Ferit din bătaia focului, Mihai tăcea, asculta şi privea, pătrunzându-se pe încetul de-o tainică înţelegere a lucrurilor.

Drumeţii din Ţara de Jos şi-au îndestulat ochii la multe minunăţii, au străbătut târguri cu zidării mai nalte ca Mitropolia şi cetăţile din Moldova lor veche, au găsit poduri de piatră peste ape în locul vadurilor cu neputinţă de trecut la cea dintâi viitură a puhoaielor, au văzut şi blestemăţia, cea nouă, nemţască, ţugul, în care n-a vrut să creadă prisăcarul Miron şi în care cu sfială credea Pătru pădurarul. Toate au fost măreţe şi nemaipomenite! Dar inima îi trăgea spre sălbătăcia şi necazurile de baştină. Aici se ştiau trăind cu adevărat adevărata lor viaţă, în ciuda urgiilor şi aşezărilor înapoiate.

Acestea le pricepea şi le simţea prea bine fugarul de la K. K. Ober-Gymnasiul domnului director Ştefan Wolf.

Băieţandrul hoinar le aduna în cuget, pentru cumpăniri şi judecăţi de mai târziu.

Deocamdată lua aminte la viersul lăutarilor – cântece bătrâneşti trecute din gură în gură şi păstrându-se nepieritoare, măcar că n-au fost scrise nicăieri, de nimeni, cu slova cronicelor.

Aflându-se hanul la cruce de ţări şi de drumuri, amestecaţi se aflau şi drumeţii.

Afară de tabăra carălor cu marfa lipscănească, poposise un mazâl călăreţ din Orhei, trei negustori din ţara Muntenească, un baci din munţii păduroşi ai Maramureşului.

De vetrele lor îi despărţeau mari depărtări şi deosebite stăpâniri.

Îndată ce-au făcut însă roată în jurul focului aduşi de viersul lăutarilor, au plecat urechea la aceleaşi cântece, cu aceleaşi vorbe şi oftări de jale. Stâlpii vărgaţi de hotar, deosebitele peceţi ale stăpânirilor şi grănicerii cu flinta la umăr, nu puteau să le oprească doina şi chiuitura, de a trece din om în om, cum nu pot să oprească zborul înalt al păsărilor pe cer.

Baciul din Maramureş şi cei trei negustori de peste Milcov au cunoscut îndată cântecul poruncit scripcarilor de mazâlul din Orhei, când călăreţul cu strai de şiac a prins vin la cap şi s-a întărtat cerând tăcere şi ascultare.

Iar Mihai mult s-a înduioşat fără să-şi dea bine seama de ce, descoperind că acel cântec nu-i era nici lui străin, Îl mai auzise la Ipoteşti, de la Alexa, pribeagul plecat în lume.

Astfel se dovedea că harta ţărilor, cu subţiri hotare de puncte roşii, bătută în ţinte la K. K. Ober-Gymnasium din Cernăuţi, era numai o minciună deşartă.

Într-un târziu, fugarul a prins a lupta istovit cu somnul.

Focul, carele, cobzarii cu antereie, mazâlul cu strai de şiac muncind pe loc o căzăcească de unul singur, toate jucau printre gene într-o painjenire dulce.

Un moşneag uscăţiv s-a răsucit din para focului, vorbindu-i cu blândeţe:

— Ce-i ţâcule! îmi pare că te-a cam agiuns moş-Ene pe la gene…

— Că nu… încercă a se împotrivi Mihai, îngăimând cuvintele ca prin vis.

Nu le-a sfârşit. Bărbia i-a alunecat pe piept, s-a prăvălit lin într-un cot, a intrat de-a dreptul în somn de plumb.

— Că nu! … îi repetă vorbele unchiaşul clătinând din cap şi zâmbind pe sub musteaţa ghimpoasă cu aceeaşi înduioşată ocrotire a prisăcarului Miron, a ciobanului Trofim, a lui Onufri. Mai zice că nu, dumnealui, de colea! …

Şi cu toate că era amarnic ca o soacră cu ceilalţi tovarăşi de drum, tăios şi temut pentru apucăturile gata de harţă; moşneagul necunoscut i-a purtat de grijă hoinarului să-i cuibărească un culcuş cald pentru dormit, cum îi purtase de grijă la mâncare. S-a ridicat să tragă din car o tohoarcă miţoasă. L-a înfăşurat să nu-l prindă junghiul pe pământul gol, i-a înălţat capul pe-o legătură de fân.

Fugarul scâncea mulţumind prin somn.

Întorcându-se la prietenii din preajma focului, bătrânul simţi nevoie să-şi dezvinovăţească asemenea neaşteptată slăbiciune:

— Vai de maica lui de plod! zice că-i fugit de la şcoala nemţască… Apoi numa c-o înghiţit el multă asprime şi mult amar, de l-o răzbit să-şi ia lumea în cap şi de se-ncumetă a înfrunta urgia părinţilor de-acasă!

— Şi mă rog, la ce-i foloseşte la o adică unui copchil de moldovan cartea nemţască? voi să afle numaidecât mazâlul din Orhei. Asta nu pot eu pentru ca s-o pricep! Buche slavonească mai zic. Cu buche chirilică-i scrisă sfânta Evanghelie şi cântările noastre bisericeşti. Dară încolo? Nemţii cu nemţăriile lor… Fie la dânşii, acolo!

— Tot aşa spunea şi mânzu moşului! grăi moşneagul întinzând ulcica de lut să capete tain proaspăt de Odobeşti. Aşa spunea şi el, că l-am descusut olecuţă mai pe ocolite… Hai noroc şi o mie de ani pace!

Apoi, după ce-şi udă gâtlejul, plescăi din limbă şi singur nesocoti legământul celor o mie de ani pace, ridicându-se cu harţă asupra mazâlului din Orhei.

— De altminterI. Ţi-oi răspunde că şi dumneata eşti în rătăcire. De ce să-ţi trebuiască şi buche slavonească? De unde-o ieşit asuprirea asta pe copchii să-i închidă la învăţătură, în loc să-i lese a zburda cât îi vremea lor?

Buchea slavonească-i bună pentru popi şi pentru pisări! Noi trăim şi fără carte, şi slavă Domnului, n-avem a ne plânge din partea cărţii. Altele ne dor…

Negustorii din ţara Muntenească zvârliră şi dânşii cuvânt cu mare aprindere, osândind astfel de păreri nepotrivite semnelor din veac.

Se încinse războire şi urmă împăcare cu ciocnet de ulcele. Apoi căzură cu toţii răpuşi de osteneală şi de vinul cofăielelor. Lăutarii se traseră spre cotloane, negustorii spre cămări, chirigiii sub carăle eu scumpeturi lăsate în paza lor.

Îndată se auzi numai huruitul cumplit al oamenilor, ronţăitul molcom al cailor, orăcăitul depărtat al broaştelor, un câine hămăind undeva, la margine de codru, la capătul nopţii, la capătul lumii…

Moşneagul cel rău de clanţă rămase singur cu ochii deschişi cinchit lângă foc, scociorând cu un vreasc tăciunii de sub spuză. De el nu se prindea somnul mai mult de-un ceas pe noapte. Pâcâia din lulea şi îşi gemea în pustiul nopţii durerea ciolanelor bătrâne.

Într-o vreme se urni să vadă dacă nu s-a dezvelit cumva procletul fugar de la şcoala nemţască. Mihai dormea cu nările în fân, cu tohoarca trasă sub bărbie, ca un prunc cuminte după baie.

— Vai de sufletul tău, măi băiete! mormăi moşneagul întorcându-se la loc şi suflând în cenuşă.

Pe cât era de colţos şi de asmuţit la cuvânt îndeobşte cu ceilalţi semeni, pe atât s-ar fi bucurat acum să afle un tovarăş de priveghi ca să-i împărtăşească gândurile despre acest băieţandru pribeag.

El trăise şi văzuse multe, ca unul care pătimea de acelaşi neastâmpăr şi cutreierase ţările din megieşia Moldovei, în lung şi în lat, de vreo cincizeci de ani, când cu chervanele de lipscănie, când după turmele de oi coborâte din Ardeal spre Bărăgan, Buceag, ori spre ţinuturile de dincolo de Dunăre, în ţara turcească. Nu ştia să citească slova chirilică

şi cu atât mai puţin pe cea nemţască. Dar învăţase să citească în ochii oamenilor, ceea ce alţii nu pot desluşi. Şi în ochii băieţandrului găsise el o văpaie deosebită, cum a mai întâlnit numai de două-trei ori în viaţă la rătăcitori pecetluiţi de ursită cu un anume semn.

Fugarului însă nu-i păsa acum de semnele şi de peceţile ursitei.

Prin somn şi prin vis, i se arătau întâmplări năzdrăvane care îi alinau cu balsam toate pătimirile de la K. K. Ober-Gymnasium. Se făcea că pe domnul director Ştefan Wolf l-au cetluit căruţaşii cu otgoane groase cât cele de corăbii şi că-l ţin la stâlp s-asculte viersul lăutarilor din ţara Moldovei. Onufri se prefăcuse în tainic căpitan de haiduci, pletos şi înarmat până-n dinţi, îmbrăcat în straie scumpe de paradă şi risipitor la mână ca un prinţ dintr-o mie şi una de nopţi. Scotea o piţulă, o sută, un florin, o sută. Zvârlea din grămăjuia de bani, cerându-le să cânte pentru urechea neamţului numai isprăvile grozăvite ale puturoşilor de valahi şi de moldoveni… Legaţi cu otgoane la stâlp se mai aflau şi dascălul de aritmetică şi de geometrie; şi Oscar Breitinger; şi alţi prigonitori mai mari şi mai mici câţi i-au otrăvit lui sufletul. La un timp, Onufri se arătă nemulţumit de cântecul şi de vorbele lăutarilor. Prea erau toate pe aceeaşi strună…

Se întoarse spre dânsul, netezindu-şi barba lustruită de unsori înmiresmate şi spuse făcându-i din coada ochiului:

— Ia să le-arătăm noi, Mihăiţă, ce ştim!

Iar chipul lui Onufri, în aceeaşi vreme era al odăiaşului de la K. K. Ober-Gymnasium şi mai era al lui moş Miron prisăcarul, al lui Alexa şi al lui moş Trofim, al moşneagului căruţaş şi al mazâlului din Orhei, al celuilalt moşneag din satul cu flori dalbe care-l întrebase despre îndreptările cele nouă ale domnitorului Alexandru Cuza.

Toate chipurile topite în unul singur şi toate glasurile sunând într-un singur glas:

— Ia arată-le tu, Mihai, ce ştii! …

Şi cum toate se întâmplă de-a minune prin vis, Mihăiţă îşi drese struna vocii şi le arătă ceea ce nici el nu ştiuse că ştie.

D. Director Ştefan Wolf plecase umil ochii în pământ; dascălul de matematică nu-l mai întreba de ce sunt egale două triunghiuri dreptunghe care au ipotenuza şi o catetă egală; Oscar Breitinger se făcuse mai mic şi mai sfrijit; iar el căuta din ochi aprobare în privirea domnului Arune Pumnul, care era când profesorul de limbământ şi cântământ românesc, când lua pe rând chipul celor patru fraţi Hurmuzăcheşti. „Aşa, da! încuviinţau toţi. Aceasta o aşteptam de la tine, Eminovici! Pe tine te aşteptam, Eminovici… Aşa da. Mihăiţă!”

— Aşa da, Mihăiţă! sună alt glas, mai puternic ca toate.

Fugarul sări de sub tohoarcă, scuturându-şi fânul din păr şi frecându-şi ochii buimăciţi încă de somn.

Moşneagul cel rău de clanţă îl privea cu bunătate, săltându-şi zăbunul pe umăr.

Aşa da, Mihăiţă, băiete! rosti a doua, oară. Cântai prin somn… Asta-mi place! Sămn bun, nepoate… La vârsta ta trebuie să te scoli în cântare, că ţi-o veni vreme destulă să te deştepţi în fiecare dimineaţă cu inima gre ca osânditul la ştreang! …

Soarele ridicase geana de foc pe muchea dealului. Cărăuşii erau în picioare, pregătindu-se de drum. Mazâlul din Orhei le ură cale bună din şeaua calului.

Scârţâiau cele dintâi roţi.

Numai negustorii nu făcuseră încă ochi în cămările cu gratii de temniţă.

IX.

La cea din urmă postată de drum, Mihai se luase la întrecere cu soarele.

Roata de jar pogora grăbită spre asfinţit. El gonea alături cu umbra spre Ipoteşti.

Nu mai avea răgaz să se uite cu desfătare la cerul învăpăiat, nici urechi s-audă piuitul somnoros al păsărilor din crengi. Însemnat era s-ajungă acasă înaintea

căminarului. Ştia că se va afla atunci cine să-l pună la adăpost de aprigul judeţ cu sf. Neculai din cui.

Soarta i-a fost însă vrăjmaşă.

Abia a prins să-i tresalte inima când s-a ivit satul cu străşinile de stuf şi cu fumul subţire al focurilor de sară, abia se pregătea să-i tragă un chiuit voinicesc de bucurie, că pe-un hat de lan a răsărit din pământ căminarul.

Venea în pasul calului, îngândurat şi posomorât cum se întuneca întotdeauna când îl podideau necazurile şi-l strâmtorau vadelele. Gârbaciul se legăna spânzurat pe braţ ca un şarpe mort, târându-şi coada până în copitele roibului.

Fugarul a cârmit-o scurt la stânga după un ciot de răchită.

L-a aşteptat să treacă, a suspinat cu năduf şi a purces cu mers împleticit spre alte sălaşuri mai primitoare. Îl durea că din pricina părintelui crunt şi neînduplecat ca zmăul din poveste, amână cu încă o zi întâlnirile de mult cerute de inima sa. Îi era dor de-o mână blândă de mamă pe frunte, după atâtea gheare câte i se încâlceau în păr la bătăliile de pe toloacă, din chiliile lui pan Ţirţec şi din recreaţia şcoalei. Îi era dor de Harieta, ţintuită în pat, aşa cum vestise răvaşul călcat astă-iarnă în picioare de Oscar Breitinger, râzgâiata odraslă a domnului consilier aulic. Pentru dânsa aducea în desagă o anumită cărţulie. Venise vremea să-şi împlinească făgăduiala veche că o va învăţa taina literelor slavoneşti, latineşti şi nemţăşti, ca să poate citi singură poveştile pe care el nu mai avea când i le spune. Epistola Harietei cu sărmane slove strâmbe, pocite şi mâzgălite, dovedea că s-a înhămat singură, de capul său, la asemenea caznă. Într-o săptămână-două de ajutor i-ar uşura învăţătura. Aşa va scăpa de-o apăsată mustrare a cugetului care îl muncea de doi ani şi era încă mai greu de îndurat de când o ştia osândită la zăcere lungă.

Cu aceste doruri şi nerăbdări se apropiase el de casă.

Oricât erau de aprinse, nu-i dădeau însă ele îndestulă tărie să-şi pună capul teafăr sub Evanghelie. Toată bucuria

primăverii şi a întoarcerii se risipise.

Soarele s-a tras după deal. A suflat vânt rece. Mihai s-a înfiorat de frig şi de sfârşeală.

Nici aiurea n-a fost mai norocos.

Locul stânei de anul trecut era pustiu. Târla baciului Trofim se strămutase sub altă culme. Şi nu se mai auzea bucium cântând cu jale. A găsit numai pământul bătucit de copite mărunte, coliba cu lutul dezghiocat din peretele de nuiele, vatra rece, duhoarea de lână şi de zăr încă nespălată deplin de şuvoaiele ploilor.

Mihai s-a îndreptat pe poteci negre spre prisacă. Află şi aici fereastra întunecată, uşa închisă, stăpânul lipsă. Cunoştea însă ascunzătorile cheii. A bâjbâit sub scară, s-a căţărat până la grindă. A dat peste ceea ce-i trebuia lui.

A deschis uşa şi îndată l-a întâmpinat izul greu şi stătut de odaie încuiată, de lut şi de busuioc, de cojoace şi de lăicere.

Dar n-a strâmbat din nas, cum n-ar fi întârziat să mustăcească fiul domnului consilier aulic din cea mai mărginaşe cetate civilizată a împărăţiei austriece. Îi era dulce şi prietenos mirosul acesta… Făcea parte din copilăria şi din amintirile sale. Tot aşa pătimaşul cailor găseşte plăcut mirosul grajdului, pescarul mirosul solzilor, vânătorul mirosul pniberei de puşcă.

Sub sfântul cu barba pieptănată şi cu afumat comanac, pâlpâia slab sâmburele de aur al candelei. Lui Mihai îi ajungea puţintică lumină. A scotocit pe poliţă; în alte unghere ştiute; uşor i-a fost să-şi astâmpere foamea şi dulce i-a fost să se aciuieze pe laviţa unde de atâtea ori se mai hodinise.

A doua zi, l-a trezit soarele gâdilându-l cu pământuful de raze pe gene. Tot nu se arăta stăpânul locului. Nu se arăta însă nici prea grabnică nevoie de dânsul.

Mihai putea hălădui aici mai în voie decât la curtea căminarului.

A mers să cerceteze ştiubeiele cu tichii roşii de strămini în cap. Albinele l-au primit fără duşmănie, ca pe un vechi cunoscut, zumzăind harnice şi îmbulzindu-se la urdiniş cu cea dintâi agoniseală de miere din florile primăverii.

Cerul era limpede ca lacrima. Iarba cu miresme proaspete. Adâncă tăcerea şi fără de margini pustietatea.

Mihai s-a aşezat pe-un butuc şi a urzit plănuiri copilăreşti de viaţă. La ce-i mai trebuia lui oare şcoală cu dascălii hapsâni şi cu ale lor condici de note? El s-ar fi mulţumit să trăiască pe lângă o prisacă, desăvârşindu-şi singur învăţătura din cărţi, culegând alte învăţături nescrise de la unchieşii sfătoşi care îndată îl apropiau de inima lor.

Fugise de la Cernăuţi cu asemenea hotărâre.

Gândul se întărea mai vârtos în dimineaţa aceasta cu mult soare, cu boabe de rouă în degetarul florilor, cu adierea austrului înfiorând firul de iarbă. Acum îi părea că toate vor fi uşor de spus şi de lămurit, chiar neîmblânzitului căminar.

Cu avântare se ridieă de pe butuc, lăsă semne de trecere pentru moş Miron – aveau semnele lor, căci moşneagul nu pricepea buchiile să ia cunoştinţă din răvaş – apoi a răsucit cheia, a ascuns-o în tainiţa de sub grindă şi a pornit spre casă fluierând de zor, îngânându-se cu mierlele, mai pe urmă la câmp deschis, cu ciocârliile.

Avântarea s-a potolit pe dată ce-a ajuns prin ceair, aproape de zăplazul aşezărilor de la Ipoteşti.

Căminarul nu plecase la pluguri şi semănături cum îşi făcuse el socoteala. În mijlocul ogrăzii, cu capul gol, răcnea amarnic la slugi.

— De asta vă hrănesc eu, ghilanilor? Neamul nevoii! Unde-i Vasâle? Să mi-l scoateţi din pământ pe Vasâle! Unde-i Costache? Să mi-l aduceţi aici, să-l întind la scară pe Costache, neamul nevoii!

Rândaşii ascultau cu fruntea în pământ, se năpusteau spre grajd şi hambare, îşi căutau de lucru în cotloane ferite. Dacă şi-a pierdut stăpânul sărita până la sudalma lui cea grea de neamul nevoii, aceasta înseamnă că are să tune şi să fulgere cât e ziulica de lungă.

Mihai o coti pe lângă biserică şi sări pârleazurile unul după altul. Călcase încă o dală cu stângul. Cuminte era să se ţină cât mai depărtat de dezlănţuirea urgiei şi să se facă nevăzut, pentru ca nu cumva să poarte cineva ştafetă că s-a întors de la Cernăuţi şi că dă casei târcoale. Atunci

căminarul n-ar pregeta a pune potera de argaţi să-l împresoare şi să-l aducă legat burduf la asprul său judeţ.

O luă deci peste deal, spre Baisa, unde se mai afla un adăpost binecuvântat, la Pătru Toader Gânj, pădurarul.

Păşind prin făgaşuri singuratice, se minuna cu amar de pidosnicia lucrurilor. Străbătuse într-un suflet cale de peste nouă poşte, se strecurase printre străjerii graniţelor ca mâţa printre gratii: cu mare prietenie îl primiseră la ospătare şi la culcare străini din toată lumea – iar acum, când a ajuns la capătul drumului, în loc să se bucure că i-a izbutit cutezătoarea ispravă, se frăsuieşte în jurul casei, se apropie şi fuge; înainte de-a călca pragul, ceva îl cheamă şi ceva îl alungă.

Pe poteca crângului cobora o pereche înlănţuită. O femeie cu fotă lucrată în fluturaşi de argint, cămaşă de borangic şi zgărdiţă de mărgele la gât. Un flăcău lat în umeri, cu mustăcioara răsucită în sfârc, cu plete haiduceşti şi cu şerparul bătut în bumbi de alamă.

Nu-l vedeau. N-aveau ochi pentru dânsul.

Voinicul o cuprinsese cu stânga de subsuori, cu dreapta dădea în lături nuielele subţiri, se plecă să-i caute în adâncul privirii. Pe ea o mai zărise Mihai. O cunoştea. I-o arătase baciul Trofim anul trecut, în vacanţa cea lungă de vară, stupind cu obidă într-o parte şi încleştându-şi capătul bâtei în mână. Pentru dânsa buciuma altădată Alexa într-amurg, chemând-o la întâlnirile ascunse din codru; pentru dânsa plecase în lume.

Acum femeia trecea fără grijă în soarele primăverii, strânsă cu alintare la alt piept de ibovnic.

Alexa era uitat cu desăvârşire.

Un chiot subţire ca o strună de argint spintecă tăcerea. Femeia râdea.

Prin ce pustietăţi depărtate mai buciumă oare cu jale Alexa?

Dar băieţandrul fugar nu-şi spuse ca baciul Trofim, că unei asemenea femei i se cuvenea fruntea sfărâmată cu baltagul,

cum sfarmă drumeţul capul năpârcii.

Avea ochii genaţi, obrazul gingaş ca floarea de măcieş, era mlădie ca nuiaua de alun. Părea desfăcută din minunile primăverii, o podoabă intrând în marea orânduială a firii, unde măcieşul nu-i de vină că poartă ghimpi şi bulboana adâncă a iezerului că te-nvăluie şi te-nghite. Îşi ducea fiecare menirea lui prin lume. Poate că vina era mai cu seamă a lui Alexa, fiindcă se înverşunase să înfrunte aceste orânduieli.

Mihai se mâhni că atât de repede s-a lepădat de prietenul vechi şi ocrotitor. Pe urmă se gândi că numai cu preţul nemângâierii, Alexa buciumase seara pe deal cu atât de înfiorată durere în cele din urmă săptămâni când se pregătea să pribegească în lume.

La Cernăuţi, pe-o uliţă îngustă şi strâmtă de lângă Hauptstrasse, se afla un păsărar cu dugheana plină de cuşti. Despre el mergea vorba că la anume cântăreţe le-a dogorât ochii cu fierul înroşit, pentru ca să le fie viersul mai tremurat şi duios.

Băieţandrul fugar încă nu era copt ca să se oprească la astfel de gânduri nelămurite, cum trec umbrele presimţirilor. Îl cuprinsese iarăşi bucuria potecilor cunoscute, ascultă freamătul dulce al frunzelor cu verdele fraged şi plăpând, îngenunche din treacăt pe-o brazdă de iarbă să-şi răcorească obrazul într-o clipotire de şipot. S-au iţit două veveriţe pe-o creangă. A călcat pe-un muşuroi de cârtiţă oarbă. Toate erau ale sale; i se-nchinau într-o împărăţie fără alt stăpân.

Dulăii de la casa lui Pătru Toader Gânj, pădurarul, n-au dat glas. Au ridicat nările, l-au mirosit de departe, s-au alăturat clătinând din cozi şi făcându-i un tăcut alai.

Mihai a încetinit pasul. A stat locului.

I s-a deschis înainte arătare vrăjită de basm.

Pe pajiştea din faţa casei, în picioare, în revărsarea de beteală a soarelui se afla o copilă necunoscută. Era subţirică, încinsă în catrinţă strânsă pe şoldurile înguste şi

înalte, purta o furcă pitică în brâu şi răsucea între degete firul caierului pe-un pui de fus. Privea în jos râzând singură. Avea de ce se-nveseli. La picioarele ei un mâţ se juca drăcos cu umbra fusului. Se trăgea de-a-ndărătelea la pândă, se repezea să turtească umbra mişcătoare sub labe; copila muta fusul la dreapta şi umbra luneca de sub mâţ. Zdup! Alt salt. Zdup! Altul, alături.

Mihai nu-şi putu stăpâni hohotul.

Copila ridică ochii, tresări, se îmbujoră la faţă, dădu semne de spaimă. Pe urmă se ruşină de aceste semne şi întrebă cu hotărâre:

— Cine eşti dumneata şi pe cine cauţi?

Asprimea glasului nu se potrivea cu gingăşia făpturii.

Hoinarul răspunse moale, şăgalnic:

— Cine să fiu? Nu se cunoaşte? Eu îs copilul nimănui… Puiul pădurii! Şi caut o anume fată de zână, pe care mi se pare c-am aflat-o…

Copila se încruntă. Lui Mihai îi plăcu îmbinarea supărată a sprincenelor.

— Vezi-ţi de drum! porunci fata de zână. Altminteri asmut dulăii să te hrenţuiască… Hai! Răpegior!

— Baiu, fată de zână! rosti hoinarul, clătinând din cap şi apropiindu-se. Precum se dovedeşte n-am a mă teme de dulăi. I-am descântat! … Ţin tuspatru cu mine. Numai te uită cum mă ascultă, fată de zână! … Na! Cuciu, Duman! Aici, Ursulache! Doica! Burduf!

Câinii s-au gudurat, i-au sărit cu labele pe piept, au umplut poiana eu hămăituri de hârjoană.

Mâţul cel vărgat s-a zgrepţănat pe creanga de păr sălbatec, scuturând asupra lor o ploaie de scoici albe şi străvezii.

Hoinarul se făli ca un comite leah, căpitan de joimiri:

— Zis şi dovedit, fată de zână! Mi se pare că mai supuşi ascultă de mine, măcar că nu m-au văzut niciodată la ochi.

Copila micşoră privirea printre genele lungi.

După ce îl măsură, se prefăcu a-şi căuta cu nepăsare de fus şi de furcă.

Se lămurise.

— Şi nu te miră cum i-am descântat eu? stărui Mihai.

— Nu mă miră. Mă miră mai degrabă că încerci să spui minciuni, când încă nici n-ai învăţat meşteşugul aista. Spui că nu i-ai mai văzut, cânii… Spui că eşti puiul pădurii… Cunoaştem acuma! Eşti Mihăiţă, feciorul căminarului de la Ipoteşti. Mi-a vorbit mie destul t'tă iarna bădia Pătru şi leliţa Prohiriţa… Numa că te ţineau că eşti la Cernăuţi, la carte nemţască, nu bătând huci-marginile în codru…

Hoinarul plecă ochii în pământ plin de căinţă. Nu fiindcă bătea huci-marginile în codru, în loc să se afle la şcoala nemţească din Cernăuţi; ci fiindcă îi părea că s-a întrecut cu şaga, minciunind o mândreţe de copilă.

Fata nu-i purta însă vrăjmăşie. Chicoti încet, dezvelindu-şi ochii adânci de sub straşina deasă a genelor:

— Nu mai spui nimic? Cearcă a face dovadă că nu-s adevărate toate cele grăite de mine…

Mihai suspină cu obidă:

— Adevărate-s, fată de zână! … Parcă le-ai fi citit din carte.

— Le-am auzit din oameni… îl îndreptă copila. Bucoavnă nu ştiu… Iară fată de zână nu-mi mai spune. Mămuca, săraca de dânsa, n-o fost zână. 'Mnezeu s-o ierte! Îs fată de oameni sărmani. M-o luat bădiţa Pătru şi leliţa Profiriţa de suflet.

Fugarul îşi cercetă unghiile lungi şi negre. Se simţea stânjenit. Nu-şi găsea cuvintele care-i trebuiau lui, ca să spună câte-i mai treceau prin cuget. Copila zâmbea în colţul buzelor. Suflă uşor:

— Pe mine mă cheamă Leana… Bădiţa Pătru-mi spune Leana-Coţofana, fiindcă-s neagră la păr şi fără lăcată la gură.

Mihai îşi pierdu toate părerile bune despre judecăţile lui Pătru pădurarul, întrucât priveşte frumuseţea puilor de femeie. Cum putea oare cineva să găsească o asemenea

poreclă, pentru asemenea mândruliţă de copilă? Leana-Coţofana! O privi pe furiş. O clipă ochii lor mari s-au întâlnit. S-au îmbujorat amândoi. I-a pătruns o dogoare necunoscută, dureros de dulce. Sfielnic a căutat fiecare în altă parte. Dulăii se-ntinseseră la picioarele lor, cu boturile pe labe. Mâţul din părul înflorit nu contenea să se grozăvească înfoindu-şi coada bârzoi.

— Credeam să-l găsesc pe băd'ţa Pătru… grăi într-un târziu Mihai, răsucind cu tic de şcolar un bumb slăbit în aţă, la spenţerul lui austriecesc.

— Ai nimerit-o rău. Mihăiţă! … Bădia Pătru-i la o măsurătoare şi leliţa Prohiriţa-i la Botăşăni. S-o dus să facă târguieli pentru scuturătura de primăvară… Ne-o apucat vreme târzie…

Cu îngrijorare şi ruşinare de mare gospodină, se uită spre pereţii casei nevăruiţi de astă-toamnă. Erau albi ca omătul pe lângă zidurile sure de unde scăpase Mihai.

— Atunci mă duc… se hotărî fugarul cu mâhnire.

Copila îl dojeni, ascuţind sprincenele ascuţite:

— Cine te-alungă? … Nici străinii nu trec pe lângă-o casă de om, fără să-şi răcorească arşiţa cu o ulcică de apă şi o ţâră de miere… Poftim! …

Ea păşi înainte. Mihai simţi un îndemn nebunesc să-şi apropie pe furiş buzele de coadele ei negre, legănate pe spate. Se stăpâni anevoie. Îşi şterse cu dosul mânecii sudoarea înrourată pe frunte. Rămase pe prispă. Dulăii îl urmaseră. Îl aşteptau roată, privindu-l în ochi cu blândeţe.

Multe nu şi-au avut de spus copilandrii. Îi copleşea sfiala cea nouă pentru dânşii. Mihai încercă de câteva ori să-şi spovedească pătimirile de la K. K. Ober-Gymnasium din Cernăuţi. Fata nu le putea pricepe. Încă nu văzuse un târg, nici Botoşănii; nu ştia ce-i o şcoală. Îl întrebă de ce poartă straie aşa de urâte şi negre, ca diavolii cei sluţi din zugrăveala mânăstirâi. Se minuna că nemţii se înţeleg între dânşii într-o limbă atât de pocită; pe urmă, mărturisea că-i o proastă şi o neştiutoare. Şi iarăşi se întindea tăcere…

Când a plecat, l-a petrecut până la marginea poienii, apoi, cu ochii, până ce s-a mistuit pe potecile codrului. Fugarul s-a mai întors de câteva ori trimiţându-i semn cu mâna.

Departe, Mihai se opri să asculte ciripitul păsărilor care umpleau pădurea, cerul, lumea.

Îşi apăsa zvâcnirile inimei în piept, cu latul palmei. Îl scutura un fior şi nu era tremur de frică. Simţea lacrămi în ochi şi n-ar fi avut de ce plânge. Şi deodată o slabă pâlpâire de înţelegere îi lumină cugetul. Era fericit! Aceasta era fericirea! … Mergea, se oprise, trăia într-o vrajă.

Cântecul păsărilor slobode suna în hăţişuri, se înălţa dincolo de bolta frunzarelor spre cer, răsuna în el. Îl ameţea cântul şi libertatea şi miresmele tari ale primăverii. Iar viersul păsărilor îl ducea cu el, în lume; preştia că are să-l poarte în urechi, în inimă, oriunde, acasă, în cămări străine, în târguri cu zidării sure, oriunde în viaţa din vis.

Aproape de casă se codi să intre pe poartă. Glasul căminarului nu mai boncăluia asuprind argaţii cu mânie. Fereastra de la canţelarie era închisă. Semn că domnul şi stăpânul casei se afla de astă-dată la treburile câmpului. Acesta era însă numai un prepus. Aşteptând întărirea prepusului, Mihai se aşternu la pândă sub părul din ograda lui Isăcescu, unde din coastă toată curtea se vedea ca în palmă.

În cerdac, maica Fevronia taman ducea ceşcuţa de cafea la gură. O aşează jos şi se frecă la ochi. Nu-şi credea văzului:

— Ia-n te uită, Ralucă, şi zi că nu seamănă băietul cela cu Mihai?

Raluca Eminovici îşi îndreptă ochii osteniţi şi trişti, gata să alunge asemenea neîntemeiată bănuială.

Dar bătaia inimii îi opri cuvintele pe buze şi alături de cerdac se ivi pliscul babei Prodăneasa, cu degetele uscate la gură:

— Ce să mai semene, că-i chiar el, Mihăiţă, coană Raliţo!

— Bine. Du-te! rosti stăpâna casei cu o asprime care nu-i stătea în fire.

Apoi, când baba se depărtă, murmură către maica Fevronia:

— Să rămânem liniştite ca şi cum n-am prins nimica de veste, rogu-te, Fevronio dragă… Am să mă ridic mai târziu şi am să dau poruncă vizitiului să-l prindă cu împresurarea… Altfel e-n stare cine ştie unde s-o mai pornească… Mulţă-mesc Domnului că lipseşte Gheorghieş de-acasă…

Maica Fevronia duse din nou ceşcuţa de cafea la gură. Îşi privi sora pe sub sprincene. Clătină din capul uscăţiv şi după ce puse ceaşca la loc, întrebă prefirându-şi mătăniile de chilimbar între degete:

— Eu nu ştiu, Ralucă, unde-are s-ajungă băietu ista! Şi nu ştiu de ce-l aperi tu şi-i tăinuieşti isprăvile?

Raluca zâmbi dureros, cercetând depărtările cu ochii ei înneguraţi.

Dar răspunsul îl păstră pentru sine.

X.

Feştila scrumită se răsucise ca un nod negru de sârmă. Aţa de fum se îngroşase. Îneca încăperea cu funingine şi duhoare de său.

Mihai se desprinse de pe marginea lădoiului de Braşov prefăcut în pat, reteză mucul între unghii. Flacăra se înălţă iarăşi luminoasă şi vie.

Fugarul îşi luă locul cu bărbia sprijinită în pumn.

Harieta îl necăji, râzând înăbuşit:

— Văd, Mihai, că ai ajuns mai meşter decât dascălu Pintilie la curăţatul lumânărilor… Degeaba spui tu că nu ţi-o folosit la nimica şcoala nemţască! …

Mihai se miră că o oloagă mai putea râde. Pricepu însă că hohotul nu era atât de voios precum voia să pară. Bolnava îşi făcea singură curaj.

Îi netezi mâna uşor:

— Ce fată inimoasă eşti tu, Harieto!

— Asta mi-o spune şi mama! Mi-o spus-o şi doftoru Isak. Se minunează toţi că nu plâng şi că nu bocesc…

Lăsă să treacă un timp. Pe urmă, adăugă:

— Poate c-am plâns… Poate că mai plâng. Mihai! … Dar atuncea caut să nu mă vadă nimeni. Nu-mi place să mă creadă lumea o smiorcăită…

Glasul Harietei tremură. Cu toată hotărârea de a se stăpâni şi de astă-dată; în fata tovarăşului de joacă şi de băsmuiri nu-şi birui amarul. Nu bocea. Era un plâns mai adânc decât bocetul, săpat, închis înlăuntru. Şiragul de lacrimi se prelingea boabă cu boabă, pe-un obraz neclintit, împietrit.

Mihai murmură, mângâindu-i mai departe braţul slăbănog, întins de-a lungul aşternutului:

— Fii cuminte şi înţeleaptă, Harieto! … Are să treacă şi asta… Toate au să treacă…

— Când, Mihai? … Uşor li-e tuturor să spună: „Are să treacă! Ai să te tămăduieşti!”… Când? Asta n-o spune nimeni! … Fac cu mâna în sus către grinzile podului: adică atunci când s-o îndura Dumnezeu! …

— Are să se-ndure, Harieto!

— Când? … Tu n-ai văzut ce primăvara-i afară în ist an? Mai ales dimineaţa, m-apucă o jale. Toţi se frământă după treburi, îi aud, îi ascult… Eu stau aicea şi zac! Întind gâtul către geam şi nu mă mai satur uitându-mă… Ce-am făcut? Cu ce-s vinovată? … N-am dorit nimănui nici un rău şi Domnul m-a pedepsit fără vină… Uită-te şi tu! …

Bolnava îşi trase aşternutul de pe picioare dezvelind genunchii vineţi, pulpele umflate şi ţepene. Voi să mişte picioarele, iar picioarele nu se supuseră. Stăteau neclintite ca două lucruri străine de dânsa, pe jumătate moarte. Apăsă cu degetul pieliţa albăstruie. Apăsarea alungă sângele şi lăsă o urmă galbenă, de ceară rece şi veche.

— Asta-i mila lui Dumnezeu! … vorbi Harieta acoperindu-se şi oftând. O fost de trei ori pân-acum doftorul lsak din Botăşăni. Vine la fiecare două-trei zile baba Chiva Lefteroaia, tot cu buruieni şi unsori, cu alte descântece… O făcut cetanie şi rugăciune precuviosul Iachint… Sămn de

tămăduire nu s-arată. Tu nu ştii Mihai, ce-nsemnează să te uiţi pe geam şi să vezi cum o început să ningă, pe urmă cum viscoleşte, cum se topeşte omătul, cum dau florile… Să le vezi toate şi să nu poţi ajunge la ele. Îmi cumpărase tata ciuboţele de la Cernăuţi, când s-o întors as toamnă după ce te-o dus pe tine la şcoală. Aiasta a fost cea din urmă bucurie la viaţa mea. Le-am pus de două ori. Acuma stau şi m-aşteaptă…

Ciuboţelele cele noi de la Cernăuţi erau aşezate la vedere pe-o poliţă din perete, printre găvanoasele cu dulceţuri şi clondirele cu doftoricale ale căminăresei: oţet de trandafiri, rachiu şi unsoare de pojarniţă, boabe dospite de ienupăr. Harieta vru să ceară botinele ca să le mai pipăie o dată. Se ruşină de asemenea dorinţă. Învăţase să-şi sugrume poftele şi tânguirile. Luase o înfăţişare bătrânicioasă, închisă în ea, încordată într-o veşnică supraveghere de sine. Nimănui, în afară de Mihai, nu-i spovedise până acum mâhnirile de copilă pedepsită la chinuri fără de vină. Îi părea rău c-o făcuse şi aceasta.

Mihai ridică ochii spre fereastră.

În bătaia lunii de-afară, pe argintiul nopţii, cereevelele negre încheiau o cruce. Fugarul îşi aminti altă cruce, din altă noapte, întinsă pe duşumelele albe ca varul.

O cruce peste care Harieta călcase.

— Poate că n-o fost bine, Harieta! … şopti el pe gânduri. Poate că de atunci ai îndârjit tu mânia lui Dumnezeu…

— Ce vrei tu să spui? Ce mânie?

— Crucea de jos, pe care ai călcat-o în picioare, Harieto. Eu ţi-am spus atunci şi tu atunci ai râs…

Harieta încercă să râdă şi de astă dată, cu toate că amintirea păcatului o înfiora:

— Cum crezi tu în crezuri mai rău decât babele cele bisericoase, Mihai? … Aceea a fost o joacă… Dumnezeu, daca e mare şi bun, nu-şi pune mintea şi puterea cu o fată proastă să-i pedepsească o joacă… Nu-i ista! Aşa mi-a fost mie scris…

Fugarul clătină din cap a împotrivire. El îşi păstra încredinţările sale. Şi cu nelinişte se întreba ce pedeapsă îl aşteaptă şi pe dânsul, fiindcă într-ascuns călcase în picioare aceeaşi umbră de cruce, în aceeaşi noapte.

Se aflau acum tot în cămara de-atunci. Acolo ceruse Harieta să-i fie aşezat patul ele zăcere, pe lădoiul verde cu flori roşii, braşovenesc. Numai doi ani au trecut, mai puţin de doi ani, şi atâtea, atâtea s-au schimbat! Ce-i mai aştepta oare pe amândoi?

Cu ascuţimea de simţire a bolnavilor. Harieta îi ghici gândurile şi întrebările. Ţinu să le-alunge. Îşi ceru besacteaua cu nimicurile ei de copilă.

În cutia cu încrustări de sidef se aflau capete de cordele, o păpuşă de peteci cu ochi de mărgele, câteva chipuri zugrăvite cu boiele de Ilie, pe bucăţi de hârtie şi scoarţe de cărţi. Se mai aflau şi începuturi de răvaşe scrise de Harieta fraţilor pribegi în lume, la învăţătură. Aşa voise ea să le arate cu mândrie că s-a învrednicit să înveţe buchiile fără de şcoală şi fără de dascăli. Pe urină se ruşinase de literele tremurate şi strâmbe. Amânase trimiterea epistolelor pentru alt prilej, când învăţătura îi va fi mai deplină. Numai faţă de Mihai nu simţise acest amestec de sfială şi de deşertăciune.

Potrivind una peste alta filele boţite şi unsuroase de urmele degetelor, le numără:

— Asta-i pentru Şerban! … Asta pentru Iorgu! Pentru Neculai, pentru Ilie… Mihai, trebuie să mă dăscăleşti tu, ca să nu mă fac de râs şi de ocară! … Mai ales lui Şerban şi lui Iorgu vreau să le arăt eu că nu-s chiar aşa de proastă, cum spuneau dânşii că fetele nu-s bune decât să cârpească bortele la colţuni şi să înveţe cum să facă sarmale la bucătărie…

Pentru o clipă, Harieta uitase picioarele umflate şi ţapene, cazna ei de copilă ţintuită între perne, în vreme ce-afară s-au împodobit pomii cu florile primăverii. O stăpânea însetarea de învăţătură. Aşteptă încuviinţarea lui Mihai.

Dar gândul fugarului cutreiera departe, pe urmele celorlalţi fraţi, risipiţi în străine locuri. Nu mai erau hojmălăii bătăuşi şi morocănoşi din vacanţele de vară. Erau fraţi de sânge şi de pătimire în surghiun. Şi suspină amintindu-şi că fuga sa a fost zadarnică, fiindcă a doua zi căminarul avea să-l zvârle iarăşi ca pe-un snop în fundul briştei, ca să-l ducă înapoi la temniţa domnului Ştefan Wolf.

Raluca Eminovici îl dojenise cu blândeţe, apoi îl dosise la adăpost. Îl strecurase printre uşi până în camera Harietei, ferindu-l în taină de ochii Aglăiţei şi ai lui Matei care n-aveau atâta minte să nu-l pârască înainte de vreme căminarului. A ieşit ea înaintea lui Gheorghieş, când s-a întors de la câmp. De trei ceasuri nu-l slăbeşte. S-a închis cu dânsul în cancelarie după cină; fără îndoială că îl apără acum pe fugar de jude-cata cea neînduplecată cu sf. Neculai din cui. Dar apărarea oricât ar fi ea de aprinsă, nu poate duce la dezlegările pe care le aştepta fugarul. Tot ce-i păruse dis-de-dimineaţă lui Mihai uşor şi limpede de spus şi de înţeles, în prisaca lui Moş Miron, în bâzâitul albinelor şi în lumina într-aurită a soarelui, se arăta acum o nebunească amăgire. Gheorghe Eminovici nu era om să-şi plece urechea la nălucile unui copil bezmetic şi la înduioşările unei mame cu inima slabă. El hotărâse că toţi feciorii au datoria să înveţe carte şi să capete la mână patalama bănoasă; nimic şi nimeni nu-i putea zdruncina hotărârea.

Într-o vreme se auziră în sală paşi apăsaţi şi alţi paşi mai uşori şi mărunţi, grăbindu-se să le taie calea.

În dosul uşii, şopti rugător glasul Ralucăi Eminovici:

— Lasă-l, Gheorghieş! … Ai milă.

— Ce milă? detună vocea căminarului. Viaţa n-are milă! … Nu-ngăduieşte milă! …

— E venit de pe drum. Sfârşit de oboseală… Şi la urma urmelor e-un copil, Gheorghieş.

— Ha-ha! Un copil numeşti tu o poamă ca dânsu, Raliţo? Aista-i copilul dracului! …

Mâna căuta clampa prin întunerec, de cealaltă parte a uşii. Se auzi un foşnet ca de luptă. Altă mână mai slabă încerca împotrivire. Şi se vede că împotrivirea cea slabă izbuti până la sfârşit să domolească mânia bărbatului, căci glasul sună pe jumătate îmblânzit:

— Bine. Fie! … De hatârul tău, fie, Raliţo! Îl scutesc de muştru… Dară până aicea… Gândeşte că atâta treabă am la câmp, şi eu, în loc să-mi văd de necazuri, trebuie s-o pornesc mâne la drum cu odrasla dumitale… A treia oară dacă se mai întâmplă asta, îi fac ciolanele chisăliţă şi am mântuit cu el…

Glasul şi paşii se îndepărtară. Răsună în noapte uşa de la cancelarie trântită în uşori de s-au clătinat pereţii şi-au zângănit geamurile.

Harieta încleştase braţul lui Mihai cu unghiile. Răsuflă şi dădu drumul strânsoarei:

— Ai scăpat… spuse. Tot mama, săraca, pătimeşte pentru noi.

Fugarul nu se clintise. Ascultase apropiiudu-se şi depărtându-se primejdia într-o împietrire pe care i-o cunoşteau şi camarazii, şi profesorii de la K. K. Ober-Gymnasium din Cernăuţi. Cu osebirea că de astă dată, pe buze nu flutura zâmbetul de batjocură şi de milă, atât de nesuferit domnului director Ştefan Wolf şi dascălului de matematică.

— Ai scăpat… repetă Harieta. Dar n-ai încotro! Mâine trebuie să te supui şi să pleci…

Mihai privi ţintă înainte, în gol. Urzea alte planuri. N-au să pună mâna atât de uşor pe dânsul. Dis-de-dimineaţă fuge din nou. Îl chema un adăpost mai drag decât i-a fost întotdeauna până acum: casa din pădure a lui Pătru Toader Gânj. Acolo îl aşteptau doi ochi cu o undă de râs în luminile negre: „Eu te cunosc, Mihăiţă”…

— La ce te gândeşti tu, Mihai, de-ţi vine a te veseli? întrebă Harieta cu mirare.

Fugarul înlocui răspunsul cu o mişcare din mână. Nici pentru el răspunsul nu era lămurit. Dar simţea că îl îndepărtează ceva de sora oloagă din pat, tovarăşa unor jocuri de copilărie sfârşită. Harieta se ghemui între perne. Pe obrazul bătrânicios s-a săpat încă o dungă proaspătă. Simţea şi ea că ceva nou îi fură fratele şi tovarăşul de lângă dânsa.

Era alături şi era departe. Oftă. Flacăra lumânării sfârşi fumegoasă.

Un cocoş vesti miezul nopţii bătând din aripi, şi semnalul trecu din ogradă în ogradă, până la marginea satului.

XI.

Din nou aştepta brişca la scară. Din nou strănutau căluţii căminarului în văzduhul proaspăt al dimineţii, frecându-şi boturile umede a joacă.

Vizitiul, Vasile Rusu, întărea legăturile cu ovăz şi cu fân, căldarea cu bărdiţa, când a izbucnit mugetul căminarului în cerdac:

— Nu-l scăpaţi, oameni buni. Puneţi mâna pe el, tâlharul!

Tâlharul o zbughise pe fereastră, peste pârleazuri, pe deal spre şuşaua Botoşănilor. Într-o clipală au tăbărât slugile din grajd şi şoproane, au lăţit goana de vânătoare şi l-au strâmtorat aproape de culme. N-o făceau cu inimă bună. Înţele-geau şi dânşii că nu de la bine şi de la miere fugea feciorul stăpânului. L-ar fi lăsat scăpat ca pe-un pui prea fraged de sălbăticiune a pădurilor când se risipeau hăitaşii, la vânătorile boiereşti de iarnă, dar glasul din capul cerdacului îi dădea zor:

— Ioane! … Costache! … Vasile! … Cobză să-l văd aicea! …

Doi argaţi au pornit-o călări pe deşelatele.

— Capătul, conaşule! Dă-te prins! … strigă Costache, retezând drumul fugarului.

Mihai încercă să se răsucească înapoi. Era prea târziu. Celălalt călăreţ îl ajunse din urmă, se plecă pe gâtul calului şi îl smulse de la pământ subsuoară.

— Hai acasă, coane Mihăiţă, să te ducă boierul la Cernăuţi, că altfel nu-i chip! …

Fugarul se zvârcolea gâfâind, cu pletele vâlvoi, cătând să scape din încleştare!

— Ce-aveţi voi cu mine? Ce să caut eu la Cernăuţi, că-s învăţat şi fără de Cernăuţi! …

— Nu spunem asta… grăi Vasile Rusu cu blândeţe. Îi fi având dreptate, dar porunca boierului-i poruncă… S-o mântuit!

În capul cerdacului, căminarul rotea ochii căutându-şi gârbaciul. Adineaori îl avusese sub mână şi acum se mistuise. Se aflase altă mână grijulie să-l facă nevăzut.

— Să mi-l cetluiţi bine, că aşa am să-l duc până-n ţara nemţască! boncăluia Gheorghe Eminovici cu neîndurare.

Fugarul gemea printre dinţi:

— De ce mă legaţi? De ce să mă lege, că tot ştiu să mă dezleg! …

Căminarul rânji:

— Eşti năzdrăvan, hai? Eşti grozăvit dumneata, hai? … Mai bine ţi-ar tăcea gura, că râd oamenii…

Mihai se astâmpără deodată. Plecă privirea în pământ şi se lăsă moale. Înţelesese că împotriva otgoanelor care-i strângeau mâinile la spate, ca şi împotriva altor otgoane nevăzute, n-avea nici o putere.

Căminarul puse piciorul pe scara briştei, iar brişca scârţâi din încheieturi.

În vârful dealului, Mihai nu mai îndreptă ochii ca altădată spre Ipoteşti, spre bisericuţa scundă cu straşină de şindrilĂ. Spre fereastra de unde îl urmărea Harieta oloagă în pat.

Ochii au cercetat dincolo de dealuri şi văi, spre Baisa, unde într-un adânc de pădure se afla o poiană, o casă şi un mâţ, jucându-se cu o umbră de fus, sub un păr înflorit.

CARTEA A TREIA.

I

În luna februarie a anului 1864, înainte încă de a se dezmorţi cele dintâi adieri ale austrului, un mare

neastâmpăr nu lăsa hodină moldovenilor cetitori de bucoavnă din Cernăuţi.

Întorcându-se din târg, fiecare socotea de a sa datorie să bată seara în portiţa vecinului ori să-i zgârie cu unghea la geam, oprindu-se ca să împărtăşească ştirea cea mai proaspătă a zilei. Alţii întârziau la cafană în dezbateri focoase. Mulţi din cei sfădiţi altădată de la nimicurile urâte ale vieţii, se căutau acum cu semne de întărit prieteşug, ştergând dezbinările trecătoare.

Cât despre gospodine, ele din prag îşi întâmpinau bărbaţii întârziaţi la cină, cu braţele încrucişate, clătinând din cap:

— Iară am să-ţi pun lingurile în brâu, omule al lui Dumnezeu! N-aţi mai isprăvit o dată cu toată halimaua asta?

Omul lui Dumnezeu tropăia să-şi scuture omătul de pe ciubote, îşi agăţa dulama în cuier şi răspundea cu o blândeţe împăciuitoare, care în alte împrejurări nu-i prea stătea în fire:

— Domol, femeie a lui Dumnezeu! Ia-mă mai cu domolul! … Mi se pare că într-o zi, două, am mântuit. Adică nu noi, cei mărunţi; ci ai noştri, sireacii, cei mari şi cu mai mare putere, au să mântuie…

Nevasta nu-şi descrunta sprincenile. Printre buzele subţiate, îşi suspina un alean:

— Pare-mi-se şi mie altceva. Anume că v-o scos din minţi aiastă Ştefănie, pe toţi, pe mari şi pe mici, în devălmăşie… Când ajungeţi la aşa ceva, sunteţi toţi o apă şi-un pământ… Cumu-i, mă rog, aş vrea şi eu să-i cunosc boiul? … Nantă-i? Scundă-i? Oacheşă-i? Bălană-i? Cumu-i, de v-a pus pe toţi pe jăratec?

Bărbatul strângea din umeri. Nici el n-ar fi ştiut să dea un răspuns. Şi, în lipsa răspunsului, căpăta linişte pe-un drum ocolit, dar fără greş în asemenea hărţuieli casnice. Pomenea despre anumite rochii şi mantile de neapărată trebuinţă în ajunul unui şir de reprezentaţii teatrale. Îndată încruntarea

dintre sprincenele nevestii se ştergea, ca să facă loc altor griji, de alt soi.

Omul câştiga drept să-şi ducă în tihnă cina până la capăt. Pe urmă despăturea foaia nemţască Landes und Amts-Zeitung sau gazeta în grai moldovenesc, Bucovina, puricând ştirile mărunte care poate i-au scăpat din ochi la întâia citire.

Ştirile lipseau, iar neastâmpărul creştea.

Cutreiera, cu alte cuvinte, zvon despre învoirea cerută de trupa Fani Tardini din Principatele-Unite, pentru a păşi graniţa să joace în graiul moldovenesc piese de Matei Millo, Vasile Alecsandri, Miclescu, Pascali şi Anestin. Numele sunau pentru mulţi necunoscute şi tainice. Însufleţirea nu avea însă nevoie de nume cunoscute.

Până atunci trecuse prin capitala ducatului trupa poloneză a lui Constantin Loboico din Tarnopol; se petrecuseră vreme de doi ani trupe schimbate, nemţeşti şi leşeşti, când la Hotel de Moldavie, când în şandramaua de scânduri şi tablă de pe tăpşanul boierului Neculai Buchental. Se mai vestise pentru acel an o trupă rutenească din Lemberg care tocmise sala de la Pajura Neagră; şi tot acolo făcea pregătiri pentru conţert, Carlo Mirco, directorul Operei italiene. Toate neamurile pestriţe ale Bucovinei mai nou descălecate şi mai neînsemnate la număr, îşi aflaseră drept la desfătările lor, bătuseră din palme sărbătorind cântăreţii şi actorii lor… Numai grai şi cântec moldovenesc nu răsunase pe nici o scenă. Bucovinenii de baştină încă nici nu-şi închipuiau deplin cum ar suna într-o sală de teatru ori de concert. Pentru stăpânitori era numai o limbă netrebnică de opincarI. De ciobani, de argaţi, de iobagi. Aşteptarea se prelungea astfel într-un amestec de bucurie, de nerăbdare şi de teamă.

Se cunoştea acum că dumnealor fraţii Vasâlco, fraţii Costin, Stârcea şi Hurmuzăcheştii, precum şi alţi boieri de spiţă veche ca Vasile Zotă şi Toader Buchental au pus mare încredere în asemenea cutezată încercare. Se mai ştia că

mai puseseră chezăşie de cuvânt pe lângă înălţimea-sa contele Amadi. Guvernatorul ducatului, pentru încuviinţarea reprezentaţiilor şi altă chezăşie de galbeni zimţaţi la stăpânul sălii, bănuitor cu o trupă pribeagă din înapoiata Moldovă. Toate peripeţiile au fost urmărite cu răsuflarea pe buze de oameni vârstnici care îşi uitau necazurile şi treburile de toată ziua, mânaţi la vadul altor nelinişti şi bucurii de proaspăt întemeiata Reuniune română de leptură. Cu atât mai nepotolită era ca atare fierberea ştiudenţilor moldoveni de la K. K. Ober-Gymnasium.

Gheţuşul, rezbelul din cetăţile de omăt şi săniuşul de la Dealul Viilor îşi pierduseră pe dată tot hazul. Cărţile lunecau din mână, lăsând să treacă pe deasupra o privire deşartă, în necunoscut.

Dascălii nu mai izbuteau să ţină încordată luarea-aminte a şcolarilor cu chică valahă. Cei doi Daşchevici au scrântit-o cu note de ocară, Ionică Şahin a bătut drumul până la biblioteca domnului Arune Pumnul, ca să capete anume cărţi cu sângeroase melodrame şi năzbâtioase comedii pentru a pătrunde taina meşteşugului dramaticesc. Chiar Costică Ştefanovici, părea că şi-a pierdut chemarea pentru ştiinţa numerelor: se bâlbâia la tablă cu bucata de cridă în mână spre scârbirea mânioasă a dascălului care până atunci îl copleşea cu laude peste laude.

— Eu nu pricep ce se întâmplă cu voi? rostise profesorul de matematică, trântind condica pe capacul catedrei. V-aţi tâmpit? Ce stai, Ştefanovici? … Când te văd aşa, îmi aminteşti mutra lui Eminowics. Numai el ar mai lipsi ca să facă trupa complectă! …

La auzul cuvântului „trupă”, toţi elevii moldoveni din bănci au prins să zâmbească îndepărtat, într-un fel de visare.

Costică Ştefanovici se uită pe fereastră, la ţurţurii care picurau din straşină în bătaia călduţă a soarelui.

Dascălul se răsti:

— Treci la loc! Îţi spun că mi-l aminteşti pe Eminowics. Numai el lipseşte!

Într-adevăr, Mihai Eminovici lipsea. De-un an era şters din condicile K. K. Ober-Gymnasiului, spre suspinul de uşurare al domnului director Ştefan Wolf.

Dar nu lipsea din târgul Cernăuţilor şi mai ales nu lipsea de la frământările foştilor săi camarazi.

Scăpat de spenţerul strâmt şi de chipileauca urâtă, în strai de liber privatist, citea şi pro-citea pentru a zecea oară afiptul proaspăt lipit pe zidul galben al Hotelului de Moldavie:

Abonama nr. 1

Cu înalta voie, TEATRU ROMANU, SUPT DIRECŢIA.

DOAMNII FANII TARDINII.

Începutul la 71/2 oare fics.

Duminică 30 februarie 13 martie 1864

R A D U C A L O M F I R E S C U.

Vodevil naţional în cinci acte cu mare spectacol.

DISTRIBUŢIA:

Mihai Viteazul, prinţul român … … … …d. Stavru Sachelarie.

Spatariu Vintilă, locţiitor de domn … … … Alexandru Evolschi.

Stroie Buzăscu … … … … … … … … Conrad Scotu.

Căpitan Preda … … … … … … … … Ion Delacia.

Ancuţa… … … … … … … … … … d-na Fani.

Radu Calomfirescu … … … … … … …d. Vlădicescu.

Literele jucau înaintea ochilor. Din hârtia vânătă şi scămoasă, udă încă de badanaua lipitorului de afişe, se ridica un abur uşor, abia zărit. Poate că din această pricină tremurau slovele într-o pâclă.

Mihai Eminovici îşi zurnăia în fundul buzunărilor de la manta câteva piţule tocite. Cu jale se gândea că nu se va învrednici niciodată să înjghebeze preţul cuvenit de intrare, pentru toate cele douăzeci de reprezintaţii.

Un trecător gros şi înfăşurat în şubă, se opri ademenit de afiş. Îşi scoase ochelarii din toc, îi încălecă pe nasul rumân ca acel din pozele lui Gambrinus la halele de bere; îndată ce

se dumiri că e vorba numai de-o piesă românească, strânse din buze cu mare dezamăgire. Se înţelegea prea bine cât de rău îi pare că nu află cui împărtăşi ghidul său despre această nouă sminteală a moldovenilor din ducatul Bucovinei. Mihai îl privi ciudat, ca pe-un frate bun al domnului director Ştefan Wolf ori al prea-onoratului consilier aulic, excelenţa sa Gottfried-Au-gust Breitinger.

Trecătorul îşi băgă tacticos tocul ochelarilor în buzunar, se îmbumbie la blană, îşi netezi favoriţii şi se depărtă fluierând o melodie vieneză, fără îndoială în amintirea unor actriţe şi cântăreţe care nu se numeau Albească, Arghireasca, nici Dumitreasca. Îndată îi călcă altul pe urme zvârlindu-şi ochii din mers la afipt; altul şi alţii. Strâmbătura buzelor şi înălţarea ascuţită a sprincenelor erau aceleaşi. Tuturor, gândul unui teatru valah, li se părea năzdrăvan peste poate.

Mihai se simţi deodată părtaş la tot amarul şi neajunsurile câte pândeau pribegii veniţi din ţara lui, a Moldovei.

Îşi închipui sala pe jumătate deşartă în seara de duminică; Mihai Viteazul şi Radu Calomfirescu uitându-se cu deznădejde la băncile cu ascultătorii răriţi ca gingiile ştirbite ale babei Chiva Lefteroaia, poate blăstămând ceasul când s-au potrivit chemărilor şi au trecut graniţa dinspre Botăşăni în rădvane şi harabale cu coviltir. Despre asemenea temeri îl auzise pomenind şi pe domnul Ion Sbierea. Atunci îi păreau fără temei. Acum, dimpotrivă, se arătau amarnic de îndreptăţite în târgul cu ziduri străine şi cu norodul atât de corcit în port şi în graiuri.

De la afişul vânăt, Mihai Eminovici îşi petrecu privirea la vânturarea acestui vavilonic norod de pe Uliţa Lembergului.

În trap se încrucişau carâte vieneze eu lachei pe capră şi sprintene docăraşe ofiţereşti împroşcând de sub roţi săgeţile omătului amestecat cu glod; pe lângă ziduri se prelingeau negustori în laibăre lungi cu roşcate căciuli de coadă de vulpe, catane în uniforma împărăţiei, târgoveţi în strai rutenesc. Slujbaşi de canţelarii cu mântăli şi dulame încheiate în găetan şi chiostecuri.

Toţi grăbeau în soarele de sfârşit de zi şi de iarnă, fără să bage în samă privatistul care a prins rădăcini în faţa Hotelului de Moldavie.

Uşa cea mare s-a deschis scârţâind în bălămălile grele. Au coborât treptele în uliţă doi bărbaţi cu mustăţile rase şi o femeie cu manşon şi căciuliţă de jder.

Bărbaţii purtau paltoane pirpirii; femeia în strai scurt de iarnă, cenuşiu, umflat în creţuri la şolduri şi tivit de jur-împrejur cu o bentiţă de blană. Tustrei au făcut popas în faţa afişului. S-au dat câţiva paşi îndărăt, să vadă de la ce depărtare e citeţ. S-au apropiat, apoi, glăsuind cu o vădită nemulţumire.

— Ce vă spuneam eu? Măcar aici şi dincoace mai trebuia câte unul! rosti actorul cel mai deşirat şi mai slab, arătând cu bastonul câte o porţiune din perete, de-o parte şi de cealaltă a uşii. I-am bătut capul lui Iancu, dar ai cu cine vorbi? Am să m-apuc într-o zi să-l învăţ eu meseria…

— S-a şi găsit cine să-l înveţe! râse femeia, privindu-l pe sub cuşmuliţa de jder cu o sclipire de batjocură în ochi.

— Ţie ce-ţi pasă? Nu-i primejdie să mori de foame pe aici.

— Nici tu, de sete! … Fii fără grijă. Am dat peste oameni de ispravă. Pot să te vestesc că aproape toate biletele de duminică s-au dus ca pânea caldă. Vine şi lume din celelalte târguri. Storojineţ, Rădăuţi, chiar din Suceava… Or să ne facă alai…

— Dea Domnul!

Actorul mai scund şi împlinit la trup, care tăcuse până atunci răsucindu-şi ţigara, vorbi cu glas adânc, din butoi:

— Până ce va da Domnul, să vedem deocamdată ce mi-a dat vistiernicul doamnii Fanii! … Abia i-am smuls cu chiu cu vai, preţ de-o cinste mai zdravănă! Mie, să vă spun drept, mi s-a cam uscat gâtul.

Jucă în palmă o moviliţă de mărunţiş. Hohoti cu o înveselită mânie:

— Bătăăă-l legea lui să-l bată de Shylock! De unde i-a adunat, frate, de unde i-a adunat? … Ia-n uitaţi-vă numai

colea! Câte-o prubă din fiecare para care merge ori a mers vreodată în Moldo-Valahia… Vreţi sfanţi? Iaca sfanţi! Iaca sorcoveţi, firfirici, capeici, iermelici turceşti, iaca şi o carboavă… Mai fă socoteală, dacă te-ajută capul!

— Lasă că socoteala are să ţi-o facă jupânul de la Bierhalle la plată, când ţi-a opri agiu un sfert din grozăvia ta de bănet… Vorba-i, unde mergem?

— Vă duc eu la loc bun! … De cum am ajuns, am ochit o oarecare Capră Neagră şi o oarecare Pajură de Aur. Numai să mă descurc de aici. Să dăm în piaţă…

Apoi adresându-se privatistului, întrebă într-o oarecare nemţască, menită să-l cutremure până în măduva oaselor pe D. Director Ştefan Wolf:

— Bitte schon… wo ist, asta? Wohin… în sfârşit wo ist die grosse Plazze?

Pentru mai desăvârşită înţelegere, stăpânul pumnului de irmilici turceşti, de sorcoveţi, de sfanţi, copeici şi firfirici, îşi deşertase avutul în buzunar şi înlocuia lipsurile vocabularului nemţăsc, tăind în văzduh cu bastonul rotocoala pieţii botezată cu de la dânsul putere „Die grosse Plazze”.

Privatistul Mihai Eminovici se descoperi cuviincios şi răspunse zâmbind:

— Ca s-ajungeţi la Pajura de Aur nu-i nevoie să treceţi prin nici o piaţă. Tot înainte, a doua hudiţă la stânga…

— Ce v-am spus eu? izbucni încântat de atotştiinţa sa actorul cu vocea din fund de antal, uitând că numai aşa ceva nu spusese. Ce piaţă, frate? Nu-i nevoie de nici o piaţă. A doua la stânga. Merçi, tinere! Eşti român, de vorbeşti atât de curăţel româneşte?

— Moldovan, domnule! Sunt din Principate, din districtul Botăşănilor.

Mihai Eminovici rostise cuvintele cu un tremur, mişcat că se află în vorbă cu unul din privilegiaţii muritori care vor întrupa peste două seri pe Mihai Viteazul, prinţul român. Stroie Buzescu ori căpitan Preda.

Dar actorul nu luă aminte la învăluirea glasului şi nici nu întrebase pentru a afla vreun răspuns. Zvârlise o vorbă, ca să pară binevoitor. Întorcându-se scurt către tovarăşii săi, ridică bastonul în chipul unei săbii de căpitan la asalt:

— Ce mai aşteptăm, frate? Avanti!

Femeia dădu semne de nesupunere, înălţând alintată manşonul la buze:

— Ce avanti? Crezi că am să încep a colinda crâşmele cu voi? Mă duc mai bine pe Hauptstrasse să fac nişte târguieli. Aştept o trăsură…

— Am înţeles!

— Şi eu aşişderea, am înţeles! mărturisi celălalt tovarăş lung şi cu obrazul stricat de vărsat. Pe alde tine nu te-a tractarisit vistiernicul Fanii numai cu iermelici şi sorcoveţi. Pun rămăşag, că eşti trecută la răboj cu patru-cinci galbeni.

Căciuliţa de jder se clătină pe frunte, o dată cu zulufii încârlionţaţi sfredel de-a lungul urechilor, într-o indignată împotrivire:

— Ba, te rog! Află că eu îl am trecut pe răboj. Mie mi-este datornic vistiernicul Fanii cu vreo trei galbeni, dacă vreţi să ştiţi…

— Ţî-ţî-ţî! se minunară într-un glas cei doi, făcându-şi cu ochiul. Atunci nu te-ai sfădit cu Kir-Iani cum a mers vorba?

Te pomeneşti că-l vedem mâine aici, după tine, încărcat de plocoane şi cerându-şi tot el iertare…

Femeia strânse din umeri cu milă:

— Caraghioşi mai sunteţi. Parcă numai Iani-i pe lume?

— Ai dreptate, Calipsiţo! încuv iinţă deşiratul, prefăcându-se a se lumina la minte cu întârziere şi lovindu-se cu latul palmei pe frunte. Unde-mi era capul? … S-a isprăvit cu KirIani? jos cu el! Trăiască urmaşul lui Kir-Iani! Hai prieteni să închinăm un pocal în sănătatea lui… Avanti!

— Avanti!

Amândoi salutară cu bastoanele ridicate şi se depărtară cu paşi răşchiraţi, de paradie, spre Pajura de Aur.

Câţiva trecători s-au oprit, ferindu-se în lături, să-i privească nedumeriţi; unii cu surâsul pe buze, alţii cu dezaprobare.

— Nebunii naibei! rosti femeia rămasă singură în aşteptarea unui fiacru.

Calcă în vârful botinelor din piatră în piatră, înălţând coada grea a rochiei şi ferindu-se de zloată ca pisicile.

Pe urmă, apropiindu-se de privatistul neclintit lângă afiş, întrebă în susur uşor:

— Mă rog, dacă eşti bun... Departe-i Hauptstrasse de-aici?

Mihai Eminov ici simţi că i-a năvălit sângele în obraz. Îl ameţea parfumul suav, de toporaşi, îl ameţea privirea ochilor căprui, îl ameţea glasul răsfăţat, chipul şi portul acestei femei care mi se asemuia cu niciuna dintre femeile care i-au cuvântat până atunci. Nu vedea painjenişul cutelor din jurul pleoapelor, buzele învineţite, spoiul obrazului... Îi grăise o făptură de pe-un alt tărâm. Murmură:

— Nu, doamnă. Departe nu-i...

Şi într-o hotărâre care-i păru de-o grozavă cutezanţă, adăugă:

— Vă pot călăuzi eu!

În aceeaşi clipă însă, din colţul uliţei se ivi un fiacru. Femeia îi făcu semn cu manşonul.

Înainte de a urca, mulţămi călăuzei de care se putea lipsi:

— Cum vezi, nu mai este nevoie. Am aflat ce căutam. Merçi! Ai fost prea...

Alte cuvinte s-au pierdut în blăniţa de jder şi în duruitul roţilor.

Mihai Eminovici rămase cu ochii pierduţi.

O lume tainică şi ciudată i se dezvăluise deodată. Vor-, bele actorilor, glumele lor, nepăsarea cu care au plecat să părăduiască pumnul de firfirici, de irmilici şi de sorcoveţi în fără de grija zilei de mâne; alintarea femeii cu blană şi vestmânt de catifea scumpă; acel Kir-Iani ce s-ar fi putut întâmpla să vină încărcat de plocoane şi cerându-şi tot el

iertare – toate ieşeau din orânduielile vieţii trăite şi văzute până atunci, aduceau pe pământ orânduielile plăsmuirilor din basme şi din cărţi. Şi dincolo de ele, învăluirea aceasta a parfumului de toporaşi! Nu se asemuia cu mireasma mănunchiului cules primăvara trecută în poieniţa de la Baisa, aproape de casa lui Pătru Toader Gânj, pădurarul, unde pe prispă torcea o copilă în catrinţa strânsă pe şoldurile năntuţe şi unde zburda un mâţ jucăuş. Era altceva, altfel învăluitor. Un parfum mai pătrunzător decât sfioasa mireasmă a florilor îndeaievea, fiindcă izbucnise neaşteptat şi împotriva firii pe-o uliţă cu omătul topit, fiindcă nu-şi trăgea fiinţă din anume dumbrăvi călcate de picior omenesc, cu amestec de ierburi sălbatice, găteje şi bureţi jilavi, ci se contopea cu părelnica lume a femeii cu glas alintat şi cuşmuliţă de jder.

Tresări, smucit de braţ.

— Ce faci tu, Eminovici? Cu cine vorbeai? Cine era duduca din fiacru?

Întrebările fostului camarad de clasă de anul trecut. Todiriţă Ştefaniuc, sunau prietenoase şi pline de voioşie. Îl întorceau însă pe pământ. Privatistul Mihai Eminovici răspunse gheţos, desprinzându-şi braţul încet:

— Nu vorbeam cu nimeni! Ţi s-a părut…

— Păcat. Credeam că-i o persoană din trupă… rosti cu dezamăgire fostul camarad. Ştii c-o agiuns trupa? Au aflat băieţii şi vin cu toţii să facă alai…

— Atunci să plecăm de-aici.

— Cum, tu nu rămâi, Eminovici?

Todiriţă Ştefaniuc vorbea cu înfrigurare, căutând cu ochii când la prieten, când la uşa Hotelului de Moldavie şi la afiptul din perete, când la capătul străzii de unde aştepta să apară ceata ştiuderiţilor pentru a ura bun-venit actorilor din Principatele-Unite.

— Nu rămâi? stărui băietanul cu uniforma K. K. Ober-Gymnasiului.

— Eu m-am dus. Bună-sara!

Ştefaniuc îi strigă din urmă:

— Tot nu mi-ai spus unde stai… Când ne vedem? Vii poimâine la Calomfirescu?

La toate, privatistul răspunse cu o fluturare nehotărâtă a palmei, amânând lămuririle pe altă dată. Îşi ridică gulerul mântălii, mistuindu-se printre trecătorii cu laibăre şi dolmane cu găetan. Din capătul dimpotrivă al uliţei se ivi alaiul ştiudenţilor, cu Daşchevici Ţurlui în frunte şi cu Daşchevici Bostan după el, tropăind ca un mânz.

II.

Cele două perdele nu se împreunau deplin.

Se ghicea că de o parte şi de alta a scenei, două perechi de mâini trăgeau voiniceşte de capătul sforilor. În van însă toate smuciturile! Verigele de sus se încurcau pe sârmă cu icnituri de sughiţ: jos, poalele cortinei se agăţau în piroane şi aşchii de scânduri.

Retezate de la jumătate, se zăreau picioarele lui Fătu Haiducul, opincile lui Nită Orbu, botforii lui Lăzărilă.

Aceasta se întâmpla măcar de două ori pe sară, la fiecare sfârşit de act. Dar aceasta nu împiedeca aplauzele să se dezlănţuiască întocmai ca un răpăit de grindină pe-un acoperiş de tablă. Toată sala se ridicase cu strigăte vajnice, cutremurând policandrul:

— Ura! Trăiască!

— Bravo, Comino! … Trăiască Evolschi! … Trăiască Vlădicescu! …

Acum perdelele nu se mai lăsau trase nici îndărăt, ca să descopere scena. Le despiedecă Fătu Haiducul, făcând să se clatine flăcările lumânărilor înşirate la rampă, după ulucul de tinichea afumată.

Ropotul se înteţi mai amarnic.

Actorii mulţumeau cu plecăciuni adânci, dueând palma stângă în dreptul inimii, îndreptând ochii spre cutiile strâmbe de lemn – lojile unde se aflau fraţii Hurmuzăcheşti şi Costin, Vasâlco şi Stârcea, baronul Neculai Cârstea.

Sala Hotelului de Moldavie gemea ticsită până la ultimul loc. Reprezentaţiile trupei Fani Tardini se apropiau de sfârşit. Moldovenii ţinuseră să fie în păr, mai ales la această sară anunţată în folosul răsfăţatului lor Comino: Lăzărilă din comedia care se isprăvise, Comisul Nicu din a doua comedie, Piatra din casă, care urma.

Todiriţă Ştefaniuc, ştindent în a treia clasă la K. K. OberGymnasium, răguşise strigând şi simţea că-i dogoresc palmele de atâta entuziasm. Se pregătea să se liniştească locului, când Mihai Eminovici îi ceru învoire să treacă.

— Und’ te duci, Mihai? Iar pleci? …

Prietenul îl lăsă fără răspuns, cum făcea prea ades de o bucată de vreme. Se strecură prin mulţimea de jos a ştiudenţilor, privatiştilor şi burlacilor, spre uşa din fund care ducea la culise. Ştefaniuc rămase să-şi răcorească palmele cu basmaua. Apoi răsuci gât de cap-întortură în dreapta şi-n stânga, la lumea aleasă din raftul lojilor şi benuarelor.

Se înşirau straie negre de mare ţeremonie, cu piepţi crohmoliţi şi noduri albe, bărbi pieptănate şi pleşuvii lucitoare în lumina gălbuie a felinarelor înfipte în stâlpi şi a policandrului spânzurat la mijlocul de tavan. Nu lipseau nici crinolinele şi malacoafele de atlas, de catifea şi de fai, pieptănăturile înalte şi mantilele căzute pe spata scaunelor; câte un evantai bătând foşnitor deasupra unui piept sugrumat de corset. Scânteiau pe alocuri cercei şi aleside, smaragdele inelelor şi mărgăritarele colierelor. Dar vestmintele şi odoarele femeieşti nu aduceau nici pe departe cu strălucirea principăteană. Aci toţi veneau să asculte şi să vadă, nu să se facă văzuţi, ca la teatrul franţuzesc şi italienesc din Bucureşti ori din Iaşi.

Era o deosebire pe care au simţit-o îndată actorii; deşi în multe case de gospodari moldoveni de a doua mână, nu vor fi lipsit nici ascunsele războiri pentru cucerirea dreptului la o rochie înfoiată în cercuri după moda Vienei. Asemenea deşertăciuni femeieşti s-au potolit însă grabnic. De la cele dintâi reprezentaţii, o nemaipomenită înfiorare a trecut din

om în om. În desfătare a străbătut o evlavie pentru nume necunoscute până atunci. S-au desfundat sate şi târguri depărtate. Cărturarii cu bărbi boiereşti coborâţi din berlină şi carâtă vieneză, întârziau la intrare ca să împartă bilete băieţandrilor îmbulziţi cu mare gălăgie; pe buze fluturau refrene de cânticele şi porecle năstruşnice, anume cuvinte duhlii trecuseră în vorbirea de toate zilele; iar această vorbire, principăteană, nu se mai potrivea întru nimic cu potrivelile limbământului, cuvântământului şi cântământului, apărat de domnul Arune Pumnul şi de ucenicul său mai june, Ion Sbierea.

Pribeagul din Blaj, dascălul de la K. K. Ober-Gymnasium, se învrednicise întâia dată în acea seară să se ridice din pat şi să se afle de faţă la această năruire a învăţămintelor de la temelia Lepturariului său.

Neclintit cu palmele pe genunchi, ascultase un cuvântământ şi un limbământ sprinten, de-o păgânească nesocotire a legi-lor înscrise şi întărite de el. În cele două acte, toate l-au sfâşiat ca unghii înfipte în carne. Acum, cu buzele strânse şi cu ochii adânci, stăpânindu-şi îndoita chinuire a trupului şi a sufletului, încerca să zâmbească împăciuit cu nemilostiva-i înfrângere.

Iar George Hurmuzache, rezemat de stănoaga lojei, ţinea să-i aline amarul simţival, mânându-l cu vorba la alte gânduri:

— Acest Comino are un dar foarte mare de comediant! În altă ţară, cu o tradiţie de teatru, ar fi ajuns o celebritate…

Netezindu-şi mânerul de aur al bastonului, aştepta un răspuns.

Arune Pumnul clătină din cap, glăsuind surd:

— Poate că nu-i neapărat nevoie de un talent care aduce cărâptere pren ridiculositate. Noi avem nevoie aice de-o vieţă năciunală, consciută şi scopositâ…

George Hurmuzache surâse în sine, lepădându-se de ispita de a mâna mai departe o luptă cu biruinţa prea uşoară.

Cruţându-şi prietenul de alte amărăciuni, păru prins cu totul de înfăţişarea sălii.

Fumul lumânărilor plutea înecăcios sub tavanul scund, freamătul mulţimei se potolea uneori când ochii se aţinteau cu încordare să urmărească mişcările de dincolo de perdeaua roşie, unde salahorii târau scaunele, canapeaua şi dulapul din odaia cocoanei Zamfira, văduva cu piatra din casă.

O dată cu semnul începerii, s-a strecurat la locul său şi Mihai Eminovici.

— Ai fost la dânşii? întrebă Ştefaniuc.

Mihai îl ţistui să tacă. În ochii lui migdalaţi lucea o flacără jucăuşă; în umerii obrajilor săi negricioşi se iviseră două pete trandafirii ca în faţa bolnavilor de piept mistuiţi de-o arşiţă lăuntrică.

Ştefaniuc vru să pună a doua oară întrebarea. Perdelele s-au desfăcut însă şi pe podiul de lemn s-a arătat cocoana Zamfira, încercând cu linguriţa coarda beltelei adusă pe tavă, de Ioana, ţiganca.

Iar murmurul sălii a pierit pe dată.

Mihai, cu mânele încleştate în speteaza băncii din faţă, se aplecă înainte să nu-i scape nici un cuvânt. S-au perindat Zamfira, Ioana, doctorul Frânt, Marghioliţa şi Leonil, cu portul, cu vorbele şi năravurile Ieşilor din al doilea pătrar al veacului, Când s-a ivit căminarul Grigori Pâlciu, Mihai nu simţi cotul din stânga al lui Ionică Şahin, nici nu auzi chicotul lui Daşchevici Ţurlui, pomenind cu ghiduş tâlc despre un alt fecior de căminar, privatist prin Cernăuţi. Era numai ochi şi urechi la neroadele spuse şi fapte ale comisului Nicu, odrasla împeţită, care se împiedeca în picioare şi în limbă:

— Monsiu Nicu…

— Cheschevu, madmasel?

— Je cu pri… resté pe canapé.

— Pardon…

— Monsiu Nicu, ţi-aduci aminte de notr’anfants?

— Cheschevu?
— De notr’anfants.
— Pardon?
— Vu parlé fransé, monsiu Nico?
— Parlé, madmasel.
— E bien… parlon împreună.
— Parlon!
Tăcerea comisului Nicu după acest hotărât „parlon!” ochii smerit coborâţi în pământ, suciturile pe scaun şi detunătura nasului suflat în batistă, au primejduit iarăşi lanţurile policandrului legănat în cârlig la zbucnirea ropotelor de aplauze. Şahin sărise în picioare răcnind cât îl ţinea gura:
— Bravo Comino! Trăiască!
— Stai locului! îl smuci Mihai Eminovici de mânecă.
În glas şi în ochi tremurase o mânie atât de poruncitoare, încât Ionică Şahin s-a supus fără să crâcnească, ştergându-şi lacrimile de râs.
Oricine trăieşte.
Amoru-l slăveşte.
Oricare jivină.
De amor suspină!
Gâscuşoara gâgâieşte, Răţişoara măcăieşte.
Stăncuşoara cârâieşte, Harmăsarul nechezeşte, Motănaşul miorlăieşte, Cucoşul cotcodăceşte…
Şi eu plin de jale.
Îţi rostesc matale:
Duducuţă dragă, S-a trecut de şagă!
Încheind cântecul de dragoste, comisul Nicu părea că e gata să-şi smulgă inima din piept şi s-o întindă crudelei Marghioliţe, cu înfăţişarea mucalită a celui mai prostănac împeţit de pe lume. Şi hohotele Marghioliţei şi ale lui Leonil, se pierdeau potopite de hohotirea sălii întregi.
— Încă! Încă! … Bis! … răsunau glasurile întretăiate de râs.
Comisul Nicu îşi tipărea haina, îşi dregea struna vocii şi se pregătea să înceapă a doua oară:

Gâscuşoara gâgâieşte, Răţişoara măcăieşte, Stăncuşoara cârâieşte…

— Uită-te la domnul Arune Ciune! … şopti Ionică Şahin. Parcă i s-au înecat corăbiile Lepturariului!

Mihai Eminovici îl împietri cu privirea. Fostul camarad coborî fruntea în pământ cu remuşcare, simţindu-se vinovat pentru uşurinţa cu care s-a lepădat de blândul lor dascăl înainte de al treilea cântat al cocoşului.

Dar nici eL. Nici Eminovici, n-au mai întors ochii spre omul neclintit din lojă, cuprinşi de volbura hohotitorului cântec:

Şi eu plin de jale.

Îţi rostesc matale:

Duducuţă dragă.

S-a trecut de şagă!

Pe două chipuri nu tresărea nici o undă de înveselire. Pe faţa domnului Pumnul şi pe a ucenicului său, Ion Sbierea. Ascuns şi viclean, ca o şerpuire de viperă, în cugetul dascălului de limbământ îşi făcea loc o îndoială. El fusese unul din cei mai înverşunaţi sprijinitori ai hotărârii de a chema trupa principăteană în Cernăuţi. Nu păcătuise oare cu nechibzuinţă înaintea năciunei? Principătenii nu aduceau numai bolnăvirea limbământului. Mai aduceau şi o uşuratecă judecare a lucrurilor şi a vieţii, o patimă pentru comedii lipsite de cumpăt, o îndepărtare de la răspunderile grele ale cântământului şi scriinţei aşa cum le socotea el. Aproape toate piesele au fost pe această măsură, gâdilând grosolan râsul: „gâscuşoara gâgâieşte, răţişoara măcăieşte…” Printre asemenea vodeviluri, dramele istorice s-au împestriţat prea puţine la număr. Lipsea slăvirea voievozilor mari, Mihai şi Ştefan, Alexandru cel Bun şi Mircea Basarab, tot ce se cădea să însemne un început de deşteptare.

Cercetă obrazul Hurmuzăcheştilor din loja de alături.

Feciorii vrednicului cărturar moldovean Doxachi, de la Cernauca, se înveseleau fără nici o umbră de mustrare. Urmaseră şcoli nalte în Franţa şi în Germania, luptaseră şi

ei la 48, îi ştia buni români, dar erau din tulpina care nu se dădea în lături de la râs şi voioşie. El venea dintr-o lume mai aspră, de unde râsul şăgalnic a fost izgonit. Poate că adevărul era cu dânşii. Cu toate aceste capete şi trupuri zguduite de râs.

Domnul Arune Pumnul suspină din adâncul coastelor coşcovite de boală.

De pe scaunul din spate, Ion Sbierea îl întreba cu îngrijorare dacă nu se simte cumva în perichiu. Dascălul aminti ucenicului că durerea sa îi chinuia sufletul, nu trupul.

Pe scenă, coana Zamfira ţupăia bucuroasă că a ajuns în sfârşit slobodă să se poată mărita:

Mi-am urnit fata din casă…

Am scăpat de displăceri, Şi la nuntă-mi şi la masă.

Vă poftesc, cinstiţi boieri…

— Cum ţi-a plăcut? voi să afle Alecu Hurmuzache, după ce s-au potolit aplauzele şi s-a închis perdeaua, când toţi îşi aşteptau rândul la ieşire.

Domnul Arune Pumnul închipui cu palma în aer o beşică uşoară de sopon, care plesneşte înainte de a se înălţa şi nu lasă nimic în urmă.

— Ei, asta-i! se miră boierul purtat prin străinătăţi. De ce să fim mai scumpi la laudă decât franţujii? … Comedia seamănă leit cu La demoiselle ŕ marier a lui Scribe şi Mélesville… Am văzut-o la Paris şi crede-mă că toată lumea aplauda ca şi cernăuţenii noştri…

— Şi aceasta numeşti tu, Alecule, a-l apăra pe Alecsandri? rosti surâzând Hurmuzache. Îl aperi ca funia pe spânzurat!

Mulţimea se împrăştia în faţa ieşirii. Feciorii de la droştile boiereşti îşi aşteptau stăpânii, strigând spre echipagiile înşirate de-a lungul uliţei:

— Ivanciu, de la măria-sa baron Cârstea!

— Gligore de la măria-sa boier Hurmuzache George!

— Îmi dai voie să te duc până acasă? întrebă unul din fraţi.

Domnul Arune Pumnul mulţămi. Dorea să-şi încerce puterile şi să meargă pe jos câţiva paşi.

— Atunci te însoţesc… încuviinţă George Hurmuzache, făcând semn caretei să-l ajungă din drum, în pasul cailor.

Trăsurile se depărtaseră cu vuiet răsunător de roţi.

Rămăsese numai norodul mai nevoiaş care se risipea în cete mărunte. Cerul de mai era învăluit de nori. Dinspre Prut adia un vânt jilav şi cald, aducând mireasma zăvoaielor înverzite. Mulţi gospodari din măhălăli îndepărtate şi întunecoase, veniseră cu fânare în mână. În noapte, luminile tremurau ca făcliile de Paşte, printre zidurile negre şi străine, cu obloanele trase, în dosul cărora dormeau stăpânii venetici ai ţinutului.

— S-ar spune că ne întoarcem de la Înviere… vorbi George Hurmuzache, susţinând braţul prietenului bolnav. Şi înseamnă cu adevărat o înviere teatrul acesta, pentru Bucovina noastră.

Pe uliţă, trecu o hoardă gălăgioasă de băieţandri cântând:

Motănaşul miorlăieşte, Cucoşul cotcodăceşte…

Şi eu plin de jale.

Îţi rostesc matale…

Cu mâna întinsă, domnul Arune Pumnul arătă dureros spre jivalania care nu cânta imn de Înviere.

Pe întuneric se alăturase un pas mai mărunt. Dascălul de limbământ îl recunoscu.

— Tu eşti, Eminovici? întrebă cu blândeţe.

— Da! Eu, domnule Pumnul…

— Trei zile te-am aşteptat. Când vii? Altădată veneai mai des…

Umbra se răsuci căutând îndărăt, spre uşa luminată de la Hotel de Moldavie, de unde ieşeau în sfârşit şi actorii.

— Nu răspunzi, Eminovici? Când vii?

Umbra lui Eminovici se depărtase. Era o chemare mai tare, care îl trăgea înapoi.

III

— Ai cam albit, arhon căminare! chiţcăi subţire postelniceasa Zenobia, cuibărindu-se între pernele jilţului. Nu se îndură anii cu noi, să ne deie nici o păsuială.

Gheorghe Eminovici răsuflă cu obidă:

— Anii ca anii! … Cu dânşii aş mai putea lupta eu cum lupt cu soroacele sâneţelor. Nu-mi dau păsuială însă năcazurile şi amarurile, coană Zenobie! … Lor greu este să le ţii piept, când se bulucesc de nu-ţi lasă răgaz să te desmeteceşti bine de-un năcaz şi te pomeneşti c-un amar…

Fără voie, căminarul îşi îndreptase ochii către semnele crestate în uşor, unde ţinea altădată măsurătoarea feciorilor plecaţi la cele şcoli.

Se afla acolo şi semnul lui Ilie, zădarnic acum de când flăcăuaşul putrezea îngropat în pământ străin, la Bucureşti. Se afla şi semnul lui Mihai, a cărui urmă o pierduse de câteva luni, de când răvaşul gazdei din Cernăuţi vestise că s-a făcut nevăzut. În chilioara din fund zăcea copila oloagă fără nădejde de tămăduire. Ceilalţi feciori risipiţi în unghere deosebite de lume, la Bucureşti, la Erlangen, la Sibii, scriau numai ca să ceară bani. Se ridica şi Matei, care mâine-poimâine va să plece la învăţătură – altă filă la condica de cheltuială. Vara sfârşea urât, cu ploi anapoda, cu păpuşoaie scăpate în buruiană, cu hrişcă treierată de grindină din picioare şi cu snopii de grâu mucegăiţi pe mirişti. Cum să nu albească omul prins în atâtea năprasne?

Tăcerea se întinsese miloasă în canţelaria-salon.

Raluca Eminovici îşi plecă ochii mai adânc deasupra horbotei migălite, mânuind igliţa cu un fel de înverşunare.

Un timp s-au auzit numai ghetele lui Radu Dospinescu scârţâind în preumblarea scurtă dintre dulapul de cărţi şi fereastră.

După patru ani, venise din nou în ţara de sus a Moldovei. Iar postelniceasa îl purta iarăşi de la o curte megieşă la alta, în butca încă mai hârbuită, cu gloabele încă mai costelive şi cu arnăutul de pe capră încă mai zdrenţăros, măcar că nu se despărţea de falnicul tacâm din anii de

măreţie: caucul verde cu moţ, pistoalele ghintuite şi hamgerul de la brâu.

Peste toate vremea a trecut cu neîndurare, măcinând şi rozând ca viermii carilor în grinda de lemn – chiar pe chipul nepotului din Bucureşti se vădeau semne de osteneală şi de răpunere – numai postelniceasa Zenobia, în ciuda gemetelor şi tânguirilor, părea zidită din ciolănaşe şi piele răscoaptă să dureze până la capăt de veac. Înălţând nasul ascuţit, îşi petrecu ochii de mazăre coclită pe rând, la nepot şi la gazde, cercând să le iscodească gândurile.

Ca orice zgârcit la pungă şi la suflet, plecase la drum să caute deslătare de la alţii, nu să împărtăşească mâhnirile lor.

Se făcu a întreba cu întemeiată mirare:

— Şi rezbelul dumneavoastră, cum o rămas cu el?

— Care rezbel, tuşico? nu-şi aminti Radu Dospinescu, oprindu-se din mers.

— Care rezbel? Care rezbel? … Acela pe care-l purtaţi acum patru ani, dumneata şi arhon căminarul! Rezbelul de la Cuza Vodă şi de la Unire…

Radu Dospinescu rânji scurt:

— S-au schimbat multe d-atunci, tuşe Zenobie!

— Ha-ha! luă aminte căminarul, dezmorţit din amarurile sale şi întors la patima veche a războirilor. Îmi pare mie că agiungi la vorbele mele de-atunci…

— Din nefericire, da! întări munteanul. Avuşi dreptate. Alexandru Ion Cuza n-a corespuns aşteptărilor noastre. Lovitura din mai la scos din lege. După părerea mea a fost un suicid. Cred că zilele de domnie îi sunt numărate! …

Căminarul îşi frecă palmele, zâmbind şiret şi clipind cu coada ochiului:

— Cum văd, te-o pălit aman la depotăţie. Nu se împacă uşor omu, să se ştie scos din pâne…

— Nu este vorba d-aceasta, arhon căminare! rosti apăsat Radu Dospinescu. Camera era albă, nu roşie. Câţi am fost

noi? Câţiva… Pă Lascăr Catargiu al dumneavoastră l-au scos dorobanţii afară, izbindu-l cu patul puştei…

— Al meu, Lascăr Catargiu al nostru? se împotrivi Gheorghe Eminovici. Eu nu fac nici un fel de politică, nici cu albii, nici cu roşii, cucoane! Las să-şi sfarme alţii capetele.

— Ăsta e păcatul! D-asta s-alege o adunare pe care o manevrează principele cum vrea. Şi d-aia Alexandru Ion Cuza a căpătat pofte şi apucături de tiran. Unde sunt drepturile şi libertăţile cetăţeneşti? unde e reprezentanţa naţională? De când voinţa principelui înseamnă voinţa poporului? Pe ce se bizuie, de procedează ca Napoleon al treilea, ale cărui zile sunt şi ele numărate?

— Ce mă-ntrebi pe mine, cucoane? … Întreabă pe măria-sa Alexandru Ion Cuza, pe care-l ridicai în slavă nu mai departe de acum patru ani…

— Îl vom întreba şi-l vom sili să ne răspundă! Sau îl vom trimite la plimbare.

Căminarul clătină din cap, răsucindu-şi firele scurte ale bărbii între degete:

— Aşadară ne-am întors de unde-am plecat? Începe iară povestea cea veche: scoală tu să m-aşez eu; scoală tu s-aşez unu de-a meu…

— Povestea a-neeiput dă mult, arhon căminare. A-nceput dă când mitropolitul dumneavoastră, Sofronie Miclescu, a trimis jalbă la împăratul Rusiei să facă el orânduială în averea eparhiilor şi monăstirilor chinovii dă-n Moldova. A-nceput dă când Constantin Şuţu a trimis la Înalta-Poartă pă doctorul Lambert să protesteze împotriva legii rurale şi să ceară armată turcească pentru a scăpa ţara „dă tâlhari dă drumu mare şi dă sanculoţi”. Dumneavoastră aţi început, ăi d-aţi fost împotriva legilor pentru pământ, singura reformă bună a lui Alexandru Ion Cuza şi a lui Kogălniceanu… V-au împins interese egoiste dă clasă. Noi, dimpotrivă ne ridicăm să răsturnăm tirania! … Nu voim domnitor absolut. Nu voim camarila lui Neculai Docan şi Librecht: nici o dinastie a lui

Librecht, inaugurată dă pruncul Alexandru Moisă pescuit într-un paner pă apa Dâmboviţei…

Postelniceasa Zenobia dădu semne de mare neastâmpăr la auzul numelui de Alexandru Moisă, pruncul cules de pe Dâmboviţa şi înfiat de domnitor. Ţistui, frământându-se între pernele jilţului:

— Alei, ce zile am mai agiuns să trăim, Doamne-păzeşte! Care va să zică tot îi adevărat ce spune lumea?!

— Adevărat, tuşico! Adevărat, arhon căminare! … Vrea vodă să se întărească în scaun şi vrea să întemeieze dinastie adoptând odraslele ţiitoarelor culese după gârlă? Aceasta n-o putem tolera! Vom aduce domn străin, crescut în spiritul şi respectul apusean… Alexandru Ion Cuza l-a pierdut pă Ştefan Golescu, pă Rosetti, i-a pierdut pă fraţii Brătianu, Nu mai are pă cine se rezema nici în dreapta, nici în stânga. Şi văd că nici la dumneavoastră, acilea, în Moldova, nu stă mai bine. Am trecut pă la Ruşeţ, la Căiuţi, şi mi-a fost dat s-aud un măgar nărăvaş, răspunzând la numele de Alexandru Ion Cuza. La Comăneşti, la Ghiculeşti, văzui un câne şchiop, fără coadă şi chior, răspunzând la aceeaşi poreclă. La Grozeşti, la Lascăr Bogdan, un mascur poartă numele lui Alexandru Ion Cuza… Toate ăstea, sunt semne că s-a făcut praf popularitatea d-acum patru-cinci ani.

— I-au rămas ţăranii! … băgă în seamă căminarul.

— Atât n-ajunge! … Ţăranul nu e copt ca să înţeleagă politica.

— Încă o dată vii la vorbele mele. După ce-aţi răspândit pretutindeni sminteala, v-aţi deşteptat să luaţi aminte că ţăranul nu-i copt. Mă tem să nu vă fie deşteptarea prea târzie.

— D-aia nu purta grijă dumneata, arhon căminare! îi alungă îngrijorarea Radu Dospinescu, retezând cu palma un fir nevăzut care-l mai ţinea încă pe Alexandru Ion Cuza în scaunul ţării.

Raluca Eminovici lepădase ghemul de horbotă în poală, privind şi ascultând cu o înstrăinare la musafirul atât de schimbat în patru ani.

N-o munceau politicalele, ca pe postelniceasa Zenobia nesăţioasă să afle toate, pricepute şi nepricepute. Ea presimţea doar în pornirea aprinsă a munteanului, pricini mai puţin nobile decât voia el să le-arate. Cu patru veri în urmă, proaspăt venit din străinătăţi, aducea cu el ceva tineresc, vorbea cu adevărată lepădare de sine, într-o credinţă lipsită de patimă pentru oameni şi stări. Acum smalţul acesta plesnise, ca pe-o oală uscată la foc. Radu Dospinescu intrase în devălmăşia celorlalţi oameni cu apucături vechi din Principatele dunărene, ahtiaţi după politică şi intrigării, punând la cale răsturnări de domni, ducând de colo-colo zvonuri scârbavnice şi urzind cine ştie ce tăinuite uneltiri.

Iar această surpare lăuntrică străbătea şi în afară, pe chipul buhăit al tânărului de odinioară, în ochii mocniţi, în portul mai puţin îngrijit, vădind un început de însălbătăcire, ca straturile de grădină năpădite de buruiană.

Radu Dospinescu se oprise în faţa ferestrei şi se uita afară cu o încordare care îl sili şi pe căminar să se ridice. Gheorghe Eminoviei bănui că se petrece în ogradă o vătămare a rânduielilor gospodăreşti din vina slugilor, ca în multe după amiezi de duminică, atunci când argaţii umblă cu capul tehui de holercă. Păşi aşadar la rândul său spre geam şi nu-şi crezu văzului.

Pe poarta deschisă în lături, intrase Mihai.

Făcea câţiva paşi cu pălăria în mână şi se oprea rotind ochii la hambare şi pătule, la pridvorul casei, la butca postelnicesei, la tei şi la florile de sora-soarelui.

Era plin de colb, cu straie hărtănite şi cu încălţări sparte, într-adevăr ca fiul risipitor al parabolei, întors la vatra părintească după ce-a flămânzit la uşi străine.

Şoltuz, dulăul bătrân şi orb, îl simţise şi se târâse în calea lui gudurându-şi coada flenduroasă. Mihai se plecă într-un

genunchi, îşi apropie botul de obrazul său, îl dezmierdă rostind ceva. Tot aşa îşi apiopie mai apoi obrazul de nările mânzocului care păştea priponit în troscot. Ocoli butca şi sui scările. Mâna căminarului tremura pe-un spătar de scaun. Lupta în el o uşurare că l-a văzut în sfârşit viu şi teafăr, cu mânia cea veche pentru tot ce-a pătimit el şi Raliţa cât nu i-au ştiut de urmă.

— Îmi pare că ăsta e băiatul care m-a uimit pă mine cu răspunsurile sale isteţe! grăi Radu Dospinescu.

Căminarul n-avu când răspunde.

Mihai se ivise în prag, rostind în chipul cel mai firesc de pe lume:

— Sărut mâna, mamă! Sărut mâna, tată!

Raluca Eminovici sărise de pe divan, cu un ţipăt uşor:

— Mihai! Tu, Mihai?!

Mihai se plecă să ridice ghemul horbotei de jos. Pe urmă, sărută smerit mâna postelnicesei şi întinse palma musafirului muntean.

Biruindu-se, căminarul scorni o lămurire mincinoasă de ochii străinilor:

— Iaca, înţelegeţi şi dumneavoastră, acuma, de ce înălbesc înainte de vreme… Fiindcă m-a binecuvântat Domnul cu asemenea odrasle! Numai pe la stâni, pe la pădurari şi pe la prisăci îşi face vacul… Pe urmă, îmi cade plocon acasă, în halul în care se vede…

Aşa, socotea c-a mai acoperit o parte din isprava fugarului, lăsând a se bănui că se întoarce numai dintr-o scurtă raită prin împrejurimi, nu dintr-o rătăcire de câteva luni în necunoscute locuri.

Raluca Eminovici mulţămi soţului din privire, pentru stăpânirea de sine cu care a amânat deocamdată răfuiala şi n-a dezvăluit adevărul întreg. Petrecându-şi drăgostos degetele prin părul colbăit al lui Mihai, adaose cuvânt de iertare, într-un suspin:

— Ce să le faci? Aşa sunt copiii… Nu cred la îngrijorarea şi la durerea părinţilor.

Postelniceasa Zenobia scormonea copilul şi părinţii cu priviri ascuţite.

Simţea că se află martoră la o întâmplare mai puţin, obişnuită, dar nu ştia unde se găseşte capătul firului. Întrebă:

— Şi pe unde-ai hoinărit, copile dragă?

Mihai roti mâna, spre depărtările de dincolo de dealuri:

— Nu aşa de departe… Cum a spus şi tata: pe la prisăci şi pe la stâni…

— Bine că-şi vede de învăţătură! vorbi postelniceasa, cioşmolindu-se între perne şi trosnindu-şi ciolănaşele uscate ale degetelor. Asta-i de samă! Învăţătura-i brăţară de aur, în ziua de azi…

— Hm! făcu apăsat căminarul, neslăbindu-şi feciorul din ochi. Rămâne de văzut…

Din ochi, nu-l slăbea nici Raluca Eminovici. Cât crescuse şi cât îl simţea de străin, acest copil sânge din sângele ei!

Sub fruntea înaltă, privirea noptoasă cuprindea cu o mare linişte încăperea, petrecându-se de la oameni la lucruri, fără vreun semn de turburare. Mihai părea cu adevărat că s-a întors numai dintr-o nevinovată hoinăreală prin apropieri. Radu Dospinescu veni la patima sa:

— Şi dă asasinarea lui Barbu Catargiu, ce-aţi spus? Nu vi se pare că a lucrat şi aci tot mâna lui Alexandru Ion Cuza?

— Dă-mi voie să cred că nu… grăi căminarul. Până aicea… Agiung câte îl apasă pe cuget! Acolo a fost mai degrabă pedeapsa Celui de Sus. I-a plătit Domnul uciderea lui Palama, când l-a prins grecul necinstindu-i casa…

— Ei, cum? Care Palama? … voi să afle neapărat postelniceasa. Asta n-o ştiu.

— Poveste veche, tuşico… răspunse Radu Dospinescu, uitându-se la Mihai şi lăsând a înţelege că nu e o întâmplare care poate fi istorisită în faţa unui copilandru. O poveste cam în felul ălor dă se petrec acum la curtea lui Alexandru Ion Cuza… A săvârşit adică în tinereţe răposatul Barbu Catargiu, aia ce face în ziua dă azi domnitorul ţării! …

Posteiniceasa îşi mărturisi o îndoială:

— Poate-s scorneli ale lumii, şi unele şi celelalte. Gura lume-i ră, numai mormântul o astupă!

— Tuşică, până ce nu faci foc, fum nu iese.

— Eu ţi-aş mai spune şi alta, cucoane! se amestecă în vorbă căminarul. Când vrei să ponegreşti un om, poţi să-l cleveteşti şi din senin. Scorneşti azi una, mâne alta, la urmă tot rămâne ceva. Iară puţinul de azi cu puţinul de mâne, se face multul de poimâne…

Pe buzele lui Mihai flutură un zâmbet. Fără să fie întrebat şi spre a tuturor mirare, cuvântă:

— Asta-i şi părerea lui don Bazillio, tată… Mai întâi un zvon uşor ca o rândunică zburând aproape de pământ înainte de furtună, pianissimo, murmură şi trece şi seamănă fugind săgeata înveninată… Pe urmă piano-piano, pe urmă rinforzando… pe urmă crescendo…

— Ce vorbeşti tu, Mihai? întrebă nedumerit căminarul. Ce don Bazillio?

— Don Bazillio, în Bărbierul din Sevilla, actul doi, scena a opta…

— Cum?

— Bărbierul din Sevilla, actul doi, scena a opta.

Gheorghe Eminovici îşi cercetă copilul bănuitor, deşi era departe de a prepune adevărul.

Radu Dospinescu hohoti însă cu o neţărmurită mulţămire:

— Ha-ha! Ştii că mi-ai făcut plăcere, tinere? Bărbierul din Sevilla, actul doi, scena a opta! … Nu numai că mă minunează lectura, dar mă încântă memoria… Te pasionează atât de mult teatrul? … Arhon căminare, văd acilea o chestiune vrednică dă studiat mai d-aproape… Aminteşte-ţi ce-ţi vorbeam despre Millo şi despre Tamberlick.

— Nu-mi pomeni despre măscărici care-şi câştigă pânea din râsul lumii! se oţărî căminarul… Poate că ai dreptate, cucoane. Prevăd şi eu că se află ceva vrednic să fie cercetat mai de-aproape… Dar nu cum înţelegi dumneata, ci cum o pricep eu… Nu, jupâne Mihai?

Mihai clătină din umeri cu seninătate. Pricepea şi dânsul că părintele a prins să-şi piardă stăpânirea de sine şi că se apropia ceasul judeţului.

Dar venise acasă resemnat să îndure urgia. Cel mult o putea amâna până la plecarea mosafirilor.

Vesti, trăgându-se de-a-ndărătelea spre uşă:

— Mă duc s-o văd pe Harieta.

IV

— Şi n-ai să-mi spui niciodată, Mihai?

— Nici…

— Aşa de puţin te-ncrezi tu în mine?

— Nu-i vorba de asta. Degeaba ţi-aş spune. Nu poţi să pricepi.

Harieta lungi botişorul, cu buza de sus puţin umflată, ca după plâns:

— Ai dreptate Mihai. Ce poate să priceapă o proastă ca mine? Eu nu-s bună decât de asta…

Arătă cu mâna ghergheful răsturnat alăturea de pat, în tresăltarea de bucurie, când îşi văzuse fratele intrând pe uşă după atâta vreme de lipsă.

Mihai ridică încetişor ghergheful, aşezându-l la loc. Părea scufundat în numărătoarea florilor de canava, albastre, roşii şi portocalii. Adevărul era că nu cuteza să înfrunte privirea Harietei. O găsise slabă, cu obrazul alb ca hârtia, cu braţele subţiri şi descărnate. Numai stafia Harietei de altă dată, fetiţa zgâtie care se căţăra în pomi şi îl aştepta în pridvorul casei, sara, cu palma straşină la ochi, ca să-i vestească în şoaptă unde i-a ascuns merindele după două-trei zile de hoinăreală. O găsise slabă şi urâţită. În pribegia lui neştiută de nimeni, învăţase alte legi pentru judecata frumosului, chiar la o soră.

Harieta a bănuit ceva, minunându-se:

— Ce ochi ai tu, Mihai! Şi cum ai crescut!

Mihai strânse din umeri, purtând degetul pe marginea unei flori de lână.

Bolnava îşi încleşta mâna, rugându-se:

— Vină mai aproape! Spune-mi şi tu ceva… Cum te-ai încumetat să dai ochii cu tata? Nu ţi-a fost frică?

Mihai zâmbi, ca la amintirea unei ghiduşii izbutite:

— Mi-am făcut o intrare ca la teatru. Îndată ce-am văzut butca postelnicesei, am binecuvântat asemenea noroc. Mi-am spus: am să intru şi au să rămână toţi tablou! … Aşa, se mai amână judeţul…

— Ce fel vorbeşti tu acuma, Mihai! … Cu adevărat nu te mai înţeleg. Cum să intri ca la teatru? Cum să rămână toţi tablou? … Cum vine asta: tablou? …

Mihai îi dezmierdă obrazul cu milă, îndemnând-o:

— Haide, nu mai întreba atâta, Harietuţo! Îţi spun că e greu să ţi le lămuresc toate… Mai bine povesteşte-mi ce s-a mai întâmplat aicea? Ce fac toţi? …

— Ce să facă toţi? Mă lasă singură, să zac şi să-mi împung degetele la gherghef. Matei şi Aglaia s-au dus pentru o săptămână la mătuşa Fevronia, la schit. Şerban a scris că nu poate veni la vară, Iorgu aşişderea. Neculai de la Sibii…

— Ştiu… scăpă cuvântul Mihai.

— Ce ştii? întrebă repede Harieta. Ţi-a scris? L-ai văzut cumva? Poate că ai fost pe la dânsul? …

Mihai îşi descleştă mâna din strânsoarea Harietei;

— Dacă începi iar cu întrebările tale, mă duc, plec… Lasă închipuirile, Harieto!

Bolnava se sili să surâdă împăciuitor, cu ochii în lacrimi:

— Te duci? … Pleci? … Cât de uşor îţi este ţie a vorbi, Mihai! Parcă nu mai suntem fraţii de altădată… Atunci nu-mi ascundeai nimic. Acuma! … Ştii cum îmi bătea inima când te-am văzut intrând pe poartă? Întâi nu te-am cunoscut… Făceai doi-trei paşi şi iar te opreai. Cine să fie? – mă miram. Şi când m-am dumerit, îmi venea să te strig. Am bătut cu pumnul în perete să audă toanta de Varvara, s-o trimet să te cheme… Aşa mă foşcăiam, ca racii când îs puşi vii la foc, în ceaun… Zic: dacă fugi? dacă pleci iar? … Am auzit uşa de la canţelarie… Şi ca să mă amăgesc pe mine, m-am silit din toate puterile să lucrez mai departe,

cuminte… Aşa de bine m-am silit, că vezi ce-am făcut! … Am greşit împunsătura şi trebuie să stric…

Harieta trase mărturie ghergheful lângă dânsa, să-i arate cum a greşit împunsăturile în neastâmpărul şi în teama aşteptării.

— Vezi? Vezi şi tu?

Mihai încuviinţă, clătinând din cap cu nepăsare. Între el şi Harieta, între el şi toţi ai casei, se săpase o depărtare pe care n-o mai putea şterge nimic de acum înainte.

Tăcu stingherit. Întrebă într-un târziu:

— Şi cu scrisul, cu cititul, cum o duci tu, Harieto?

Bolnava îşi pierduse însufleţirea veche.

Răspunse cu o mâhnită lepădare:

— Cum spune tata… „Pe măr dacă nu-l îngrijeşte mână de om, îl foarfecă omizile”. Aşa se întâmplă şi cu mine… Cum s-o duc cu scrisul şi cu cetitul, dacă nu-i nimeni să mă subţie? M-am lepădat pe încetul de scris şi de cetit… Cel din urmă răvaş, o rămas tot cel pe care l-am scris lui bietu Ilie… l-a primit? Nu l-a primit? Asta n-are să ştie nimeni de-acuma, niciodată…

Scormoni cu mâna la besacteaua ei cu mărunţişuri, deschise capacul şi scoase de sub ghemurile de aţă, câteva hârtii galbene cu marginile roase.

Chipurile zugrăvite odinioară de Ilie cel şugubăţ, a cărui frunte şi a cărui sclipire şăgalnică din ochi, n-au fost întunecate de nici o asprime în scurta lui viaţă, nici chiar de mâniile căminarului. Se aflau poze mai vechi – purccluşul cu coada bârligată, călugări pântecoşi şi negustori cu iarmurcă şi caftan. Se mai aflau încă mai proaspete şi mai meşteşugit aduse din vârful creionului, cele din urmă zugrăveli, din cea din urmă vacanţă, înainte de a pleca la şcoala de felceri a doctorului Davila unde îl aştepta sfârşitul. În aceste zugră-veli, Ilie închipuise oarecare peripeţii binecunoscute ale casei; toţi frăţinii în faţa marelui divan; şarpele de curea împletită; căminarul răcnind la argaţi din capul scărilor; Raluca Eminovici strecurând pe furiş mâncarea unei

odrasle pusă la post şi pedeapsă; Şerban ţinând în mână un cap de mort; Iorgu în strai de ofiţer; Neculai cel prost păzind cu nuiaua un cârd de boboci… Nu lipsea nici el, Ilie, fugărind moartea, din urmă, cu un cuţit felceresc într-o mână şi cu un clistir în cealaltă. Moartea din zugrăveală îşi lepădase coasa şi sărea un pârleaz cu paşi răşchiraţi. Se vede însă că a fost dat să se împlinească teama înfricoşată a maicei Fevronia Iuraşcu, rostită cu prilejul altei asemenea nelegiuite zugrăveli. S-a întors hâda arătare din drum, a cules coasa de jos şi fără îndurare a încheiat judeţul ei cu încumetatul băieţandru care cutezase s-o ia în derâdere.

Fruntea Harietei şi fruntea lui Mihai se apropiaseră, atingându-se, deasupra foii cu joaca voioasă şi lipsită de presimţire a fratelui mort.

— De-ai şti cât mai plânge mama şi acuma! … şopti Harieta. Se ascunde de tata şi plânge…

Amândoi au tăcut.

Poate că pe dânşii i-a înfiorat teama nelămurită că moartea nu se îndestulase numai cu atât, numai cu vama bietului frate mai mare, Ilie; mai păstra ochii din fioroasele găvane negre şi pe alţii.

V.

În poiana de la Baisa, la căscioara lui Pătru Toader Gânj, se întinsese pe nevestite mare cislă la vreme de sară.

S-au întâlnit trei oameni ai codrului şi ai locului cu un drumeţ păros, bătut de colb şi pornit foarte împotriva domnitorului Alexandru Ion Cuza şi a sfetnicului său, Mihalache Kogălniceanu.

Oamenii locului erau baciul Trofim, unehiaşul Miron de la prisacă şi chihaia de gazdă. Călătorul era un schimnic de la mânăstirea Secu, ţinutul Neamţului: părintele Filaret, fost în tinereţe tovarăş de chilie cu baciul Trofim, când flăcăul spân de pe-atunci năzuia să ucenească a păstori oile Domnului, nu o adevărată turmă de mulgătoare cinci sute. Cuviosul Filaret nu-şi mai văzuse fratele întru post şi rugăciuni de peste patruzeci de ani, din vremea răzmeriţei

greceşti. Atunci eteriştii s-au închis în cetatea chiliilor, turcii au bătut zidurile, au făcut prăpăd şi risipă, băgând spaima în închinători. După potolirea vărsării de sânge, fratele Trofim s-a sim-ţit desfăcut de smeritele jurăminte şi s-a oploşit la o stână boierească, pe urmă la alta, strămutându-se de colo-colo până ce-a ajuns la statornică aşezare şi la stăpân pe viaţă.

Acum îşi cerceta cu oarecare ascuţime tovarăşul tinereţii.

Prinsese limbă de la el, că n-a ieşit fără socoteală din bârlogul munţilor. Dând ascultare unei porunci învăluite, monahii împânziseră ţara, ţesând drum de la o chinovie la alta şi de la schituri la norodul satelor, pentru a purta zvonuri de pagubă unei domnii care-a jăcuit altarele de untdelemnul candelelor şi pregăteşte biruinţa duhului diavolesc, punând la cale alte împărţeli de moşii mânăstireşti la glotima calică şi fără cenuşă în vatră, numai pentru a înteţi dezbinul şi vrajba între fraţii de-un sânge şi de-o credinţă.

Întâlnirea lor a fost întâmplare vrednică de semnele tainice, înscrise în vieţile şi minunile sfinţilor din calendar.

Baciul Trofim îşi lăsase turma în sama ajutoarelor şi mergea la chihaia Pătru să ia înţelegere pentru anume păşuni de toamnă, după cum sunase buna orânduială boierească. Pe potică, la o cotitură, se ivi înainte năzdrăvana făptură. Slu-jitor bisericesc în strai roşcat, gâfâind la urcuş, cu toiagul în-tr-o mână şi culionul în cealaltă, cumpănindu-şi pântecul ţuguiat între două desage doldora, cum se leagănă măgarul în balanţa samarului.

Cuviosul suia priporul cu picioarele şi înota mai avan cu mânele.

— Greu la deal, prea sfinte! … grăise baciul în chip de bună ziua, ferindu-se în lături, să-i deschidă calea.

— Greu! … încuviinţase drumeţul, ridicând ochii mărunţi de dihor în stufăraia sprâncenelor încâlcite cu părul obrazului. Greu la deal, dară mai greu încă-i la vale, când te-mpinge la râpă puhoiul de răutăţi al hicleanului…

Baciul Trofim nu căutase a descurca tâlcuirea ascunsă din vorbe. Îl minuna chipul păros şi colbos, ca un ciot de măturoi tăvălit prin pulbere. Încă nu mai văzuse dihanie omenească atât de blănită, nici atât de încărcată cu straiţe la drum.

Sudoarea curgea şiroaie pe fruntea duhovnicească, deschizându-şi vaduri în desişurile bărbii. Din când în când schimnicul îşi încreţea pieliţa ostroavelor de obraz încă nenăpădite de păr, nasul şi pungile de sub ochi, strâmbându-se cumplit de urât şi alungând aşa fără să s-ajutore de mâni, bâzâitul ţânţarilor.

Baciul îl întrebă încotro merge, iar cuvioşia-sa răspunse că şi-a făcut tocmală să mâie în acea noapte la Agafton şi în cealaltă noapte la Vorona.

— Bună tocmală! … Dar atâta-i, că după cum văd eu c-ai pornit-o, greu este şi mare minune s-ajungi în ias-sară la Agafton, cuvioase! …

— Ei cum asta? făcuse nedumerit călugărul. Până acolo nu-i cale de trei ceasuri cu piciorul? Am întrebat şi aşa mi s-a spus.

— Nici eu nu spun altfel. Numai că sfinţia-ta întorci acum spatele Agaftonului… Te depărtezi, în afară de nu-i fi mergând înapoi ca racul…

— Na! se înspăimântă monahul, ridicând către cer amândouă braţele şi împrăştiind o clipală roiul ţânţarilor cu toiagul dintr-o mână şi culionul din cealaltă. Na! Asta-i alta! …

A fost destul acel „na” – pentru ca să cadă o perdea de pe ochii baciului Trofim şi la acel semn să se arate de sub tihăraia bărbii şi de sub straşina sprincenelor chipul bălan cu puf moale, al fratelui cu care împărţise cândva chilia de la Secu şi strachina cu borş de urzici. Na! – striga el, când îl prindea toaca de utrenie înainte de-a-şi fi isprăvit datoria zilei. Na! – gemea el tresărind din moţăială şi frecându-se la ochi, când îl toropea somnul cu nasul în ceaslov.

— Nu-i fi cumva de la sfânta mănăstire Săcu? întrebase repede baciul.

— Na! Da de-unde să fiu de-aiurea? …

— Şi nu-i fi cumva Filaret?

— Na! Cine altul să fie, dacă nu Filaret?

Astfel s-au recunoscut şi s-au îmbrăţişat pe potecă pustie de codru, în bâzâit de ţânţari, după patruzeci şi mai bine de ani. Apoi baciul Trofim i-a dovedit fratelui de chilie că rătăcise poteca la cea din urmă răspintene; l-a luat cu dânsul să-l scoată la Baisa, în margine, de unde mânăstirea Agafton nu-i departe.

Şi fiindcă aşa a hotărât întâmplarea, au făcut împreună popas în poiană, la casa lui Pătru Toader Gânj, chihaia pădurilor.

Acolo s-a nimerit să dea peste alţi oaspeţi: unchiaşul Miron de la prisacă şi Mihai, feciorul căminarului Gheorghe de la Ipoteşti.

Stăpâna casei, Profiriţa, îşi frângea mânele prin unghere ruşinată de-o mare ocară pentru o vrednică gospodină. O prinsese vremea fără un strop de băutură la zămnic. Bujăniţa afumată de căprioară şi puii care se frigeau în grabă la ţiglă, cereau pentru oaspeţi altceva decât un vin călcat de broaşte.

— Ei lasă, femeie! Sfârşeşte o dată! îşi sărise Pătru din fire. Au înţeles oamenii şi ne-au iertat. Cunosc că ne aflăm în pădure, nu la margine de şleau domnesc…

La aceste cuvinte, părintele Filaret îşi înălţă ochii de dihor spre desagii agăţaţi într-o creangă, deasupra capetelor. Parcă avea şi cuvioşia-sa a spune ceva şi nu se încumeta încă. Se hotărî, numai după ce s-a ivit pe ştergarul alb talerul cu feliile de bujăniţă.

Atunci începu a înota din mânele scurte, răzbi să se ridice în două picioare şi se aburcă pe-un ciot ca s-ajungă la traistele puse în cumpănă prea înaltă de mâna lui Pătru Toader Gânj. Scurmă înlăuntru şi scoase la lumină o ploscă pântecoasă.

Cu deosebită umilinţă ceru învoire să împărtăşească şi altora o băutură călugărească de afine şi de buruieni aroma-tice, pe care o purta el cu dânsul să-i aline durerile vătămăturii.

Ascultându-i lămuririle, baciul Trofim îşi tot neteza mustăţile şi barba de spân cu dosul palmei. Nu că-l mâncau cumva ghimpii rari, ci pentru că aşa îşi acoperea un zâmbet prea bine cunoscut şi necruţător cu slăbiciunile omeneşti.

— Mă tem că aista-i leacul stareţului Ilarion de pe vremea noastră, Filarete?

— Chiar al lui, Dumnezeu să-l ierte! mărturisi cu nevinovăţie călugărul. Sfânt leac! …

— Atunci pricep că te-apucă vătămătura cam des, numai de dragul leacului.

— Na! Da de unde-ţi vine a mai scoate una ca asta? îndepărtă asemenea bănuială cu o mare tărie, călugărul Filaret de la mânăstirea Secu. Eu n-am căzut în slăbăciunea prea-cuviosului stareţ, Ilarion, fie-i ţărâna uşoară. Află şi ia aminte, frate Trofim!

Spuse „află şi ia aminte, frate Trofim!”, însă el îndeosebi lua aminte să nu scape plosca din vedere şi în scurtă vreme se încinse la obraz şi la vorbă, mai înfocat decât se şedea unui pustnic despărţit de cele lumeşti ca să trăiască în post şi rugăciune.

Pe când soţii săi mâncau în tăcerea muncitorilor singuratici, cu un fel de evlavie, cuviosul Filaret ronţăise cu lăcomie toate ciolănaşele, tuşea şi se îneca, îşi alunga îmbucătura proptită în gât cu agheasma de afine; cumplit la chip, împroşca din barba sleită şi încâlcită mai cumplite afurisenii asupra lui Alexandru Ion Cuza şi sfetnicului său Kogălniceanu, care amândoi vesteau apropiata domnie a lui Antihrist pre pământ.

Baciul şi prisăcariul îl ascultau cu o bătrână neclintire.

Mihai cu gânduri îndepărtate urmărea pe sub gene dusul şi venitul Ilenei; numai Pătru clocotea pe loc stăpânindu-se să nu-şi supere oaspetele.

Ca tot norodul satelor, el avea alte păreri despre domnitorul împărţitor de pământ. În cele bine ştiute, se amestecau, firește, multe plăsmuiri de basm, fiindcă fiinţa şi faptele lui Alexandru Ion Cuza intraseră acum şi creşteau într-o împărăţie a basmului.

Când chihaia căpătă rând la cuvânt, sări în picioare, îşi scutură fărâmiturile de pită şi rezemându-se cu spatele lat de trunchiul părului, rosti hotărât:

— V-aţi pus în gând să-i scurtaţi zilele domniei, însă noi avem să-l apărăm! Aista-i domnul obijduiţilor pe care-l aşteptau părinţii noştri de sute de ani…

— Trămisul ispititorului! o ţinu înainte călugărul, dezmierdând gâtul ploştii. Na! Omul diavolului şi al lui Antihrist!

— Dacă este aşa, putem spune atuncea că Antihrist ştie să-şi aleagă bine oamenii! Îi trimite să intre în bordeiul cel nevolnic şi s-aducă alinare. Îi trimite să intre în casa celui fățarnic şi nesăţios, ca să-l scuture de barbă… Zice-se că nu trece săptămână lăsată de Dumnezeu, fără ca măria-sa Alexandru Ion Cuza să nu coboare într-un sat, ba în straie de cioban, ba în straie de negustor ori de faţă bisericească… Iscodeşte, pleacă urechea şi ascultă. Unde vede durere şi aude tânguire, duce mâna la pungă s-ajutore văduva şi orfa-nul cu bani domneşti. Unde vede nedreptate şi hrăpire, pune mâna pe topuz şi bagă spaima în ticăloşi… Adevărat spun, moş Miroane?

— Asta toată lumea o ştie ş-o spune! … întări prisăcariul. Şi nu-i a mirare, fiindcă aşa se arăta a fi măria-sa Alexandru Ion Cuza încă de pe când era pârcălab la Galaţi, de-am mers eu să-l caut şi să-l găsesc cu porunci din divanul domniei.

Chihaia pădurarilor căpătă suflet, simţindu-se sprijinit:

— Şi-apoi ai auzit oare dumneata, părinte, ce fel de om mai este măria-sa Alexandru Ion Cuza? Cică-i o dată şi jumătate mai nant ca statul de om, iară pumnul său cică-i

cât un culion călugăresc… De asta păleşte aşa de amarnic la mir!

Filaret, schimnicul de la Secu, râse cu mare poftă de asemenea închipuiri, greblându-şi cu unghiile barba bătucită de colb şi de unsoarea ciolănaşelor pe care le ronţăise:

— Cine l-o văzut aşa, mă rog? Unde l-o văzut cineva aşa, mă rog? Na! Asta-i alta! …

— Ţara cea multă îl vede aşa, părinte! vorbi cu avântare Patru, întinzând palma lată spre depărtările de dincolo de codru unde într-acel ceas poate nu într-o singură gospodărie, plugarii întorşi de la muncile câmpului aduceau mulţumită şi slavă domnitorului care nu i-a părăsit.

Călugărul gâlgâi rămăşiţa de pe fundul ploştii pântecoase şi grăi cu scârbă:

— Ţara cea multă, fiule? Ţara nu-l poate vedea nici într-un fel, fiindcă de ţară el s-ascunde… Să ţi-l spun eu cum este… Na! O chircitură neagră şi urâtă de om, să-ţi faci cruce când dai cu ochii de dânsul. Iară tâlharul de Kogălniceanu nu-i mai breaz. Sluţi amândoi ca Ucigă-l toaca! Cât despre umblat prin hune ca să afle năcazul celui obijduit, asta-i numai poveste pusă dinadins la cale… Adevărul cel adevărat îi că s-ascund amândoi de văzul ţării şi că benchetuiesc în palatele lor cu banii jăcuiţi de la sfintele mănăstiri. S-ascund de ochii lumii, dară noi toate le aflăm şi le-nsemnăm. Precum mai bine le află şi le înseamnă boierii care s-au scârbit de atâta ocară. De aceea nu multă vreme are să treacă şi au să-l scoată din scaun, ca s-aducă orânduială…

— Numai să încerce! ameninţă întunecat Pătru. Dumneata ce zici, moş Miroane? Şi dumneata, tată baciule?

— Mă tem c-au să-ncerce şi c-au să izbutească… vorbi încet prisăcariul. Aşa a fost de când am pomenit eu din bătrâni… Boierii caută domnie nouă, care să le-aducă folos nou… Au să-l mănânce şi pe măria-sa Alexandru Ion Cuza, aşa cum au mai făcut capătul şi altora…

— Au şi început să-l mănânce, după cum bag eu de samă! … adăogi baciul Trofim. Se întâmplă cu vodă Cuza, cum s-o ridicat zavistie împotriva smeritului Roman, făcătorul de condace, de pe vremea împăratului Atanasie din Constantinopol. Acest Filaret, cu care am împărţit eu chilia în tinereţele mele, ştie despre cine vorbesc, fiindcă pătimirile smeritului Roman stau scrise în vieţile sfinţilor. Tot aşa s-a ridicat ură împotriva omului blând şi tot aşa l-au înspinat cu vorba, şi l-au smintit cu fapta, împresurându-l de batjocuri şi de răutăţi. Că nu-i dat să se ridice oaie blândă în mijlocul lupilor şi să scape nevătămată…

— Aşa-i pravila lumii! … încuviinţă prisăcarul.

Pătru Toader Gânj şuieră printre dinţi:

— Avem să schimbăm noi pravila asta a lumii.

— Na! mârâi în botul flocos schimnicul de la mânăstirea Secu. Cine s-o schimbe? N-o putem schimba nici eu, nici dumneata, pravila lumii… Îi cetluită cu şapte peceţi… Mai bine, findc-a venit vorba de pravilă, să vă istorisesc eu una care s-a pitrecut la noi în ţinutul Neamţului. Ca să vedeţi ce-o agiuns ascultarea pravilei sub domnia lui Alexandru Ion Cuza. Nu ştiu dacă aţi auzit de-o cucoană vestită de la Piatra, de-o cheamă Ana Balş Lăţăscu? …

— Trebuie să fie din neamul Balşilor noştri, din partea locului! se dădu cu părerea baciul.

— Asta nu pot pentru ca s-o spun! … Destul că-i o vădană aprinsă la vorbă şi la faptă, cum nu se mai află alta pe lume; iară pe deasupra şi putredă de bogată. Dânsa stăpâneşte giumătate din târgul Pietrii, moşia Doamna şi moşia Măratei, păduri şi câmpuri cât pot cuprinde ochii. Acuma ce se-ntâmplă? Se pomeneşte ea în primăvară chemată la judecată cot la cot cu toţi păcătoşii târgului. Nu! – zice coana Anica Balş – stai că v-arăt eu giudecată! … Şi cum nu-i plăcea mersul lucrurilor, numai ce coboară domnia-sa din droşcă şi ia biciul din mâna vizitiului, intră în casa de giudecată şi începe a croi în dreapta şi în stânga, de au împuns-o toţi de fugă ca puii de potârniche. Asta-i lege din

porunca măriei-sale vodă Alexandru Ion Cuza? – striga coana Ana Balşului. Na! Pentru măria-sa. Na, pentru slujitorii mărieisale! … Na, pentru toţi beţivii şi muieraticii şi pentru toţi jefuitorii de biserici, care mai cutează să-mi vorbească mie de pravilă! … Şi dă-i şi croieşte-i pe spinare, până-n uliţă… Iaca la ce ascultare a agiuns pravila ţării, în zilele lui Alexandru Ion Cuza! … Cine strică legea, mână şi pe alţii la neascultarea legii…

— Văd că ai învăţat multe, Filarete, în chilia ta! îl iscodi baciul Trofim. Şi văd că te mănâncă tălpile şi limba, de-ai pornit să împrăştii învăţăturile prin lume.

Schimnicul de la sfânta mânăstire Secu privi într-o parte stingherit. Mormăi oarecare cuvinte de apărare şi pe nevestite căzu în somn cu horcăieli, răpus de tăria rachiului călugăresc.

Pădurarul Pătru clătină din cap, măsurându-l de sus, în creştet:

— Are noroc că-i oaspe la masa noastră şi are noroc că a venit cu dumneata, tată baciule… Altfel nu ştiu cum o mântuiam amândoi… Îi rădeam barba ca în palmă, cât ar zice peşte, şi-l tundeam să-i treacă peste urechi culionul s-agiungă de râsul curcilor. Auzitu-l-aţi? Văzutu-l-aţi? … Hm! Vameşii lui Dumnezeu pre pământ… Aiştea şi cu cei de sus, samănă zavistia în ţară. Aiştea şi cu cei de sus, cu boierii, au să ni-l doboare pe măria-sa Alisandru Ion Cuza…

Tustrei au tăcut în amurgirea albastră.

Frunzele codrului foşneau înfiorate de adiere.

Se auzea piuitul molcom al păsărilor în cuiburi.

Oamenii locului se uitau îngânduraţi în pământ. Simţeau că a trecut prin viaţa lor o scurtă amăgire. Doi dintre ei, baciul şi prisăcariul, bătrâni şi sfârşiţi, n-aşteptaseră nimic pentru dânşii de la domnie nouă. Al treilea, cel tânăr, pădurarul, simbriaş boieresc, bine văzut şi plătit, n-avea a se plânge de vitregia traiului. Dar tustrei s-au fost pătruns treptat de neastâmpărul ţării şi al schimbărilor; de patru ani adulmecau zvonuri, se bucurau şi tremurau pentru

bucuria altora. Toate se arătau acum pe sfârşit. Pătru Toader Gânj, gândea cu drept cuvânt că iar vor începe să huruie noaptea căruţele şi iar se vor auzi ropote de copite, venind şi ducându-se; no-rodul cei vechi al pământului căutându-şi o dreptate şi un ocrotitor.

— Se vede că aşa ni-i scris nouă! … oftă neguros.

Moşneagul de la prisacă îşi băgă luleaua în chimir şi spuse în chip de mângâiere:

— Bine măcar că pământul dat are să rămână bun dat.

— Nici asta nu se ştie! se îndoi baciul Trofim. Mai întâi că nu l-a dat decât pe hârtie. Mai apoi că s-arată zăbavă. După cum aud abia încep a se face scrisuri şi măsurători. Scrisurile şi măsurătorile se pot schimba după voia mai marilor. Nu leapădă lupu oaia din gură, dacă nu-i strâns de-aproape.

— Vom strânge de-aproape haita lupilor!

Glasul lui Pătru Toader Gânj gemuse sugrumat în gâtlej. El era zidit să se mistuie şi să se frămmte pentru asemenea nădufuri. Moşnegii aşteptau crugul vremii cu mai împăciuită răbdare.

Unchiaşul de la prisacă, întrebă, întorcându-se spre feciorul căminarului:

— De ce taci, Mihăiţă? De-un ceas de vreme taci şi asculţi. Altădată mai repede prindeai sămânţă de vorbă.

Mihai răsucea între degete un fir înspicat de iarbă.

Răspunse fără să ridice ochii:

— Tac şi ascult, fiindcă fac în mintea mea o potriveală. Cele ce le-am auzit eu aicea în astă-seară, le-am mai auzit şi aiurea, de cum am păşit cordunu ţării înapoi… Tot aşa vorbeau într-o sară nişte creştini năcăjiţi din Pârscov, în ţinutul Buzăului. Aşa alţii de la Zăbrăuţi, în Putna; de la Trifeşti, în Roman; de la Bosâncea, în Suceava… Toată calea de la Braşov într-acoace, pretutindeni unde-am aflat casă primitoare, am auzit aceleaşi spuse… Toţi îl slăveau pe vodă Cuza şi toţi se temeau pentru el…

— Suntem mulţi, aşadară! rosti Pătru Toader Gânj cu o tresăltare de bucurie.

— Mulţi, dar risipiţi. Mulţi, dar fără putere! îi reteză însufleţirea baciul Trofim. Ştiu unii de alţii? Nu ştiu! … Oftează fiecare în bordeiul lui… Pe când ceştilalţi, după cum vedeţi, mişcă de colo-colo…

Spunând, împinse cu vârful baltagului în spinarea cuviosului Filaret de la mânăstirea Secu, prăvălit într-o râlă şi sforăind doborât de dospeala rachiului călugăresc. Schimnicul se opri din horcăială şi se răsturnă pe cealaltă coastă.

Baciul îşi întoarse ochii cu scârbă de la fostul tovarăş al tinereţii, cu care împărţise el chilia şi borşul de urzici. Lăsase un flăcăiandru bălan, cam moale şi ruşinos, plecat din născare spre rugăciune şi post. Întâlnise pe drumul priponit al pădurii această pocitanie pântecoasă, hămesită la mâncare şi băutură, înveninată şi zăcaşă la cuvânt.

Ceilalţi, stânjeniţi de căderea monahului, îl ocoleau cu privirea abătând cisla la alte întrebări.

— Şi ce-ai căutat la Braşov, Mihăiţă? cercă să afle baciul Trofim. Nu te-ai dus cumva să calci pe urma lui Alexa?

Pătru Toader Gânj râse cu amândouă palmele înfipte în şerpar, săltându-şi taşca la şold:

— Asta nu cred, tată baciule! Încă nu i-o venit rândul… Măcar că după cât îmi pare mie, cam cunosc eu nişte ochi care giumătate de vară hojma s-au iţit la geam, aşteptându-l să vie pe potica Ipoteştilor.

Mihai binecuvântă umbrele sării. Îi ascundeau dogoarea din obraz.

Vorbi repede, ca să nu lase timp de gândire şi de judecată prietenilor săi pe care îi ştia fără răutate:

— Ce să caut la Braşov, moş baciule? Nimica deosebit. Odraslă de boier bejănar nu-s, cum se tot pripăşesc boierii noştri pe-acolo, de câte ori se iscă o rezmeriţă pe-aicea şi mai ales prin ţara Muntenească; ba pe vremea lui Tudor, ba la 1848… Calfă de negustor, nu-s… M-am luat şi eu cu alţi

drumeţi să colind locuri de-ale noastre. Cum ştiu că n-aveţi să mă pârâţi tatei, pot să vă spun adevărul curat… M-am luat cu nişte comedianţi şi cu nişte cântăreţi…

— Mare drăcie! rosti în chip de mustrare moşul de la prisacă. Pentru un fecior de căminar nu se cădea una ca asta. Bine că te-ai întors…

Feciorul căminarului înţelesese cât e de zadarnic a încerca să lămurească vechilor săi prieteni din codru, că lumea de unde s-a întors nu merită atâta osândă. Între el şi tovarăşii de altădată, între el şi pădure, între izvoare şi lacuri, se punea acum un păienjeniş.

Descoperirea îl mâhni mai mult decât înstrăinarea de casă. Tovarăşii aceştia îi erau mai scumpi sufletului. Dar tot atât de puţin îl înţelegeau şi ei.

Pătru Toader Gânj puse o întrebare care îl rodea de mult:

— Pe acolo, văzut-ai Cumva ţug?

— Nu.

— Atuncea-i bun! aprobă prisăcariul.

— Bun, dar aud că s-apropie. Cică vine din partea nemţilor din sus, dinspre Limbirg cătră Cernăuţi… vorbi chihaia Pătru. Asta am oblicit-o eu de la nişte cărăuşi.

Mihai zâmhi în întuneric. Se simţea mai umblat, mai încercat şi parcă mai puţin copilăros la minte într-o anume privinţă decât bătrânii lui prieteni. Cum se îngrijorau dânşii că se apropie ţugul, ca la vestea de năvală a seminţiilor păgâne sau a nourilor de lăcuste! Simţământul acesta însă nu-l umplea de trufie faţă de oamenii rămaşi în neştiinţă şi singurătăţile lor. Adăuga încă o mâhnire şi parcă o altă vină pe lângă celelalte. Poate îl îndepărtau de dânşii, chiar când se alia lângă dânşii ca acum.

Rosti o făgăduială menită să răscumpere această vremelnică lepădare şi să întărească legământul vechi cu oamenii şi cu locurile:

— Ştiţi că nu mai plec? Rămân aicea, în târgul Botăşănilor.

— Ei, cum? se mirară cu toţii într-un glas.

— Aşa m-am vorbit cu tata…

Îi era greu a mărturisi că aşa a hotărât căminarul şi că el s-a supus cu sila poruncii părinteşti. După şovăiala de-o clipă susţinu cu tărie:

— Aşa m-am vorbit cu tata. Rămân la Botăşăni să mă fac conţopist… Am să-mi câştig singur pânea, ca să nu-i mai stau povară. Intru în slujbă de la toamnă, şi sâmbăta sara mă înfiinţez la dumneata, moş Miroane, ori la dumneata la stână, moş Trofim, ori aici la dumneata, bade Pătrule…

— Poate că socoteala nu-i proastă… încuviinţă unchiaşul de la prisacă. Scăpi de cei nemţi care ţi-au scos sufletu. Scapă şi căminarul de-o cheltuială… Îl văd tot mai întunecat la chip şi răpus de necazuri…

— Da! vorbi Mihai. Asta am văzut-o şi eu…

Dar ochii lui urmăreau altceva pe pânza albastră a nopţii. O pată albă mişcându-se între casă şi şoprul de nuiele.

— Tu eşti, Ileano? întrebă pădurarul.

— Eu… răspunse glasul dezmierdat al fetei.

Mihai ştiu că dezmierdarea glasului era pentru dânsul.

VI.

Copila se ridică, mlădie şi argintoasă, în bătaia lunei.

— De-acu mă duc…

Lui Mihai i se păru că se sfârşeşte lumea. O rugă din ochi, fără cuvinte, punând latul palmei pe lespedea goală şi caldă. Încălzită de trupul ei.

— Bine. Mai stau… Stau până ce-ajunge umbra la noi.

Mihai imploră puterile bune să oprească mersul lunei pe cer. Copila îşi luă locul alături. Atinse cu vârful piciorului ochiul luciu de apă. Cerul cu stele, cununa fagilor, nourul alb s-au turburat în tremurul undei. Apoi toate s-au lămurit din nou ca într-o oglindă care a fost aburită şi îşi limpezeşte lumina.

Piatra el o rostogolise la vale, pe prispa izvorului. Apa clocotea din şipot, se lărgea lenevoasă pe-un pat de nisip. Deasupra se înălţa un tufiş de mintă. O feregă uriaşă îşi curba foile zimţate, ca o iarbă din alt veac al pământului ori

din alte ţinuturi fierbinţi, de la miazăzi, cum se văd în gravurile atlasurilor.

Fluiera în adâncul pădurii o pasăre fără nume. Pe rând. La dreapta, în faţă, la stânga.

Lui Mihai îi treceau o mie de gânduri prin minte. Dar nu afla vorbe pentru ele. Bunăoară acest fluier al păsării, cu viersul din urmă grăbit de mântuială, parcă cerându-şi iertare: „Vedeţi dumneavoastră, nu prea am vreme… Mai am de cântat şi aiurea. Mă duc, că m-aşteaptă! …”

Jucăuş gând. Cu neputinţă însă de rostit în cuvinte greoaie. Şi umbra fagilor care se prelingea grabnic spre picioarele lor, în iarba ninsă de lucirea lunei!

— De ce nu spui nimica? …

Întrebarea copilei a susurat în şoaptă uşoară ca foşnetul frunzelor. Genele au bătut repede deasupra ochilor uimiţi de mari.

„Să spun? Tare-mi eşti dragă! Atâta aş avea de spus!” – gândi el. Fireşte, nu rosti nimic. Ba încă se mai înspăimântă singur de grozăvia cuvintelor care n-au fost rostite.

Ea s-a ridicat iarăşi. Îşi încruntase sprâncenele, necăjită fără pricină. Încruntarea ascundea însă numai un început de râs: „Doamne, că tare-i adormit!” Mihai îi cuprinse mânele. Ce mâni reci! Adineaori dogoreau, acum sunt de gheaţă.

— Nu fugi! Te rog mai stai… Te-ai supărat că tac?

Copila îl privi alintată, cu zâmbet în colţul buzelor. „Ah! că prostu-i! Şi ce frumosu-i, şi-atunci când întreabă prostii, şi-atunci când tace!” Apoi nu mai gândi nimic sau Dumnezeu ştie ce. Pasărea şuieră aproape de tot a mirare şi a pagubă: „Pfiu! Uite-i cum stau! Uite-i cum tac! … Mai mare jalea de aşa îndrăgostiţi!”

Ei au stat şi au tăcut mai departe. Umbra venea către dânşii!

După ce-au tăcut mult, copila şopti într-o tresărire, ca şi cum n-ar îi băgat de seamă:

— Tu, Mihai! … Tu…

S-a speriat de ceea ce-a spus. Noroc că în lumina albă, nu se cunoştea cum i s-a învăpăiat obrazul de ruşine.

El îi strânse mâna, rugând-o încet:

— Mai zi o dată!

— Nu…

— Nu? Mă supăr… S-o ştii.

— Tu… repetă ea sfielnic, cu ochii pe jumătate închişi, cu glas tremurător.

Era un tu singuratec, fără nici o legătură – şi cu toate acestea ce tu!

Acum se rupsese vraja cea rea dintre dânşii. Mihai începu să-i vorbească despre drumurile lui prin locuri străine, despre şcoala din Cernăuţi şi învăţătura cărţilor, despre slujba care îl aştepta la toamnă în târg. Ea punea arar o întrebare, îşi încorda sprincenele subţiri să pătrundă răspunsul, rămânea pe gânduri. La fiecare tu, mureau de ruşine.

Umbra li s-a întins la picioare.

Mihai îşi hotărâse mai demult: „Când are s-ajungă umbra la noi, îi spun”. Murmură deci:

— Tu nu ştii cât te iubesc! Nici nu poţi şti, căci n-ai inimă…

— N-am inimă? Nici tu nu crezi ce spui, Mihai! – gândi ea. Dar nu zise nimic. Stătu neclintită în lumina rece. Umbra începea să i se urce pe picioare. Ca un întuneric care o înghiţea. O apă neagră cuprinzând-o parcă treptat.

Îl cuprindea şi pe dânsul. Mihai n-o luă însă în seamă. Nu făcu nici o legătură şi nici o asemuire; nu căută nici un tâlc ascuns acestor semne, cum îi stătea în fire să afle tainice avertismente în cele mai mărunte întâmplări sau privelişti de toată ziua. Îl stăpânea altceva acum. Urmă, deci, încleştându-i mâna:

— De când te-am văzut… Îţi aduci tu aminte? … De acum doi ani… Veneam pe potecă şi am stat încremenit… Tu încă de atunci ai înţeles. Şi de-atunci, întotdeauna această răceală când eşti singură eu mine! Întotdeauna mă sileşti să vorbesc lucruri pe care nici nu le asculţi. Eşti rea la inimă…

— Te rog lasă-mă să plec. De asta m-ai oprit? întrebă ea desfăcându-şi mâna din strânsoare şi stăpânindu-şi tremurul glasului.

— Şi cu toate acestea, grăi el încet şi dureros, luna înfrumuseţează lumea pentru dragostea noastră! …

Ea se uită în sus. Iar ochii umezi de dulci lacrimi străluceau în lucirea de vrajă a lunei. El îi prinse mijlocul. Acum priveau amândoi, înainte, nemişcaţi, fără să se gândească la nimic. Capetele se alăturaseră tâmplă lângă tâmplă. El îi simţea dezmierdarea gâdilată a genelor la fiecare clipire. Era ceva atât de dureros, atât de fericit în faţa lor, în tot sufletul lor – încât oricine i-ar fi găsit în aceeaşi vreme vrednici de râs şi vrednici de plâns.

În sfârşit au început a râde amândoi. Doi copii râdeau cu lacrimile în ochi. Şi era atât de argintos râsul ei şi gura ei atât de frumoasă!

— Rogu-te! vorbi ea deodată cu o foarte pocăită cuminţenie. Astă-seară ne-am îngăduit o mulţime de lucruri neîngăduite. Îmi pare tare rău că trebuie să… să…

— Ei, să? …

— Ştii dumneata ce vreau să-ţi spun… Dacă ţii să ne mai întâlnim…

El îi isprăvi cuvintele, clătinând din cap;

— Bine… Dacă ţiu să ne mai întâlnim, n-am să-ţi mai strâng mâna. N-am să-ţi mai spun tu, de-acum înainte… Acuns eşti mulţămită?

„Of! – gândi ea cu părere de rău. Prostu-i şi repede se mai prinde la aşa ceva! … La ce i-a folosit oare că a mai umblat prin şcoli şi prin lume? Şi ce bine-i stă când se mâhneşte! Cât mi-e de drag!”

Ea întoarse spatele şi îşi muşcă unghiile. El se uita la apa întunecată de pe care s-a retras omătul lunei. Prost lucru!

Ar fi putut să rămână multă vreme aşa. Umbra trecuse peste dânşii. Erau scufundaţi amândoi într-un adânc negru. Pasărea se depărtase să fluiere aiurea, unde se afla fără îndoială de mult aşteptată. Se auzea un hămăit surd, la casa

pădurarului sau pe alt tărâm. În sfârşit ea, tot ea, şopti cu un pic de mânie prefăcut:

— Mihai!

— Aud…

— Eu am să-ţi spun drept. Ca să nu zici că ţi-am ascuns… Află că nu mi-eşti drag aşa cum vrei tu de fel; dar ştii tu? de fel! …

Era o joacă fără răutate a puiului de femeie. O alintare nevinovată, poate numai o încercare poruncită de-un instinct ascuns, poate numai o pricină de ceartă după care să vină împăcarea aşa cum vine între îndrăgostiţi, cu încleştări de degete şi cu un sărut. De unde învăţase copila din codru această vicleană cale a împăcărilor?

El însă se agăţă de cuvânt cu o lacomă amărăciune:

— Da! Nu mă iubeşti, spune-o, mai spune-o! Te cred, fiindcă tu nu m-ai iubit niciodată… Negri vor trece anii mei… în toate chipurile voi căuta să te uit. Tu ai o inimă de piatră… Nici zâmbiri, nici lacrimi, nici rugăciuni n-o înmoaie… „Lasă-lasă!” – gândi ea şi zâmbi cu un fel de mândrie că poate să fie atât de aspră.

Apoi, adăugă repede:

— Eu ţi-am spus dumitale de atâtea ori. Între noi nu poate să fie decât un prieteşug. Ce-mi ceri mai mult? Ce vrei de la mine? …

— Ce vreau? … întrebă el cu o tristă blândeţe. Ce vreau? Dar nu vezi cum mă chinuieşti?

Ea suspină cu o resemnare pretimpurie:

— Eu te chinuiesc? … Tu te chinuieşti pe tine, Mihai, şi mă chinuieşti şi pe mine. Ce ţi-am făcut? Tu vrei să fiu ca închipuirile tale şi eu sunt numai o fată proastă, trăită în pădure, care nu ştie nimic din tot ce-i pe lume… Crezi tu că eu am apă în vine? … Crezi tu că nu-mi eşti drag? … Acuma pot să-ţi spun… Eu sunt dintr-un neam cu Alexa, ciobanul, cel care a plecat în lume dintr-un amar de dragoste… Era frate cu mama… Aşa-i dragostea în neamul nostru: un

blastăm… Dar eu nu mă pricep cum vrei tu să fiu, nu ştiu ce vrei tu… Să-ţi mai spun… Ce-ai zice tu dacă… dacă…

— Ce?

— Vezi tu… Ţi-am hotărât de la început… Am făgăduiala ta că n-ai să mă săruţi niciodată. Aşa-i?

— Aşa.

— Ca să nu te mai plângi că nu-mi eşti drag, făcu ea cu adâncă mustrare, ca să-ţi dai tu sama cât îmi eşti de drag… Ei bine… În astă seară… astăzi… eu te dezleg astăzi de legământ…

Îşi simţi mijlocul încins de braţul fierbinte. Închise ochii. Lăsă capul pe umărul lui şi era aproape să moară. „Îmi eşti drag. N-ai ştiut, tu n-ai să ştii niciodată cât îmi eşti de drag…”

Glasul era dulce, slab, plin de lacrimi, sfinţit de cel dintâi sărut.

Se scutură neaşteptat, sărind în picioare:

— Mă duc! Şi tu, să ştii că eşti un urât!

— Las’ să fiu! Dar nu pleca…

— Trebuie să mă duc. Mi-e frig. Înţelegi, tu? Aşa-i că n-ai să uiţi niciodată sara asta? întrebă ea încet, aşa de încet şi totuşi aşa de clar.

— Niciodată!

— Nici atunci când eu n-am să mai fiu pe lume?

— Ce vorbă! râse sănătos Mihai.

Ea n-a râs. A tremurat. O străbătuse un fior. Poate fiindcă se simţea roua şi fiindcă noaptea a fost deodată atât de umedă şi de rece.

— De data asta chiar am şi plecat!

— Merg cu tine.

— Nu! Tu rămâi. Mi-ai făgăduit că m-asculţi.

El nu făgăduise, dar s-a supus.

A rămas pe piatra rostogolită lângă izvor. A urmărit-o cu ochii, fantasmă subţire şi albă printre crengile înnoptate, până ce nu s-a mai zărit. Pe urmă, cu bărbia în pumni, a stat

deasupra ochiului de apă. Sclipea o ţintă de lumină. Luceafărul cerului răsturnat în oglinda umbrită.

Cu o creangă de mintă a clătinat unda cum o turburase ea, mai înainte. Luceafărul se sfărma în ţăndări, se îneca, dar se ivea iarăşi clar şi întreg, spic de raze reci pe faţa prelucie.

VII.

Iarna a trecut cu vremuri slabe.

De la sfântul Neculai până la Crăciun, amestec de moină şi de îngheţuri subţiri; de la Bobotează înainte, trei săptămâni de ger uscat, cu fulguire săracă, obrintind sămănăturile de toamnă. Abia pe la începutul lui Faur, prea târziu, s-a răzbunat cerul cu omături de nădejde, până la straşină.

Stăpânii de moşii şi posesorii din ţinutul Botăşănilor băteau drumul la târg, afundându-şi mutrele îngrijorate în gulerul şubelor şi în cuşmele trase peste urechi. Coborau din sănii să roadă pragul zarafilor, căpătau oarecare viaţă când îşi simţeau din nou pungile grele; dar o dată cu noaptea uitau chibzuitele plănuiri şi socoteli pentru muncile primăverii, uşurându-se de galbeni la masa de cărţi.

În câşlegi n-au lipsit nici unele baluri măscuite, unde petrecaniile şi danţul s-au încheiat cu mai puţină pagubă ca sindrofia de pomină de la curtea dumisale stolnicului Costache Bobeica, întâmplare veche de zece-doisprezece ani, când fraţii Holbăneşti s-au încăierat cu fraţii Vasilieşti, au spart policandrele şi au risipit vesela soţietate. Atunci răfuiala între cele două tabere a făcut coadă mai lungă. S-a amânat până în primăvară, a izbucnit în uliţă cu bătaie de biciuşcă în văzul prostimii, pentru care ocară vinovaţii au fost trimişi de mădularii sfatului domnesc în surghiun sub cuvenită pază, la mânăstirile Vorona şi Neamţu. Acum, după zece ani, năravurile feciorilor de spătari şi de comişi se mai îmblânziseră, spre cinstirea straielor apusene. Pământenii de spiţă aleasă cu hrisoave de boieri divăniţi şi cu deosebire mai tinerele lor mlădiţe îşi stăpâneau pornirile de harţă ori

le descărcau într-un chip mult mai civilizat, în dueluri, cu foc de pistol!

Asemenea sângeroase deznodăminte au fost puţine în acea iarnă. Mai multe au fost arenzile şi ipotecile moşiilor, pierdute la stos într-o singură noapte.

Afară, la scările caselor cu ferestrele luminate după perdele, aşteptau săniile cu telegarii dormind din picioare sub poclade groase.

Scârţâia o uşă.

Pleca un păgubaş mahmur.

Vizitiul, trezit din somn, dădea bici şi sudalmă cailor.

Zurgălăii umpleau o clipă uliţa cu sprintene împroşcări de sunete. Pe urmă, asupra târgului scufundat în noaptea albă de iarnă, se lăţea iarăşi tăcerea neclintită.

Măhălălile gospodarilor nevoiaşi, cu sălaşuri de vălătuci şi cu livezi ninse, trăiau departe de aceste desfătări ale protipendadei purcesă pe calea surpării.

Oamenii îşi deschideau cu lopeţile pârtie până la inima târgului, la dughenile de pe Uliţa veche, la medeanul cu lemne şi la târgul făinei. Se împrăştiau ziua la slujbele lor mărunte, se aciuiau sara în bârlog înainte de aprinsul luminilor, ca să economisească feştilia de său şi oloiul opaiţului. Vremurile se vesteau aprige. Dăjdiile creşteau şi târgul sărăcea, urmând soarta tuturor aşezărilor moldovene după Unire. Numai ocaua lui vodă Cuza se păstra cinstită măsură, întru mângâierea norodului care ştia să pună în deopotrivă şi cuvenită preţuire vinul armaş de Cotnari şi rachiul velniţelor de la Dumbrăveni, Drăcşani şi Maxut. Aceste alinări însă aşteptau prilejuri rare; dincolo de sfintele prăznuiri ale sărbătorilor, doar vreo cununie ori vreun botez într-o lume împotmolită în traiul fără zarişte.

Într-o asemenea hune mărginaşă a târgului, îşi aflase găzduire Mihai Eminovici, feciorul căminarului Gheorghieş din Ipoteşti, numit scriitor la comitetul permanent al consiliului judeţean de Botăşăni.

Încăperea era strâmtă şi lungă, întunecoasă, humuită pe jos şi cu grinzile sfredelite de cari. O masă de scândură albă, un scaun fără spetează, poliţa pentru hârţoage, un crivat învelit cu macat de lână, din zestrea coanei Catinca, văduvă scăpătată de sulger. Cofa cu apă de după uşă şi-o primenea singur; singur îşi căra braţul de lemne ca să-nfunde soba călugărească. Dar Mihai se afla stăpân pe intrare şi pe ieşire, stăpân pe timpul liber de la slujbă – şi mai ales mulţămit că-şi câştiga pânea cu îndestulare, lipsindu-se de ajutorul asprului său părinte.

Preşedintele tribunalului, aga Manolache a Popei, Vasilievici după numele cel nou, îi primise cu bună-inimă cererea din toamnă.

Câtăva vreme s-a aflat astfel tovarăş de masă şi de călămară cu un mai vechi meşter jălbar, Grigore Lazu, stihuitor cu saltarul plin de poezii şi de tălmăciri, unele mai mălăieţe decât altele. Vecinătatea nu l-a prea încălzit, din pricini greu să şi le lămurească. Nu-i plăcea râsul înăcrit al tovarăşului cu plete buhoase, lipsa de evlavie faţă de părinţii scripturilor române, încântarea cu care îşi citea stihurile şchioape, dar după a sa credinţă fără de pereche în veac. Întâia oară lua apropiere cu un soi omenesc încă necunoscut; trufaş şi pizmăreţ, scump la măsurătoarea altora şi nemărginit de darnic cu sine. Într-un fel de presimţire a înţeles că e cuminte să se ferească de aste jivine vătămătoare. Bucuros şi-a lăsat deci vecinul de masă la condicile, la călămara şi la săltarul său de poezii, strămutându-se în slujba mai tihnită a prefecturii.

Acolo, aşternea frumoasă şi măruntă slovă în hârtiile treburilor obşteşti, îşi îndeplinea datoria la ceas cu o cuminţenie bătrânicioasă, începuse să prindă carne, îşi pieptăna părul şi îşi peria straiele curate, plătite din agonisala lui. Iarna a târât-o într-un fel de toropire. Purta cu dânsul trei zile o carte fără s-o deschidă. Acasă, la lumina fumegoasă a feştilei, o deschidea ca să-i cadă pe piept după întâia filă de citanie.

Îl înveselise Tandalida lui Ion Heliade-Rădulescu şi putea spune pe de rost anume părţi mai hazlii între toate. Dar se stinsese ori numai adormise ceva în el.

Chiar drumurile făgăduite celor de-acasă, cale de-un ceas, un ceas-jumătate, nu-l mai ademeneau în fiecare sâmbătă sara cum îşi hotărâse din toamnă. Îl aştepta Harieta în patul de bolnavă; îl aşteptau alţi ochi, altfel dragi, în căsulia troienită din poiana de la Baisa. După hărnicia dovedită la masa de pisăr isprăvnicesc, îl cuprindea însă moleşala la sfârşitul săptămânii.

„Nu-mi prieşte iarna. Îs făcut s-o trec prin somn ca ursul în vizunie!” – îşi spunea în chip de dezvinovăţire, când amâna plecarea de la o sâmbătă la cealaltă.

Căminarul lua aminte la aceste schimbări cu deosebită uşurare.

Băiatul se liniştea. Îşi găsea un rost.

Ca să răscumpere asupririle de altădată, părintele venea la târg cu vorbe bune de iertare; iar în paiele săniei, cu legăturile de carne afumată şi gavanoasele de dulceţuri aşezate de mâna grijulie a căminăresei. Poate că o dată întors pe calea cea dreaptă, hoinarul avea să-şi ducă mai departe învăţătura şi examenele de privatist. Gheorghe Eminovici începea să creadă în minuni. Îşi săruta copilul pe frunte – altă minune! – şi pornea spre harhătul de pe Uliţa mare, la zarafii şi armenii lui, să înjghebe dobânzi pentru soroacele amânate şi parale pentru celelalte odrasle de la şcoli.

Secretarul isprăvniciei, fiu al lui Israil proaspăt venit la credinţa creştină, se oprea cu plăcere lângă masa începătorului. Îl copleşea cu laude şi sfaturi. Îi arăta scările înalte pe care urma să le urce, treaptă cu treaptă, în cinul adăpostit al slujbei de canţelarie, dacă va pune şi pe viitor aceeaşi sârguinţă. Aici nu te bate nici vântul, nici ploaia. Nu te ameninţă stricare de preţuri şi nu te păgubesc meşterii răi platnici. Îţi vezi cuminte de treabă şi te-aşteaptă neştirbită simbrie la sfârşitul lunii. Scutura cenuşa de pe

coala scrisă de începător, o purta între degete până la fereastră ca să admire la lumină măiestrele parafe; o punea pe urmă sub nasul celorlalţi conţopişti nevrednici şi trândavi, ca să le fie pildă şi mustrare.

Mihai Eminovici zâmbea adormit, totuşi cu o deşertăciune străină de el, pe care n-ar fi ştiut să-i spună de unde vine.

Netezindu-şi bărbiţa răsucită ca sfârcul din coada răţoiului, secretarul îl privea părinteşte, glăsuind cu întorsături încă nu deplin plivite de judecăţile tagmei neguţătoreşti de pe Uliţa veche şi de pe Uliţa mare, de unde i se trăgea obârşia:

— Ai s-ajungi departe, Eminovici! Ai mână uşoară…

— Mână uşoară se cere şi bărbierilor. Încă mai am vreme s-ajung bărbier de clasa întâia.

— Cum poţi vorbi asemenea prostii?

— Glumesc.

— Nici în şagă să nu spui. Mai bine ascultă… Îmi miroase mie că are să se facă loc bun peste câteva luni. Vezi cum te porţi, ca să meriţi locul cel bun… Eu pun un cuvânt, pune şi căminarul cuvânt, şi iaca începem să creştem! …

Protectorul aştepta un cuvânt de recunoştinţă. Mihai îngăimă, cu gândul în altă parte:

— Poate că nu-i bine să cresc prea repede. Au să-mi rămână straiele strâmte şi-i păcat! De-abia le-am plătit lui Mendăl, croitorul.

— Ai-ai! Ce copil îndărătnic mai eşti, cum n-am mai văzut de zilele mele! îl ameninţă secretarul isprăvniciei cu degetul ridicat. Acu îi dau dreptate căminarului când se plânge c-o pus brânză bună în burduf de câne. Ce folos de muncă şi de mână uşoară, dacă nu te gândeşti la ziua de mâne? N-ai ambâţ? … Ce te costă să te gândeşti?

— Am să mă gândesc… făgădui Mihai.

Şi a rămas să se gândească în odăiţa cu miros de mucegai, împresurat de rafturile dosarelor colbăite. Pana de fier scârţâia o vreme mărunt pe coala albă, se oprea la mijlocul unui şir… Mihai Eminovici se pomenea privind afară, pe

fereastra strâmtă şi zoioasă, unde se vedea dincolo o iarnă murdară, o uliţă murdară, un cer murdar.

Ştia că toate se arată aşa numai din pricina geamului împâclit. Ar fi destul să se ridice şi să-i limpezească lumina, frecând sticla cu un pumn de omăt. Dar osteneala îi părea prea mare şi zădarnică. Petecul întrezărit de cer vânăt şi de iarnă vânătă făceau trup cu izul muced al canţelariei isprăvniceşti, cu scrisul din condici, cu traiul lui zilnic peste care a nins cenuşă. Acum intrase şi dânsul într-o hrubă subpământeană, ca acea cârtiţă oarbă din poiana cu otavă care scurma fără istov în noaptea ei veşnică, înălţând nenumărate muşuroaie de ţărână neagră, urâte şi nefolositoare. Întru ce sfârşit? Oare cârtiţa ar şti să răspundă?

Mihai muie pana de fier în călimara cu cerneală violetă, potrivi foaia înainte. Ronţăitul scrisului îşi luă firul iarăşi şi iarăşi.

Când a ieşit în uliţă după un ceas, asupra târgului se lăsase pe nevestite o ceaţă vâscoasă grăbind noaptea.

Zăplazurile, casele, copacii, îşi pierduseră făptura de-aievea. Răsăreau răstite şi spăimoase arătări în negura turbure; se risipeau lunecoase năluci. Trecătorii bâjbâiau drumul, se poticneau, se pomeneau unul în faţa altuia cu mânele întinse ca sperietoarele de ciori. Râdeau ori suduiau cu glas gros, îndată astupat de vătuiala văzduhului. Sunară zurgălăi de sanie. Surugiul răcnea pedeştrilor nevăzuţi: „Păzea! Feri, mă, din cale!” Sania crescu nemăsurat şi se mistui într-o clipită, asemeni vedeniilor din vis. Tremură gălbuie feştila unui fânar. Hămăi scurt un câne la o poartă trântită în încuietoare.

Pe urmă, uliţa amuţi şi se deşertă, pustie…

Mihai se simţi deodată înfricoşător de singur şi de părăsit, el care căuta singurătatea şi atâtea nopţi dormise în pădure c-o pală de fân aşternut şi cu alta pernă, sub cap. Îşi închipui într-acel ceas toţi oamenii târgului, de la simandicoasele feţe boiereşti născute în huzur până la

oropsiţii sălaşurilor de vălătuci lipite cu lut şi cu balegă; toţi adunaţi la căldură, desmorţindu-se la gura sobei, sorbind băuturi fierbinţi şi întinzându-se la taifas ca să uite mişălia vremii de-afară. Pe dânsul îl aştepta o chilie cu vatra răcită şi o gazdă ursuză şi surdă.

Împinse cu umărul poarta înţepenită. Tropăi în pridvor şi scutură omătul încălţărilor. Dibui clampa. În nări îl izbi duhoarea rece şi umedă, stătută. Bătu în uşa coanei Catinca să capete jăratec pentru foc şi flacără pentru lumânare.

Bătrâna se ghemuise în caţaveica năpârlită pe-un scăunel scund, în faţa cuptoraşului unde mocneau câţiva tăciuni sub spuză.

— Sărut mâna, coană Catincă! …

— Ha? tresări surda, speriată.

— Bună sara!

— Aha! … Tu eşti Mihai? … Slavă Domnului, că numai tu ai fost… Aţipisem, mamă dragă, şi se făcea c-o intrat sulgeru Ioniţă, boncăluind şi tunând, cum făcea el în viaţă când venea tehui, arde-l-ar focul gheenei până la judecata din urmă…

Aceasta era întâmpinarea dintotdeauna.

Sulgerul Ioniţă mâncase şi mai ales băuse zestrea văduvei, o snopise în bătăi şi îşi făcuse vacul prin aşternuturi străine. Dădea pe-acasă numai când mântuia banii de cheltuială şi avea nevoie de hodină. Trântea şi spărgea, îşi muştruluia nevasta din senin, răcorit se lungea în pat să doarmă cu faţa la perete, neîntors, o zi şi-o noapte. Nevasta şi slugile călcau în vârful degetelor; îi scuturau straiele şi îi pregăteau schimburile; îl aşteptau cu borşul de potroace la foc. Sulgerul se deştepta zbârlit şi cu ochii umflaţi de somn, căsca şi se întindea. Pe urmă, după ce-şi spăla faţa şi îşi punea pântecele la cale, prindea să răscolească saltarele, pernele şi lâna saltelelor, căuta pe sub icoane şi în oalele cu cenuşă, culegea arginţii şi galbenii dosiţi de „ciuma găinilor”; iar când nu le afla ascunzătoarea, îi storcea cu asuprire.

Îndestulat pe-o săptămână-două, pleca apoi în lumea lui.

„Ciuma găinilor” rămânea să bocească şi să-şi oblojească vânătăile, blestemându-l în auzul slugilor.

Din aceste pătimiri, coana Catinca păstrase o spaimă neogoită în ciolane şi după moartea sulgerului Ioniţă. De douăzeci de ani, cum închidea ochii îl visa întorcându-se cu năprasnă s-o supună la casne. Tresărea răcnind – „ha?” – şi, dezmeticită, binecuvânta cerul că a fost numai amăgeală de vis. Pe urmă cădea în amuţire ursuză, gogind cu pliscul ascuţit în vulpea caţaveicii.

Mihai ştia că nu mai scoate un cuvânt de la dânsa.

Tot ce-avea de spus, deşerta după cel dintâi strigăt buimac. Poate că pirotind chema în amintire cealaltă viaţă a ei, din tinereţea de fată, cu forfotă de robi în casa boierească de pe uliţa Vrăbienilor, încăpută pe mâni străine. Poate că sleită la cuget, nu mai gândea şi nu mai aştepta nimic. Priveghea cenuşa din vatră ca o stafie a unui neam stâns, sub ochii nepăsători ai portretelor cărate în asemenea ticălos adăpost al decăderii şi înşiruite pe păreţi: buni şi străbuni, mari vornici şi spătari, hatmani şi postelnici măreţi şi bărboşi, cu giubelele de sobol şi işlicele burduhoase cât bostanii turceşti.

Tânărul chiriaş îşi văzu de treburi ca şi cum nu se afla vietate omenească în încăpere. Se înălţă până la candelă să aprindă lumânarea. Flacăra tremura slabă pâlpâire asupra chipurilor încremenite de pe zid. Trase câţiva tăciuni pe-o bu-cată de tablă. Bătrâna nu se clinti; nu scoase pliscul osos din vulpea roşcată.

— Noapte bunĂ. Coană Catincă!

— Ha?

— Noapte bună! Nu-l mai visa pe sulgerul Ioniţă că nu se mai întoarce…

— N-aud. Ce spui?

— Pe sulgerul Ioniţă, nu-l mai visa! … N-are de ce veni în astă-noapte. Se simte bine acolo unde se află, la căldura iadului cu cazanele de smoală în clocot pe asemenea vreme.

— Aha! Te duci la culcare? Noapte bună şi nu uita să pui drugul la tindă! …

Cu tabla de cărbuni într-o mână şi lumânarea aprinsă în cealaltă, Mihai împinse uşa în clanţă cu piciorul, lăsându-şi gazda să moţăiască la vatră cu vedeniile şi tresăririle ei de spaimă.

În chilie îşi aţâţa focul cu o îndemânare demult învăţată de la oamenii câmpurilor şi de la popasurile drumurilor. Îşi dezmorţi degetele pătrunse de frigul umed. Apoi strămută masa la gura sobei şi desfundă saltarul de hârtii.

Se adunaseră destule, caiete subţiri şi file de condici, împlinite cu scris mărunt, împestriţate de ştersături şi îndrep-tări. Unele de la Cernăuţi, din primăvară, după freamătul stârnit de reprezentaţiile trupei Fani Tardini în tagma gimnaziştilor şi privatiştilor; altele din timpul pribegiei de peste vară; câteva din cele dintâi luni ale aşezării aici, înainte de a cădea în iernatica lui lâncezeală. Îşi petrecu ochii pe tăinuitele încercări, prefirând foaie cu foaie, oprindu-se la un stih legat de-o amintire. O clipă, numai una, îl împinse îndemnul să apuce condeiul şi să adauge un cuvânt nou, să însemne o îndreptare. Greutate de plumb îi apăsa însă mâna. La ce bune toate acestea? Pe el îl aşteptau înălţările din cinul scriitorilor de canţelarie, aşa cum i le dorea şi i le pregătea secretarul cu bărbiţa roşcată: „Ai s-ajungi departe, Eminovici! Crede-mă ce-ţi spun… Ai mână uşoară!” Îşi privi mâna uşoară, cu pete de cerneală violetă pe degete… Răsuci palma de unde părea că s-au şters semnele şi încâlcitele linii care-au înfricoşat-o cândva pe baba Chiva Lefteroaia, ţiganca din bordeiul Ipoteştilor, fiindcă semănau cu cele din palma lui Hăsănel al ei. Pe urmă potrivi mucul feştilei şi rămase cu bărbia sprijinită într-un cot, în singurătate, la masa de scânduri albe. Pleoapele îi căzeau lenevoase. Ceaţa de-afară se prelingea până la el prin zid, prin şindrila putredă a acoperişului, îl năclăia lipicioasă, îl potopea într-o sfârşeală

ciudată. Flacăra lumânării se împuţina fumegândă. Focul îşi trăgea sufletul fără pâlpâire vie, în lemne necojite şi verzi.

În tăcerea aşezată să îngroape casa şi târgul şi lumea, străbătea numai tusa bătrânei din cealaltă odaie şi strigătul ei spăriet de aceeaşi arătare: „Ha? Cine-i acolo?”

VIII.

La isprăvnicie, Mihai Eminovici împărţea cămăruia cu un năpăstuit tovarăş.

Un moşnegel vechi, de pe vremea slovei chirilice, care cu greu se dăduse pe brazdă la litera nouă şi o mai tărca încă pealocuri cu prea întortocheate ceardacuri şi scări. Din aceste pricini, Leonte Hudici nu-şi cunoştea drept să mai râvnească la o ridicare în grad. Era umil faţă de mai marii stăpânirii şi se silea să dovedească neprihănit prieteşug faţă de mai tinerii cinovnici, trecători pe la masa de scris, întru strălucitele slujbe pregătite lor pe viitorime.

Altfel, soarta şi-o primea cu desăvârşită împăcare. Mărunt la stat, slab, cu obrazul creţ ca un zbârciog, cu scama bărbii albă-verzuie ca puful mucegaiului, cu straie roşcate de şiac călugăresc şi cu botforii dintr-o vacă; el era gazda glumelor şi a păcălelilor născocite de cei mărunţi; tot el gazda învinuirilor şi ocărilor descărcate în spinarea sa de către cei care ţineau în mână cuţitul şi pânea. Răutăţile nedrepte nu-l amărau. Lunecau pe deasupra ca ploaia pe sticlă.

Moşuleţul se ivea cel dintâi la datorie; îşi băga vărguţa de sânger lustruit într-o tureatcă de ciubotă şi scotea condeiul învălit în hârtie şi cutioara de tabac din cealaltă tureatcă. Trăgea pe nări un tain zdravăn de pulbere neagră, strănuta cu lacrimi în ochi, deplin dezmorţit pentru lucru.

Apoi cu o mare nădejde în zodia sa pe acea zi mai milostivă, răsucea de câteva ori pana de fier în vânt deasupra coalei, până ce aşternea din zbor o rotocoală de literă. Din rotocoală cracul peniţei împroşca o puzderie de stropi şi pistrui. Cu grabă răsturna nisiperniţa să dreagă măcar în parte batjocura şi găsea că mai mare i-a fost spaima decât stricăciunea isprăvii, se înveselea singur de

atâta neîndemânare fără de leac. Căci firea îl mâna să se înveselească de toate întâmplările care la alţii aflau numai nepăsare ori obidă. Dacă se nimerea ger cumplit, Leonte Hudici îşi freca mâinile ca după o afacere cu bun câştig, minunându-se: „Straşnic ger, băieţii moşului! Aşa iarnă mai înţeleg şi eu!”…

Straşnic era gerul, straşnică ploaia, straşnică seceta şi straşnice petele de cerneală. Straşnic om secretarul isprăvniciei, măcar că-i privea cerdacurile slavoneşti cu scârbă; straşnic scrisul lui Mihai Eminovici, măcar că îi era pus de trei ori pe zi sub ochi, cu gând de dojană şi de umilire, ca să-i măsoare nevrednicia.

După o spolocanie cumplită, unde se întâmpla să fie vorba despre moşnegării şi rable care mănâncă pânea stăpânirii de pomană, Leonte Hudici îşi înfunda nasul cu tabac, strănuta de se dezghioca varul de pe pereţi, pe urmă nu-şi putea stăpâni admiraţia:

— Da fie, că straşnic mai răcnea şi mai suduia căpitanul nostru de poştă! Aţi auzit? … Eu drept să vă spun, ascultam şi mă minunam! De unde le mai scoate, oameni buni?

Mihai îl îndrăgise pentru această neturburată fire, pentru că asupra lui se adunau toate vrăjmaşele urgisiri şi pentru oarecare daruri de povestaş, atunci când Leonte Hudici se deschidea la vorbă să istorisească peripeţii văzute şi auzite din timpurile lui Ioniţă şi Mihalache Sturză, ale lui Grigore Ghica vodă, a mai apropiatelor căimăcămii.

În dimineaţa aceea de sfârşitul lui februarie, l-a întâmpinat pe Mihai Eminovici cu condeiul după ureche, frecându-şi palmele:

— Ai văzut, asară? Straşnică pâclă! Să-ţi scoţi ochii pe drum, nu alta! … Pe mine cât pe ce să mă calce sania vornicului Ilie Gherghel… Are-un vizitiu beţiv şi-ntr-o doagă. Straşnic beţiv! … Încă n-am pomenit unu ca dânsu! … O clipală a fost să nu m-agiungă cu oiştea-n chipeţ… Da’ fie, că straşnică pâclă!

— Şi ce-ai găsit în asta să te bucure, moş Hudici? întrebă moale, Mihai.

— Ce-am găsit? se miră foarte Leonte Hudici, scărpinându-şi puful mucegăit din creştet cu coada condeiului. Cum adică? …

După o scurtă chibzuială, află pricina întemeiată de bucurie:

— Cum ce-am găsit? De-acum se moaie vremea. Fulguiala de azi dimineaţă a fost aşa, ca o floare la ureche. Mai avem o ţâră şi dăm în zilele babei. S-or mai zborşi şi ele cât s-or mai zborşi, cum li-i năravul. Pe urmă scăpăm în primăvară şi lepăd scurteica… N-ajunge atâta, ca să ne bucure şi să ne veselească? … Am mai trecut o iarnă la spate…

Mihai Eminovici luă cunoştinţă de aceste vestiri ale calendarului, fără nici o însufleţire.

Deschise o condică şi se afundă în pomelnicul hârtiilor care aşteptau dezlegări de la căpetenia districtului. Le trecu în izvod număr cu număr, le orândui după pricini şi porni cu teancul spre altă încăpere, a secretarului. Leonte Hudici clătina din cap de unul singur, minunat ca întotdeauna de straşnica isteţime a băietanului care în câteva luni deprinsese toate rosturile slujbei. Grijuliu cu odrasla căminarului din Ipoteşti (straşnic om!), scoase dintr-o ocniţă un ibric de aramă, o ceaşcă şi întreg tacâmul de cafea; răscoli cărbunii din sobă şi se cinchi să-i pregătească o gingirlie cum nu s-a mai pomenit.

„Straşnică plăcere are să-i facă! – gândi el, bucurându-se dinainte de bucuria altuia. Întâi se codeşte… Spune că nici nu vrea să mai guste; că-i băiet prea sărăcuţ pentru asemenea tabieturi boiereşti. Pe urmă s-apleacă deasupra ceştii s-adulmece aburii. Atuncea-i gata! Primeşte. N-are încotro. Primeşte, cum are să facă şi acuma, sorbind cu straşnică poftă fiecare înghiţitură…”

Mihai Eminovici întârzia mai mult ca de obicei cu hârtia.

Când a intrat, moş Leonte Hudici vorbea înfocat unui străin întors cu spatele spre uşă. Şi vorbea despre el:

— Mihai? Ce să-ţi spună o rablă şi un neştiutor ca mine despre cum se poartă şi cât îi de preţăluit aicea? Să-ţi spună matale nacealnicul cănţelariei. Straşnică mână! În patru cinci ani, iote aşa îi dă el pe toţi la o parte, ca să le treacă înainte! …

Cu băţul condeiului, moşul arăta pe masă în ce chip aveau să cadă toţi mai marii şi mai mărunţii de astăzi, măturaţi în dreapta şi-n stânga, ca să deschidă calea începătorului.

Mihai se uita cu nemulţămire la străinul înalt şi cu părul lucios, rotunjit la ceafă. Nu-i era pe plac să-l audă pe unchiaş vorbind despre dânsul, chiar cu asemenea cuvinte de laudă deocheată, oricărui venit din toată lumea.

Necunoscutul acesta, chiar aşa văzut de la spate, venea în orice caz dintr-o lume aleasă, după postavul şi croiul paltonului, după pălăria neagră din mână.

Neplăcerea era cu atât mai mare.

Roşu la faţă şi cu broboane de năduşală pe fruntea înaltă, Mihai Eminovici făcu un pas înapoi. Plănuia să treacă pragul până ce nu prind de veste cei doi vorbitori, să-şi caute de lucru pe-aiurea şi să aştepte plecarea străinului. Şi o dată cu acest plan, făgădui în gând moşuleţului o răfuială straş-nică, pentru a-l tămădui de patima laudelor pe care nu i le cerea nimeni şi nu-şi găseau nici un rost să fie împărtăşite oricărui musafir rătăcit prin sălile isprăvniciei.

Dar Leonte Hudici îl zărise.

Micşoră ochii albaştri-splăciţi într-un râs de nemărginită fericire. Îşi înfipse condeiul după ureche şi izbucni, plescăindu-şi palmele:

— De-altminteri, iacătă-l-îi de faţă! Vorbeşti de lup şi lupu-i la uşă! Să-l văd ce ochi are să facă… Straşnic vreau s-o mai văd eu şi pe-asta!

Străinul se întoarse.

Mihai rosti într-o tresăltare de bucurie:

— Şerban!

Apoi îndată, păru că nu-şi iartă această lipsă de stăpânire.

Întinse o mână rece, fără vlagă, moartă:

— Bună dimineaţa, Şerban.

Studentul de la Erlangen îşi birui la rândul său pornirea.

Lepădase pălăria pe masă ca să aibă mâinile slobode, gata pentru o frăţească îmbrăţişare. Îşi muşcă buza şi răspunse cu un glas tot aşa de rece:

— Bine te-am găsit, Mihai.

Bătrânul Leonte Hudici căută cu mâhnită nedumerire la cei doi fraţi. De unde se rezemase pe speteaza scaunului, frecându-şi palmele şi aşteptând bucuroasă şi straşnică privelişte, chemă condeiul într-ajutor să capete dezlegarea pidosnicei întâlniri, între doi feciori de acelaşi sânge care nu s-au văzut de doi ani.

Se scărpină cu băţul condeiului după ureche. Se scărpină în creştet. O dezlegare parcă-i venea.

Oamenii n-au nevoie de martori la astfel de întâlniri.

Tiptil se trase spre săliţa de-afară să-i lase singuri.

Mihai stătea cu mânele spânzurate de-a lungul trupului. Şerban îşi culese pălăria de pe masă. Din cealaltă odaie se auzeau glasuri şi râsete. Cineva deschise pe jumătate uşa şi o lipi repede la loc. Râsetele se întărâtară mai cu temei.

— Aş vrea să plecăm de-aici, Mihai! spuse Şerban. Ţin să-ţi vorbesc…

Mihai îndreptă ochii spre masa şi condicile sale. Cu un zâmbet, care nu era nici amar, nici îndârjit; cu un zâmbet şters şi mort răspunse:

— Slujba nu-mi dă voie să vin şi să plec când poftesc… Aici mă aflu la porunca altora!

Fratele mai mare se plimbă câţiva paşi, păstrând pălăria în mânele împreunate la spate.

Pe fereastra înceţoşată de colb, privi zarva din ograda isprăvniciei într-o zi de târg ca aceasta: dorobanţi intrând şi ieşind pe poartă, gospodari de sat aşteptând sprijiniţi în toiege, călugări cu traiste la şold, săniile boiereşti năpustindu-se să dărâme împrejmuirea şi oprindu-se totuşi fără greş, la depărtare de-o palmă, în faţa pridvorului cu

stâlpi văruiţi de la uşa cea mare. Soarele sclipea în omătul primenit de uşoara fulguire din zori.

Dar aici nu pătrundea nici lumina, nici sclipetul voios.

Şerban se întoarse cu o mlădiere înduioşată în glas:

— Mihai… Îmi pare că nu înţelegi ce m-a adus la tine, a treia zi după ce-am ajuns în ţară?

— De trei zile ai venit? întrebă Mihai ca să spună ceva, fără mirare şi fără curiozitate.

— Da! Acum cinci zile eram la Cernăuţi… Alaltăieri am sosit acasă. Am aflat că eşti aici. Am aflat multe… Pe unele le ştiu, pe altele le bănuiesc. Şi n-am avut răbdare până duminecă, atunci când îmi spunea tata că are să trimită sania după tine… Am venit să te văd şi să-ţi vorbesc. Pentru binele tău…

— Nu aştept nici un bine de la nimeni. Îmi câştig singur pânea.

Şerban zâmbi cu îngăduinţă:

— Ştiu. Cunosc. Dar locul tău nu este aici…

— S-a plâns cineva de mine?

— Nu-i vorba de asta! După cele ce-am auzit de la tata, după cele ce-am auzit de la bătrânul de adineaori, cred dimpotrivă că nimeni nu are a se plânge de tine. Eşti un conţopist model! … Însă, tocmai din această pricină, socot că locul tău nu e aici.

Mihai îşi cerceta fratele înclinând capul pe-un umăr. Se schimbase mult Şerban în doi ani. Îl schimbase fără îndoială mustaţa împlinită şi barba cu firul subţire, portul dintr-o lume mai apropiată apusului. Dar altceva încă, nou şi îmblânzit, îi schimbase glasul, privirea ochilor, fruntea înaltă, despărţită de cărarea la mijloc. Copistul măsură deosebirea dintre dânşii cu o strângere de inimă.

Îşi ascunse degetele pătate de cerneală şi se uită cu silnică nepăsare la geamul plumburiu.

— Acuma nădăjduiesc că ai priceput pentru ce ţin neapărat să-ţi vorbesc… legă firul Şerban. Te rog să mergi cu mine.

Mihai strânse din umeri, consimţind de mântuială:

— Cum doreşti tu, Şerbane! La ceasul unu vii să mă cauţi aici ori vin eu să te găsesc în târg…

— Ei, drăcia-dracului! se burzului fratele mai mare în glumă, apucându-l cu amândouă mânele de umeri şi zguduindu-l. Ce însemnează aceasta, Mihai? Deşteaptă-te! Altădată nu te ţineau în strună nici trei zăbale şi acum ai adormit în ham? …

Mihai se lăsă zgâlţinat ca o momâie umplută cu lină. Când Şerban îi dădu drumul, se rezemă de masă şi îşi potrivi cu o mişcare lâncedă de mână şuviţele de păr răscolite pe frunte.

Fratele nu-l slăbi. Urmă cu aceeaşi asprime pe jumătate şăgalnică, pe jumătate adevărată:

— Neamul nevoii, cum ar mugi tata! La toate mă aşteptam în afară de asta, Mihai… Nu mă sili să-mi pară rău de tot ce-am gândit şi-am pregătit eu pentru tine. Domnule conţopist, fiindcă ţii atât de mult să nu-ţi pierzi faima de slujbaş model, lasă-mă să mă duc eu la cei mari şi să-ţi capăt învoire. Nu piere isprăvnicia şi nu stau pe loc treburile ţării, dacă domnul pisăr Mihai Eminovici are să lipsească trei ceasuri de la datorie…

Şerban se îndreptă cu hotărâre spre uşa de unde răbufneau glasuri şi râsete:

— Şerban! îl strigă Mihai din urmă. Şerban te rog…

Fratele cel mare nu auzi ori găsi cu cale să pară că n-a auzit. Glasurile de dincolo se potoliră curmate deodată. Mihai a căzut pe scaun, cu fruntea în palme.

Ştie ce se întâmplă acum în cealaltă încăpere. Tovarăşii de conţopistărie se întrec care de care să dea lămuriri, îşi trag coate şi îşi fac cu ochiul. Toţi se îmbulzesc să-l conducă pe domnul Şerban Eminovici, student în medicină de la Erlangen, până la şeful canţelariei, care-i profeţea un viitor de aur în breasla conţopiştilor. Unul îşi va căuta de lucru în odaie, pentru a ciuli urechea să afle în ce fel şi chip secretarul ridică în slavă vrednicia şi mâna uşoară a celui sortit

să-şi îngroape viaţa în condici. Pe urmă, se va întoarce să aducă ştire şi celorlalţi, cu adaosuri şi înfloriturі ale închipuirii. Iar o săptămână, secretarul şi moş Hudici, vecinii de canţelarie şi obişnuiţii muşterii cu treburi zilnice pe la isprăvnicie, toţi fără deosebire, au să-l iscodească şi au să-l descoase cu neghioabele lor întrebări, pentru a cunoaşte ce i-a istorisit fratele de la Erlangen, unde-i acel Erlangen, cum se trăieşte şi se învaţă la Erlangen, cât costă o pită şi o pălărie la Erlangen.

Teama începu să se adeverească de pe acum. Leonte Hudici se strecură pe cealaltă uşă, de-afară, păşind în vârful botforilor.

— A plecat?

Fără să ridice ochii, Mihai clătină din cap.

— Ţi-a adus vreo veste urâtă, de-ai căzut pe gânduri? cercă să afle cu îngrijorare.

Mihai mai clătină o dată fruntea sprijinită în palme.

— Atunci înţeleg… S-o dus la jupân să afle întărire celor spuse de mine. Apoi ştiu că are ce să-i spună jupânul! … Da’ fie! … Straşnic om, fratele! … Aşa mai zic şi eu! Aista, când a ajunge doftor, îţi ia durerea cu mâna… Ferice om, căminarul Gheorghieş! Feciori tot unu şi unu… Care pe ce cale o pornit, ţine fruntea… Unu la canţelarie, altu la doftorie… Celălalt mâne-poimâne la oaste… L-am văzut pe conaşu Iorguşor astă-vară. Ce să mai spun? întorceau muierile capu după dânsu pe uliţă, cum le-am mai văzut eu aşa perpelindu-se numai când trecea Lascăr Bogdan, cel mai falnic bărbat din ţara Moldovei pe vremea lui Mihalache Sturză… Straşnic îşi mai suceau gâturile!

Mihai urmă să rămână neclintit, scufundat în amare gânduri. Bătrânul se simţi de prisos. Îşi ceru iertăciune.

— Iaca te las! Am venit numai să iau pârdalnicu de tabac, că-l uitasem pe masă şi mă ştii că nu pot trăi fără el.

Bătrânul umblă în vârful degetelor, ca într-o odaie de bolnav. Şi tot ca dintr-o odaie de bolnav se prelinse pe uşă. Mihai ar fi dorit să se afle oriunde, departe-departe, numai

pentru a înlătura lămuririle pe care fără îndoială le aştepta Şerban de la el şi sfaturile care nu puteau să bată decât la un suflet închis.

Ce mai cereau de la dânsul? De ce nu-l lăsau în amorţirea atât de cuminte, cuprinzându-l treptat, cu tot mai slabe şi rare tresăriri, până ce va ajunge la deplina împăciuire a lui Leonte Hudici? … „Locul tău nu-i aici!” Dar unde mai poate fi?

Aici, după ce şi-a îndeplinit datoria, nimeni nu-i mai cere nici o socoteală. Nu este nici un Herr director Ştefan Wolf să pâcnească mânios din nări, prigonindu-l pentru închipuite nesupuneri; nici un dascăl de matematici să-l împungă cu năroade witzuri când n-a izbutit a dovedi de ce două triunghiuri dreptunghe sunt egale dacă au ipotenuza şi o catetă egale; aici a scăpat şi de divanul căminarului, cu neînduratul judeţ şi cu st. Neculai din cui. Zilele trec fără chinuire şi zbucium, ca într-un somn adânc. Poate că nu te-aşteaptă nimic bun, când te deştepţi dintr-o asemenea binecuvântată adormire lipsită de vise. Poate că tocmai aceasta chiar o presimţi înainte de a deschide ochii, de te înverşunezi uneori prin somn să mai prelungeşti somnul. Ar merita să le cerceteze acestea mai îndeaproape cândva. Dar la ce bune, toate? Întru ce sfârşit? Ce s-ar învrednici să schimbe din toate un băieţandru osândit să-şi câştige pâinea cea de toate zilele, în loc să-şi încheie învăţătura spre care-l trage inima?

Din asemenea turburi întrebări şi gânduri îl smulse Şerban, bătându-l voios pe umăr:

— Haidem, scumpe domnule conţopist! Gata! Pe ziua de azi districtul Botăşănilor se lipseşte de caligrafia ta.

Mihai se ridică de pe scaun cu un suspin de osândit deşteptat să meargă la execuţie. Îşi căută căciula. Aruncă o privire înduioşată cafelei pusă la vedere.

— Sărmanul moş Hudici! şopti.

— Ce spui tu? întrebă Şerban.

— Nimic.

— Hm! Prevăd că are să meargă greu înţelegerea noastră, dacă o începem aşa…

Mihai nu luă aminte la aceste profeţii. Se feri înlături să salute cu supunere un mai mare slujbaş al isprăvniciei. Şerban îl urmărea cu coada ochiului.

Era din ce în ce mai uimit. Nu-i cunoştea asemenea grabă să se arate cuprins de smerenie până la slugarnice ploconeli; el, care-şi sumeţea fruntea, încă din anii când era un băieţaş desculţ şi hoinar, pe plaiurile Ipoteştilor.

Au pornit amândoi pe uliţele cu omătul scârţâietor în soarele rece.

Târgul foia de ţărănimea satelor venită să cumpere, să vândă, să se înfrupte din bunurile târgoveţe, să se cinstească cu o garafă de vin după ce-au vândut şi au cumpărat.

Sănii cu oplene late, lunecau domol în pasul legănat al boilor cu ochi mari şi cuminţi. Altele, dejugate, aşteptau stăpânii în faţa hanurilor ori pe medeanuri presărate cu paie, strujeni şi pănuşi. Se aflau şi neveste cu prunci de ţâţă încotroşmaţi. Se aflau şi calici stârciţi în ţoale ca viermii la colţuri cu vad de trecere, milogindu-se cu tânguiri bisericeşti pe nas.

În uliţa bogasierilor şi lipscanilor, fraţii îşi făcură loc anevoie prin norodul îmbulzit sub străşinile lungi; ghiontiţi de gospodine care se târguiau cu dughengii în laibăre largi şi iarmurcă; traşi de mânecă de ucenicii prea tineri şi plini de râvnă ai năravului neguţătoresc din părţile răsăritene, unde fiecare trecător e un muşteriu ce nu trebuieşte scăpat la vecin. Băieţii de plugar se ţineau fricoşi de pulpana sumanelor părinteşti, împiedecându-se în opincile umplute cu paie şi căznindu-se să-şi ridice de pe ochi cu mâna cealaltă, slobodă, căciula uriaşă dintr-un cârlan. Alte ploduri colţoase, de mahalagii, se asmuţeau la puii negustorilor, îmbrăcaţi cu aceleaşi caftane lungi, negre şi soioase, după chipul şi asemănarea fraţilor mai mari şi părinţilor din praguri de prăvălie.

Cu toţii răcneau, se chemau, se împingeau, tropăiau, se căutau şi se găseau ca într-o înfricoşată primejdie de foc.

Târgul săptămânii adunase mai mult norod şi mai multă vânzolire ca îndeobşte, fiindcă după cea dintâi ploaie de primăvară drumurile aveau să se înfunde şi uliţele urmau să cadă iarăşi în ticăloşia din totdeauna, cu butci boiereşti înglodate în tăuri şi cu băltoace de străbătut cu luntrea. Oamenii foloseau aceste din urmă zile ale iernii, cu şleaurile netezite de ger şi omături. La capătul uliţei, câţiva gospodari cinsteau în mijlocul drumului, îmbujoraţi la obraz, cu latele cuşme împinse pe ceafă.

Pe urmă, hărmălaia s-a potolit. Au rămas îndărăt prăvăliile galbene cu ferestrele boltite, cu uşile bătute în şine de fier; şandramalele şindrilite, împinse până deasupra uliţei, alcătuind un ferit adăpost tărăbilor; au rămas în urmă neguţătorii cu glas răguşit, armenii cu faţa măslinie şi cu ochii somnoroşi, duhoarea de piele tăbăcită, de oloi şi de său, apriga întărtare a tocmelilor.

Din nou s-au întins drumeacuri tihnite, cu împrejmuiri de nuiele, copaci ninşi şi case pitulate în afund de ogrăzi.

Mihai tăcea aşteptând.

Nu ştia ce gând are fratele mai mare şi nu ştia încotro merg. Călca larg, să se ţină într-un pas. Acum băga în seamă că obrazul lui Şerban e mai slab şi mai pal, sub barba pe care nu i-o cunoscuse; luă aminte că uneori tuşea ducând basmaua albă la gură. Nici straiele de mai desăvârşit croi apusean, nu arătau atât de nou-nouţe cum i-au părut la întâia vedere.

Aproape de rohatcă, unde casele se răriseră şi se pitulaseră cu totul, Şerban îl lămuri:

— Am, venit până aici, ca să înconjurăm o parte a târgului, pe câmpuri. Îmi era dor de locurile noastre şi de iarna noastră, din ţara Moldovei! …

Lăsă un timp. Mihai nu scoase un cuvânt. Din mahala, se răsfiră fâlfâind funinginea unui cârd de ciori, spre dumbrava argintie din vale.

Şerban îşi cumpănea stânjenit vorbele care-i veneau pe buze. Era, aceasta, ceva nou în legăturile dintre dânşii, unde până acum fratele mai mare poruncea celui mai mic, îl stropşea ori îl părăsea cu desăvârşită nepăsare în lumea lui, după orânduielile statornicite în traiul de la Ipoteşti, Târziu întrebă cu şovăială:

— De câtă vreme n-ai mai fost pe-acasă?

— Duminică se împlinesc patru săptămâni.

— Cam mult.

Aştepta iarăşi o desluşire.

Mihai tăcu.

— Am găsit-o pe mama slăbită… urmă Şerban. Slăbită şi obosită. Poate se mistuie de-o boală pe care nu mi-o explic.

— Am să vin duminică s-o văd! făgădui repede Mihai.

— De asemeni nu-mi place nici cum am aflat-o pe Harieta. Nu văd nici un semn de schimbare.

Mihai plecă ochii în pământ. Mustrările ocolite ale lui Şerban îl dureau. Erau întemeiate întru totul. Le merita.

Deodată îşi pierdu stăpânirea de sine şi nepăsarea adormită. Întrebă, călcându-şi hotărârea de a nu dezvălui nimănui, nimic de toate câte-l rodeau lăuntric:

— Tu crezi, Şerbane, că nu mai este nici o nădejde pentru biata Harieta?

Viitorul doctor vorbi cu oarecare tărie în glas, dând o importanţă solemnă spuselor sale ca orice proaspăt ucenic al unei învăţături:

— Dragul meu, eu nu cred încă nimic. Mai întâi, fiindcă sunt un începător… Mai pe urmă, fiindcă nici un doctor vechi, cu experienţă, nu se poate pronunţa definitiv în asemenea cazuri. Peste patru, cinci ani, mai târziu, mi-aş îngădui să-mi dau o părere, să încerc un tratament… Acum sunt deocamdată un student în anul al doilea, ceva mai puţin ignorant decât baba Chiva Lefteroaia… Şi încă! Nu mă îndoiesc că multe din leacurile nimerite de dânsa, eu le-aş nimeri tot aşa de bine.

Zâmbi, oprindu-se locului şi întorcându-l pe Mihai de umăr, cu faţa spre dânsul:

— Cu tine e altceva! … Despre tine pot să-mi dau o părere. Te găsesc schimbat. Te-ai făcut mare, eşti rumân la faţă, bine legat… Cu alţii vârsta aceasta a creşterii e mai vitregă… Îmi pare însă că tot ce e vitreg în vârsta creşterii, la tine s-a cuibărit aiurea… Te-a moleşit. Eşti sănătos şi te văd vlăguit! … îţi repet, locul tău nu este aici; între o hârcă surdă şi un moşneag care îndrugă verzi şi uscate… Te mulţumeşte tovărăşia moşuleţului… cum îi spune?

— Moş Leonte Hudici. Un bătrân foarte de ispravă.

— Îmi închipuiam! încuviinţă Şerban cu zâmbetul mai înviorat. Tu ai patima moşnegilor… Moş Trofim, baciul; moş Miron de la prisacă; moş Onufri de la K. K. Ober-Gymnasium… Acum a mai ieşit alt moş. Nu ştiu ce găseşti la dânşii! …

Mihai răspunse scurt:

— Găsesc la dânşii ceea ce nu-mi dau alţi oameni.

— Adică?

— Nu ştiu. Ce însemnătate poate să aibă asta! …

— Tu numeşti acesta un răspuns?

— Nu numesc nici într-un fel.

Şerban îşi astupă un tuset cu batista. Se opriseră pe-un colnic. De o parte se întindea târgul cu livezi şi turle de biserici, cu strălucirea pospaiului proaspăt de ninsoare aşter-nută peste omătul mai vechi. De cealaltă parte unduiau coamele line, rădiurile, văile albe, iazurile îndepărtate cu lucirile gheţii verzui în dosul perdelelor de stuf şi de papură, pădurile albe – privelişte clară, însorită şi rece, de basm. Pe pârtii albastre şerpuind în nămeţii albi, se depărtau din târg spre sate, sănioare sprintene cu un cal, sănii agale cu boi. Cerul era înalt, albastru, de-o limpezime nefirească. Şi aici, în singurătatea ferită din calea trecerilor, tăcerea căpăta o cucernică măreţie.

Mihai se gândi că nici măcar acest drum de-un ceas, cu dus şi întors, nu l-a făcut o singură dată în toată iarna. De la

isprăvnicie în chilioara lui cu iz muced; de la sulgereasa Catinca în canţelaria lui cu iz muced. Atâta i-a fost calea. Câmpurile şi rădiurile ninse au rămas afară. Pierdute pentru el.

Şerban se trudea să-i sfredelească gândul.

— Să mergem încet… spuse. Ostenesc uşor. În doi ani am pierdut obiceiul raitelor de altădată.

Apoi, ca o întrebare neprecugetată:

— Tu faci din când în când vreo plimbare mai lungă?

— Nu.

— Păcat. Mie îmi lipseşte timpul şi îmi lipseşte locul… Dar ţie? Ce faci când nu te ţin îndatoririle de slujbaş?

— Citesc şi stau. Dorm.

— Şi nu doreşti altceva, nimic? Te îndestulează această viaţă?

— Ştiu eu? Cred că da. Adică da! …

Şerban se opri iarăşi. Îşi rezemă palma ca din întâmplare pe umărul lui Mihai. Ba chiar adăogă şi o stingheritǎ explicaţie:

— Am cam obosit. Mă reazăm pe tine…

Adevărul e că voia aşa să pună o legătură mai caldă între dânşii.

Privind peste coline, însă supraveghind cu furişe clipiri în coada genelor ecoul spuselor sale, rosti:

— Mihai! … Uite ce m-a adus astăzi la tine… Am vorbit cu tata… Am izbutit să mă fac înţeles, ceea ce ştii că se întâmplă rar… La început a mers greu. A fost nevoie şi de cuvântul mamei… Dar până la sfârşit mi-a dat dreptate. Ca să respect adevărul, corectez: ne-a dat dreptate. Mamei şi mie. Şi iată la ce-am ajuns! Tu nu poţi rămâne unde eşti şi ce eşti… Trebuie să mergi mai departe cu învăţătura. N-ai vrea să pleci la Cernăuţi?

— Ce să fac la Cernăuţi?

— Să-ţi dai examen ca privatist în vară. Să te înscrii la gimnaziu în toamnă…

— Ca să mă alunge domnul Wolf după o săptămână?

— N-are să te alunge nimeni. Ai dat destulă dovadă că poţi fi şi altfel, când te hotărăşti să fii altfel… Munca pe care o cheltuieşti tu în slujbă, o poţi pune în învăţătură cu mai mult folos. Nu ţi se pare?

Mihai îşi privi fratele în ochi:

— Cu munca asta îmi câştig pânea. Cu munca învăţăturii trebuie să aştept mila tatei.

— Nu eşti drept, Mihai, cu un om care trudeşte din zori până-n noapte, pentru noi toţi.

— Tocmai! Ca să-i uşurez această povară, i-am ascultat porunca de anul trecut… L-am ascultat. Mă temeam că n-am să fiu vrednic pentru a împlini ceea ce mi-a hotărât el. S-a dovedit însă că dânsul avea dreptate, nu eu! Sunt scriitor la prefectură şi mă simt mulţămit cu soarta mea. Nu cer nimănui nimic. Asta e tot.

Şerban îşi desprinse mâna de pe umărul fratelui mai mic. Vorbi cu asprime în glas:

— Bine. Să mergem. Îmi pare rău că m-am înşelat, Mihai! Credeam că am să te găsesc altfel… Nimănui nu-i poţi face binele cu sila.

Au mers în tăcere.

Şerban privind spre codrii şi văiugile ninse, spre iazurile îngheţate cu luciri de smaragd. Mihai privind în pământ.

Din când în când, fratele cel mare pipăia în buzunarul paltonului câteva hârtii împăturite. În toată vorbirea lor ceva nu mărturisise. Găsea acum de prisos. Dis-de-dimineaţă când a ajuns în târg, înainte de-a trece la isprăvnicie, s-a abătut la bojdeuca sulgeresei Catinca. Mai credea că-l va afla pe Mihai acasă. Şi fiindcă nu-l aflase, nu s-a putut împotrivi ispitei de a intra înlăuntru ca să se lămurească din vreme cam cum şi-a alcătuit conţopistul viaţa cealaltă, de dincolo de slujbă. A răsfoit prin cărţi. A răscolit în sertar. A citit pe fugă unele stihuri din foile răvăşite. Toate l-au întărit în credinţa că e dator să-şi izbăvească fratele de condici. Nu avea de ce bănui că Mihai socotea acele stihuri şi plănuiri de „drame”, doar nişte

poveşti de demult încheiate. Luase cu dânsul câteva foi. Le credea de folos pentru întâlnirea aceasta pe care şi-o închipuise decurgând în alt chip. Spre isprăvnicie pornise cu o avântare biciuită de proaspetele descoperiri; se lovise de această împotrivire moale, greu de răzbit, după cum mai greu e să rupi o vergea de plumb care se lasă sucită şi răsucită, decât vergeaua de oţel care zbârnâie şi se frânge. Se înşelase, iar acum simţea aţâţarea vinovată şi rea a celui cu bunele gânduri pe nedrept puse la îndoială.

Se apropiau din nou de marginea târgului.

Printre copaci cu albe flori de ninsoare, se înălţa molatec fumul hogegilor spre cerul albastru.

O clipă Şerban îşi uită necazul, numind în gând, după turle, bisericile oraşului de copilărie: Uspenia, Vovidenia, Sfânta Paraschiva, Mânăstirea Popăuţi, Sfântul Nicolai, TreiIerarhi, Nu şovăise la niciuna. Aceasta-i potolise ciudat colcătul mânios din el. Cine poate şti ce se petrece în sufletul unui copil? Mihai e încă un copil, cu toată înfăţişarea lui crescută şi aşezată. Se hotărî să lase un timp, pentru a îngădui să lucreze sămânţa aruncată şi pentru a lua vorba a doua oară, în împrejurări mai prielnice.

Amândoi se alăturară, fiindcă drumul se strâmta şi pătrundeau în inima târgului. Îi cuprinse iarăşi vuietul şi frământarea de pe Uliţa bogasierilor şi lipscanilor, din piaţa cu amestec de negustori şi gospodari de ţară, cărăuşi cu lemne, răsunet de glasuri şi muget de boi, duhoare cu iuft şi adieri pipărate de mirodenii.

Pe tânărul student de la Erlangen, întors după doi ani de lipsă, îl desfăta această larmă de mult cunoscută şi atât de străină lumei de unde venise. Regăsea cu plăcere împestriţarea de porturi şi de graiuri a oamenilor de-acasă şi a vechiului târg de popas pentru neguţătorii călători între răsărit şi apus. Dar Şerban nu scăpa din ochi nici chipul fratelui mai mic. Ce gândea? Ce se ascundea dincolo de această împietrire, cu buzele strânse?

Ca să rupă tăcerea, întrebă:

— Mergi să prânzim împreună? Sania noastră-i la Hanul Mutului…

— Nu pot! răspunse Mihai. Te rog să mă ierţi.

Nu-l oprea nimic deosebit. Dar tot ce şi-au spus îl turburase mai mult decât ţinea el să arate. Şi nu se simţea în stare să stea faţă în faţă cu fratele în ai cărui ochi citise o îndreptăţită amărăciune.

— Bine! încetă a mai stărui Şerban. Nu poţi? Nu eu am să te silesc la aceasta… Cum de altminteri nu te silesc la nimic altceva. Nu poţi? Nu vrei? Mă închin…

Înainte de a se despărţi, îşi aduse aminte:

— Am ceva pentru tine… Vroiam să-ţi dau…

Pipăi hârtiile împăturite în buzunar. Pe urmă socoti ca nu i le poate înapoia fără o mai lungă şi acum nepotrivită explicare. Răsuflă uşurat când descoperi în celălalt buzunar, alt pachet de hârtii. Spuse, cu un zâmbet de silită voioşie:

— Asta era… Mă temeam că le-am rătăcit. Îţi păstrasem, încă de la Cernăuţi, câteva gazete nemţeşti. Cred că tot mai ţii să afli ce se petrece pe-acolo…

Mihai le primi cu nepăsare.

— Să ne vedem cu bine! Sărutări de mână, acasă…

Porni cu paşi grabnici, deschizându-şi pârtie printre ţăranii cu sumane şi cojoace, printre negustorii cu laibere, printre tarabe întinse în uliţă şi sănii cu oale, suluri de pânză, vălătuci de aba şi şiac călugăresc. Şerban îl pierdu îndată din ochi. Se întoarse singur şi îngândurat spre Hanul Mutului.

Era departe de a bănui ceea ce se petrece hotărâtor pentru Mihai, chiar încă de la a treia uliţă de locul despărţirii.

Conţopistul de la isprăvnicie îşi încetinise paşii când a dat la ostrovul acela de tihnă. Nu-i venea să intre în hruba întunecoasă şi mucedă, să asculte hârcâielile coşcovite ale sulgeresei Catinca şi strigătul speriat: Ha? Îl dezmierdau

blând pe obraz degetele soarelui. Deci a prelungit această alinare de care avea nevoie sufletul său.

Se rezemă de stâlpul unui fânar. Uliţa era pustie. Lumina dulce şi caldă. Trecu un câne ciobănesc, rătăcit fără îndoială de la vreo sanie de ţară.

Mihai îl chemă pocnindu-şi degetele. Cinele fugi spărios, pe lângă gard, cu coada între picioare. Uliţa rămase mai goală. Fără un gând lămurit, în neştire, Mihai Eminovici despături gazetele nemţeşti de la Cernăuţi. Îşi aruncă ochii pe o foaie din urmă: „La Hotel de Moldavie, reprezentaţiile trupei româneşti Fani Tardini se apropie de sfârşit. La 21 martie trupa va pleca la Braşov, unde e aşteptată cu mare nerăbdare de-un comitet teatral care i-a asigurat în aceleaşi condiţii de anul trecut, venitul pentru lunile de vară…”

IX

— Vrei să schimbăm locurile, moş Leonte?

— Să schimbăm.

— Şi să mutăm masa mai la fereastră?

— S-o mutăm, dacă n-a hi prins rădăcină unde se află de când o ştiu.

Leonte Hudici prubului schimbarea din ochi. De ce se uita, de ce-i plăcea mai grozav! Şi deodată îi păru a descoperi că aceasta fusese dorinţa cea mai vie şi mai de pe urmă a vieţii sale. Îşi frecă palmele cu o straşnică mulţămire. Sări de pe scaun şi prinse a căra în braţe teancuri de condici şi dosare, a strămuta rafturi, a înălţa colbul şi a stârni o nemaipomenită zarvă, cu osârdia fetelor bătrâne când le-apucă dereticatul şi grijâtura de Paşti.

După ce-a isprăvit, se trase până la uşă. Crăcănat în botforii urieşi de iuft, cuprinse cu privirea câmpul de bătălie. Îşi înfundă nările cu tabac, strănută de s-au cutremurat temeliile isprăvniciei şi mărturisi cu o nemărginită fericire:

— Aşa mai zic şi eu! Fie, că bun gând ţi-o mai trecut prin minte… Straşnic are să se mai minuneze şi jupânul!

Aştepta zâmbetul lui Mihai! Zâmbetul întârzia.

Leonte Hudici îşi făcu socoteala că aceasta e a şaptea zi de când se petrecuse o schimbare şi cu tovarăşul său de cămăruie. Pe gânduri venea, pe gânduri pleca. Fără îndoială că tot fratele – cel cu învăţătura de doftor prin străinătăţi – i-a adus vreo veste amară pe care nu vrea s-o mai împărtăşească şi altora. Tace. Începe să scrie. Leapădă condeiul şi rămâne cu ochii uititi. Trage sertarul, scoate de-acolo o gazetă nemţască, o citeşte răsucind-o pe dos şi pe faţă. Pe urmă cată spre fereastră. Oftează uşor să nu-i ajungă suspinul până la ureche străină, dar el i-a numărat fiecare scâncet de-alean.

— Ce-ai spune acuma de-o cafeluţă straşnică? întrebă cu prietenos gând să-i aline mâhnirea ascunsă.

— Lasă pe altă dată, moş Hudici…

— Bun. Iaca lăsăm pe altă dată.

Leonte Hudici încuviinţează cu vorba, fiindcă ştie că pe cei bolnavi la suflet, nu-i omenos să-i zădărăşti prea mult cu întrebările.

Dar el tot pune ibricul la spuză.

Când va începe a aburi cafeaua în ceaşcă, ştie că plăcerea junelui ucenic-conţopist nu mai rămâne pe „altă dată”. Făcu deci pregătiri precum cereau toate orânduielile tabietului. După care lucru se aşternu la locul cel nou de la masă, să împroaşte în condicile ocârmuirii o proaspătă puzderie de stropi şi pistrui.

Mihai se uită afară, pe geam, la cerul de sâneală. Lustruise cu mâna lui sticla înceţoşată. Acum înălţimile se zăreau limpezi cum nu le-a văzut o iarnă întreagă.

Asupra ţinutului potopiseră trei zile de ploi. Nămeţii s-au dus în cea dintâi noapte. Uliţele s-au scufundat în gloduri şi hleiuri; copacii livezilor întind braţe ciunge peste zăplazuri; acoperişurile de şindrilă şi stuf au ieşit la iveală de sub amăgitorul vestmânt alb-sclipitor, cu faţa lor cea adevărată, negre şi mucede.

Tot târgul e urât, mocnit, vechi şi murdar în aşteptarea primăverii cu flori dalbe, ca sluta găoace din care va să învie fluturele.

Numai sus, cerul spălat de ploi, s-a boltit străveziu şi înalt, de-o frumuseţe dureroasă.

Mihai îşi simte ochii mereu chemaţi într-acolo. Tot aşa îşi răsucesc vrejul spre lumină, florile închise în odăi întunecoase şi în pivniţi. Dar nu cu asemenea flori însetate de soare se asemuieşte. Gândul l-a dus la pasărea cu guşa ver-zuie din cuşca babei Chiva Lefteroaia, care se zbătea până cădea ameţită, atunci când soaţele ei libere treceau în zbor fâlfâit spre alte ceruri, dincolo de munţi, pustiuri şi mări, la ţara Nilului.

Pe tartaşul condicilor, printre alte mâzgălituri, printre litere răzleţe şi chenare scrijilite de peniţă în clipe de lâncedă visare, s-au ivit anume cifre de-o nouă şi mereu repeţită socoteală. Zilele săptămânii şi ale lunii după numărătoarea calendarului răsăritean, potrivite cu zilele lunii şi săptămânii după numărătoarea bisericii apusene. O numărătoare pe socoteala celor două calendare, plecând de la aceeaşi singură zi: 21 martie. Martie 21, adică în 9; martie 20, adică în 8, şi tot aşa înapoi, până la anume cifre desfiinţate din răboj cu o cruce.

Mihai Eminovici îşi adună toată încordarea la datoria sa de scriitor isprăvnicesc: „…căci mulţi din neguţătorii care acum se va arăta mai gios, au aşăzat stâni pe acest imaş al târgului, iar vitele obştei sunt cu totul împresurate neavând loc de păşunat, care şi văcarii ce s-au pus spre paza acestor vite, ciobanii acelor stâni împotrivindu-se, i-au alungat de pe acest imaş. Pentru aceasta, facem cunoscut şi hotărâm…” Porunca de la căpetenia districtului se cuvenea şlefuită după limba cea cu nouă primeneală a ţării. Mihai cântărea cuvântul înainte de a-l aşterne pe hârtie… Privirea lunecă spre geam, afară, la înălţimea albastră, cum mai fugeau şi altădată ochii elevului de la K. K. Ober-Gymnasium din Cernăuţi, când domnul Arune Pumnul,

profesorul de limbământ şi cuvântământ românesc, îşi urma dictăciunea: „Toate vioetăţile care au tânguitu după soarele cel căldurosu şi bunu (virgula), au început a se desmorţire (puntu) …”

Poate că Şerban are dreptate. Hotărât că Şerban are dreptate! Locul său nu este aici.

După dimineaţa de-atunci s-au mai întâlnit o dată. Vorba lor a luat alt curs, cu o altă înţelegere.

Au stat până sara târziu. Întâia oară s-a legat o apropiere plină de căldură şi de răbdurie ascultare, între fraţii atât de deosebiţi la vârstă şi la fire. Mihai s-a lăsat spovedit, cum nu şi-ar fi încredinţat sufletul nici unui duhovnic. Până şi sertarul cu scrisul său tăinuit, l-a deschis, mărturisindu-şi îndoielile şi plănuirile de viitor. Un singur neastâmpăr a ocolit să-l spună. Acesta nu poate să-l priceapă nimeni. Îl păstrează zăvorit în el cu şapte peceţi… Mihai Eminovici îşi petrecu încă o dată ochii peste şirele gazetei nemţeşti din Cernăuţi, flendurită pe mărgeni, de atât cât a fost împăturită şi despăturită. A micşorat privirea printre gene. Întrezăreşte altceva, altă lume; aude chemarea altor glasuri pe care numai el le cunoaşte. Pe urmă ochii se întorc la chipul de zbârciog al lui Leonte Hudici plecat deasupra condicii; urechea ascultă scârţâitul monoton al peniţei de fier. Un zâmbet a mijit în colţul buzelor. Potriveşte foaia liniată sub o coală albă şi începe cu cea mai îngrijită caligrafie:

Domnule Preşedinte, Avęnd dorinţa de a urma studiile collegiale la gymnasiul plenariu din Bucovina, mă vĕd constrâns de a abdica îndătorirelor querute dela personalul postului de scriitoriu, que l-am ocupat până acum la cancelaria dirigeată de Dmv.

Pe asemenea considerente, vă rog Domnule Preşedinte a’mi accorda dimissia şi a regula şi eliberarea salariului cuvenit mie pe luna Februarie în sumă de două sute cinci deci lei cursul tesaurului, quăci prevăd necessitatea aqueasta din mai multe puncte de vedere, quare essercită o

mare influenţă asupra interesselor melle şi quare negligeate nu mă vor putea feri de ore quare consequente relle.

„Fiţi buni, vă rogu încă odată…”

— Moş Leonte…

— Ce-i, ciragu moşului?

— Am o rugăminte. Trebuie să plec numaidecât în târg. Nu-mi mai cer învoire… Dacă eşti bun, duci dumneata hârtiile.

— Cum s-ar spune, mă trimeţi în gura lupului? Şi iar are să mă ieie jupânul la rost şi iară are să mă scuture pentru toate câte i se năzăresc lui!

Mihai surâdea strângându-şi de pe masă sculele de scriitor isprăvnicesc. Îi risipi teama:

— Pentru ziua de azi fii fără grijă, moş Hudici! I-am pus eu meşterului printre hârtii, una la care nu s-aşteaptă. Aşa că nu asupra dumitale are să tune şi să fulgere.

— Să te-audă Dumnezeu! … Şi cafeluţa cui rămâne?

— Rămâne pe altă dată.

Cu înduioşare Mihai gândi că poate aceasta e cea din urmă gingirlie la care îl mai îmbia tovarăşul său de-o iarnă. Dar n-avea tăria să mai întârzie şi să înfrunte întrebările câte îl vor năvăli, îndată ce se va afla că a abdicat îndatoririlor querute de la personalul postului de scriitoriu.

Părăsi canţelaria fără să privească îndărăt. În uliţă glodurile frământate de copite îi încleştau tălpile. Dar cerul se deschidea clar ca bobul de rouă.

Rătăci lipsit de ţintă, în târgul unde a zăcut în amorţire cinci luni.

Se opinteau cai în ştreanguri să smulgă sacalele din hlisă. Copii desculţi, cu iţarii suflecaţi până la genunchi, se bălăceau în tăuri. La uşa spiţăriei, o babă adusă de şale, cu broboada pe ochi, îşi numără firfiricii deznodaţi din colţul basmalei. Neguţătorii de sub şandramalele lungi, aşteptau în van să se işte un muşteriu din capătul uliţei pustii. Armenii cu blăniţa pe umeri, moţăiau trăgând din ciubucul

până la brâu, între potcoavele de ghiudem şi curelele de pastramă. Dughengii în caftane cercetau la tejghea izvodul datornicilor întârziaţi cu plata. Ridicau ochii speriaţi la clefăitul paşilor, împingând repede în ascunzătoare tinicheaua cu mărunţiş şi chitanţe. Mihai trecu pe lângă sacii cu roşcove, pe lângă bolovanii de sare vânătă, pe lângă bolţile cu izuri de pielărie şi mirodenii. Întâia oară pătrundea până la cunoştinţa sa această faţă străină a târgului deşert de norod, din pricina drumurilor închise.

Gospodarii mărginaşi nu cutezau să iasă din smârcuri. Boierimea se cuibărise în odăile de zid, până ce vântul primăverii va zvânta glodul chiftuit cu amestec de strujeni şi pănuşe, îngăduind droştilor să se avânte, fără primejdie, afară pe porţi. Arar se încumeta câte-un călăreţ, urmat de-aproape de un fecior săltând pe-un cal mai mărunt. Codirişca nagaicei răsuna la un stâlp de intrare cu straşină şindrilită. Musafirul era primit ca un mântuitor, fiindcă nu bătea calea fără vreo binecuvântată pricină, aducând ştire nouă şi seminţă de vorbă care să amăgească scurgerea înceată a ceasurilor.

Îndată se încingeau îndârjite dezbateri pe socoteala domniei. Vodă Alexandru Ion Cuza afla din ce în ce mai puţină cruţare la asemenea gazde şi musafiri; iar satele credincioase erau departe, cu lumea lor multă, dar lipsită de cuvânt.

Gândind la aceasta şi la altele încă, scriitorul proaspăt abdicat îndatoririlor querute, se pomeni dincolo de rohatcă, pe şleaul cel mare dinspre Bucecea şi Cernăuţi, de unde se desface şi drumeacul mai neumblat al Ipoteştilor.

Către despărţirile de-acolo mergea.

Răsuflă până în adâncul plămânilor. Roti ochii. Îşi dezveli fruntea şi grăbi pasul, fluierând un sprinten viers ca puii de mierlă la desfătarea soarelui.

În dimineaţa zilei de martie nouă, fostul scriitor de la comitetul permanent al consiliului judeţean de Botăşăni, bătea cu un deget sfios în uşa domnului profesor de

limbământ şi cuvântământ de la K. K. Ober-Gymnasium din Cernăuţi.

În prag se ivi Pumnă, vrăjmaşă şi încruntată ca zgripţuroaica din basme:

— Ce pofteşti?

— Sărut mâna. Aş dori să-l văd pe domul profesor.

— Mai amână-ţi pofta pe altă dată. Credeam că măcar de unu-am scăpat! … De unde-ai mai răsărit iară?

— Am ajuns astă-noapte şi credeam că…

— Să nu mai crezi nimic! Nici pe patul de moarte nu-l lăsaţi să-şi tragă sufletul?

Uşa vui trântită în zăvoare. Mihai Eminovici străbătu poteca până la portiţă cu ochii în pământ, cu picioarele grele.

Cerul se turburase. Începu să picure.

Toate-i stăteau împotrivă. Camarazii de altădată îşi schimbaseră gazdele. Dăduse târcoale gimnaziului. Mai avea de aşteptat două ceasuri până ce va suna clopotul de ieşire. Şi nu-l ademenea o întâlnire cu prietenii vechi, în îmbulzeala cea mare a pieţii, împresurat de chipuri cunoscute şi necunoscute, împuns de întrebări vrute şi nevrute.

Astfel, de la sine, se înverigau împrejurări vrăjmaşe, mânându-l acolo unde năzuia gândul lui ascuns.

În ropotul picăturilor, purcese la fugă spre Uliţa Lembergului. În faţa Hotelului de Moldavie, se opri să-şi liniştească răsuflarea, apăsându-şi pieptul cu mâna. Aşteptau afară chervane. Se auzeau lovituri de ciocane ţintuind lăzi. Se auzeau glasuri, râsete şi înjurături cunoscute.

Mihai intră în sala întunecoasă. Un salahor trecu purtând un maldăr de săbii, spade şi iatagane de tinichea. Se rostogoli o coroană de carton poleit. Mihai Eminovici o ridică de jos. Atunci se întoarse spre dânsul un obraz ciuruit de vărsat, urât şi totuşi atât de drag.

Drag îi sună şi glasul:

— Ei, asta-i? Tu, Eminovici? Ei bată-te să te bată!

Apoi, omul ciupit de vărsat strigă către tovarăşii aplecaţi deasupra lăzilor:

— Fraţilor! Comino! Uite că ţi-a sosit protejatul! Ce vă spuneam eu!

X.

Teatrul se afla într-o suburbie a Braşovului, dincolo de poartă, spre Şcheiul românesc, sub un umăr de deal, la marginea unui plai de preumblare pentru slugi şi argaţi în zi de duminică.

Era o întocmire de scânduri, mai şubredă dar mai încăpătoare decât sala cernăuţeană de la Hotel de Moldavie.

Uneori, în seri de ploaie vărătecă, picăturile duruiau pe acoperiş cu apa la scocul morii. Atunci actorii, chiar pe patul de moarte ori în scenele cu şoapte tăinuite de dragoste, se vedeau siliţi să ridice glasul, răcnind ca într-o sfadă de surzi, pentru a birui vuietul de cascadă şi detunarea trăsnetelor. Alteori, după zile de zăpuşeală, se cuibărea căldura încropită până la miez de noapte. Atunci şuroia sudoarea pe obrazul cavalerilor cruciaţi şi al principeselor duse la ghilotină, pe obrazul corsarilor cu turban arăbesc şi al boierilor ruginiţi din piesele lui Millo şi Alecsandri; spălând spoiala, amestecând negrul sprincenelor cu alifia de struguri a buzelor, deslipind câte-un fuior de barbă în mijlocul celei mai cutremurate întâmplări, când deodată preotul asirian, îngenuncheat la altar cu barba de-un cot, ridicându-se din mătănii, se pomenea spân ca un tăpşan păscut de boboci.

Mulţimea din loji şi din bănci, cu domni închingaţi în rocuri şi dame sugrumate în corsete, uita însă să-şi şteargă broboanele de pe frunte, nu izbucnea în râs lipsit de cuviinţă şi nu schimba priviri cu înţelesuri glumeţe.

Toţi luau parte cu toată fiinţa la peripeţiile desfăşurate pe podiul de lemn, în decorul unde un negustor fruntaş de pe Calea Inului sau o doamnă presbiteră din coasta Prundului,

recunoşteau, fie o sofa, fie o oglindă, împrumutate trupei ca să dea mai multă măreţie saloanelor de palate împărăteşti. Fremătau şi aici junii şcolari ai gimnaziului mare, grecu-ortodoxu, întemeiat de prea-sfinţia-sa protopopul Ion Popazu. Aşteptau şi aici la uşă, pâlcuri gălăgioase pentru a se căpătui cu bilet de intrare.

Dar lipseau caritele boiereşti din Bucovina; feciorii sărind din scară să deschidă uşa măriei-sale baronului Cârstea, fraţilor Hurmuzăcheşti, Vasâlco, Stârcea şi Costin.

Norodul românesc din partea locului îşi avea altă alcătuire. Şi întrucâtva o fire mai asprită.

Râdea mai rar.

Purta între sprincene cuta adâncită de pe fruntea domnului profesor de limbământ şi cuvântământ, Arune Pumnul.

Aici apăsarea era mai veche; iar undeva, mai depărtat, în Zărand, pe văile Arieşului, la Vidra şi la Scărişoara, cutreiera încă rătăcitoare umbra lui Avram Iancu, poposind la focuri de sară, scoţând fluierul din cingătoare şi oftând cântecul de jale al iobagilor. Împăratul îşi minciunise încă o dată popoarele. Oamenii tari încleştau pumnii. Greu le era să afle pricini de înveselire.

Actorii o pricepeau şi aceasta. Îşi primeniseră ei de bine de rău o dată repertoriul principătean pentru Bucovina. Ciopârţeau acum şi repertoriul bucovinean, pentru a se apropia de gustul şi sufletul celor o sută treizeci de familii din comitetul teatral. Pe cât le-a stat în putinţă, au înlăturat vodevilurile cu voioase cuplete. Au păstrat mai cu seamă posomorâtele drame cu vărsări de sânge, cu pedeapsa tiranilor şi biruinţa dreptăţii.

Localnicii lăcrămau şi aplaudau; într-ascuns tot găseau însă că ar fi consult un teatru mai deplin românesc, în schimbul tălmăcirilor dintr-o lume străină şi uşuratecă.

Pe-o bancă de pe Tocile, uliţă îngustă cu porţi streşănite, Mihai Eminovici întârziase ascultând asemenea jeluiri pe care şi le împărtăşeau în de ei, doi vecini ieşiţi după cină să-

şi fumeze pipele la adierea răcoroasă de sară. De două ori l-a ispitit gândul să se amestece în vorbă şi de două ori l-a oprit sfiiciunea. Pe urmă a sunat prelung ceasul de la turnul primăriei.

— Trei fârtale la opt. Musai trebuie să mergem! dădu semn de plecare unul din vorbitori, zvârlind glas spre fereastra deschisă: Veturio! Ce drac de nu te-ai gătat, că pierdem spectaclul?! …

Mihai n-avu răgaz să audă nici răspunsul doamnei Veturia, nici răspective judecăţile celuilalt vecin asupra amăsuratei slăbiciuni muiereşti de a întârzia la spectacle. Grăbi pasul până la baratca teatrului. Îşi făcu loc prin mulţime spre intrarea lăturalnică, pe unde pătrundeau numai actorii. Întrebă îngrijorat:

— Domnul Comino a venit?

— E sus la cuşcă. Se-mbracă…

— Şi domnul Vlădicescu?

— Şi! … Tot la cuşcă…

Mihai străbătu podiul de scânduri, printre salahorii şi maşiniştii care bocăneau înţepenind decorurile.

În lumina gălbuie a fânarelor cu ulei, scena avea înfăţişarea sărăcăcioasă, tristă şi hâdă din preceasul reprezintărilor. Gunoaie, ghemotoace de hârtii şi capete de funii zăceau de la re-petiţia de peste zi. Verdele colbăit al boschetelor se împes-triţa cu petele roşii-roze ale băncilor trântite într-o râlă. Fundalurile spânzurau pe la jumătatea scenei. În fund se zăreau încă mobilele îngrămădite una peste alta, candelabre peste scaune, mese culcate cu picioarele în sus pe canapele, oglinzi întoarse cu sticla la perete, scoarţe învălătucite, recvisite aruncate vraişte – iar la stânga şi la dreapta, cuştile de scânduri, unde se îmbracă şi se spoiesc actorii.

Acum Mihai cunoştea de-aproape jalnica urâţenie a zugrăvelilor mânjite şi rupte, a tronurilor şchioape cu poleială plesnită, a costumelor de stambă tărcată, a cupelor de tinichea pentru sardanapalice festinuri.

Ştia cât de grosolane sunt mijloacele care dau atât de desăvârşită amăgire privitorului din cealaltă parte a sălii, dincolo de şiragul luminilor de la rampă. Dar puterea aceasta de a vrăji lumea de-aievea, îi părea cu atât mai neasemuit har.

Prietenii săi pribegi, calici şi de-o nepăsare fără de leac faţă de orânduielile traiului obştesc de toată ziua; plăsmuind amăgirea pentru alţii, se amăgeau cu deosebire pe dânşii. Se lepădaseră de cumintea înţelepciune a semenilor cu statornicite gospodării, cu ale lor case, îndestulări, grădini şi pometuri; rătăceau de colo-colo, răbdau de foame, nu socoteau unde-i va mâna vântul de mâine, nu se întrebau pe unde-şi vor semăna oasele – şi se simţeau cu adevărat fericiţi numai când primeau răsplata unui răpăit de aplauze.

Prin ochiul cortinei, Mihai cercetă sala.

Prindea să se adune mulţimea din totdeauna, căutându-şi locurile cu biletele în mână, gratulându-se cu solemne saluturi, pregătindu-se de aşteptare fără semne de neastâmpăr, ca înainte de începerea slujbei în biserică. Unele chipuri nu-i mai erau străine. Iacob Mureşeanu, directorul Gazetei, cu alţi Mureşeni mai tineri în juru-i. Gavril Munteanu, directorul gimnaziului românesc. Doctorul Ion Lazăr de la Năsăud; George Bariţiu, cărturari şi negustori braşoveni, oaspeţi de la Sibiu şi de-aiurea, fruntaşi gospodari de la Săcele şi din alte sate de pe câmpia Bârsei. Era încă o dată, o „sală bună”.

Voios, Mihai îşi desprinse privirea din ochiul cortinei şi merse să ducă veste mai bătrânilor săi prieteni. În treacăt, întrezări pe uşile cabinelor date în lături, braţe goale de femeie căsnindu-se să intre în mâneci de costume medievale, un sân acoperit numai cu o uşure cămaşe de gaz, un obraz apropiat de argintul unei oglinzi. Se învăţase şi cu aceste privelişti. Obrazul însă tot i se mai învăpăia.

— Unde-mi umbli, mizerabile? … îl luă din scurt Comino, cu o şăgalnică mânie.

Mihai se ghemui în cuşca de scânduri, cocoţându-se turceşte pe-un sipet cu cercuri de fier. Aşa lăsa actorului loc să se îmbrace şi să se mişte.

— Nu-mi răspunzi?

— M-am uitat în sală… E lume multă şi din cea care nu se scumpeşte la aplauze…

Actorul strâmbă din buze, crestându-şi în jos brazdele din jurul gurii. Cu mâna îi făcu semn s-aştepte replica.

Deocamdată nu izbutea să intre în pantalonii albaştri, strânşi pe pulpă, aşa cum cerea rolul său de curtean din mijlocul celui de al treisprezecelea veac. Ţupăi, asudă, mormăi oarecare crunte pomeniri hărăzite curtenilor şi străbunilor de curteni din al treisprezecelea veac, îşi încălţă imineii cu vârf ascuţit şi păşi urieşeşte de două ori spre uşă, de două ori îndărăt, să-şi simtă trupul bine aşezat în straie.

Purta o bluză roşie ca para focului, cu mânecile înfoiate la umăr, cu mijlocul gâtuit ca pieptarele femeieşti. Ridică braţele, îşi scutură spinarea cum îşi joacă pielea caii înţepaţi de muscă, îşi pipăi jungherul la brâu; toate erau cum se cuvenea să fie.

Cu sfeşnicul în mână, comedianul se apropie şi se depărtă de oglindă. Îşi sfredeli fiecare trăs, obrazul veşted, ochii obosiţi şi stinşi. Se încruntă la arătarea din sticla vânătă. Îi râse. O salută cu o ceremonioasă reverenţă. Îi făcu semn tainic din sprincene şi din coada pleoapelor. Toate îi răspundeau cum se cuvenea să-i răspundă.

Aşează sfeşnicul la piciorul oglinzii. Pregăti la îndemână rantia cafenie cu odgon alb şi barba roşcată a călugărului de la sfârşit de act; fiindcă în lipsa altui artist care să ţină rolul, curteanul cu bluză roşie şi pantaloni strânşi pe pulpă, părăsea scena pe-o culisă din dreapta, ocolea la trap fundalul, îmbrăca din fugă peste costum anteriul de schimnic, îşi agăţa barba în două cârlige după ureche şi se ivea pe-o culisă din stânga, pentru a rosti unele amare profeţii cu mâinile înălţate la cer. Se aflau în bună

orânduială şi acestea. Putea să aştepte în linişte semnalul începutului.

Întrebă:

— Ce spuneai tu adineaori, Eminovici?

— M-am uitat în sală. E lume multă şi aleasă…

Comino râse amar:

— Multă, poate. Aleasă? Unde-ai văzut tu lume aleasă?

— Profesori. Oameni de carte… Avocaţi… Juni care fac praxă de avocaţi şi ştiudenţi…

— Şi ce-mi dovedeşti cu asta? Vin să ne-audă vorbind româneşte şi atâta tot! Se mulţumesc cu puţin… De altfel e-un noroc. Ce-ar fi să ne mai şi judece cum jucăm? Ne-ar da afară cu huo! şi cu picioare în spate ca pe nişte măgari! … Nu zâmbi a neîncredere, mizerabile! Acesta e adevărul adevărat! … Nu zâmbi şi coboară de-acolo, să-mi faci loc. Am nevoie să-mi întind ciolanele…

Mihai sări jos de pe sipet. Pregăti actorului un strai făcut sul în chip de pernă. Comino se lungi cu picioarele spânzurate, cu palmele aduse sub cap. Obrazul luase o culoare verzuie. Trăsăturile se zbârceau chinuite de durere. Aceasta nu se întâmpla întâia dată. Doctorul sas scrisese trei luni de odihnă, de ape minerale, de culoare şi mâncare la ceasuri anume – tot povăţuiri cu neputinţă de îndeplinit. Mihai întrebă cu milă:

— Nu vrei oleacă de apă?

Răspunsul a fost o înălţare de împotrivire a sprincenelor. Nu voia nimic. Nimeni nu-i putea da nimic, din cele ce-i erau lui de neapărată şi urgentă trebuinţă.

În celelalte cabine de scânduri se auzeau glasuri şi râsete, capace de lăzi trântite, zăngănitul spadelor de tablă. Cu ochii închişi, actorul îl chemă încet:

— Mihai…

— Da…

— Stai lângă mine…

Mihai se apropie rezemându-se cu spatele de perete şi încrucişând braţele pe piept. Zâmbea cu nehotărâre.

Cuvintele şi faptele prietenului său mai bătrân erau întotdeauna neaşteptate. Câte o dată năstruşnice. După ce-l doborau asemenea clipe de slăbiciune, se întâmpla să izbucnească în hohot de râs şi să pună la cale un renghi camarazilor; o capcană ori o păcăleală de pomină. Îl înveselea dinainte gândul. Îl făcea să-şi uite durerea. Era un leac mai bun şi mai ieftin decât cel scris de doctorul sas.

De data aceasta, comedianul avea altceva de spus:

— Mihai Eminovici, ascultă-mi un sfat… Nu ai ce căuta cu noi! … Fugi de noi! Întoarce-te la învăţătura ta… Ai pă-rinţi, ai fraţi, aveţi o casă a voastră… Pe lume se află cineva, undeva, care te-aşteaptă… Cu noi le pierzi toate acestea, fără să-ţi dea nimeni nimic bun în schimb. Fugi de noi, cât mai este vreme!

Comedianul deschisese ochii. Îl privea de jos în sus, cu palmele împreunate sub ceafă; paiaţă pretimpuriu îmbătrî-nită, istovită şi tristă în costumul de stambă, menit să pară altora de catifea şi mătasă.

De la început, de anul trecut, îi plăcuse chipul luminos al copilandrului, fruntea înaltă, părul inelat, amestecul de vioiciune şi de visare, patima de lectură, glasul cald cu care spunea versurile… Nelămurit presimţise că nu e hoinar de rând, pripăşit pe lângă trupă cum se mai vânturaseră şi alţii. De anul trecut această credinţă se întărise, iar acum se socotea vinovat, fiindcă l-a ademenit de două ori să plece cu dânşii.

Se înălţă în capul oaselor, stăpânindu-şi încruntările de durere. Se sili să surâdă, legănându-şi picioarele spânzurate pe marginea sipetului, în pantalonii albaştri şi imineii cu botul prelung. Îl dojeni cu prietenoasă blândeţe:

— Şi-acum ce-mi faci mutra asta de actul cinci, scenă ultimă? … Nu te-alungă nimeni, Mihai Eminovici! … Îţi dau un sfat prietenesc, rupt de-aici şi de-aici… De la cap şi de la inimă. Un sfat de prieten bătrân şi păţit. Uită-te la mine, dacă vrei să ştii ce poţi să ajungi mâne… Ce te-aşteaptă pentru ziua de mâne.

Mihai Eminovici murmură:

— Mă uit şi tocmai asta mă ţine aici… Cine-ar putea dori oare să ajungă altceva? Eu m-aş mulţămi cu mai puţin… Cu neasemuit mai puţin.

— Mă pizmuieşti, cu alte cuvine?

— Nu! Te admir şi mi-eşti drag…

— Admiri, ce?

— Talentul… Patima pe care o pui în joc. Dragostea de arta actoricească.

— Ţî-ţî-ţî! se minună cu patos comedianul. Nu mă ştiam aşa de grozav, tinere Eminovici! Unde-i talentul? Şi chiar dac-ar fi, la ce foloseşte într-o trupă ca a noastră? Demult, în anii juni ca ai tăi, am râvnit să joc roluri mari… Falstaff, Tartuffe, Harpagon, Sganarelle… Ce-am ajuns să joc? Tuzu Calicu, Scociorescu, Niculai Sbârciog, Comisu Nicu, Lăzărilă, Marin grădinaru… Şi nici acestea întotdeauna. Nici măcar acestea… Joc rol de dramă şi de tragedie… Cum ţi-ar veni ţie să îmbraci anteriul protopopului Popazu ori al mitropolitului Andrei Şaguna. Fug de jur împrejurul scenei, agăţându-mi barba din goană, ca să mă ivesc Boşco cel năzdrăvan, pe cealaltă culisă… Şi ce joacă sărmana Fani? Bietul Vlădicescu, Evolschi, Lacea? … Crezi tu că aceasta au visat ei, când i-a împins diavolul să se apuce de teatru? … Crezi tu că numai aceasta sunt vrednici să joace? … Mihai Eminovici, Mihai Eminovici, aici suntem un cimitir… Toţi suntem strigoii celor din tinereţile noastre… Cei adevăraţi au murit de mult… Acum trăiesc şi joacă strigoii noştri!

Comedianul se opri trăgând cu urechea. Se auzea semnalul de începere.

Izbucni în hohot de râs:

— Ha-ha! Ce zici? Fainã tiradă! Am s-o bag într-un rol… Păcat să se prăpădească… Auzi, domnule, ce-mi dădu prin cap? „Toţi suntem strigoii tinereţii noastre! Acum joacă şi trăiesc strigoii noştri! …” Păi dacă-i vorba de aşa, mi-am descoperit în ceasul al doisprezecelea talent de

melodramă… Să vă arăt eu dramă şi tragedie, puilor! Avanti!

Cu un gest măreţ, îi făcu loc lui Mihai să treacă înainte, purtând mantaua de călugăr pe-o mână şi barba roşcată pe cealaltă mână.

După culise îşi drese glasul. Se preschimbase înviat, plin de neastâmpăr, ca după o băutură descântată. Îşi sprijini palma în prăseaua jungherului şi păşi apăsat în scenă, uitând cu desăvârşire durerea înfiptă până mai adineaori în carne, uitând amarele tânguiri în care poate nici nu crezuse deplin. Dar tirada cu strigoi n-o uitase! Îi află loc potrivit şi o slobozi cu tremur atât de înfiorat în voce, cu atât de sumbră deznădejde, încât sala a izbucnit în detunări de aplauze.

Mihai Eminovici asculta şi privea cu painjenire de emoţie în ochi.

Cunoştea bine toate rolurile melodramei medievale, fiindcă el le-a transcris. Aceasta e slujba lui: să transcrie roluri. Misiune şi viitor la care nu gândise nici pe departe secretarul de la isprăvnicia ţinutului Botăşăni. Iar ca atare, îşi dădea seamă cât a scăpat din amintire fiecare actor şi cât adaogă din închipuire, întru uluirea suflerului din cutie care se holbează când pierde şirurile, ţine cu înverşunare la versurile lui din caiet şi nu găseşte la nici un actor răbdarea să-l audă. Toţi păreau cuprinşi de-o ciudată fierbinţeală. Poate că se credeau intraţi cu adevărat în pielea regilor şi curtenilor, a domniţelor, a solilor şi ucigaşilor… Hâda neorânduială a scenei făcuse loc unei strălucitoare săli de palat. Servii ţapeni înălţau în mână sfeşnicele cu trei braţe, de-a dreapta şi de-a stânga uşilor. Pajii călcau cu mers mlădiu. Regele franc se desfăşura din hlamidă, ca să cearâ cu mâna ridicată un jurământ cavalerilor pentru un nou război…

Din când în când, Mihai îşi furişa ochii pieziş, prin canatul culiselor, spre mulţimea din bănci şi din loji. În umbră se zăreau chipuri neclintite, ochi lucitori, o mulţime care trăia

şi sufla după cum poruncea jocul actorilor, gândind şi simţind cu dânşii, printr-înşii.

Vraja era deplină.

Aproape de sfârşitul actului, Comino ieşi pe-o uşă, înşfăcă din mers barba şi antereul călugăresc din mânele lui Mihai, le potrivi întrebând din privire dacă n-a dat greş, şi năvăli pe cealaltă uşă, cu braţele de profet înălţate la cer, chemând toate urgiile Apocalipsului asupra ticăloşiei şi intrigilor de la curtea regelui franc, cu deosebire asupra unui oarecare curtean cu bluza roşie şi cu pantalonii albaştri strânşi pe pulpă.

— Ei, ce ai de zis? N-am avut dreptate, Eminovici? întrebă după coborârea cortinei, desprinzându-şi barba din cârlige.

— Despre ce dreptate să răspund? Despre plecare? … M-am gândit… N-ai avut dreptate. Rămân…

Comedianul nu pricepu la început:

— Ce plecare?

— Tot ce mi-ai vorbit în cabină…

— Lasă asta. Nu-i vorba de asta! … Te-ntreb ce-ai zis de tiradă? Ţi-a plăcut cum am adus-o? Avut-am ori nu dreptate? …

Astfel, povaţa comedianului s-a oprit la atât: o vorbă, o tiradă aruncată într-o clipă de amară luciditate, fără urmare.

Mihai Eminovici a rămas mai departe să transcrie rolurile în caiete, să doarmă ghemuit pe-un sâpet într-o cabină, să fie de faţă în fiecare sară la minunea actorilor înviaţi din toropeală şi în fiecare zi să cutreiere Braşovul cu hudiţe strânse şi bolţi bătrâne de cetate, împrejurimile cu sate de harnici gospodari şi coline cu umbră de cetini.

Era străin Braşovul, ca şi Cernăuţii de unde fugise, dar altfel străin. Pretutindeni durau ziduri vechi, rămăşiţe de turnuri cu metereze învălite în muşchi verde, case cu gratii, aşezări de negustori cu moşteniri de breaslă din veac. Lipseau dughengiii cu laibăre şi iarmurcă. Treceau pe uliţe mocanii cu alt port; honvezi, huzări, şi finanţi cu alte

uniforme. Saşi bucălaţi la obraz, roşcaţi şi bălani se adunau la cafană şi în beciuri răcoroase să pufăie din ciubucele lungi în faţa cănilor cu bere. Căutau grădini mărginaşe cu joc de popice. Neaptea se înălţau cântări pe mai multe glasuri. Grofii veneau de la castelele lor în brişte înalte; purtau pălării cu pană vânătorească; la petreceri zvârleau pungile pline ţambalagiilor, cerând s-audă oftări din pustă şi turbate ceardaşuri până ce plesneau strunele.

Câte o dată Mihai se căţăra pe potecile şerpuite, sus pe creasta Tâmpei. Rămânea pe-un ţanc sur, privind depărtările cu sate adunate în jurul bisericilor cu turle ascuţite.

În fund erau munţii, şi mai adânc, şirul albastru al altor vârfuri, din ţara Moldovei. Atunci o durere, o chemare îi strângea inima. Înaintea ochilor juca pâlpâind o flacără verzuie, uneori mlădiindu-se zveltă ca o nălucă din poienile de la Baisa, alteori trăgându-se înapoi, înghiţită de pământ, cum moare para focului într-un tăciune stins. Mihai cobora ochii la cetatea străină din vale. La zidul afumat şi posomorât al Bisericei Negre, la acoperişurile de olane cărămizii, la hudiţele tăiate între păreţi de piatră vânătă. Brazii aşterneau umbre întunecate în grădinile scăldate de lumină. Se vedeau oameni mărunţi ca furnicile, căruţe gonind ca alte gângănii negre, un şirag de chervane încărcate cu mers încet de omizi. Toate jucau într-o tremurare cu lacrimă.

Mihai îşi astupa ochii cu palmele.

După un asemenea drum până sus, cu o săptămână înainte de plecarea trupei, Comino îl căută zadarnic în toate cabinele, zadarnic îşi întrebă tovarăşii în dreapta şi-n stânga. Mihai Eminovici se mistuise.

— Ce te miri? îl mângâie camaradul cu faţa ciupită de vărsat. A zburat… Asta se vede că-i în firea lui… Nu-l rabdă mult într-un loc.

— Mai bine.

— Ce spui?

— Poate că-i mai bine…

Ciupitul de vărsat strânse din umeri. Celălalt comediant a cules de jos un boţ de hârtie. L-a desfăcut încet. Cunoştea scrisul. Era o hârtie plină de ştersături şi îndreptări. Dar tot se mai desluşeau unele rânduri:

Aş vrea să văd acuma natala mea vâlcioară.

Scăldată în cristalul pârâului de-argint.

Să văd…

…să am o casă, tăcută, mititică, În valea mea natală ce unduia în flori…

XI.

Piatra prăvălată atunci, într-un amurg de vară, a prins muşchi, s-a învălit cu ierburi. Face acum parte din vechea aşezare a locului.

Izvorul tot aşa clipoceşte argintiu; mintă adie un miros tot aşa de rece! Şi ferega uriaşă tot aşa îşi încovoaie foile zimţate ca o iarbă din alt veac al pământului ori din alte ţinuturi fierbinţi, de la miazăzi, cum se văd în gravurile atlasurilor, Mihai înaintă un pas. Îşi zâmbi sieşi cu neţărmurită fericire.

Parcă n-a trecut un an de-atunci. Îl mai aşteaptă oare? Se mai gândeşte oare la el? Ce-are să spună când îi va răsări înainte: „Iată că m-am întors! mai credeai tu? Tu…”

Îşi luă locul vechi pe piatră. Netezi cu latul palmei scaunul catifelat acum de muşchi – jâlţul ei. Pare că-i aude râsul. S-a aplecat deasupra apei. Se văd răsturnate în oglindă vârfurile de fagi, nourul alb, cerul de cicoare – se vede şi chipul lui cu ochi arzători. Zâmbeşte chipului din apa clară… Ce neastâmpăr! Peste-un ceas, peste două, vor fi iarăşi împreună aici. Şi-i va răsuna râsul argintos, şi-i va răsuna glasul argintos. „Tu! Povesteşte-mi ce-ai văzut, pe unde-ai fost, tu…” Numai de-ar găsi-o singură! De nu s-ar nimeri iarăşi oaspeţi ca altădată! …

Departe, în adâncul pădurii, pasărea necunoscută de-atunci fluiera cu aceeaşi grabă, sfârşea tot aşa ultimul viers, de mântuială, cerându-şi iertare: „Vezi bine, mai am de

cântat şi aiurea. Nu pot întârzia. M-aşteaptă… M-aşteaptă cum eşti aşteptat şi tu…”

Mihai întinse braţele. Strânse văzduhul la sân. Toate se săvârşeau ca într-un vis dulce. Mai este, da, mai este o blândeţe pe lume.

Ieri, când a ajuns acasă, pentru a preîntâmpina întrebările şi mustrările, a scos din strai şi a despăturit atestatul de la Sibiu şi scrisoarea lui Neculai. Bietul Neculai cel prost şi cel bun! Ca să-l scape, a îndrugat acolo toate poveştile închipuite şi neînchipuite în acel răvaş. Măsluind adevărul a istorisit cum că Mihai ar fi venit la dânsul încă din primăvară. Cum s-a aşternut cu temei pe învăţătură. Cum a ţinut să le-ascundă toate acestea celor de-acasă, după rugămintea lui Mihai, ca să le fie bucuria mai mare şi alte multe din aceeaşi urzeală.

Căminarul a cântărit răvaşul în mână, l-a întors pe-o faţă şi pe alta, a mormăit şi l-a iscodit cu ochii. Îi venea să creadă şi nu prea… Dar atestatul cu parafe şi sigilii stătea mărturie. Acela nu măsluia adevărul… Toate s-au petrecut ca într-o visare lină. Învăluirea privirii de mamă, mâna netezindu-i fruntea, aşternutul alb şi perna moale… Dezmorţită pe sfert a aflat-o şi pe Harieta. S-a târât sprijinindu-se în cârji până afară… Pe pătucul din pridvor au stat şi-au povestit până târziu, târziu, după ce-a răsărit luna… Se auzea glasul bun din casă, întrebându-i cu îngrijorare: „N-aţi mai isprăvit? Mihai, Harieto, nu vă e frig? … Nu vă este somn?” De câtă vreme nu l-a mai întrebat nimeni dacă nu cumva îi e frig şi dacă nu-i este somn? De câtă vreme n-a mai dormit într-un pat cu aşternutul alb? Se ridica într-un cot înainte de a adormi ca să pipăie ţesătura de in, să-şi scufunde pumnul în perna puhavă de puf… Iar azi, după-amiază, nu l-a cercetat nimeni unde pleacă, nici de ce pleacă… N-a fost nevoie să se furişeze. Au înţeles toţi că-l cheamă locurile vechi, lacul din codru, prisaca lui moş Miron, poienile cu jucăuşile veveriţe. Nu bănuiau că mai ales altceva îl cheamă… Poate că singură Harieta

presimte… L-a privit atât de stăruitor, cu o dojană atât de tristă în ochi! … Dar ce poate să ştie, ce poate să priceapă o copilă oloagă, care zace de trei ani în pat şi care abia începe din nou a învăţa să se ridice copăcel? I-a adus cărţi. Are să-i citească sara poveşti. Au să citească împreună… Şi târziu, poate că are să-i destăinuiască şi povestea lui… Căci e-o poveste mai plină de încântare ca toate.

Mihai se aşează în genunchi. Îşi răcori obrazul. Îşi netezi părul. Se oglindi în apa limpede.

Iar zâmbetul nu-i pierea de pe chip. Îl încercau numai gânduri şăgalnice. Acuşi va răsări în capătul potecii, cum a mai venit el şi altădată, într-o primăvară, când se scuturau florile de păr sălbatic şi un mâţ vărgat se juca nebunatic cu umbra unui fus. Zăvozii n-au să-l latre. Îl cunosc. Nu l-au uitat. Şi fata de zână are să se încrunte la el, abia stăpânindu-şi râsul: „Cine eşti dumneata? Vezi-ţi de drum!” Pe urmă, are să zvârle fusul şi furca, are să-i sară înainte şi să-i cuprindă grumazul cu braţele: „Tu, Mihai! Când ai venit! Cum ai venit? … De când te-aştept pe tine, tu!”

Mihai porni voios înaintea unei asemenea întâlniri, pe care de-atâtea ori o trăise în vremea din urmă, în gând şi prin vis.

Poteca se arăta mai neumblată în acest an. Crengile îl biciuiau peste obraz, îi tăiau calea, îl alungau îndărăt. Mihai nu le simţea.

Cu o mare fericire, mergea spre o mare fericire.

Se miră că nu l-au întâmpinat zăvozii cu glasuri de bună venire. Aproape de căsulia lui Pătru Toader Gânj, încetini paşii ca să nu-şi dezvăluie graba. Îl pătrundea treptat o nelinişte fără pricină. Toate erau cum au fost şi toate-i păreau nelămurit schimbate.

Un câne necunoscut zvâcni în sfârşit rânjind. Mihai trecu fără să-l privească. Şi cânele dădea înapoi pas cu pas.

O babă, necunoscută şi aceea, ieşi în prag, cu palma straşină ochilor.

— Bună ziua, mătuşă.

— C-a hi sară de-amu! …

— Atunci, bună sara!

Mihai tăcu. Baba tăcu.

Cânele tărcat şi colţos, mârâia înăbuşit, cu tresăltări, ca tunetul unei furtuni care se depărtează. Mihai cătă spre fereastră. Lipseau ochii negri iţindu-se după perdea. Lipseau şi muşcatele roşii.

— Cauţi pe cineva? întrebă baba, coborând treapta de pe prispă şi apropiindu-se.

Avea nasul cocârjat cu fire ghimpoase de păr, în gingiile ştirbe mai păstra înfipt un singur dinte care-i trecea peste buza de jos. Tot aşa îşi închipuise altădată Mihai că sunt vrăjitoarele din poveştile sale. Ciudat… Îi venea greu să răspundă. Îngăimă în silă:

— Caut… îl căutam pe badea Pătru…

Baba chicoti un râs uscat în dintele negru şi lung:

— Dacă pe badea Pătru al dumitale îl cauţi, apoi atunci mai ai ceva de umblat… Să-ţi pregăteşti ochinci cu talpa de hier şi cârji de oţăl… Şi numai după asta să purcezi la drum…

Mihai căută ceva să se razeme. Baba alungă nişte pui care-o îmboldeau cerându-şi codina de sară:

— Huci! Bată-vă boala să vă bată şi mânca-v-ar uliul, că nu vă mai săturaţi! …

Apoi se-ntoarse către drumeţul cel tânăr şi-i adaogă lămuriri:

— Pricep că nu eşti din partea locului. Altminteri ai şti ceea ce ştie tătă lumea… Află că jupân Pătru al dumitale o schimbat de casă şi de stăpân. L-o cam mătrăşit boieru! … Amu suntem noi în locul lui… Moşneagu, cu mine şi cu ginerile… Că n-ave boieru nevoie de slugă cârtitoare şi pusă pe zurbă… Nu că i-am luat noi locu, da şi în afară de asta, pot spune fără păcat că-şi prăpădise măsura şi minţile… El îi trăgč numa cu vodă Cuza încoace, cu măria-sa încolo… Până ce-o agiuns zvon şi la urechea boierului, de l-o trimis să-i deie pită măria sa vodă Cuza… Aşa că degeaba îl cauţi dumneata pe-aici.

— Atuncea-i în sat, la Baisa ori la Vlădeni? …

— Ndec! făcu baba, clătinând din cap.

— La Breliuieşti?

— O ţâră mai depărtişor! chicoti baba, gata să-şi zvârle dintele în văzduh de atâta veselie. Află fătul meu, că Pătru o intrat la gros, ca unu care s-o sumeţit împotriva puterii boiereşti ş-o ridicat palma să pălească obrazul de vechil… Asta se plăteşte şi o plăteşte ăl Pătru al dumitale, la Ieşi, unde i-o fost pofta boierului să-l trimată…

Baba se plecă să culeagă de jos un gătej şi prinse a alunga iarăşi orătăniile care-şi cereau tainul.

— Huci! Bată-vă mama dracului de cobăi!

Mihai îşi şterse fruntea. Întrebă aproape în şoaptă:

— Dară nevasta lui, lelea Frăsina? … Aveau ş-o nepoată…

— Lelea Frăsina? apoi cine mai ştie unde-i lelea Frăsina, că atunci când era mare şi tare, nu-i mai agiungeai cu prăjina la nas… Bănuiesc că s-o dus după el la Ieşi şi că bate uliţele acum pe la cei boieri, să-l scape de la butuc… Asta-i

cu lelea Frăsina… Cât despre nepoată? … Vorbeşti despre cea subţirică şi negricioasă? …

Mihai clătină din cap, încuviinţând.

— Apăi, cum să-ţi spun? … La dânsa n-ai s-agiungi nici dacă-i pune ochinci cu talpa de hier… O plecat ceva mai depărtişor decât tăţi ceilalţi… A chemat-o la el marele Dumnezeu… Asta-i încă de-acu să tot hie două luni. O zăcut o săptămână şi gata o fost… Da ce ai, maică? Să-ţi dau o căniţă de apă? … Doamne fereşte, că i-o venit ameţală! …

Mihai se clătină. Cu mânele întinse alungă întunerecul dinaintea ochilor.

Într-o încordare pe care nu şi-o bănuise atât de vârtoasă, se scutură, se păstră în picioare, nu se prăvăli la pământ. Dar nici nu mai rămase s-asculte glasul fonf.

Cu braţul îndoit din cot la frunte, ca un om care se apără de urgia cerului, fugi pe poteca neumblată în acest an, biciuit de crengile subţiri – aceleaşi câte-i aţinuseră calea la venire. Fugea împleticindu-se; iar cânele tărcat îl lătra din urmă, clănţănind colţii rânjiţi.

Pe piatra lor a căzut.

Pe stânca prăvălată atunci, învăluită acum în ierburi şi muşchi, intrată într-o veche aşezare a locului, ca să-i aştepte şi să-i primească în atâtea amurguri, în atâtea nopţi – tinereţea lor întreagă: o veşnicie.

A căzut cu obrajii în palme.

A lunecat apoi cu fruntea lipită pe piatra unde-a stat ea.

Lacrimile au udat piatra.

Pasărea necunoscută a venit pe-o creangă să-şi fluiere viersul şăgalnic. L-a văzut cu mirare surpat şi îmbrăţişând stânca. A tăcut şi-a plecat aiurea.

S-a ivit şi-o ciută la adăpătoarea iazului, cu puiul călcând mărunt lângă coapsă. S-a oprit lărgind ochii umezi – uimiţi. S-a depărtat într-agale aiurea. Şi două veveriţe au coborât aproape de tot, legănate în hamacul subţire al crengilor, gata să dănţuiască în văzduh pentru dânşii ca şi altădată, când ea ducea degetul la buze, şoptindu-i uşor: ssst! … L-au

zărit singur. L-au zărit fără faţă, cu ochii ascunşi, cu umerii zguduiţi de suspine. S-au uitat una la alta, cu lăbuţele duse la piept, într-o nedumerire şi parcă într-o spaimă. N-au priceput. Au fugit. Toţi au fugit, toate-au fugit; lăsându-l singur, îngenuncheat peste piatră cu obrajii scăldaţi în lacrimi ca oceanul amare.

Un ceas a trecut? Mai multe?

Când s-a ridicat, pădurea întreagă era schimbată; lumea întreagă era schimbată.

O mare şi spăimoasă tăcere încremenise codrul deşert. Nu adia frunză, nu ciripea pasăre somnoroasă în cuib. Nu plutea nici o umbră uşoară, venind să s-alăture de banca de piatră. Nu răsuna nici o umbră de glas; nici o umbră de râs argintos.

Nu mai avea cine atinge unda prelucie a apei.

Dar fără ca nimeni s-atingă unda, lumina de lună, vârfurile de fag, cerul şi sclipirea rece a luceafărului, steaua lui, toate erau turburi acum, înecate acum, ca într-o oglindă pentru totdeauna împâclită.

XII.

Ningea alene, cu fulgi mari şi moi.

Mihai Eminovici ridică ochii de pe foile scrise mărunt. Rămase cu obrazul sprijinit în palmă, cu privirea pierdută pe ferăstruie. Urmărea un fulg, şi altul, şi altul.

Trei zile chiuise viscolul în hornuri, rostogolise trâmbele de zăpadă dinspre Prut şi Nistru, se opintise să măture Cernăuţii din loc, să smulgă străşini şi să trosnească ramuri.

Trei nopţi a vegheat fără somn, după ce în van încerca să adoarmă răsucindu-se în pat, suflând în lumânare şi aprinzând-o iarăşi. Se ridica, scormonea tăciunii din sobă, zvârlea un braţ de lemne, asculta vaierul şi mugetul şi zbaterea urgiei de-afară care răspundea în el. La masa veche şi lustruită de coatele altor înaintaşi la paza bibliotecii gimnaziştilor români, migălea slovă mereu ştearsă şi îndreptată. Întorcea ochii la jăratecul din sobă, la

văpaia jucăuşă; dar flacăra nu-l încăl-zea. Nimic nu-l mai încălzea.

Acum, în sfârşit, legănata plutire albă, pătrunsese şi aceasta în el, aşezându-i în suflet o melancolică pace, asemenea câmpiilor alb-înmărmurite după viscol, când peste troienele vânzolite şi-ntoarse şi strămutate în iureş, începe iarăşi a ninge domol.

Fulgii se agăţau molatec în crengi. Îmbrăcau pomii cu florile pădurii de-argint din basm. Aşterneau pe coperişul casei din faţă unde zăcea în pat domnul Arune Pumnul; aşterneau un vestmânt tânăr, feciorelnic şi odihnitor ochiului.

Mihai Eminovici gândi în visare cât de greu i-ar fi cuiva să creadă că sub acoperişul acesta luminos, dincolo de zidurile veselite de dalba ninsoare, un om îşi aşteaptă moartea cu zilele şi ceasurile numărate. Viaţa de-aievea făureşte aşadar şi ea amăgiri pentru ochi, ca trupa pribeagă a comedianţilor care din pânze spoite şi scaune şchioape, durau o sală de strălucit alai împărătesc.

Unde-or mai fi prietenii lui, comedianţii? …

La începutul iernii, toate i-au aşteptat aici pregătite de către românii cernăuţeni într-o nerăbdare zadarnică. Trupa doamnei Fani Tardini însă n-a mai venit. Călătoarele păsări pribegeau aiurea, purtate de alte viscole.

Poate mai bine că a fost aşa! Sufletul său nu-i mai căuta. Nu-i mai dorea. Ceva se năruise în el. Se năruise orice dor de viaţă, de oameni, de locuri. Altădată îl zbuciuma un veşnic neastâmpăr. Acum întindea mereu mâinile să-mpingă dinaintea ochilor un întuneric.

Sfârşitul verii şi luna dintâi a toamnei le-a trăit la Ipoteşti într-o deznădejde care-i încleşta pumnii împotriva puterilor fără îndurare câte ocârmuiesc legile lumii, ale vieţii şi ale morţii. Fugea de oameni, de fraţi, de-ntrebările Harietei, de prietenii lui bătrâni de altădată, de joaca veveriţelor şi de plavia de pe lac.

Se târa ca o vietate rănită a codrului la izvorul cu lespedea veche, cu tufa de mintă şi cu frunze de feregă zimţate. Se târa să privească îndelungi ceasuri cu bărbia în pumni, la luciul apei care se turbura de-un vârf de picior nevăzut.

Pe urmă a crescut în el izbăvitoarea poruncă să se depărteze de tot ce-i mai amintea nopţile lor cu lună argintoasă.

A ajuns iarăşi aici.

A găsit adăpost în mocnita cetăţuie a cărţilor şi ceasloavelor adunate de dascălul Arune Pumnul pentru ucenicii întru limbământ şi cuvântământ. Din nou s-a cuibărit într-o vizunie iernatecă.

Dar sufletu-i nu-şi mai aflase pace şi somn.

Au trecut peste el sărbătorile Crăciunului fără să le ştie; Anul nou fără s-audă urăturile şi pocnetele de harapnic. S-a zvârcolit în nopţile de viscol, sugrumat în cuşca prea strâmtă.

Iar liniştea şi pacea i-au venit deodată, abia în această dimineaţă, poate fiindcă s-a ogoit urgia de-afară, poate fiindcă şi-a uşurat în sfârşit inima de-un geamăt până acum tăinuit, încredinţându-l hârtiei.

Mihai Eminovici îşi întoarse ochii de la priveliştea lină şi albă, la slovele mărunte de o sută de ori îndreptate şi şterse:

Nu plâng a ta moarte ci mai fericesc.

O rază trecută din caos lumesc.

Căci nu scim de este în lume mai bine.

A fi sau nu fi…

Pe vânăta-ţi buză nu văd Dumnezeu…

Pe vânăta-ţi faţă nu-i scris Dumnezeu…

Cuvintele nu-l mulţămeau.

I-au eliberat într-adevăr amarul ca un pumn încleştat pe buze, care-i înăbuşea suspinarea şi acum s-a desprins. Moarta parcă era mai puţin moartă. Dar slovele înşirate pe hârtie, încă tot nu sunau cum tremuraseră în el. Îşi pregăti o foaie neatinsă şi pana de fier, pentru alte îndreptări. N-

avu parte de ele. Se auziră paşi scârţâind în zăpadă, trecu prin faţa geamului o umbră astupându-i lumina, bătu un deget în uşă:

— Hai, că te cheamă domnu profesăr!

— Îndată, Măriucă.

Mihai îngrămădi hârtiile în sertar, îşi îmbumbie rocul şi îşi petrecu pieptenele degetelor prin păr.

Afară, slujnica ridicase obrazul în ninsoare lăsând fulgii să se topească în genele lungi. Surâdea fericită de această alintare, fiindcă era tânără, sănătoasă, fără întortochieri de suflet şi de gând; fiindcă era proaspăt tocmită la stăpân şi n-o lega nimic de bolnavul pe moarte ca să aibă de ce-l jălui.

— Mândru mai ninge! … spuse cu ochi râzători. Acuma, la noi, în sat…

Mihai păşi pe lângă ea cu buzele strânse şi cu fruntea posomorâtă.

Fata se strâmbă în spatele lui, vorbindu-şi singură:

— Aracan de mine, că posacu-i! Pare-ar fi de optzăci di ani…

Şi iar întinse obrazul gâdilării de fulgi.

Posacul bibliotecar al gimnaziştilor români din Cernăuţi străbătuse ograda de-a curmezişul, îşi scutură ninsoarea din păr şi intră în ietacul întunecos.

Îl întâmpină mirosul de gutui, de leacuri şi de cărţi brăcuite. Îl mai întâmpină privirea de cărbune a bolnavului.

Se apropie de pat în vârful picioarelor.

Neclintit între perne, cu învelitoarea trasă până la bărbie, dascălul îşi purta ochii de la el la fereastră şi îndărăt. Mihai îi ghici dorinţa. Desfăcu perdeaua în lături. Năvăli dintr-o dată lumina albă. Toată înfăţişarea încăperii, mocnită, dospită de căldură şi scufundată în noapte de hrubă, se primeni la răsfrângerea feericei ninsori de-afară. Privirea bolnavului stăruia încă. Mihai deschise geamul. Pe obrazul verzui al domnului Arune Pumnul licări un tremur de înviorare. Cu buzele desfăcute sorbi şuvoirea rece şi umedă.

Şopti:

— Mulţămesc. Ea nu vrea… Nici uă dată nu vrea… „Ea” – adică Pumnă.

Bolnavul urmă:

— Acuma-i plecată… În târg e plecată…

Mihai clătină din cap, semn că ştie. O văzuse plecând. Cunoştea că numai în lipsa ei, omul pe moarte din pat cuteza să-şi îndeplinească o nevinovată dorinţă.

— Ninge foarte frumos… îngânară buzele vinete. Foarte frumos… Aceasta eu n-am observat până acum… De ninge, de-i soare, de-i primăvară… Eu n-am văzut nici natura, nici obieptele câte m-încongiură. Eu numai carte şi-nvăţăciunea preleginţielor…

Bolnavul se opri răsuflând greu. Îl orbea lumina de-afară. O descoperea prea târziu. Mihai închise geamul. Trase un scaun lângă pat.

Întrebă:

— Vreţi să citesc ceva astăzi?

Era şi aceasta o dorinţă pe care o îndeplinea numai în lipsa Pumnei. Elevul citea profesorului foile din Principate, Familia de la Pesta; poeziile adunate din gura poporului, în satele româneşti din preajma Braşovului şi Sibiului, din alte sate, principătene, în drumurile sale la-ntoarcerea spre casă.

Bolnavul scoase mâna descărnată de sub învelitoare şi clătină degetul ridicat, ducându-l la inimă. Nu-i cerea inima asemenea lectură. Îi făcea rău, ca lumina orbitoare de-afară. Aproape tot scrisul cel nou însemna o osândire a învăţăturilor sale. Şi, în pragul morţii, îi rănea inima cu o îndoială.

Căută ochii elevului. Îl privi îndelung, în tăcere.

Târziu de tot spuse:

— Eminovici… tu ştii… Eu te-am iubit cu sânţitive părinteşti… Poate câte uă dată şi peste măsură… Durere! … Am văzut că drumul tău este altul. Nu este al meu; este al tău… Dar pre drumul acesta, al seu, trebuie să meargă

fiăcarele, carele vrea să păşiască către ajungăciunea meniciunii sale, care este cultura; desvoltăciunea, învăţătura şi deplinăciunea sufletească morală… Dorindu-ţi tot binele de-n inimă curată, îţi spun pre patul de moarte: de învăţăciunea mea poţi să te lepezi! … Aceasta este soarta învăţăciunilor, să urmezie neapăravăr uă schimbăciune răspunzătivă schimbăciunii împregiurărilor… Dar să nu-mi părăseşti îndreptarul carele l-am urmat în viaţă… Să nu uiţi amoarea precumpătivă pentru năciune… Pentru aceasta am trăit de-n copilărie… Pentru aceasta am suferit la Blaj… Acollo e Roma noastră… La Blaj, la câmpia jurămintelor de la 48…

Un timp, bolnavul a tăcut. Mihai Eminovici afla o ciudată asemănare între dascălul său pe patul de moarte şi între prietenul său de anul trecut, comediantul.

Amândoi, oricât de îndepărtaţi erau în fire şi în soartă, nu trăiau pentru dânşii. Treceau prin viaţă, purtătorii unei porunci care le mistuia viaţa.

Dar nu-şi spuse gândul acesta. Pe bolnav l-ar fi mâhnit poate o astfel de-asemuire.

Domnul Arune Pumnul se căsni să se răsucească într-un cot. Căută cu mâna sub pernă. Scoase o carte legată în scoarţe de piele. Căzu îndărăt cu faţa în sus, cu cartea pe piept. Dezmierdă îndelung tartaşul lucios, plimbând deasupra degetele străvezii.

Deodată şi-o rupse carne din carnea sa, întinzând-o elevului:

— Ţine-o! … Păstreaz-o, Mihai Eminovici! … Nu te despărţi de dânsa… E cartea cea de pe urmă, pe care o mai citesc eu noaptea, când nu mă vede doamna Pumnă… Ea vine de la părinţii mei sufleteşti… Mi-a dat-o un călugăr din Blaj; un elev all lui Petru Maior, all lui Samuel Micu, all lui George Şincai… Ea a fost scriptura, îndreptariul meu… Pe dânşii nu i-am cunoscut… Muriseră sau mureau când am venit pe lume… Însă învăţăciunea lor am voit s-o urmeziu… N-am

fost vrednicu… Durere! Am fost prea slab în măsure curăspunziăţive…

Mânele lui Mihai tremurau primind cartea, deschizând filele.

Era un tom vechi din Istoria pentru începutul românilor în Dacia, a lui Petru Maior, ediţia din 1812. Pe marginea paginilor se aflau însemnări şi îndreptări de pana autorului, părţi din răspunsurile în latineşte la mincinoasele judecăţi ale austriacului Kopitar. Pe alte foi albe, legate la începutul cărţii, se aflau gândiri şi amintiri de pribegie, scrise de pana lui Samuel Micu, a lui George Şincai. Mărturiile unei frăţii vechi de luptă, a unor oameni demult odihniţi în veac.

Ei trecuseră, învăţăturile lor se clătinau; dar sământa credinţei nu căzuse pe piatră stearpă.

Lacrimile curgeau pe obrazul elevului; o lacrimă se rostogoli şi pe obrazul pământiu al dascălului.

— Acuma, te rog să mă laşi singur, Mihai Eminovici… Închide perdelele! Lumina nu mai e pentru mine…

Mihai făcu din nou întunerec. Apropie fruntea de mâna osoasă. Apropie buzele, ca de-o mână rece şi sfinţită de mort.

Păşi în ninsoare, strângând cartea la piept, sub haină, s-o ferească de fulgi.

În lipsa Pumnei, slujnica june se juca fără de grijă, rotunjind în pumn bulgări afânaţi de omăt. Trimise o ghiulea care se sfărâmă în umărul posacului bibliotecar. Mihai Eminovici nu întoarse capul. Dar nici n-o asupri cu vorbe de ocară.

Începuse pretimpuriu să înveţe că lumea îşi urmează un drum al ei peste morţi şi că în mâhnire fiecare om rămâne mai singur decât într-un pustiu.

Peste trei zile, bolnavul s-a sfârşit din viaţă.

Mihai şi-a stihuit durerea în Laecrimioarele învoeţăeceilor gimnaseiaşti de’n Cernăuţi la mormântul prea iubitului lor profesoriu Arune Pumnul raepaeusat într’a 12/24 Ianuarie

1866. După o lună veni ştire din ţară despre descăunarea domnitorului Alexandru Ion Cuza.

Îl împresurau morţii, căderile, răvaşele cu necazuri de-acasă, sfioasele mustrări ale Harietei.

Se adânci în el. Şi când se simţea mai părăsit, într-o zi de începutul primăverii, deschise cu zvâcniri de inimă foile Familiei de la Pesta. Îşi silabisi cu nesaţ numele în straiul nou al tiparului: Eminescu, Mihail Eminescu…

O bucurie năvalnică risipi toate duhurile vrăjmaşe şi sumbre, câte i-au închis într-un an zările. Cerul a fost deodată mai albastru, lumea deodată mai blândă.

Morţii i-au pierit pentru o vreme din ochi, din amintire, din gând; s-au retras tăcuţi, înfăşuraţi în giulgiu, sub lespezile lor.

O clipă, Mihai Eminescu şi-a spus că e acum ca fata de ţară, voioasă şi de-o crudă fără de grijă, care-şi întindea alintată obrazul şi genele fulgilor moi, atât de aproape de patul unde murea un om. Mustrarea a pâlpâit plăpândă. S-a şters.

A zecea oară a despăturit foaia să-şi citească stihurile cu glas tare şi numele în straiul cel nou al tiparului: Mihail Eminescu.

XIII.

Pe la sfârşitul lui mai, în faţa birtului La calul alb din Marosvásárhely, capitala comitatului Maroş-Torda, poposise o brişcă înaltă, muntenească, de unde-au coborât doi feciori în port olah din părţile Bicazului.

Flăcăii erau ninşi de colb, buimăciţi de hurducările roţilor, cu mădularele înţepenite de nemişcarea între sacii şi traistele cu merinde.

Drumul fusese lung şi anevoios; până la Blaj se mai întindea pe atâta.

Dar osteneala se dovedea cu prisos răsplătită de minunăţia priveliştilor. Cei doi tovarăşi s-au dezmorţit deci ca dulăuaşii în hârjoană, s-au ajutat să-şi scuture unul altuia grosul pul-berii – şi, socotindu-se îndestul de chipeşi pentru

a lua loc cu cinste la o masă de ospătărie orăşenească, au intrat tropăind cu toată sumeţia tinereţii care-şi ascunde sfiiciunea.

Veneau de-acasă, rumeni şi bine hrăniţi, punga şi-o simţeau căptuşită cu oarecare florini, la Blaj îi aştepta Seminarul Teologic cu vechi şi bune prietenii. Lumea era a lor.

Au întins prânz mai lung, cu snoave, amintiri şi plănuiri de viitor, în faţa unei pântecoase glăji cu vin de Târnave.

Într-acel timp, păşi pragul un tânăr cu faţa smadă şi cu părul dat în şuviţe lungi pe spate. Căută cu ochii un scaun slobod. Şovăi în cumpănă; iar fiindcă la celelalte mese ospătau şi cinsteau numai săcui cu mustăţile răsucite în sfârc până la ureche, se apropie de locul unde a auzit graiul românesc.

Îşi ceru învoire, rostindu-şi numele:

— Mă recomand Mihai Eminescu.

Seminariştii se cercetară fugar din privire. Drumeţul nu era uşor de orânduit într-o categorie anume de oameni. Purta straie sărace şi ponosite, pantalonii cam scurţi şi strâmţi peste ciobote; toată averea într-o desagă la şold.

Din gulerul cămăşii de în, se înălţa însă un cap cu fruntea boltită şi cu ochii adânci, umezi şi îngânduraţi, cum nu se prea întâlnesc în tagma vânturătorilor de drumuri.

— Placă! încuviinţă unul din ei, arătând scaunul liber.

Apoi îşi rostiră la rândul lor numele: Teodor Cojocariu şi Ion Cotta, candidaţi teologi la seminariul din Blaj.

Ochii junelui sclipiră într-o tresăltare de bucuroasă surprindere:

— Din Blaj, cu adevărat?

— Da, mă rog.

— Şi mergeţi cumva spre Blaj?

— Minten plecăm, că ne-adastă baciul Văsălică Bugneru, să-i descărcăm numaidecât ferdelele de făină pentru ţipăi şi clisa! îl încredinţă cu un surâs mucalit Cojocariu, făcând

ast-fel glumeaţă pomenire despre unele obiceiuri bătrâne din chiverniseala şcolilor vlădiceşti.

— La Blaj am pornit-o şi eu! … mărturisi cu evlavie drumeţul.

Părea că n-a luat aminte la nevinovatele năzuiri de a socoti în derâdere o găzduire pe hrană adusă de-acasă, cum o cunoştea şi el din viaţa-i de gimnazist şi privatist.

Repetă, stăpânit de un singur gând:

— La Blaj am pornit-o şi eu… Într-acolo merg de două săptămâni. Şi încet mă mai apropii! … Fiindcă eu vin ceva mai de departe decât dumneavoastră, domnilor!

După asemenea început cu bănuitoare stânjeneli şi pipăiri, s-a legat însă îndată prieteşug şi voroavă.

Candidaţii teologi au făcut semn lui Pistă, băiatul de birt, să mai aducă un pocal şi să schimbe canta cu vin de Târnave. Tânărul străin a gustat din vin, a deşertat pocalul până la fund şi trecându-şi mâna prin pletele învolburate la ceafă, a prins a istorisi cum a purces el apostoliceşte din târgul Cernăuţilor, peste văi şi peste munţi, ca s-ajungă la cetatea sfântă a românismului şi la câmpia jurămintelor de la 1848, după îndemnul lăsat cu limbă de moarte de dascălul său, Arune Pumnul, odihnit astă-iarnă întru Domnul.

Şi având el dar plăcut de povestaş, glas cu învăluiri calde şi ochi care ştiau să vadă ceea ce altora scapă, seminariştii au uitat ceasul plecării.

N-au băgat de seamă când s-a deşertat birtul de muşterii care şi-au şters mustăţile de vinars şi unsoarea papricaşului, le-au răsucit falnic până la urechi şi s-au depărtat bocănindu-şi botforii spre treburile lor. N-au băgat de seamă nici când s-a deschis de două ori portiţa ornicului de lemn din părete, lăsând să se ivească un cuc negru şi mic ca o jucărie, pentru a fluiera cu dojană ceasurile şi jumătăţile.

Toate aceste apropiate amănunte şi-au pierdut fiinţa. Ascultătorii trăiau, auzeau şi vedeau altceva.

Pe rând, se prefirau sub ochii lor mâhnite târguri bucovinene, cu şiruri de case sărace, unde tremură într-amurg flacăra lumânărilor înfipte în sfeşnice de alamă cu şapte braţe. Pe urmă rămânea târgul îndărăt; se deschidea un drum însorit de ţară, cu scârţâit melancolic de cară şi cu flori ofilite în colb. Munţii în lumină, râuri săltânde printre stânci nante. Sate ardeleneşti cu bisericuţe afumate de lemn; un castel de grofi păzind sumeţ miile de jugăre de pe-o culme de brazi; o moară pe apa Murăşului; un pârâu clipotind sub o cruce de piatră. Se amestecau întâmplări năzdrăvane, popasuri la iobagi cu inima şi cu uşa deschisă, o horă aici, o cântare de buciumaşi dincolo; dar şi multe zile de lipsuri, când drumeţul se furişa să doarmă în poduri cu fân şi pleca mai departe, în zori, cu pântecul gol, lătrat cu vrăjmăşie de zăvozii sălaşurilor săcuieşti.

Despre asemenea pătimiri tânărul nu purta amintire oţărâtă.

Povestind, lepăda zgura întâmplărilor vitrege şi stăruia cu deosebire asupra celor de-o dulce blândeţe şi asupra unor frumuseţi pe care seminariştii atunci le aflau întâia dată… În viaţa lor de ţară văzuseră destule răsărituri de soare, destule nopţi cu lună. Cu ele au deschis ochii. Ascultaseră destule doiniri şi chiuituri. Cu ele au crescut. Se deşteptaseră şi dânşii în cântecul ciocârliei, pe-o claie de fân jilăvită de rouă.

Toate însă au rămas să zacă scufundate în nelămurită negură.

Acum toate înviau deodată într-altfel de lumină. Când o asemuire cu o legendă ori cu o zeitate mitologică. Când o amintire din hronici bătrâne. Când un stih din nepieritorii poeţi ai lumii.

— Mult trebue să fi umblat dumneata! grăi cu entuziasm Ion Cotta.

— Cam mult…

— No, că şi cărţi cetit-ai bugăt!

— Destule… Cam toate câte se aflau în biblioteca gimnaziştilor români din Cernăuţi şi o bună parte din biblioteca gimnaziştilor nemţi.

Seminaristul fluieră a mirare. Celălalt adăogă:

— Şi mândru ştii spune! Parc-ai fi poet…

— Poate că sunt…

Zâmbind, Mihai Eminescu duse mâna la desaga vărgată de la şold. Era gata să scoată revista de la Pesta şi s-o întindă mesenilor. Îi stătea pe buze mărturisirea că în afară de poezia tipărită a mai trimis şi altele, că a scris una de duioasă despărţire, închinată Bucovinei, cea de-a doua ţară a sa.

Dar nu-şi iertă această îmboldire a deşertăciunei. Deschise un carneţel şi începu să însemne cuvintele câte i-au sunat plăcut şi erau întru totul localnice, pierdute pentru graiul românesc de aiurea.

La rându-le, teologii se simţeau din nou stingheriţi.

Acum pentru altă pricină.

Nu prea ştiau în ce chip s-ar cuveni să vorbească unui june care umblase, citise şi cunoştea atâtea.

În tăcerea bâzâită de muşte, a zuruit lanţul ceasornicului, a scârţâit uşa şi a răsărit cucul de lemn negru să mai vestească o jumătate de oră.

Birtaşul moţăia într-un cot. Printre mese se plimba agale un motan mare şi fumuriu, frecându-se de picioarele băncilor.

— Fumaţi, domnule Eminescu? întrebă unul din seminarişti, ca să spună ceva.

— Aş fuma… Însă mi-a cam suflat vântul prin pungă.

Cei doi prieteni se înţeleseră din ochi.

Mai curajos, Ion Cotta luă asupra sa o delicată sarcină:

— Dacă nu-i bai, să vorbim ca între amici, domnule Eminescu. Aveţi lipsă de bani?

Mihai Eminescu zâmbi unei amintiri. Ridică un deget de pe carnetul cu însemnări, cum arăta lui moş Onufri la K. K. Ober-Gymnasium: „Un puişor… o piţulă…”

— Un florin? înţelese Ion Cotta. Că nu-i cap de ţară, tune-i drac de florini! … Acuma îi ai, şi minten i-ai spesat. Te rog frumos, domnule Eminescu, să primeşti împrumut un florin. Mi-l dai înapoi la Blaj, când te-i îndemâna de bani. Nu-i grabă! Şi mai rogu-te una! Poftim a mere cu noi! … Avem loc, iar compania unei persoane întelighinte ca dumneata numai că ne onorează…

Aşa s-a strâns de-aproape prieteşugul între drumeţi.

Calea au făcut-o împreună. Seminariştii deschizând gura sacului cu amintiri de-acasă şi cu iznoave de şcoală. Tovarăşul cel nou, ascultând în tăcere, parcă şi-ar fi istovit toată pofta de istorisire şi vorbă, la birtul Calul Alb din Marosvásárhely. Asculta, cerceta cu ochi gânditori priveliştele şi trecea mereu însemnări în carnetul său tainic.

La Dicio-Sânmărtin, aflându-se iarăşi la masă în faţa cantei cu vin, pe Ion Cotta nu-l mai răbdă inima şi cercă să iscodească rostul acestei îndeletniciri:

— Domnule Eminescu, iartă mă rog o întrebare. Ce tot găseşti dumneata atâta de scris, de l-ai întrecut pe reverenţia-sa protopresbiterul Berivoiu, când face controlă la calculaţiile cassarului?

Mihai Eminescu era cu pocalul în mână. Privi în zare culoarea pală a vinului, ca paiul de ovăz. Nu-şi muie buzele cum pornise. Aşezând pocalul jos, ridică încet ochii la cei doi seminarişti… Zâmbea ca un om hârşât de experienţe, când se pregăteşte a vorbi unor copii mari şi simpli, crescuţi departe de mistuitoarele vâltori, într-o nevinovată şi fericită ignoranţă. Socotea cu toate acestea că proaspeţii săi prieteni, meritau în sfârşit un semn de încredere.

Spuse, tărăgănând cuvintele:

— Unul dintre dumneavoastră s-a dat cu părerea că ştiu a povesti ca un poet…

— Io! făcu Teodor Cojocariu.

— Dumneata. Şi-am răspuns: Poate că sunt poet! Ei bine, domnilor, aflaţi că într-adevăr sunt poet! … Nu poate… Sunt cu adevărat! Aşa a vrut steaua mea…

— Noa-zău! Atuncea tot poezii scrii la carnet? Am văzut de la început, da m-am codit spune…

Poetul zâmbi de atâta naivitate:

— Nu, domnilor! Poeziile nu se pot scrie într-o brişcă, în duruitul roţilor şi în zarvă… Fac altceva. Adun materialul, Însemnez un cuvânt care sună bine sau nou. Trec la izvod o zicală, un obicei al locului. Strâng aici cântecele poporului. Nici nu vă închipuiţi, ce comori nesăcătuite sunt doinele şi baladele noastre! De-acolo, de la ele, trebuie să se hrănească poezia… Pe urmă, însemnările am să le folosesc cândva, când are să le vină ceasul şi rândul…

Ion Cotta întrebă:

— Şi vă cujetaţi să daţi poeziile la publicat în foi?

— Poate că m-am cugetat. Poate că unele s-au şi tipărit…

De data aceasta, Mihai Eminescu trase desaga de la şold şi înfăţişă mesenilor revista din Pesta. Cu neţărmurită uimire, seminariştii cetiră versurile şi numele săltat în ochii lor de prestigiul tiparului, ca numele lui Andrei Mureşanu ori al lui Iosif Vulcan, directorul Familiei. Priviră cu respect, peste foaie, straiele sărace, fruntea înaltă şi pletele lungi. Toate se lămureau acum pe deplin. Aveau tovarăş de drum un june ales şi iubit de muze. Întâia oară vedeau de aproape o asemenea făptură.

Până la Blaj au căzut în muţenie, ferindu-se să turbure meditaţiile poetului. Nu s-au mirat deci prea mult, când în deal deasupra Blajului, Mihai Eminescu a scos pălăria şi a rostit o prea poetică închinare:

— Te salut, Roma-mică! Mulţumescu-ţi ţie, Doamne, că m-ai învrednicit s-o pot vedea…

De sus, de pe creasta Hulei, Blajul se arăta într-adevăr ca o mică şi sfântă cetate a bisericilor şi şcolilor, cu turle printre livezi şi cu ziduri albe de aşezăminte cărturăreşti.

De aproape, priveliştea s-a cam schimbat.

Pe Câmpia Libertăţii păşteau turme trândave de bivoli. Trândave erau şi cele două Târnave, cu apele mâloase şi cu malurile de lut. Opidul fiinţa numai cu numele. Se desfăşura

ca un sat ceva mai mare, cu uliţi prăfoase şi cu o piaţă unde-au fost răsturnate câteva căruţe cu prund. Teologii au aflat deocamdată cortil la baciul Văsălică Bugneru. Drumeţul cel mai de departe a plecat să cerceteze cu nerăbdare mânăstirea Sfintei Treimi, chiliile călugărilor, trapezăria, seminariul şi gimnaziul, adăposturile vlădicei pentru şcolarii săraci.

Vestea adusă de cei doi tovarăşi de călătorie s-a împrăştiat repede.

S-a ştiut de îndată şi cu mare vâlvă că venise din Cernăuţi un învăţăcel al lui Arune Pumnul, poet şi mare cetitor, pribeag care aduna cântecele poporului într-un carnet şi cunoştea pe degete scripturile cronicarilor din Principate. Teologii şi gimnaziştii se dădeau în lături din faţa junelui cu plete şi cu straiele ponosite. S-au socotit în deosebită cinste când i-au putut vorbi; iar văzându-l lipsit de putinţa spesărilor, l-au poftit în găzduire cu o mare dragoste.

Mihai Eminescu a aflat astfel de la început câţiva prieteni, o altă bibliotecă la îndemână, un alt moşneag cu dar de băsmuire: măgărarul seminarului, Niculai Mihu din Veza.

Plutea în văzduhul Blajului amintirea unor cărturari de legendă. Vasile Neagoe, călugăr pe vremea episcopului Petre Pavel Aron, care, orb de la vârsta de doi ani, învăţase pe de rost Ceaslovul, Psaltirea, Testamentul vechi şi nou, Aca-tistele şi Octoihurile, de-a fost asemănat cu preacuviosul alexandrinian Didim şi a fost rânduit aşa, fără vedere, dascălul la şcoala românească. Vasile Filipan, de pe vremea vlădicului Bob, care, după învăţătura de latinist şi de teolog, ajunsese în aspre lipsuri căruţaş la Cluj. Acolo aflându-se el într-o zi cu carul de mărfuri, a auzit despre un examen riguros de la Academia de filosofie şi jure. A intrat cu ţundra în spinare şi cu biciuşca pe umeri, a dat cuviincioasă ascultare examenului şi tot aşa de cuviincios a cerut învoire comisiunei să pună şi el câteva întrebări într-o latinească mai strălucită decât a învăţaţilor profesori în robă medievală, spre uimirea guverna-torului de faţă,

excelenţa sa baronul György Bánffy. Iar cărturarul cu strai de iobag fiind invitat la prânz de guvernator, ştirea a ajuns până la urechea vlădicului Bob, care s-a ruşinat că nu l-a ştiut preţui şi l-a chemat să-l numească profesor la Academia teologică şi canonic. Amintirea acestora se alătura la amintirea triumvirilor Samuel Micu, George Şincai şi Petru Maior; la amintirea vrednicilor urmaşi, unii rămaşi la faţa locului, alţii risipiţi la Sibii, la Braşov, la Arad, în Principate, pentru a purta cuvântul de deşteptare al lătinismului.

Dincolo însă de aceste legende şi figuri măreţe, şcolarii îşi duceau o viaţă a lor fără strălucire, îngrămădiţi câte patru şi cinci într-o încăpere, pipând duhană de rând şi jucând cărţi, bând vinars şi muncindu-se să viclenească severitatea dascălilor.

Mihai Eminescu se ţinea la o parte de asemenea trai.

Rătăcea pe malul Târnavelor uneori singur, alteori cu vreun nou şi rar prieten. Împrumuta cărţi de la altul. Aştepta în van un răvaş cu bani de la căminar. În dorul lacului din codrii Ipoteştilor se scălda în iazul Chereteului şi simţea cum pe fiecare zi se îndepărta de hotărârile cu care pornise la drum din Cernăuţi. Nici aici nu se dovedea şcoala mai prielnică decât K. K. Ober-Gymnasiul domnului director Ştefan Wolf.

Pe la mijlocul verii, teologii şi gimnaziştii s-au răzit. Au plecat pe la casele lor, unde-i aşteptau îndestulări şi bucurii de vacanţă, în sate cu rude, cu hore şi clăci la seceră şi la coasă. Se pomeni mai singur şi se văzu de prisos. Îl lăsau straiele şi încălţările. Se hrănea cu poame şi cu fiertură din mila credinţerului la fundaţia pânei, binecuvântată orânduială întemeiată de vlădicul Aron, părintele sărmanilor şi ctitorul şcolilor.

O mângâiere îi aducea revista de la Budapesta, unde-şi afla iarăşi slova şi numele tipărite, cu stăruitoare îndemnări să mai trimeată şi alte stihuri.

Vraja Blajului însă se destrăma, ca şi urzeala straielor. Mai falnică se arătase Mica-Romă în închipuire ori de sus, din depărtare, de pe vârful Hulei.

Într-o noapte, când se culcase flămând în podul grajdului de la seminar, s-a ivit în lumea somnului, prietenul său vechi, comediantul.

Era îmbrăcat într-o manta purpurie de doge şi-i făcea semn de chemare cu mâna: „Unde-ai plecat? De ce ne uiţi? … Te aşteptăm… Vină!”

Dimineaţa şi-a scuturat fânul din păr, zâmbind chemării.

Blajul era posomorât în lumina tomnatecă. Un canonic îi privi cu asprime vestmintele de cerşetor. Îl lătră un câne. În piaţa cea mare din faţa gimnaziului, vântul rostogoli un vârtej de frunze moarte. Înalt pe cerul vânăt, un stol de păsări călătoare scria o săgeată către miazăzi.

Mihai Eminescu îşi pregăti desaga la şold, se opri să-şi ia rămas bun de la măgărar.

— Domnul cu dumneata, dragule! îi ură Neculai Mihu, cu acelaşi glas prietenos al baciului Trofim, al unchieşului Miron de la prisacă, al lui Onufri şi al lui moş Leonte Hudici. Umblă sănătos şi nu ne uita! …

Mihu aştepta poate să-l vadă întorcând faţa la răscrucea drumului şi fluturând mâna.

Dar călătorul nu mai căuta înapoi.

Îndată, în colbul carălor, a fost numai o pată sură, depărtându-se pe calea Sibiului, de unde drumul cobora, pe Olt, la vale, spre ţara veche.

CARTEA A PATRA.

I

Când a păşit bariera Bucureştilor, pe-un drum hlisos şi străjuit de pocite bordeie, Mihai Eminescu a fost străbătut de-un fior fără pricină.

Şi tot fără pricină deosebită – poate numai fiindcă se încrucişase cu o lingurăreasă smultă, bătrână şi cu revărsările de cărnuri otova în zdrenţe soioase – îşi aminti un eres auzit în copilărie de la baba Chiva Lefteroaia:

— Haoleo, coconule mic! Nu râde, că asta-i ştiută. De te scutură frig din senin, atuncea fugi de locul hăla, fiindcă nu-i pentru dumneata.

Pribeagul a surâs în sine, strângând din umeri. Era ciudat doar că-şi aduce aminte de casă, de Ipoteşti şi de eresurile copilăriei dintâi, tocmai acum, la capătul drumului.

A încetinit pasul, ca să se pătrundă de înfăţişarea uliţelor şi a oamenilor.

Nimic nu vestea un târg mare; o cetate de scaun domnesc.

Casele strâmbe se iveau răzleţ semănate printre vii şi grădini, despărţite de smârcuri şi râpi lutoase. Pe tăpşanele de gunoaie zăceau stârvuri umflate cu burţile în sus. Săcălile şi chervanele cu mărfuri braşovene împrăştiau cârduri de gâşte, înaintau lătrate de potăi zburlite, se încurcau la răspinteni în mare zarvă de răcnete, pocniri de bici şi opinteli.

Se zăreau mijind în pometuri biserici multe, dar fără măreţie. Multe erau şi hanurile cu bolţi, cu împrejmuiri de zid şi ceardacuri genoveze cu stâlpi. Trecuseră pojaruri peste ele şi mai păstrau urmele de funingine, înnăditurile de şindrilă nouă şi albă, peste cea mucedă şi căptuşită cu muşchi.

Un timp, drumeţul s-a oprit să privească slăvită apă a Dâmboviţei.

Râul şerpuia printre sălcii pletoase, se răsfira înconjurând ostroave cu mori, se aduna gâtuit sub poduri înalt arcuite de lemn.

Un danci cu pantaloni sumeşi – intrase în mâl până la genunchi şi, vânăt de frig, pescuia cu undiţa într-o nemişcare de gravură veche. Alţii se bălăceau mai departe, între gu-noaie de grajd şi hârburi. Bătu tânguios un glas de clopot. Se năpusti în chiot pe-un pod, un poştalion cu tălăngi şi surugii călări.

Toate într-o lumină turbure de noiemvrie, cu norii cerului apropiaţi de pământ, sprijiniţi în turle şi-n plopi fără frunze.

Abia când a răzbit pe podul Mogoşoaiei, unde duruiau roţile caleştilor împroşcând chifteala noroiului de sub bârne desciolănate, rătăcitorul a cunoscut oarecare amestec încă nemaivăzut.

Se înălţau palate cu parcuri, alături de coşcovite magherniţe. Se învecinau schituri şi cafenele, cârciumi şi maidane cu spinării, prăvălii cu ferestre late şi o temelie în ruină de unde întindea mâna un orb calic. Se învălmăşeau călăreţi în mândre costume şi simigii în şalvari; diligenţe cu şase cai înaintaşi tăiau calea echipagiilor cu lachei şi arnăuţi pe capră.

Larma omenească se dovedea într-adevăr mai aprigă decât oriunde aiurea; mersul şi glasul trecătorilor mai stropşit.

Un birjar spân croia cu biciul spinarea unui golan desculţ. Golanul se izbea piept în piept cu un domn coborât din cupeu şi îmbrăcat după ultima modă apuseană: joben, pantaloni prăzulii şi sticlă rotundă în ochi. Spilcuitul scăpa sticla în şnurul lat, icnea o sudalmă neaoş valahă, îşi culegea bastonul de jos şi schimbându-şi într-o clipă chipul vânăt de mânie în zâmbire suavă, saluta până la pământ două cucoane cu obrajii de crin, hurducate pe teluri, în fund de caleaşcă.

Adierile de odăgaci şi paciuli se stingeau copleşite de duhnetul mustăriilor, de untura sfârâită a grătarelor şi de miasma băltoacelor verzi-coclite.

La distanţă numai de-un stânjen alături, se deschidea o curte boierească: drum până la poartă aşternut cu nisip gal-ben, trăsura cu armăsari arăbeşti la scara cu trepte de marmoră, lacheu cu mănuşi albe şi livrea albastră tivită cu fir. Şi iarăşi un plăcintar cu tava pe cap. Şi iarăşi o mustărie, un mahalagiu cu pantalonii creţi şi cizme de iuft, un ofiţer de dorobanţi, o babă cu broboadă, un rândaş fluierând, călugări cu mătăniile în mână şi ţaţe cu papuci, haimanale în durligi şi domni cu pălărie nantă, un sacagiu răcnind jalnic: Haap! Haapăăă!

Drumeţul care atâtea târguri cutreierase, cu atâtea corciri de naţii şi de porturi, întâia oară pomenea o asemenea stranie împestriţare de sălaşe şi tagme, de calicime şi strălucite vestminte, de obraze subţiri şi de ţigani lăieşi cu tingirea de aramă în spate.

A stat rezemat de-un zid, să se dezmeticească din uluire.

Tot ce se vântura sub ochi şi-i sfredelea auzul, depăşea zugrăvelile altora. Cernăuţii, Sibiul şi Braşovul se arătau a fi rămas în urmă, strâmte dar bine închegate şi rânduite aşezări occidentale, faţă de bălţătura, de duhoarea şi vânzolirea de bâlei ţarigrădean din scaunul ţării.

Noaptea l-a apucat aşa, în neclintire înmărmurită, lângă peretele galben şi slut.

Oraşul s-a scufundat în beznă străpunsă de rare şi fumegoase felinare. Ici, o fereastră luminată. Dincolo, un maidan cu urlet de câini. Şi prin uşi deschise de cârciumi, şuierul spintecat al naiului şi vaierul unui ţambal. Cârmea o droşcă, dondănea un beţiv, se prelingeau pe lângă uluce umbre nelămurite, zângăneau săbii şi pinteni. Pe urmă, o înjurătură răguşită spărgând întunerecul.

Toate au răspuns în el, chinuindu-i somnul cu vise spăimoase.

Nu întâia oară a dormit într-un pod de han necunoscut, pe-un aşternut de fân, cu desaga tare sub cap: foile de la Pesta, caietele de stihuri, două-trei cărţi şi tomul dăruit de dascălul său pe patul de moarte. Nu întâia oară se culcase fără să aibă în minte o dezlegare pentru ziua de mâine…

Viaţa rătăcitoare l-a învăţat să lase întâmplărilor această grijă. Şi întâmplările se îndurau să-l izbăvească de deznădejde în ceasul al doisprezecelea. La Sibiu, când s-a aflat în mijlocul uliţei, cu fruntea deşartă de gând, în faţa sasului bălan cu mustăţile în şfichiuri de cânepă care i-a lămurit că fratele său Neculai cel prost şi bun, plecase aiurea fără să lase ştire încotro, nu s-a găsit oare un prieten neaşteptat să-l îmbrace, să-l găzduiască şi să-i dea îndreptări pentru ţară? În drum, în satele din Oltenia şi din

Valabia nu i-au înlesnit oare hrană şi adăpost, alte întâlniri şi întâmplări tot aşa de vrednice a intra în rândul minunilor? Nevoile lui erau puţine. Ştia să rânească un grajd şi să ţesele un cal pentru un dărăb de pâne; se mulţămea cu un culcuş de paie şi de mult cunoştea că în lumea cea tăcută şi săracă de oriunde-i suflare românească, nu bate un drumeţ la poartă, fără să-i răspundă un glas primitor. Nu-l muncea deci teama de-a doua zi, când s-a cuibărit în fânul cu miros de câmp. Şi totuşi îndată ce-a închis ochii, somnul i-a fost chinuit de vise spăimoase.

Se făcea că deodată s-a scufundat în mormânt şi că peste ţărâna mormântului, peste pieptul lui, trecea ordia norodului din cetatea de scaun domnesc; căleşte şi simigii, domnul cu sticla rotundă în ochi şi chervanele cu coviltir, rândaşii şi ofiţerii cu pinteni, femeile cu obrajii de lilii clătinate pe perni de trăsură, şacali şi mahalagii cu pantaloni creţi în cisme – necurmată şi vuietoasă mulţime a uliţei. Se făcea că toţi îl ştiau cum stă el dedesubt şi cum îl înăbuşă apăsarea paşilor şi a roţilor şi a pământului greu; dar toţi treceau cu nepăsare şi larmă înainte.

Vroia să strige şi n-avea glas.

Vroia să-mpingă în lături învelişul de lut, să scape afară liber şi viu, săltând în picioare – dar mânele-i rămâneau moi legate de-un blestem.

Şi-o vedea pe baba Chiva Lefteroaia, căzută la o parte, grămadă, puhavă, oloagă şi neputincioasă, clătinând din cap şi plângându-l: „I-am spus eu lui Mihăiţă, coconului mic! … Fereşte de locul unde te-a scuturat un frig din senin, fiindcă nu-i pentru dumneata…” îi auzea glasul şi bocetul în vis, vroia să scape din legăturile nevăzute, să-şi descleşte gura şi să strige: „Nu mai boci! … Lasă prostiile şi eresurile! …” Buzele îi rămâneau însă ferecate. Baba Chiva Lefteroaia îl bocea lângă peretele galben şi hâd. El se afla dedesubt, sub noroiul şi bârnele podului; iar trecătorii cu inima stocită se vânturau înainte şi îndărăt, călcându-i crâncen pe piept… Fiecare pas, duruitul de roţi, fiecare

lovitură de copită, răspundeau dureros până în măduva fiinţei. Fiecare vuiet îi înfigea o ţintă în tâmplă. Şi răcnetul sacagiului era prin somn un chin mai cumplit: Hăăp… Haapăă! …

De ce nu se îndura nimeni să-l scoată de-acolo, să-l stropească pe frunte cu un pumn de apă răcoroasă, să-l întoarcă la trezie?

Sacaua îşi huruia roţile pe pieptul lui: Hăă-ăp-hăp! Haapaa! …

Atâtea femei trec cu surâsul vergin şi cu obrazul dalb, molatec, culcate pe perni de carâte! … Niciuna nu-l aude, nu-l simte cum geamătul i-a secat în gâtlej? Unde s-a ascuns oare mila şi blândeţea moşnegilor din plaiuri, de-acasă? Tropăiesc alte copite de cal pe pieptul zdrobit. Hăăp, Haapă! … E atât de scump un strop de apă, unul singur, în cetatea aceasta de scaun domnesc?

— Hăăăp! … Haapaaa…

Cu mânele grele, de plumb, Mihai s-a frecat la ochi în culcuşul său din podul de fân.

Inima îi zvâcnea cutremurată încă de orcanul visului rău. S-a frecat la ochi, a cercetat să-şi lămurească unde se află. Cu încetul a pătruns lumea de-aievea în el. Un pod cu fân în grajdul unui han din Bucureşti. O căldură şi o mireasmă molcomă, o întunecime plăcută; florile şi iarba câmpului mai păstrând ceva încă din boarea nămiezilor de vară unde s-au uscat în brazdă la soare. Un pod de fân aşa cum lăsase el atâtea în urmă, începând cu locul de joacă al copilăriei, în grajdul de la Ipoteşti, când ridica scara împreună cu Ilie, aşteptând chemarea speriată a Harietei. Toate podurile cu fân de mai târziu, la Pan Dzierszeck, la gospodarii şi la hanurile de pribegie din Ardeal şi din Bucovina, la seminarul din Blaj, toate îl primeau ca pe-un oaspe vechi. Îl înfăşurau în aromirea ascunzătorilor de-atunci. Poate de aceea când intra într-o ogradă, ochii lui căutau întâi spre gura podului de grajd şi poate de aceea culcuşul mai cu seamă acolo şi-l alegea.

Vânăta gheară a visului s-a descleştat astfel, lăsându-l să se întoarcă într-o lume cunoscută şi prietenoasă.

Dar glasul din somn dura încă:

— Hăăp! Hapaa! De pomană, apa! Hăăp! Haapaaa…

S-a târât cu puteri leşinate până la ochiul bagelei.

Jos, în curte, un sacagiu împărţea apă de pomană, de sufletul vreunui mort. Se înghesuiau slujnici cu doniţi, un ucenic de potcovar cu şorţul de piele neagră, lărgindu-şi loc cu coatele, o babă clonţoasă cu ulcior de lut, ocărând ascuţit un ţigan zlătar cu plete pe umeri.

— De pomană, apa! Hăăp! Haapaaa! …

Mihai zâmbi descleştându-şi fânul poienilor din păr.

În visul lui nu-i dădea nimeni un strop de apă, nici în schimbul unei jumătăţi din viaţă. Afară se împărţea altora apă de pomană cu doniţa…

Poate era şi acesta un tâlc al vremurilor şi locului.

Pândi când toţi ochii erau îndreptaţi aiurea, se strecură jos pe scară şi se amestecă în îmbulzeala celor care aşteptau apă de sufletul unui mort fără nume. Îşi răcori faţa şi gura din cana zlătarului.

Apoi, după un vechi obicei de rătăcitor, cutreieră târgul în lung şi-n laT. Ca să lege o mai amănunţită cunoaştere.

Sub cerul sur şi rece, suflat de-un vânt tăios, a dat târcoale ruinelor de la Curtea veche şi de la Curtea arsă, bisericilor împresurate de grădini şi metocuri, pieţelor cu magherniţe, zăvoiului şi heleşteului din Cişmigiu, palatului domnesc, hanurilor care-l atrăgeau cu deosebire, fiindcă acolo, între grajduri şi surugii, mai lesne îşi putea ochi adăpost pentru nopţile câte-l aşteptau. Hanul lui Manuc, hanul Zlătari, hanul Beilicului, al Creţulescului şi hanul lui Mercuş, i s-au părul cu o prea aspră pază de arnăuţi, greu de răzbit, aproape ca hotelurile pentru obraze boiereşti: Hugues şi Broft.

A aflat altele pe Calea Craiovei, pe Podul de pământ, pe uliţa Gabrovenilor şi Şelarilor, mai dărăpănate şi sărace, cu porţile vraişte şi cu harabale negustoreşti dejugate sub

şopruri. A prins vorbă cu un cărăuş într-o parte, c-un rândaş în alta. Grija culcuşului pe câteva nopţi a fost aşa înlăturată.

Pe urmă, spre sară, l-a alungat o bură vântoasă sub ganguri. Ronţăind un covrig, îşi numără mărunţişul rămas din florinii binefăcătorului de la Sibiu. Mai avea preţ de mâncare pe-o zi şi preţ de-o cafea pe deasupra. Se hotărî să plătească boieria cafelei de îndată.

Porni în noaptea tristă.

Ploaia se cernea măruntă pe uliţele nepavate, strâmte şi noroioase, deschise la întâmplare în noianul de case mici şi rău zidite. Tropăia în bălţi. Apa hleioasă îl împroşca la fiecare pas. Din cârciumi şi prăvălii, pătrundea prin ferestrele nespălate o lumină murdară, mai slăbită încă de perdeaua vânătă a ploii. Din când în când trecea pe lângă un geam cu perdele roşii, unde în umbra stacojie se zărea o femeie. Se încrucişa cu un romanţios fluierând, cu un mitocan ameţit lulea, care îşi făcea de vorbă cu păreţii şi cu vântul. Beţivul chiuia răguşit la fereastra roşie. Femeia spoită aprindea un chibrit, arătându-şi faţa unsă din gros şi sânul veşted şi gol. Beţivul intra. Umbra stacojie dinlăuntru se adâncea în întunerec deplin, iar pentru rătăcitorul din ploaie, amurgul gândurilor se prefăcea într-o miazănoapte de plumb, la cugetul că şi acela se numeşte om şi aceea se numeşte femeie.

Dintr-o crâşmă deschisă străbătea ţârâit schingiuit de vioară.

Junele cu întreg avutul în desaga de la şold, se apropie să se uite, şi razele năvăliră prin uşă scăldându-i faţa. O femeie cu obrazul înfundat în capişon, îl privea la rându-i din negura ploii. Nu era un cap urât acela al lui Mihai, chiar după atâtea nopţi şi zile de pribegie. Faţa era de acea dulceaţă vânătă-albă a marmurei în umbră, cam trasă fără a fi uscată, şi ochii desenaţi în forma migdalei, erau de acea intensă voluptate pe care o are catifeaua neagră. Un

zâmbet fin şi cu toate acestea atât de inocent, trecu pe chipul său la priveliştea dinlăuntru.

Ce era adică? Un băiat de ţigan cu capul mic într-o pălărie ale cărei margini înfăţişau simbolul nimerit al nemărginirii, cu ciubote unde-ar fi încăput întreg în ele şi într-un surtuc lung de-i ajungea la călcâi, schingiuia nişte strune cu degetele uscate şi cu arcuşul năpârlit. În jurul lui, în ţârâiala smucită, un ţigan lung şi rupt, frământa pământul cu picioarele goale băgate în papuci largi, umpluţi cu paie. O veselie scârbavnică se zugrăvea pe chipul dănţuitorului.

Mihai se depărtă.

Femeia din ploaia mocnită îl urmări câţiva paşi, îi trecu înainte, se opri lângă un felinar şi încercă să-l îmbie cu semne.

Dar rătăcitorul aflase în sfârşit o cafenea. Împinse uşa şi intră. Mirosul tutunului, lumina lămpilor fumegânde în aerul apăsat, ţăcănitul oaselor de domino şi bătaia ceasornicului de lemn, l-au învăluit repede într-o toropire după frigul şi ploaia de-afară.

Aroma cafelei s-a ridicat îmbătătoare în nări, amintindu-i altă cafea, pusă de-o mână grijulie pe masa conţopistului de la isprăvnicia districtului Botoşani. Mihai făcu o socoteală cu creionul pe masa veche şi lustruită. Atâtea luni, atâtea zile au trecut de-atunci! … Ce straşnic s-ar minuna Leonte Hudici de povestea peripeţiilor trăite de el în acest timp!

Ca să-şi alunge gândul van, ridică ochii de pe socoteala vană, plimbându-i pe toţi pereţii şi muşteriii cafenelei.

La mese întârziaseră câţiva jucători de cărţi cu părul zburlit, ţinând într-o mână bâţâită de tremur cartoanele sleite, plesnind cu degetele din cealaltă înainte de a bate. Îşi muşcau buzele fără să rostească o vorbă, cădeau în adâncă şi încruntată meditaţie, zvârleau cartea şi trăgeau cu sorbituri zgomotoase o gură de cafea ori de bere – semn de triumf! Dincolo, unul scria cu cridă pe postavul verde al biliardului; altul cu pălăria naltă pe ceafă, ţinând mânele

unite la spate şi o ţigară lungă lipită la colţul buzelor, se uita cu o mare încordare – dracu ştie de ce! – la un portret al lui DiebiczZabalkanski, pistruiţ de muşte şi prins strâmb în afumatul perete.

La o masă de-alături, doi oameni mustăcioşi din cinul de mijloc, cu gazetele sub cot, dezbăteau cu aprindere treburile ţării şi călătoria încununată de izbândă a domnitorului nou, care s-a întors de la Constantinopol cu firmanul sultanului. Unul tânjea după Alexandru Ion Cuza, proorocindu-i apropiata chemare iarăşi în scaunul ţării. Celălalt, saşiu de-un ochi, se bătea cu pumnul în piept pentru măria-sa principele Carol I:

— Fugi neică, d-acilea! Morţii nu se mai întorc dă la cimitir… Ăsta e Hohenzollern!

— Ei şi?

— Cum: ei şi? Ştii tu ce e ăla un Hohenzollern, Stanică neică? … Un Hohenzollern înseamnă că a supt de la sânul mumei arta d-a guverna. O are în sânge, Stănică! … Văzuşi cum îl învârti pe sultan? Ceac-pac, în două mişcări i-a luat piuitul! …

— Şi Cuza parcă…

— Slăbeşte-mă cu parcă… Ce Cuza, parcă?

— Îl iubeşte ţara, Naie! Nu-l lasă! … Nu-ţi spuse nimic rezultatul alegerilor?

Saşiul pufni în râs, clătinând rămăşiţa băuturii pe fundul paharului:

— Ha-ha! Mă omori de-un ceas cu rezultatul alegerilor… Ce mare scofală ai găsit în rezultatul alegerilor, de mă tot pisezi?

— Are cântec, mă frate-mio.

— Ia cântă-l, să sfârşim o dată!

— Are cântec, fiindcă a dovedit negru pe alb că nu s-a isprăvit cu vodă Cuza. A treia parte din ţară s-a pronunţat ori nu pentru el şi pentru separaţia Moldovei? … Aud?

— Ei şi! P-ormă?

— Să vă văd şi să-l văd pe principele Carol, cum o să guverneze cu o asemenea Cameră? … O treime separatistă şi cuzistă, o treime cu roşii sadea şi numai o treime a guvernului. Ăsta-i cântecul! … Pă unde scoţi cămaşa, Naie!

— Dizolvăm!

— Dizolvi pă dracu.

— Îţi spun eu că dizolvăm…

— Ei şi!

— Mă, înţelege o dată că ăsta e mână de fier, mă! Ăsta e un Hohenzollern, nu fleac…

— Care va să zică, domnii noştri pământeni au fostără fleac?

— Nu zic!

— Nu zici, dar spui. Te vânduşi neamţului, ai?

— Mă vândui, cum te vânduşi şi tu lui Cuza! … Vorbim politică mare, nu jucăm ciamparalele! Citişi gazeta?

— Te cred!

— Păi dacă o citişi, văzuşi ce spune Europa? Am intrat în rândul Europei, mă neică! S-a schimbatără chestia. Un Hohenzollern e rudă cu unul, nepotul altuia, cuscrul cutăruia. Mâine, poimâine, îl caută ălălalt dă ginere… Toate curţile împărăteşti au ochii pă noi… La aia ce zici?

— Nu zic nimic.

— Atunci mai luăm un rând?

— Luăm.

— Băiatule, înc-un rând. D-alea marile!

Băiatul aduse încă un rând târşindu-şi papucii. Orologiul sună metalic ceasuri târzii.

Mihai se ridică de la masă.

Afară ploaia contenise şi prin mrejele de nouri negri, luna trecea palidă şi rece.

II.

Acestea i-au rămas săpate adânc, amintirile cele dintâi despre oamenii şi locurile şi năravurile cetăţii de scaun a ţării.

Peste ele s-au aşternut treptat altele. Unele de-o trecătoare blândeţe. Multe, mai amare ca fierea pe buze arse de sete. Dar oricâte au venit mai apoi să pună înveliş de cenuşă peste înveliş de cenuşă, dedesubt se păstra neschimbată numai impresia străină şi rece de la început, fiindcă de la început locurile şi oamenii şi năravurile şi glasurile i-au rănit până în inimă întreaga-i fiinţă, care dintr-o chemare lăuntrică năzuia la limpezi şi line armonii.

Coborând calea Oltului, pe măsură ce se apropiase de târgul lui Bucur, se lăsa furat de-o ameţitoare încredere în steaua sa. Pipăindu-şi desaga de la şold eu foile de la Pesta şi caietele de stihuri, se bizuia pe minunile câte l-au ocrotit nu o dată.

Îl aştepta la Bucureşti o gheţoasă dezmetecire.

Prietenii luI. Comedianţii, plecaseră. A bătut la uşi închise. S-a pomenit rătăcind fără rost, în pragul iernii, pe uliţi unde dintr-o mie de trecători nu afla un singur chip cunoscut. Iar când a zărit ori numai a avut amăgirea că întrezăreşte unul, s-a ascuns de el cu o tresăltare de teamă. Era singurul om dintr-o mie şi mii, pe care ţinea să nu-l întâlnească şi să nu-i afle ştire.

S-a întâmplat aceasta chiar în ziua a treia după ce-a păşit bariera. Isprăvise cel din urmă gologan. Flămând şi istovit se oprise să se odihnească pe-o lespede, lângă o bina, pe Podul Mogoşoaiei.

Salahorii şi zidarii dădeau zor să mântuie o casă nouă înainte de-a purcede ninsorile.

Pe punţile de scânduri suiau şi coborau ţigăncile cu căldări de var, ţiganii cu rafturile de cărămizi în spate.

Cânta un cioplitor italian o romanţă melodioasă din patria sa. Mihai privea gânditor pereţii cu tencuiala proaspătă, lucrătorii cocoţaţi pe schele, opintirea gloabelor jigărite în hulubele căruţelor cu pământ şi moloz.

Încă o casă nouă şi măreaţă, între atâtea altele mărunte şi vechi, pitulate sub coperişuri ticăloase. Pentru cine-o zideau? Cine avea să se strămute şi să-şi trăiască viaţa, fără

multele ameninţări şi griji ale celor purtaţi de colo-colo ca frunzele toamnei smulse de vânt? O casă nouă are întotdeauna la început, ceva rece şi neprietenos. Între pereţii cu miros jilav de var, încă nu s-a născut un copil, n-a murit un om. Numai cu încetul, mai târziu, zidurile se încălzesc pătrunse de suflarea oamenilor; capătă o viaţă a lor. De aceea sunt case vesele şi case mâhnite; case care te primesc din prag cu un voios „bine-ai venit” şi case care te-alungă ursuze. Casa lor de la Ipoteşti…

Atunci a ridicat el ochii şi atunci i s-a părut că pe uliţă trece Iorgu, vorbind cu un alt oştean.

Glasul aspru şi dunga dintre sprincene erau ale fratelui neguros, zăvorât ca o casă neprimitoare. Nu-l văzuse încă niciodată în uniformă, fiindcă la Botăşăni vreme de trei ani a venit mereu în lipsă-i; nu-l ştia cu tuleiele negre de barbă, care-i mai întunecau încă frumuseţea mândră şi fără căldură. Aşa că-i rămânea o îndoială. Poate a fost numai părere. Dar rătăcitorul tot şi-a ascuns obrajii sub cotul îndoit. A aşteptat să se depărteze sunetul săbiei. Când n-a mai auzit zângănirea ritmică, a răsuflat ca după o mare primejdie. Pe Neculai cel bun şi prost îl căutase el la Sibii; de Iorgu fugea. La unul găsea ascultare şi înţelegere; celălalt l-ar fi judecat cu îndârjirea căminarului şi l-ar fi trimis plocon acasă. Între foame şi asemenea deznodământ, mai uşor se împăca el cu foamea.

Italianul sfârşise de cioplit lespedea de marmură. O netezi cu podul palmei, suflându-i pulberea.

Se depărtă un pas, cu pălăria lată pe ceafă şi cu mâinile în buzunările pantalonilor largi de catifea, să-i cuprindă din ochi întreaga înfăţişare. Era mulţămit de isprava din acea zi. Îşi răsuci caierele mustăţilor, bărbiţa încărunţită de praful alb, îşi împinse cu un bobârnac straşina uriaşă a pălăriei pe-o ureche; îşi scoase pipa din gură şi pomeni numele madonei într-o înjurătură de încântare, apoi dădu iarăşi glas romanţei melodioase din patria sa.

Rătăcitorul fără căpătâi îşi măsură cu jale nimicnicia. Râvni la soarta cioplitorului de marmură.

Cu ce dragoste dezmierdase el luciul alb, florile şi frunzele dezgropate cu dalta dintr-un bolovan vânăt şi grunzuros! El le-a scos la lumină. El le-a dat viaţă. Îi înţelegea cântarea din adâncul pieptului. Nu pierduse o zi.

Amar îngândurat şi-a târât paşii spre grădina şi lacul Cişmigiului. A stat şi acolo la marginea apei, pe-un trunchi prăvălit între trestii. N-a prins de veste când s-a lăsat noaptea. Vântul toamnei legăna spicele stufului în foşnet. Se clătina o luntre legată cu funie. A piuit o pasăre prin somn.

Oraşul s-a retras deodată foarte departe. Abia răzbătea un murmur surd. Nu mai era un necurmat vaier şi chiot de glasuri, duruit de roţi, ţăcănit de potcoave. Ci o bătaie adâncă de inimă vie.

Apoi şi răsufletul vântului s-a alinat. S-a descreţit unda apei. Stelele cerului s-au aprins una câte una în lac. Aceleaşi stele ale nopţilor din Ipoteşti scăldate în iazul din codru, în izvorul singuratec de la Baisa, cu tufe de mintă şi cu stânca rostogolită alături să rămână un jâlţ pe vecie gol. Aici însă ţinta de argint a luceafărului sclipea iarăşi clară, în spic de raze reci pe oglinda prelucie.

Şi tot aşa, cum fără pricină deosebită îl scuturase un fior când a intrat pe drumul urât din marginea târgului, s-a aşezat în el o linişte mare.

Toate îşi aveau poate un rost. Erau tâlcuri.

Îşi aminti tâlcul ascuns al basmului din o mie şi una de nopţi, pe care-l povestea el tovarăşilor de gazdă de la Pan Dzierszeck.

Aici, se afla şi el acum ca Aladin orfanul lui Mustafa, din cetatea Bagdadului, pe malul Tigrului. Aşa s-au întors zodiile. Poate încă nu i-a sunat ceasul să se învrednicească a ridica lampa fermecată din grădina subpământeană, cum au scris ursitoarele. Îl mai aşteaptă cazne, pătimiri, înşelăciuni, mâhniri venite de la oameni şi de la orânduielile lor. Ce însemnătate au oare? Destul că undeva, departe,

cale de patru sute patruzeci de zile pentru caravanele cămilelor, o ureche culcată la pământ i-ar deosebi pasul în vuietul tuturor paşilor din frământarea fără istov a cetăţii de scaun. Chiar dacă un vraci lacom l-ar căuta să-l despoaie de darul ursitoarelor cu viclenii şi năprasne, până la sfârşit menirea n-are să i-o poată abate, nici smulge. Se află între fapte şi lucruri străine şi îndepărtate la întâia vedere, se află fără îndoială legături tainice, supuse unor legi încă neştiute de oameni. Legi mai încâlcite pentru înţelegere ca ieroglifele magilor. Lampa lui Aladin e numai o poveste oare? E o povaţă de cuminte călire la toate cumpenele sau ispitirile sorţii şi împrejurărilor; o povaţă ascunsă în plăsmuiri de basm, cum stă sâmburele ascuns în miezul cărnos şi aromat al fructului.

Povestea lui Aladin şi o rece stea cufundată în lac i-au adus astfel linişte senină în el.

S-a ridicat de pe trunchiul prăvălit pe marginea apei şi strângându-şi la şold desaga caietelor cu stihuri, s-a întors spre hanurile târgului, deplin împăcat cu soarta-i de vreme ce nu el, un copilandru pribeag ar putea deocamdată s-o schimbe în vreun chip. S-a culcat flămând şi uitase că i-a fost foame. S-a deşteptat în zori şi a plecat cu grabă, ca spre o întâlnire ştiută.

Iar o minune bună, îl aştepta cu adevărat.

Pe uliţele întortocheate din spatele maidanului presărat de ruini arse şi de bălării, unde se înălţase pe vremuri hanul lui Constantin vodă, un argat ducea de căpăstru doi cai.

Telegarii erau bine hrăniţi şi cu sânge fierbinte. Nu-şi aflau astâmpăr. Ciuleau urechea şi suflau pe nări, la fieştece vuiet mai aţâţat. Argatul îi stăpânea anevoie. Câte o dată se întorcea cu faţa la cai, călcând de-a-ndărătelea şi cercând să-i potolească blând, cu vorba. Un derbedeu îşi găsea de joacă, apropiindu-se tiptil şi vâjâind o nuia. Atunci armăsarii zvârleau, se smuceau în căpestre, sforăiau mai amarnic. Derbedeul rânjea de necazul omului cu mânele prinse.

Omul se întoarse şi îl privi numai o dată. Dar atât de apăsat, încât golanul lepădă nuieluşa şi o apucă într-o parte, pe lângă ziduri.

Privirea aceea o cunoştea de undeva Mihai. Înteţi paşii. Tăie calea şi se opri la un colţ, aşteptând. Când omul s-a apropiat, înţelese că de data aceasta n-a mai fost amăgire. Îl chemă încet, într-un fel de strigăt care nu răsună în afară, ci se întorcea înlăuntru, în pieptul zvâcnind de bucuria celei mai neprevăzute întâlniri:

— Alexa! …

Omul răsuci numai pe jumătate capul. Se uită de-a coasta la tinerelul străin din colţul caselor hâite. Socoti că a fost numai o nălucire a auzului şi îşi căută de caii săi.

— Alexa! repetă Mihai.

Argatul strânse căpestrele. Făcu un ocol scurt să astâmpere armăsarii. Stătu locului cu fiecare umăr străjuit de-un cap negru şi frumos de cal.

Apoi vorbi tot aşa de adânc, într-un strigăt care răspundea înlăuntru:

— Mihăiţă! … Şi asta-i o minune a ta, Doamne!

În asemenea chip s-a petrecut în mijlocul cetăţii de scaun a ţării, întâlnirea celor doi pribegi din Ipoteşti.

Alexa n-avea mânele slobode. Deci nu i-a întins palma, nici nu l-a cuprins în braţe. Poate că şi cu mânele goale, tot aşa l-ar fi întâmpinat. Mirarea şi bucuria le-a pus în tremurul surd al glasului.

În jurul lor se deştepta uliţa negustorească, ieşeau în praguri de dugheni săpunarii şi lumânărarii, cavafii aşezându-şi în uşă scăunaşele scunde ca pirostiile, precupeţi săltându-şi cumpăna cobiliţelor în spate.

Era ca o întâlnire pe un alt tărâm, a celor care s-au ştiut dintr-o altă a lor viaţă, într-un codru cu poieni, cu izvoare şi zvâc de veveriţe în crengi.

S-au înţeles în puţine cuvinte. Alexa a luat-o înainte între caii fără astâmpăr. Mihai l-a urmat. Nu s-a mai simţit singur.

Şi într-adevăr, toată iarna n-a mai fost singur.

Alexa, ciobanul rătăcitor în lume din deznădejde de dragoste, şi-a istorisit cu simplitate povestea.

Nu-l răbda pământul într-un loc. De cum dădeau muguri până se scutura frunza, bătea drumuri întotdeauna altele. Se tocmea baci, rândaş, vizitiu; într-o vreme cercase să intre frate la o mânăstire. Nu s-a împăcat cu tipicul călugăresc. Mai mult îi priau muncile câmpului fără statornicire într-un loc. O praşilă de păpuşoi o făcea într-o parte. Timpul secerii ori al coasei îl prindea aiurea.

Pe la sfârşitul toamnei, se trăgea spre târguri.

Anul acesta o nimerise la Bucureşti. Îşi aflase îndată rost de grăjdar la Hanul Şerban vodă. Slujba se dovedea pe placul său, bine plătit cu bacşişuri şi tainuri peste simbrie, cu slujbă nu grea. Trăia într-un oraş mare (după închipuirea lui cel mai mare şi cei mai vavilonic de pe lume), dar îşi făcea viaţa între dobitoacele care au mai mult suflet decât oamenii înrăiţi, decât o anume femeie.

Se perindau boierii de la moşii din toată Valahia şi Oltenia, negustori de la Braşov, grânari din târgurile Dunării. Mulţi se arătau largi la mână, din fudulă deşertăciune; ţineau tot din trufie la cai; unii îşi aduceau mai multe perechi, pentru plimbările cu întreceri în strălucirea trăsurilor şi înhămăturilor după şartul vechi al târgului, încă din vremea hospodarilor fanarioţi.

Din toate privinţile n-avea deci a se plânge. Ceauşul slugilor îi orânduise o odaie cu despărţituri de grinzi în acaretele hanului întins ca o cetate. Acolo a înjghebat el o a doua laiţă pentru Mihai. Acolo şi-a petrecut feciorul căminarului iarna întreagă.

Ieşea de la miros de fân, de cai şi de hamuri, la amestecul de duhori şi profumuri a oraşului. Cutreierea uliţi, intra în vorbă cu oameni mai bătrâni şi mai tineri din pieţi, cu mahalagii şi gospodari din satele megieşe, cu ostaşi şi călugări veniţi din schituri depărtate la metocurile episcopiilor. Privea pe geamuri luminate de cafenele şi

birturi; jinduia la cărţile bărboşilor anticari cu prăvăliile în guri de pivniţă.

Îşi aştepta prietenii săi, comedianţii, dar nu s-arătau.

Au pornit apoi ninsori şi viscole. A răsunat târgul de sprintena clinchetire a zurgălăilor, într-o întrecere de sănii şi de înhămături care de care mai mândre, de şube boiereşti şi de dulame surugieşti, cum prea bine vestise Alexa.

În cafenele se îmbâcsea fumul să-l spinteci cu mâna. Oamenii nu se-ndurau să iasă la viscol şi ger, de lângă dogoarea sobelor. Întârziau întărâtaţi la vorbă, discutând cu smuncite gesturi înfrângerea franţujilor în Mexic şi politica împăratului Napoleon, bugetul votat de Cameră şi inspecţia prinţului la Curtea de Casaţie, unde coborând pe neştiute n-a găsit nici un judecător la datorie, de s-a văzut silit să împartă mustrări şi pedepse pentru a se dovedi cu mână de fier, un adevărat Hohenzollern.

Mihai luă ştiinţă de toate acestea vrând-nevrând, fiindcă pluteau în văzduhul târgului, ca nicăieri aiurea.

Într-o zi fierbeau Bucureştii la ştirea că Ion Ghica se înfăţişase la Palat cu demisia ministeriului. În alta, treceau din om în om zvonuri îngrijorate din Moldova unde se îngroşa partidul separatist; şopotiri despre un cuvânt în doi peri rostit de baronul d’Avril, consulul Franţei; bârfeli despre o despărţenie cu tămbălău în lumea de sus. Pe urmă a dat de vorbă balul domnesc, cu opt sute de invitaţi şi cu voioasă desfătare, în vreme ce satele bântuite de foame ameninţau cu răscoala. Opera italiană anunţa Ughenoţii şi Norma; la Bossel se înghesuiau ofiţerii împintenaţi şi domni în frac să vadă o dănţuitoare celebră în costum de harem, care a avut cinstea să joace în faţa înălţimii-sale sultanului şi şahului persienesc. O reprezentaţie în folosul lui Matei Millo se pregătea la Teatrul cel Mare. Mihai cetea şi procetea afiptele cu jalea privatistului din Cernăuţi, de odinioară. Dădea târcoale intrărilor în serile de spectacole, îmbrâncit de lachei care deschideau calea femeilor

înfăşurate în blănuri, coloneilor cu bărbi şi mustăţi după chipul şi asemănarea împăratului Napoleon al III-lea, junilor cosmeticaţi şi hiritisindu-se între dânşii, în subţire franţuzească de bulevard parizian.

Alexa i-a mijlocit oarecare prilejuri să-şi pună la preţ meşteşugul de fost pisăr isprăvnicesc, pe lângă muşteriii Hanului Şerban vodă. Întru aceasta a scris răvaşe pentru orzari şi negustori cirezari, a ţinut condici la zi pentru alţii, a îndeplinit şi slujbă de tâlmaci şi de secretar pentru limbă nemţască.

Îşi câştiga pânea cu pana de fier; iar când n-o câştiga, îl aştepta cu mai îmbelşugată cină argatul de grajd, ca unul care se înfrupta din merindele dăruite la plecare de moşierii şi arendaşii trecători pe la vadul hanului. Caietele de stihuri au crescut la număr, împestriţate de ştersături şi îndreptări. Deasupra laiţei o poliţă întreagă s-a tixit cu hârţoage vechi.

Când se învrednicea să cumpere o carte, rămânea până ce-l prindea noaptea, întins cu faţa în jos pe patul de scândură, cu obrajii în palme şi cu ochii în filele gălbejite. Prin peretele de bârne străbăteau sunetele surde şi cunoscute ale grajdului, unde se înşirau între stănoage nenumăratele pe-rechi de cai. Afară vuia curtea de han cu sănii care vin şi pleacă; mugeau glasuri de stăpâni mânioşi; se încrucişau răcnete de argaţi; izbucnea o voioasă chemare de zurgălăi; se prelungea la nesfârşit scrâşnetul unui fierăstrău ronţăind monoton butucii.

Într-un târziu ridica ochii buimăciţi de cetanie, se răsucea într-un cot. Avea nevoie de o încordare ca să-şi lămurească unde se află; să se întoarcă pe pământ din plăsmuita lume a cărţii. Îşi făcea socoteală că trece şi prin iarna aceasta într-o altfel de amorţire.

Bun şi grijuliu tovarăş era Alexa! Un frate mai mare, chiar Neculai cel blând şi prost nu l-ar fi strâns de pe drumuri cu mai neprihănit drag. Dar tăcut şi întunecat tovarăş! De câte ori a încercat să-i pomenească despre oamenii şi

întâmplările din Ipoteşti, îl rugase să-l cruţe cu amintirile. Cădea într-o împietrire. Tot ce-avea el de spus, isprăvise când şi-a istorisit pribegia şi când l-a pus în cunoştinţă cu rosturile şi obiceiurile hanului. Gândurile nu le destăinuia. De-i pregătea o veste bucuroasă, se descărca de ea fără risipă de vorbă:

— Este un sas…

Ori:

— Dă fuga, aşteaptă un mocan de la Brăila…

Aceasta însemna că oblicise el un sas de la Sibiu ori de la Braşov care avea nevoie de tâlmaci, sau un mocan chiabur cu turme pe Bărăgan ori în luncile Brăilei, în căutare de scriitor pentru răvaşe şi jalbe.

Încolo, glasul şi-l păstra mai mult pentru dobitoace. Le simţea mai aproape de suflet.

Se întâmplau ceasuri când buzele lui Mihai ardeau să-i spovedească iubirea îngropată la Baisa. Îi sunau încă vorbele moartei, din noaptea cu lună, pe piatra de la izvor: „Eu sunt dintr-un neam cu Alexa, ciobanul cel care a plecat în lume dintr-un amar de dragoste… Aşa-i dragostea în neamu nostru, un blastăm…” Alexa nu ştia că nepoata-i zace acum în pământ. Nu ştia că Pătru Toader Gânj, chihaia pădurilor, a fost trimis la nedreaptă ispaşă. Nu vroia să afle nimiic, despre nimeni, din depărtările unde a crescut şi a trăit, unde sara pe deal buciumu-i sunase cu jale.

Şi tovarăşul său gândea mâhnit la ciudăţenia acestei osânde.

Îi zvârlise vânturile din aceleaşi locuri în acelaşi loc. Se găseau acum ca ostatecii barbari smulşi din pământul Tracici de la apa Istrului, şi mânaţi de legiunile proconsulilor, în surghiun, la Roma, cetate străină. Iar o pomenire alinătoare despre ţara lor şi codrii lor, nu-i era îngăduită. Tăcerea le pecetluia gura şi punea zid între dânşii.

Mai neogoit la vorbă era nepotul ceauşului de slugi, Tilică Brăboiu, şcolar în cel din urmă an la colegiul Sfântu-Sava.

Fecior de vădană dintr-un ţinut muntean de podgorii şi livezi cu pruni, fusese adus la oraş din fragedă vârstă şi pus la învăţătură. Unchiul nu dăduse greş în alegere şi socoteală. Tilică Brăboiu ţinea fruntea clasei, nu-l făcea de ruşine şi se dovedea isteţ peste poate. Trăia într-o chiţimie lăturalnică a hanului, adunând şi el cărţi şi ceasloave, cetind şi el pe nerăsuflate într-o mare patimă pe care Mihai a preţuit-o îndată ce l-a cunoscut.

Numai că nepotul vătafului de slugi căuta şi afla altceva în cărţi.

Toate îi suflau îndemn şi puteri pentru o aprigă luptă a vieţii cu nesăţioase plănuiri de viitor. Târgul de scaun al ţării era pe placul său. Îl cerceta, îl pipăia, îl iscodea ca pe-o cetate ce se cuvine cucerită şi întru aceasta e bine să-i scormoneşti din vreme toate intrările şi ieşirile, alcătuirile şubrede şi metehnele norodului de baştină.

Într-o zi, când treceau împreună prin faţa casei de pe Podul Mogoşoaiei, unde Mihai văzuse italianul cu pălăria cât roata de car admirându-şi singur lespedea cioplită de mânele sale, nepotul ceauşului s-a oprit înălţând din sprincene:

— Frumoasă clădire!

— Frumoasă… încuviinţă Mihai.

— Şi pare a fi bine împărţită!

— Tot ce se poate… urmă a încuviinţa Mihai, cu desăvârşită nepăsare, căci dacă frumuseţea unei case nu-l lăsa rece, buna ori nechibzuita împărţire a încăperilor nu intra în firea lui s-o vadă şi s-o preţuiască.

Tilică Brăboiu înţelegea însă altfel lucrurile.

Îndată începu să înconjure zidurile, să se urce pe mormanele de zăpadă, să numere odăile după ferestre şi să ia cu paşii măsuri în lungime şi lăţime.

Clădirea nu era încă locuită. Cu toată graba lor din toamnă, meşterii nu izbutiseră să încheie anumite orânduieli de amănunt. Dar capitelurile de marmură

străluceau scăldate de soarele iernii, în vârful coloanelor de la intrare.

Mihai le recunoscu, mărturisind cu încântată bucurie:

— Minunat lucru! Se vede că au fost săpate de dalta unui adevărat artist…

— Despre ce este vorba?

— Capitelurile de marmoră…

— Astea sunt florile de pe colivă! … Casa mă interesează. Nu m-aş da nici eu în lături dă la aşa ceva…

Mihai coborî ochii uimiţi de la coloanele albe, la nepotul ceauşului de slugi.

Era un băietan bine legat, cu păruşi creţ, fără dulceaţa vârstei în obrazul colţuros şi nestrujit, cam prea oacheş şi cu mustaţa pretimpuriu înfiripată; cu ochii scăpărând însă de viu neastâmpăr. Crescuse din mila unui unchi slugă peste slugi şi râvnea la palate cu săli de recepţie şi capiteluri de marmoră! Aceasta era încă o faţă nouă a târgului şi a oamenilor din târgul de scaun domnesc. Mihai vorbi cu o fluturare melancolică de zâmbet:

— Îmi aduc aminte… Astă-toamnă, într-o sară de noiemvrie, am văzut eu meşterul care-a dăltuit frunzele şi florile acestea… Atunci i-am pizmuit mulţămirea din ochi… Ah! N-aş dori altă fericire în viaţă… Să simţi că din mâna ta a ieşit un lucru desăvârşit, să-l dăruieşti lumii.

— De ce să-l dăruieşti? întrebă indignat Tilică Brăboiu, ca unul ce era stăpânit de-un crunt simţ al proprietăţii.

— E un fel de a vorbi…

— Un fel de a vorbi cam vag, Eminescule! Dacă este cineva pe care să-l invidiez într-adevăr, ăla e stăpânul casei… Halal dă el! Meşteri nu e greu să găseşti, dacă ai cu ce-i plăti…

— E şi acesta un fel de a vorbi…

— Este! Recunosc. Însă mai puţin vag decât al tău!

Drumul până la han l-au făcut războindu-se cu tinerească pasiune pe această deosebire de înţelegere a vieţii. Cetiseră aproape aceleaşi cărţi. Se slujeau în argumentare aproape

de aceleaşi nume ale aceloraşi scriitori şi filosofi, trecuţi prin priceperea lor încă turbure.

Dar aceeaşi sămânţă de gândire, încolţise în fiecare întraltfel, pregătind alte roade.

— Eminescule! îi profeţi nepotul ceauşului. Dă-mi voie să-ţi spun una şi bună, amical. Eşti condamnat să nu faci nimic pe lume cu ideile tale!

— Nimic, în ce fel? … întrebă Mihai zâmbind.

— În singurul fel în care un om îşi poate asigura sau nu viaţa şi fericirea! Ce-ţi folosesc lecturile, dacă te ţin în nori? Viaţa o trăim pe pământ, amice Eminescu!

— Mai mult sau mai puţin…

— Ba foarte mult pă pământ şi foarte puţin în nori. Priveşte în jurul tău… Cei care trăiesc în nori se duc cu apa la vale… Dă şapte ani, dă când m-a adus neica Tase la Hanul Şerban vodă, am învăţat să văd multe… Acilea, pe loc, numai de la lumea câtă se freacă în fiecare zi. În şapte ani am văzut cum scad unii şi cum se ridică alţii. Cutare boier, căra cu el trei perechi de cai, ca să zboare cu dânşii în nori… Acum a ajuns la droşcă hârbuită şi la două gloabe dă se clatină pe picioare… Cutare orzar cerea un singur pat într-o cameră cu alţi muşterii străini, dă mâna a treia… Acum scoate pungociul doldora dă galbeni şi nu-şi iese din minte pentru atât. Calcă mai departe, pe pământ… Ascultă ce-ţi spun, Eminescule dragă! A început pentru Principatele noastre o epocă de mari prefaceri. Acuşica s-alege pleava şi neghina de grâu… Ia aminte şi foloseşte împrejurările care or să mai dureze cincizece ani! Pe urmă o să fie mult mai greu… Ai tailent. Ţi-am citit poeziile din Familia… Talentul e un capital în viaţă. Nu-l risipi. Citeşte romanele lui Balzac. Ne aflăm într-o epocă asemănătoare cu epoca eroilor săi.

— Nu-mi prea place Balzac! declară Mihai Eminescu, înconjurând o movilă de zăpadă, să facă loc trecătorilor.

— Ce ziseşi?

— Nu-mi prea place Balzac… Îmi plac romanticii sau scriitorii vechi. Balzac nu m-atrage. Prea adevărat

zugrăveşte o lume crudă, cu care eu nu mă-mpac. De asta nu-mi prea place…

— Îţi place, nu-ţi place, citeşte-l! Ai să găseşti în el lecţii, cum nu ţi le poate da nici un filosof cu sisteme. El îţi aduce realitatea pe tavă. Numai nu-ţi spune: „Poftim! Deschide ochii, citeşte-o, află-i legile, trage învăţăminte!”… Cât despre ideile tale de poet, nu tăgăduiesc… Frumoase sunt. Nobile sunt. Dar ălea-s bune pentru poezie. Păstrează-le pentru poezie! Vieţii dă-i proză, fiindcă proză cere… Aceasta e şi cu aceasta basta! … Ha-ha! … Pe mine nu mă prind ei atât de uşor! … Am să le dau dă furcă!

Spunând, nepotul ceauşului de slugi, frunte de clasă la colegiul Sfântu-Sava, ridicase pumnul şi amenința dârz viitorul. „Ei”, erau cei mulţi, norodul de pe podul Mogoşoaiei, calici şi bogaţi, sătui şi flămânzi, domni înfăşuraţi în blănuri şi femeile îmbujorate de ger.

Tilică Brăboiu îi măsura pe toţi din tălpi până în creştet, îi cântărea şi le căuta şubrezenia ascunsă, prin care avea să-i supună nesaţiului său o dată cu întreaga cetate.

După asemenea ciocniri de păreri, Mihai simţea nevoie să schimbe cuvinte cu un om mai potolit la fire şi mai odihnitor.

Nu-l afla.

Alexa intra târziu în odaia de bârne, rămânea o vreme pe marginea laviţei cu palmele pe genunchi, privind întunecat în gol. Pe urmă, întreba:

— Ei, cum o fost azi?

Ocolea să-i mai spună pe nume în vreun fel. Pentru dânsul nu mai era Mihăiţă, copilul hoinar din păduri, cum îl chemase în tresărirea celei dintâi întâlniri. Îl găzduia şi ades îl ospăta pe a lui socoteală, dar copilul crescuse şi pentru fostul baci de la stâna vecină Ipoteştilor, devenise acum feciorul arhon căminarului Gheorghieş, care trecea printr-un impas de viaţă numai din cine ştie ce pricină vicleană a sorţii. Mâine-poimâine avea să-şi ia locul cuvenit în lume, după cum îi dădea neştirbit drept naşterea şi învăţătura.

Mihai începea să povestească peripeţiile zilei; pe unde-a umblat şi ce-a văzut. Ochii lui Alexa se pironeau din nou în gol. Se înţelegea bine că n-aude şi că nu urmăreşte firul istorisirilor, stăpânit de alte năluci.

Deodată, rostea:

— Păi, de-amu, ne-ajunge… Gata! Bună sara!

Îşi punea un strai în cap să-şi astupe ochii şi cădea în somn de plumb., Feciorul căminarului se căznea s-adoarmă foindu-se pe o parte şi pe alta. Aprindea a doua oară opaiţul. Cetea a doua oară o carte. În şoaptă încerca sunetul stihurilor din caiete. Îndoielile îl munceau într-o noapte; în dimineaţa următoare se deştepta cu o înseninată încredere care schimba faţa oraşului.

Într-un ceas deşert, într-un ceas de asemenea îndoieli, l-a zguduit întărindu-l încă o neaşteptată întâlnire.

Scotocise teancurile de terfeloage din gârlicele anticvăriilor; jinduise la o carte veche şi rară. Orzarii şi saşii cu răvaşe şi jalbe, parcă-şi dăduseră cuvânt între dânşii. Nu-l mai chemau. Trăise o săptămână pe sponci. Amarul i-l scormonise de cu seară o înfocată discuţie cu nepotul ceauşului de slugi, care aştepta cu nerăbdare luna lui iunie, să isprăvească şcoala şi să plece în toamnă cu ajutor bănesc al stăpânirii la învăţătura mai înaltă a Parisului.

Înaintea hotelului Hugues, se uita cu ochii turburi la trecerea săniilor cu valtrapuri şi la vânzoleala mulţimii de pe trotuarul îngust. Se iscase un ger cumplit în pragul primăverii. Oamenii cu obrazul stacojiu, se îndreptau spre birturi, se strigau cu răsunătoare glasuri încălzite de ţuică fiartă, fluturau în mănuşile groase gazetele proaspăt ieşite de sub tipar.

Dintr-o sanie de casă, albastră şi largă, un domn se desfăşura din cuibarul moale al blănurilor pregătindu-se să coboare. Altul, mai tânăr, sărise înainte jos. Îi întindea o mână şi cu cealaltă îi făcea lui, rătăcitorului de uliţi, semn să ferească din cale.

Mihai l-a cunoscut îndată după gravurile din foi. Poetul cel mare al ţării: Vasile Alecsandri.

Nu mai era nevoie de semnul necunoscutului. S-a dat cucernic în lături.

Vasile Alecsandri a coborât. S-a descheiat la şubă. Surâdea ferice trecătorilor, surâdea gerului, surâdea vizitiului care întorsese capul să aştepte o poruncă. I-a surâs şi lui, rătăcitor zgribulit în straie umile.

Poate chiar privirea poetului s-a oprit mai îndelung, stăruitoare, reţinută de ochii copilandrului, umezi şi mari, migdalaţi. Se trudea să-şi scoată o mănuşă. S-a ivit o mână albă, mică şi femeiască. A băgat mâna dezvelită în buzunar, a căutat punga şi a zvârlit în palma vizitiului un ban de argint.

— La trei! a poruncit.

— La trei, săru’ mâna, măria-ta! a răspuns omul ridicând căciula.

O femeie din altă sanie s-a răsucit cu totul să-l privească. Vasile Alecsandri a surâs. Doamna a surâs. Surâdeau şi alţi trecători, salutând şi oprindu-se la depărtare respectuoasă de poetul cel mare al ţării, cântăreţul unirii, autorul slăvit al atâtor piese de teatru, ambasadorul Principatelor primit la atâtea strălucite curţi şi prietenul atâtor atotputernici ai zilei.

De sus, surâdea şi cerul abastru, limpezit de ger cumu-i cristalul.

Poetul îşi alintă cu degetele fine mustaţa tunsă scurt, neagră şi lucie, abia cu puţine fire argintii. Dedesubt, surâsul dezvelea dinţi regulaţi, puternici, sănătoşi; dinţi ca pentru o norocoasă făptură menită să se înfrupte cu poftă din toate bunurile şi plăcerile vieţii.

Păşi uşor şi mărunt în zăpada îngheţată, dezmorţindu-şi picioarele. Îşi plimbă uitătura la mulţimea fără nume, cu siguranţa calmă a unui monarh popular, deprins cu iubirea şi aclamaţiile mărimilor de sus şi plebei de jos.

Din nou privirea s-a oprit la junele în strai pirpiriu, cu ochii adânci, negri şi atât de melancolic visători. „Interesant cap! Interesanţi ochi!”… – gândi numai o clipă. Dar nu-şi rosti gândul. Întors la mai prozaice griji, întrebă tovarăşul cel tânăr şi cu mişcări mieroase:

— Est-ce que tu as retenu de bonnes places?

— Naturellment! … se miră celălalt de asemenea întrebare. Votre table habituelle…

— Astăzi aş avea poftă de…

Cuvintele din urmă nu s-au mai auzit. Poetul cel mare al ţării a intrat pe uşa larg deschisă a restaurantului. Fluturând mâna albă, răspundea încă voios saluturilor rămase în stradă.

Mihai s-a depărtat, necunoscut fără nume, ghiontit de mulţimea fără nume. Cu mâna vânătă de ger îşi strângea la gât gulerul îngust. Ce gând l-a îndemnat oare să-şi deschidă palma şi să caute zâmbind semnele cetite de baba Chiva Lefteroaia?

Strânse din umeri şi fluieră un cântec sprinten de ţară, ca un golan al uliţei amestecat printre alţi golani ai uliţei.

Sara a împrumutat de la nepotul ceauşului de slugi cărţile şi foile cu poeziile, povestirile şi piesele de teatru ale poetului veşnic june şi ferice. Le-a recitit cu plăcere, fără umbră de judecăţi pizmăreţe. Slovele l-au dus îndată într-o lume dragă a lui, unde se regăsea. Departe, în secolii zimbrului sombru; departe, în munţii stâncilor cărunte şi a apelor adânce, unde murmură în amurguri o doină tristă de caval. De pe filele cărţilor a ridicat ochii la baciul Alexa, rătăcitorul dintr-o deznădejde de dragoste. A auzit oare vreodată Vasile Alecsandri o cântare aşa de tristă ca buciumul lui de jale, sara pe deal? A cunoscut oare de aproape o poveste de dragoste mai simplă şi mai adâncă?

Alexa stătea neclintit pe marginea laviţei, cu palmele pe genunchi, cu ochii întunecaţi în gol. Lumina împuţinată a opaiţului săpa umbre afunde pe chipul împietrit în care se zidise o durere acum fără glas.

— Alexa… bade Alexa… Nu ţi-e dor de buciumul dumitale?

Alexa făcu un semn de îndepărtare cu dosul mânei:

— De-amu, nu mai cânt eu… Le-am pus demult capăt cântărilor!

Şi iarăşi căzu în muţenia împietrită.

Nu se dezmorţi şi nu căpătă glas, decât o dată cu vânturile sunătoare ale primăverii.

Într-o noapte din luna lui april, după ce se culcase şi încercase s-adoarmă, a zvârlit sumanul de pe ochi.

S-a ridicat în capul oaselor şi a vestit fără alte pregătiri:

— Mi-o venit iară de ducă… Mă-ntreb cum ai să rămâi? …

— Merg şi eu. Pornim împreună! … rosti cu bucurie Mihai.

— Cam greu…

— De ce greu, Alexa? M-am săturat şi eu de vavilonia Bucureştilor. M-apucă şi pe mine dorul de ducă îndată ce dă colţul ierbii… Pornim împreună când vrei; chiar mâne-dimineaţă, dacă vrei…

Alexa repetă, mocnit:

— Cam greu… De data asta îmi pare mie că am s-o por-. Nesc mai departe.

— Anume?

— Anume unde, nu ştiu… Departe, încolo, peste mări şi ţări… Asta am s-o văd eu… Am să mă sui pe-o coraghie şi-am să mă duc la ţara Nilului, unde tot spunea badea Trofim că s-aciuiază iarna păsările cerului şi că stau schimnicii în pustie… Poate că acolo mi-oi afla ogoire… Pentru asta am adunat eu firfiric cu firfiric de as-toamnă. Am să-i schimb mâne în galbeni şi gata! … Pornesc până la Giurgiu, unde-am aflat eu de la negustori că vin şi se duc corăghii… Acolo m-oi tocmi la vreo slujbă fără simbrie… Numai să mă ducă şi să mă lepede… Am şi o leacă de scrisoare de la un negustor, pentr-on căpitan…

Baciul răsufla greu. Îşi şterse sudoarea de pe fruntea osoasă şi lucie. Nu mai vorbise de mult atâta.

Dar Mihai n-a izbutit să-i mai scoată alte cuvinte cu cleştele întrebărilor.

— Ne-ajunge de-amu! încheie Alexa. Om mai vedea mâne ce-i de făcut. Bună sara!

Şi-a tras sumanul peste cap.

A doua zi au văzut ce mai era de făcut. Mihai s-a hotărât să-l urmeze până la Giurgiu. A încărcat cărţile într-o lădiţă de brad şi în dimineaţa zilei de Vinerea Mare, aprilie paisprezece, au plecat cu harabaua de poştă spre portul dunărean în legătură cu toate căile de apă ale lumii.

Întru desăvârşita uimire a lui Mihai, baciul se descurca uşor în locurile unde călca întâia dată.

Află argaţi şi surugii care-au trecut pe la Hanul Şerban vodă, ştia să-i descoase şi să aleagă o îndrumare chibzuită, de vorba spusă într-o doară. Astfel şi-au găsit alt grajd, cu alt adăpost în aşteptarea corăghiei. Iar într-o sară Alexa i-a dat de ştire că a găsit ce căutase. Pleca a doua zi un vapor cu roată spre Brăila şi acolo se întâlnea cu altele, de cale mai lungă.

În faptul zilei, Mihai l-a petrecut la ţărm. Până atunci, el era cel care pleca şi lăsa pe alţii în urmă. Acum era el cel care rămânea locului.

Înainte de a păşi pe puntea îngustă, zvârlită între mal şi vapor, baciul se-ntoarse şi întrebă înăbuşit:

— Amu poţi să-mi spui… Ai văzut-o? … Ai mai văzut-o cumva?

Mihai închise o clipită ochii.

Îi răsări vie priveliştea dintr-o altă zi de primăvară: pe-o potecă de crâng, coborând o pereche înlănţuită. Femeia cu fota lucrată în fluturaşi de argint şi cămaşa de borangic, cu zgărdiţă de mărgele la gât. Flăcăul lat în umeri, cu plete haiduceşti şi cu şerparul bătut în bumbi de alamă… Treceau amândoi. Nu-l vedeau… Voinicul o cuprinsese cu stânga de subsuori, cu dreapta dădea în lături nuielile subţiri, plecându-se să-i caute în adâncul privirii…

— Spune, o dată! … Ai mai văzut-o cumva? stărui aspru baciul, apucându-l bănuitor cu palma tare şi grea, de braţ.

— Nu! clătină Mihai din cap.

— Nici n-ai auzit ceva?

— N-am mai văzut-o şi nici n-am mai auzit nimic despre dânsa…

În ureche îi suna chicotul subţire de râs, spintecând tăcerea codrului ca o strună de argint.

— Adică la ce mai întreb? îşi luă sama Alexa. Rămâi cu bine şi cu sănătate! …

Mihai stătu neclintit pe ţărm, cu inima strânsă, cu ochii painjeniţi.

III.

Actorul îşi scoase pălăria şi privi împrejur, ştergându-şi cu batista năduşala de pe frunte.

— Teribilă căldură! vorbi singur.

Tot singur, adăugă:

— Şi ticălos târg! Ce dracu căutăm noi acilea? …

Cum nu se ivea nimeni să-i dea un răspuns, îşi puse la loc pălăria cât mai pe ceafă şi înaintă pe uliţa vârtejită de praf dogoritor ca nisipul Saharei, la vale, spre port.

Trupa căuta ea ce căuta la Giurgiu. El mai căuta şi-un sufleur, după porunca directorului. Un sufleur la Giurgiu? De ce nu un corb alb, ori un câine cu covrigi în coadă?

Un câine într-adevăr trecu. Nu purta covrigi în coadă. Ţinea coada în jos, moale ca un pătrunjel fiert, toropit de arşiţă. Cercase să-şi arate colţii. Îşi făcuse şi el socoteală că nu-i o ispravă demnă de-un câine din Giurgiu pe asemenea năduf. Părăsi gândul şi se tolăni la umbra unui zaplaz, cu limba scoasă de-un cot.

Dinspre port veneau doi turci cu şalvarii largi şi cu papucii clempăniţi.

— Mai este cineva la schelă? întrebă actorul, gâfâind şi trecându-şi din nou batista mototolită pe frunte, fără să mai scoată pălăria.

— Nî, cî cini şi fiie?

— Lucrători, hamali? …

— Sâm la portu, cî mânii plecâi vâporui…

— Ei bravo! se bucură comedianul, slobozind pasul la vale.

După spusele hangiului mai păstra o nădejde. Cică se află la încărcat, la schela de grâne, un băietan cu ştiinţă de carte, oploşit de astă-primăvară la grajd. După ce-şi împlinea datoria argăţească, în zile mai slabe, fără mulţi muşterii, se cocoţa în ieslea cu fân şi cetea cu glas tare din hârţoagele aduse cu el într-o lădiţă ori cobora în port şi mai încerca să câştige un zlot, răzăluind baniţele la măsurătoare. Altfel băiat fără năravuri, moale şi tăcut. Un străin din toată lumea. Poate un fugar de la părinţi sau de la stăpâni.

Ce fel de carte e în stare să cunoască un fecior de la cai? Az-buche… Ceaslovul şi Alexandria… Ori te pomeneşti că-i vreun turc ca ăi de-adinaori, gata să silabisească: „Ni! Cî mânii plecâi vâporui…”

Gândul acesta îl înveseli foarte pe actor. Ar fi una bună! Directorul, Iorgu Caragiale, mare tartor al ghiduşiilor şi farselor merita o asemenea şotie. I-l aducea plocon: „Evrica, directore! A dat Domnul şi s-a îndurat de noi… Ştie carte. Ba încă mai are şi certificat… Cât priveşte dicţiunea, cearcă-l dumneata”. Cum e leneş, directorul n-are să-l pună la probă. Îl bagă de-a dreptul diseară în cuşca sufleurului. Iar răzăluitorul de baniţe, are să înceapă: „… Nî astă, şi mergimî nî Bastilie, nî libertatâie, nî igâlitatâie, nî fratirnâtatâie…” O încurcătură şi o zăpăceală pe toată scena; o dandana şi un haz să se ducă vestea. Tot îl ţin camarazii că-i un bleg şi că nu-i în stare să pună şi el la cale o farsă mai tivilchie! …

Comediantul nu mai simţi dogoarea învâlvătată de sus şi şuroaiele de năduşeală lipindu-i cămaşa. Intra în port printre harabale şi magazii, ochind schela de încărcare într-o cumplită urgie de praf şi de pleavă.

Un şlep se legăna lin pe apa turbure, ancorat lângă cheiul de butuci. În jurul lui săltau mai uşoare bărcile proaspăt călăfătuite, ca puii înotând lângă lişiţa bătrână.

Hamalii descurcau sacii din cară pe uriaşe prelate întinse la pământ, clădind movili de aur, de la roşcat închis, până la

galbenul pal.

Plăcerea şi noutatea priveliştii au durat puţin pentru actor. N-avea ochi pentru aşa ceva. Cercetă în foiala de cărăuşi şi hamali, tânărul zugrăvit de hangiu.

— Nu-i turc! îşi spuse cu dezamăgire. Mai degrabă albanez, persian, altă naţie orientală.

Tânărul, cu pantaloni albaştri de dril, fără cămaşă sub surtucul scurt şi desbumbiat, cu picioarele goale în papuci, purta tacticos răzătoarea de fier deasupra baniţelor. Îşi îndeplinea slujba cu o gravitate nepotrivită locului. Poate era o simplă părere. Poate mâna lucra ca o maşină, străină de cuget. Tânărul arăta să aibă gândurile în altă parte. Nici nu ridica ochii din pământ. Înălţă fruntea numai când în cercul privirii aplecate se iviră două picioare în încălţări subţiri, neobişnuite într-un chei pentru încărcarea şi descărcarea grânelor.

Înălţă fruntea.

„Ce frunte! Ce ochi!” – gândi comediantul, cum mai gândiseră şi alţii înaintea sa.

Şi de unde venise pregătit pentru o năstruşnică farsă, nu ştiu cum să înceapă, biruit de ciudată stângăcie în faţa unui vagabond mai despoiat decât hamalii portului. Dar fruntea! Dar ochii! A lor era vina.

— Locuiţi la hanul lui Kir Aristia? întrebă actorul, ducând deştul la pălărie.

— Întocmai.

— Aş dori să vorbim ceva… Vin cu o propunere…

— Mă rog… Numai o clipă, să dau drumul oamenilor acestora.

Trase cu răzătoarea peste trei baniţe care aşteptau la rând. Apoi se ridică, scuturându-şi pleava din părul lung şi unduios.

— Mă recomand Mihai Eminescu! grăi tânărul întinzând mâna.

Numele nu-i spunea nimic actorului. Încâlci o introducere lungă, pe care o socotea plină de tact:

— Îmi pare că am de-a face cu o persoană care ştie carte multă şi are pasiunea lecturii… Despre aceasta m-a asigurat Kir Aristia. Viu din partea domnului Iorgu Caragiale… Am sosit acum două ore cu trupa…

— Aaaa! … făcu Mihai Eminescu, înăbuşindu-şi un strigăt care sunase în el mult mai puternic.

— Am sosit acum două ore cu trupa şi n-avem sufleur. S-a întâmplat o drăcie cu sufleurul nostru… Şi căutăm până una-alta pe cineva să-l înlocuiască. Nu-i ceva prea greu…

— Cunosc.

— Am de-a face în acest caz cu un cetitor care a răsfoit poate şi piese de teatru? … Atunci cu atâta mai bine… Mărturisesc sincer. Nu m-aşteptam să găsesc la Giurgiu un cetitor de teatru.

Mihai Eminescu zâmbi:

— Am cetit mult teatru, şi în afară de cetit, am oarecare cunoştinţi mai directe despre teatru. Nădăjduiesc că se întâmplă să fiu tocmai ceea ce căutaţi.

— Şi condiţiunile?

— Care condiţii? … Nu înţeleg.

— Salariu… E deocamdată foarte modest. Trecem prin împrejurări cam grele… Turneul se anunţa splendid, domnule Eminescu, pe onoarea mea… Când colo! Aşa ghinion! Să fie a dracului de artă, într-o ţară unde poporul a rămas la panorămi şi irozi. Pe onoarea mea!

— Nu e nevoie de multe lămuriri. Am înţeles. Condiţiile vor fi acele hotărâte de domnul Iorgu Caragiale…

— Ei, bravos!

Comediantul îşi ţinu batista cu vârful degetelor, fluturată de vânt să se zbicească. Apoi o trecu pe obraz, pe ceafă, pe guşă, între guler şi gât. Îşi mai aminti o condiţie.

— E chestie urgentă… Dacă se poate, ar fi de dorit să plecăm chiar acum… Avem repetiţie. Poate că e nevoie de-o probă…

— Nimic mai uşor.

Mihai Eminescu bătu cu răzătoarea de fier în lădiţa care-i slujise de scaun. Pofti jupânu şi îl înştiinţă că abdică de la îndatoririle querute postului de răzător de baniţe. Îşi stăpânea tremurul înlăcrimat din el. Ştia că aceasta trebuia să vină. Să se întâmple o dată.

Actorul îl spiona cu coada ochiului, apărându-se de muştele lipicioase şi purtându-şi mereu basmaua pe obrazul scăldat de sudoare. Straniu individ! Nu se ţin hainele hărtănite pe el şi vorbeşte ca un personagiu din piesele de la Palais Royal.

— Putem merge… anunţă Eminescu.

— Dar pălăria?

— N-am pălărie. E mai plăcut aşa. Lăs fruntea s-o bată soarele şi vântul.

Mihai Eminescu îşi scutură pletele spre ceafă. Frecă un chibrit pe talpă şi aprinse pipa scurtă. Întrebă, ridicând ochii, cu o bine întemeiată curiozitate de cunoscător:

— Cam ce repertoriu aveţi?

— Hm! … Un repertoriu ca pentru publicul din Giurgiu, IV.

De atunci au trecut câteva luni.

Trupa a isprăvit de colindat târgurile Munteniei şi Olteniei. S-a întors la Bucureşti o dată cu ploile toamnei, pentru a juca vodeviluri cam din acelaşi repertoriu, bun pentru Giurgiu şi Turnu-Măgurele.

Mihai Eminescu s-a înfiripat. E sufleurul pe care îl visase Iorgu Caragiale.

E preţuit şi iubit de actori, tachinat cu simpatie de actriţe; când e scutit de cuşcă nu-şi pierde vremea, copiază caligrafic, pentru roluri, piesele traduse de alţii şi se trudeşte să tălmăcească el piese nemţeşti. Într-ascuns, îşi vede de caietele vechi cu stihuri; plănuieşte piese făurite de a sa fantezie. Are acum un adăpost statornic unde şi-a cărăbănit cărţile; îşi poate îngădui zilnic boieria unei cafele turceşti, aproape tot aşa de aromată ca gingirliile lui Leonte Hudici, moşul de duioasă amintire. A cutreierat oraşe şi ţinuturi din ţară, până acum necunoscute de el. A mai

adunat în carneţele, cântece şi zicale încă nemaiauzite de urechea sa.

În cuşca de sufleur pierde câteodată şirul, izbucnind în hohote nestăpânite de râs, când Iorgu Caragiale, Drăgulici sau Mincu, Ţaţa-Minca, fac sau înghit vreo farsă de pomină.

Dar cea mai veselă năzdrăvănie, îi pare tot povestirea actorului de la schela Giurgiului, când istoriseşte cum se pregătea el s-aducă un sufleur bulgar ori turc plocon lui Iorgu Caragiale: „Şi era o căldură, dom'le! Un zăduf şi-o muscăraie să n-alungi un câine de la umbră… Zic. Stai, nenişorule! Dumneata stai tolănit la răcoare cu perdelele trase, în cămaşe de noapte, şi mă trimiţi pe mine să-ţi prind un sufleur cu arcanul prin Giurgiu? … Ţi-o fac eu, onorabile! … Te pricopsesc c-un sufleur d-ăla cu nî bani zâuî de-or să se strâmbe de râs toţi câinii din Giurgiu… Cobor în port… Caut bulgarul, turcul, ostrogotul. Când colo, bulgarul, turcul, ostrogotul meu era junele amic de faţă, cum îl vedeţi, care-l citeşte pe Schiller în nemţeşte şi ne-nvaţă el româneşte pe noi, dacă-i p-aia… Şi ce zăpuşală, dom'le! Şi ce muscărie, dom'le… Uite pentru cine-am alergat eu! Vino să te pup, Eminescule! … Avusei şi eu o dată în viaţă, mână bună… Numai că din această pricină, pierdui ocazia să vă joc şi eu o festă gogonată în viaţa mea, să v-arăt eu ce-i aia farsă! …"

Comediantul cam slab cu duhul, cu talentul şi cu hazul farselor, avusese mână bună pentru trupă, dar o avusese mai ales pentru cetitorul lui Schiller din grajdul hanului ţinut în orândă de Kir Aristia, la Giurgiu.

Datorită lui şi întâmplării, Mihai Eminescu a intrat iarăşi într-o viaţă croită pe măsura visărilor sale. Împărtăşea cu toţi tovarăşii, într-aceeaşi seninătate, soarta zilelor de frupt şi de post negru, după cum se învârtea roata norocului seara, la tejgheaua de bilete.

— Măi! Noi suntem ca nişte disperados, d-ăia mexicanii! spunea Iorgu Caragiale, când sufla vântul în sala pe trei

sferturi deşartă. Nu vă faceţi inimă rea! Mâine nu se ştie de unde sare un succes turbat să duduie galeriile! …

Ce înţelegea directorul prin disperados era cam greu de lămurit, fiindcă învăţătura sa se mărginea la puţinele cunoştinţi căpătate pe băncile şcoalei de muzică a cadeţilor, de unde-a fost repede şi degrabă trimis la plimbare tot pentru năzbâtioase farse.

Dar avea patima teatrului în sânge, făcuse ucenicia la fratele mai mare, Costache, nu deznădăjduia niciodată şi îşi purta caravana curagios şi mai ales cu molipsitoare veselie, prin toate vitregiile împrejurărilor. Şi împrejurările erau vitrege cu totul.

Capitala ţării s-a aflat în acea toamnă şi iarnă prinsă de vârtejul prea multor zvonuri şi schimbări, pentru a mai lua amintire la reprezentaţiile trupei de vodevil din sala Cornescu.

Vuiau cafenelele de ştirile răscoalei din Creta, de nemulţumirile ofiţerilor despoiaţi de mândrele lor uniforme cu multe şi strălucitoare fireturi, înlocuite din ordinul domnitorului cu sărăcăcioase straiuri negre şi fumurii; vuiau de zvonuri cu păreri împărţite în jurul contractului pentru construcţia celui dintâi drum de fier din România, de supărarea puterilor garante fiindcă vodă şi Camerele întârziau să şteargă legile care înlăturau evreii de la drepturile cetăţeneşti. Unii lăudau dibăcia domnitorului, alţii o puneau la îndoială şi deplângeau fostul domnitor în exil. Trimişii ţarului veneau să răscolească povestea mai veche, dar încă nestinsă, a averilor mânăstireşti secularizate.

Dezbătând aceste prea arzătoare treburi ale politicii dinlăuntru şi din afară, după un înrădăcinat năravul târgului, puţini bucureşteni mai găseau vreme să se înfierbânte, aplaudând Resboiul de la Sfakia. O palmă seau voinicos dar fricos, Marga contesa şi Smeul nopţii.

Vântul sufla tot mai aprig în sala de reprezentaţie şi la tejgheaua cu bilete.

Iorgu Caragiale amintea tot mai des despre misterioşii disperados mexicani, aşteptând în darn să sară de undeva succesul turbat care să zguduie galeriile.

Din această pricină, sufleurul l-a părăsit cu un simţământ de vinovăţie în primăvară, când l-a chemat Pascali, de la Teatrul cel Mare, să-i însoţească trupa în Ardeal şi Banat.

— Care va să zică am strâns la sân un ingrat? … se burzului Iorgu Caragiale, plimbându-se cu paşi răşchiraţi şi gesticulând ca un adevărat disperados. Te-a speriat Pascali cu miorlăiturile lui patriotice şi melodramatice? … Ai? Ce să cauţi în Ardeal? Ce ştiu ăia de teatru? … Pentru ăia e destul să apari pe scenă cu fotă, ie şi salbă la gât, cum face Matilda Pascali şi Mariţa Vasilescu, ori cu zeghe şi cuşmă cum se ţărăneşte Mişu Pascali, bată-l patriotismul să-l bată – şi i-ai dat gata cu teatrul! … Aceasta n-o face nici Millo, nici Drăgulici, sufleţele! Rămâi aci, la disperaţi, dacă-i vorba că iubeşti arta fără mofturi. Arta sadea! …

Mihai Eminescu a plecat fruntea sub grindina mustrărilor. Ştia că e de prisos să încerce o explicare. Îl chemau drumurile vechi. Îl ademeneau şi planurile noului director care nu se socotea un disperados, ci mergea pe urmele deschise de Fani Tardini să poarte cuvânt şi cânt românesc în pământurile robite.

Nopţile din Cernăuţi şi Braşov, se păstrau neşterse în amintirea fostului fugar de la K. K. Ober-Gymnasium.

După ce s-a răcorit, Iorgu Caragiale a schimbat tonul:

— În sfârşit, ai noroc că eu nu pui nimic la inimă… Du-te şi vei fi pedepsit pe unde-ai păcătuit! Îmi ajunge această răzbunare… Ai să te vindeci pentru toată viaţa de turneu patriotico-artistic în ţara Ardealului!

Sufleurul a pornit cu Pascali „în ţara Ardealului” şi n-a fost cu nimic pedepsit.

Din mai până la sfârşitul lui august, trupa a cutreierat oraşele ardeleneşti şi bănăţene, întâmpinată cu urale, cu flori şi cu prăznuiri cum nu se mai pomeniseră vreodată.

Pe rând, la Braşov, la Sibiu, la Lugoj, Temişoara, Arad şi Oraviţa, în sălile împodobite cu ghirlănzi de frunze, s-au îmbulzit îndelaolaltă cărturarii locului şi ţăranii veniţi cale de două zile cu traistă-n băţ.

Era, într-adevăr, repetată în fiecare sară de spectacol, minunea pe care zădarnic o căuta pe la Giurgiu şi Zimnicea, Iorgu Caragiale cu ai săi disperados. Mihai şi-a priminit alte carneţele pentru doinele şi baladele culese în olaturile de popas. Şi în afară de însemnările aşternute pe hârtie, a adunat în sine alte ştiinţe despre stările şi sufletul oamenilor.

Trăia între două lumi. De o parte, una a amăgirilor, văzută vai! prea de-aproape, din cuşca de sufleur, şi lui mai de mult cunoscută: cea care dintr-un jâlţ beteag de picioare, dar nou poleit, face un tron regesc şi din şapte coţi de stambă, o mantie de doge. De cealaltă parte, o lume vie, mai adâncă şi as-pră, cu feţe şi glasuri mereu schimbate şi totuşi înrudite, cu eresurile şi năcazurile ei; aşa cum se arăta din târg în târg şi din sat în sat, pe căile străbătute cu poştalionul; ori în partea cea mai răsăriteană a Ardealului, cu ţugul despre care pomeneau cu atâta nelinişte şi îndoială îndepărtaţii lui prieteni din codrii de la Ipoteşti şi de la Baisa.

După acest ameţitor drum, sufleurul s-a întors la Bucureşti în cele din urmă zile de vară, când în coşurile precupeţilor începea să se ivească razachia şi tămâioasa viilor de la Cuţitul de Argint, de la Vitan, Vergu şi bariera Ianculuі.

Venea şi el ca o albină într-amurg, încărcată de mierea şi pulberea moale de aur din potire de flori. Se pregătea şi el să le-aşeze în geometrica rânduială de fagur a stihurilor.

Dar cetatea de scaun a ţării, încă o dată îi răнea sufletul îndrăgit de limpezi şi line armonii.

Lăsase în urmă în Ardeal şi Banat, o altfel de lume. Aci l-a întâmpinat târgul cu tarafuri de lăutari şi cu chiotul naiurilor, cu plăcintarii purtând tava pe cap într-un roi de muşte, cu praful şi duruitul roţilor, cu răcnetul oltenilor

lăudându-şi razachia şi pepenachii, cu plângătorul muget al sacagiilor: Hăăp-hăăp! Haapaaa! …

Pascali îl luase însă în a sa ocrotire şi-l izbăvise de grija zilei de mâne. Îi mijloci loc de sufleur la Teatrul cel Mare, cu îndatorinţa să copieze iarăşi piesele scrise ori tălmăcite de alţii; îi găsi adăpost într-o cămăruie sub acelaşi acoperiş cu dânsul.

Odaia se afla la al doilea cat, în spatele hotelului Hugues. Patru paşi în lat, cinci paşi în lung; o cuşcă pentru încă o iarnă.

Între cuptoraşul de cărămizi şi perete, încăpuse o sofa roşie pe vremuri, acum spălăcită şi purtând urmele grase ale altor chiriaşi, călătoriţi spre alte destine. În faţa sofalei o masă de brad şi un scaun de brad fără spătar. Sfeşnicul pe masă, vrafuri de cărţi şi caiete, ibricul de cafea şi tot tacâmul pentru gingirlii, după tabietul lui moş Leonte Hudici.

Jos, lângă zid, alte teancuri de cărţi şi ceasloave, înşiruite aşa cât să lase numai o potecă de la uşă la bârlogul de culcare.

De acolo, de la ferăstruia de sus, se zăreau în creştet trecătorii uliţei, trăsurile şi forfota schimbătoare după deosebitele ceasuri din zi şi din noapte. Vuietele străzii îi slujeau la măsurătoarea timpului. Îl deştepta glasul zarzavagiilor, pe urmă ştia că se apropia vremea cafelei după strigătul covrigarului; ora prânzului, o vestea îmbulzeala de birji; urma o oarecare ogoire după amiază, ca huietul să se înteţească din nou spre aprinsul fânarelor.

Noaptea se lăsa cu o linişte istovită. Răsuna un glas de beţiv. Un râs gros. Se iscau din senin hămăituri şi schelălăieli de câni, ca la o curte de ţară, căci alături de prăvălii şi restaurante se întindeau, în inima târgului, case boiereşti cu grădini bătrâne după împrejmuiri nalte de piatră.

Lumina de la ferăstruie pâlpâia adesea până târziu în beznă. Sufleurul întors de la cuşca sa, aşternea cu

înfrigurare pe hârtie începuturi de drame istorice, deschidea caietele de stihuri, nu-şi găsea odihnă muncit de neastâmpăr lăuntric. Şi, la neastâmpărul vechi, se adăuga o arşiţă nouă.

În locul ochilor jucăuşi din pădurea de la Baisa şi stinşi acum sub pământ, îi tremurau pe dinainte alţi ochi. Cerca să-i alunge şi se întorceau. Nu mai aveau seninătatea bună şi simplă a celorlalţi; râsul acela în care mijea o lacrimă. Erau ochi răutăcioşi şi reci.

Zădarnic chema amintirea moartei să depărteze ispita. Îi răspundea numai o umbră de fum, târându-se tristă dintr-un umed mormânt. Şi prin painjenişul acela din ce în ce mai slab şi mai fantomatic, sclipeau mai viu ochii cei vii. Umbra se retrăgea melancolică în lumea ei pe vecie, a umbrelor.

Sufleurul mototolea o hârtie cu scrisul mărunt, şi alta, şi încă una… Se adunau jos mingile albe. Se ridica să le calce în picioare. Se aşeza iarăşi pe scaunul de brad, la masa de brad, astupându-şi apăsat văzul cu podul palmelor, căutând să privească în el. Iar în el străluceau clipind cu răutăcioasă derâdere aceiaşi ochi. Îl urmăreau pe stradă, prin somn, răsă-reau în faţă din filele cărţilor. Peste mormântul de la Baisa, peste izvorul cu tufe de mintă şi lespedea învelită cu muşchi, se scuturau frunzele, pe-al câtelea an?

Prietenii de la Blaj, veniţi unii în treacăt, alţii cu gând de mai îndelungă şedere la şcoalele Capitalei, îl găseau în această chilie, între mormanele de hârtii, în cetăţuia de cărţi. Nu se simţeau la îndemână vorbindu-i. Ei lânceziseră de-atunci într-o viaţă ca pentru vârsta lor, rozându-şi coatele pe bănci, tremurând la mânia unui dascăl, bucurându-se când l-au tras pe sfoară cu o lecţie bolmojită după ureche, ca scripcarii da a treia mână. Fostul pribeag hrănit din îndurarea credinţerului, bătuse atâtea drumuri! Trăise şi trăia o viaţă atât de înafara obişnuitelor rânduieli!

— Nu ţi-e dor de Blaj? întrebă unul. Cum ţi-a plăcut?

— Dor mi-e de măgărarul seminariului. Mi-o plăcut de el, Frumos mai povestea…

Prietenul a crezut că glumeşte şi s-a grăbit să facă haz.

El a întors ochii spre fereastra prăfuită. De ispravă şi inimoşi aceşti prieteni vechi! … Dar greu le-ar fi fost să priceapă de ce dorul îl duce mereu tot la Onufri de la K. K. Ober-Gymnasium, la Miron prisăcariul şi la baciul Trofim, la Leonte Hudici şi la Alexa, măcar că atâtea locuri colindase de-atunci şi că atâţia alţi oameni de vază cunoscuse.

Mai multă înţelegere i s-a părut că află la un prieten nou; un june pletos ca şi el, cu privirea cenuşie şi tăioasă scormonind cu o înnăscută, cu o crudă voluptate, metehnele şi caraghioslâcurile semenilor.

Îl aştepta într-o sară la protectorul său, Pascali. A şovăit în prag, când a văzut pe divan un străin. Nu-l prea încântau cunoştinţele acestea de bună ziua! A mai şovăit şi fiindcă îndată s-a simţit străpuns de privirea sfredelitoare a tânărului cu şuviţele răsfirate pe frunte.

Pascali surâdea şiret în colţul buzelor, rezemat de pervazul ferestrei, cu braţele încrucişate pe piept. Era deci o întâlnire pregătită: vorbise despre dânsul, despre stihurile tipărite şi netipărite, despre cărţile din cămăruia cu sofaua roşie, poate şi despre ochii femeii care-i jucau lui mereu în cap. Vorbise şi aştepta efectul. Un cuvânt mai mult pentru a se strânge în carapacea sa.

A întins mâna ceremonios

— Mă recomand Mihai Eminescu.

Străinul nu-l slăbi din privirea pătrunzătoare, nici când s-a ridicat de pe divan, rostindu-şi numele cu o neasemuit mai puţină ceremonie:

— Ion Luca Caragiale.

— Rudă cu domnul Iorgu Caragiale? întrebase surprins.

— Rudă cu Iorgu, cu Costachi, cu toţi Caragialii trecuţi, prezenţi şi viitori… răspunse tânărul râzând cu o prietenoasă înveselire. Neam de măscărici. Adică de mascarale!

Pojghiţa de gheaţă s-a rupt aşa. Pascali şi-a căutat pălăria şi a plecat lăsându-i singuri.

I-a prins miezul nopţii, pe urmă ceasul unu; pe urmă Pascali s-a întors şi i-a alungat în odaia lui cu sofaua roşie. Au băut cafele, au depănat înţelepciunea cărţilor şi strâmbăciunea oamenilor. Cu mirare au văzut geamul înălbăstrindu-se în zori. Înainte de plecare, noul prieten l-a întrebat cu surâsul său şiret de iscoadă:

— Toate bune… Dar dacă-ţi place aşa de mult poezia, trebuie să şi scrii? Am aflat că dumneata ai şi scris.

— Da, am scris.

— Atunci. – şi mie-mi place poezia, deşi nu pot scrie – fii bun şi arată-mi şi mie o poezie de dumneata.

De ce s-a executat numaidecât? El, care-şi apăra slova netipărită de ochi străini, cum îşi ascunde zgârcitul galbenii ca să-i numere cu perdele trase, a deschis îndată caietul şi i-a citit cele din urmă stihuri. Caragiale a ascultat cu privirea micşorată printre gene, apoi, la sfârşit, a înălţat o singură sprinceană într-un surâs de o abia simţită ironie:

— Admirabil! Dar dedicaţia? … Cui e dedicată? Cine-i marmura?

— De unde ştii dumneata că e dedicată cuiva?

— Mi-a suflat mie un aghiuţă la ureche.

— E dedicată unei femei… O femeie fără nume… „Ei”. Uite, chiar e şi scris: „Ei”.

— Ei, adică unei actriţe… Pot pune rămăşag.

Mihai Eminescu a încuviinţat, plecând privirea în caiet, într-adevăr nimic nu scăpa acestor ochi iscoditori.

Noul prieten i-a pus mâna pe umăr:

— Fiindcă e aşa cum am ghicit eu, lasă-mă să-ţi dau o povaţă… Ştii, numai fiindcă sunt neam de măscărici. Am crescut şi trăiesc între actori şi actriţe… Artista dumitale nu-i marmură! Nu poate să fie marmură… Nu se prea găsesc marmure în breasla aceasta… Se numesc altfel… Nu te-apropia de ele. Iubeşte altceva… Lac să fie, că broaşte destule! … E plin oraşul de femei care ar fi încântate să primească o dedicaţie de la un june poet. Şi te asigur eu, care n-ar rămâne de marmură… Cum ai făcut că dintr-o

mie, din zece mii, să-ţi cadă cu tronc tocmai una din ălea pe care le vezi în fiecare seară, de-aproape, de la cuşcă?

— Şi ce-are de-a face asta? … Sentimentele…

— Fugi cu sentimentele, că nu-i vorba despre ele… Suntem doar în vârsta când ni se şade să fim sentimentali… Ce naiba? Încă nici nu ne-a căzut bine caşul de la gură… Acum e chita noastră, nu când om ajunge nişte hodorogi…

— Atunci?

— Atunci, nu despre sentimente e vorba. La cine te-au dus sentimentele, aci e toată catastrofa! … O artistă? … Dar, scumpe amice, le ai sub ochi şi ziua şi seara… Cum de-ţi păru vreuna de marmură? Să te întreb altceva… Ai văzut vreodată licurici de-aproape?

— Fără îndoială… a răspuns Mihai, cu gândul la atâţia licurici din pădurile de la Ipoteşti şi de la Baisa.

— I-ai văzut de-aproape, noaptea, bineînţeles?

— Fireşte.

— Dar ziua?

— Ştiu eu? … Ziua… Ziua, cine se uită după licurici? …

— Aici e tot clenciul, scumpe prietene! Ziua licuriciul e un viermişor urât şi negricios, să nu-l striveşti sub talpă de mizerabil ce e. De aia poate nici nu s-arată la vedere… Dar noaptea, ce mai sclipeşte şi ce mai iese la iveală să-i vadă lumea felinăraşul din coadă! … Cam aşa e povestea şi cu artistele… Îţi iau ochii noaptea, de le crezi stele… Ziua, de-aproape, apare viermişorul cel urât şi negricios de care-ţi fereşti talpa… Crede-mă, pe cuvântul meu de băiat născut şi crescut printre măscărici… Acum noapte bună, scumpul meu rege asirian!

Aşa s-au despărţit în zori.

S-au întâlnit a doua zi, dar Mihai Eminescu i-a ocolit într-una privirea; s-a închis în el. Parcă voia să tragă îndărăt tot ce-i spusese; să şteargă întreaga noapte plăcută şi rară, atât de gheţos încheiată.

Pe urmă, a treia zi, s-au căutat iarăşi.

Îi apropiau tocmai deosebirile adânci, scrise în privirea lor. El închidea ochii să privească înlăuntru, urmărind o lume a sa plăsmuită. Noul prieten îi deschidea ca nişte oglinzi măritoare, la lumea din afară, să-i prindă strâmbătăţile şi jalnicul caraghioslâc.

Iar peste aceste deosebiri de fire care dădeau atâta prilej de necurmate discuţii, îi lega o deopotrivă dragoste şi evlavie pentru frumuseţea unei cărţi, a unei poezii, a unui tablou, a unei simfonii, pentru desăvârşirea înfăptuirilor de artă. Aici, deodată se întâlneau în deplină înţelegere, deşi fiecare ajungea la ea cu alte judecăţi, pe alte căi.

Niciodată Mihai Eminescu nu găsise încă un vrednic tovarăş în această credinţă, pe care o purtase singuratic pe drumurile lui de rătăcitor.

Mai târziu, după ce-a trecut toiul iernii şi nopţile lor s-au rărit, a avut cuvânt să-i recunoască dreptate şi pentru asemuirea femeii de teatru cu licuriciul, care atât de adânc i-a rănit inima la cea dintâi despărţire, din zori.

Amorul unei marmure se răcise, nici el nu şi-a dat seamă cum, nici el n-a ştiut când. L-au robit alţi ochi, cu privirea într-altfel răscolitoare, cu o dungă vânătă sub pleoape. Alţi ochi, două braţe molatece; o gură câteodată de un feciorelnic surâs, câteodată de-un spasmodic chiu de bacantă.

Fusese îndrăgostit de-o piatră, cu inima de piatră. Amintirea a rămas numai în caietul cu stihuri. Cum rămăsese şi cealaltă amintire, a moartei dintr-un codru departe.

Acum, la uşa cabinei, pe altcineva aştepta.

A tresărit când i-a auzit pasul uşor, când s-a ivit râzătoare în uşă. Ciripea clătinând aripile alb-mătăsoase. Purta aripi nu fiindcă într-adevăr era înger. Juca într-o feerie fără înţeles, care plăcea şi părea tuturor frumoasă, numai pentru că femeile-nimfe şi femeile-îngeri din roluri, plăceau şi erau frumoase. Ciripi. Aripile au fâlfâit gata s-o înalţe în

văzduhuri – adică în tavanul cu funii, cu fundaluri atârnate în macarale printre groase şi prăfuite perdele de păianjeni.

S-a oprit, cu sprincenele încântător înălţate a mirare:

— Cum, dumneata aci? Ce te-a adus în astă-seară?

Cu adevărat. În acea sară se afla scutit de cuşca sufleurului. Nu era rândul său. A roşit. A plecat ochii ca un şcolar surprins de dascăl cu găinuşele de hârtie făcute într-ascuns sub bancă. Dar şi-a luat inima în dinţi. Tot trebuia o dată să spună.

— Ce m-a adus? Dumneata! …

— Eu? Glumeşti?

Sub spoiul alb, obrazul s-a înflăcărat ca focul. Fundalul scenei s-a lăsat încet la pământ. Au rămas amândoi de cealaltă parte, în firida umbrită şi strâmtă.

El urmă, încleştându-i mâna:

— De ce te miri? O ştii doar. Orice femeie o ştie şi o înţelege aceasta, fără să mai aştepte mărturisire. Am uitat cărţile colbăite, ştiinţa şi poezia, idealurile mele. Le-am uitat toate… De ce te miri? … De ce mai întrebi, Efrosis? Tot ce e frumos azi pentru mine, în tine se întrupează: floare şi pa-săre, primăvară şi basm de iarnă, albeaţa Nordului şi flacăra Sudului, toate…

— Poet… Basme de poet! … şopti ea, zâmbind îndoielnic.

— Nu, Efrosis! Toate idealurile pierdute le regăsesc într-un singur chip, al tău.

Efrosis îşi mişcă aripile în tremur, pregătindu-se să fugă, amintindu-i:

— Pierd replica!

O aştepta replica. Totuşi el n-o lăsă să plece. Întrebă înăbuşit, ţinând-o de braţ:

— Mă iubeşti?

— Da…

Cuvântul l-a rostit surâzând, roşind, plecând ochii în pă-mânt cu o candoare verginală; dar în aceeaşi clipă s-a smuls din încleştarea lui şi i-a alunecat în foşnet de aripi, spre

scena deschisă şi scăldată în mincinoase sclipiri de lumină, unde o aştepta cealaltă replică, a rolului.

Îndată i-a auzit vocea dincolo: timbrul umed şi copilăresc. Îndată în sală au izbucnit aplauzele.

Cu minele duse la frunte, cu fruntea rezemată de-o ramă a fundalului, cu ochii închişi, Mihai îi sorbea glasul de argint, Îl zdrobise atâta fericire. Uitase tot; se ştersese tot din viaţa-i de aievea… Da!” răspunsese: „da!”

Sub perdelele de păianjeni, în firida întunecoasă cu miros de colb, de văpsea şi ulei, asculta însetat cuvintele ciripite pentru alţii, pentru o sală întreagă, cuvintele dintr-un rol. Acel da, şoptit într-un suspin, fusese numai pentru el. Este pe lume o fericire mai mare? …

Pe urmă glasul de pe scenă a tăcut… Aştepta cu pleoapele strânse, în nemişcare de stană prăvălată cu fruntea pe rama grosolană a fundalului. Aştepta. Uitase firul feeriei… Uita că rolul ei s-a sfârşit. A tresărit la foşnetul aripilor. A întins mânele… Ea a venit singură la pieptu-i, s-a lăsat să cadă lin, i-a înconjurat gâtul cu braţele albe şi goale. Ce dulce şi molatec lanţ! Îi căuta obrazul cu buzele… Efrosis şi-a desprins un braţ din jurul gâtului, i-a atins uşor gura însetată cu dosul mânei, a surâs, s-a încruntat, a surâs iarăşi. A ameninţat că pleacă dacă nu-i cuminte; chiar a şi plecat îmbufnată; s-a întors după al treilea pas. I-a netezit tâmpla cu degetele reci. Pe el l-a străbătut o săgeată de foc.

Ea, i-a netezit tâmpla mustrându-l:

— Ce copil mare şi naiv eşti! … Fii cuminte! … Aşteaptă. În astă-seară mă duci acasă… Ce vrei mai mult?

Uşa cabinei s-a trântit.

El a rămas uitându-se în neştire la brazdele de lumină revărsate din scenă prin canatul culiselor şi aşternute pe podiul murdar; la maşinistul care-şi fuma ţigara ascunsă în podul palmei gata, de strajă, lângă macaralele cortinei; la spatele urât al decorurilor. „În astă-seară mă duci acasă… Ce vrei mai mult?”… Atât de repede vin fericirile mari? Şi atât de uşor?

Când s-a ivit pe uşă, schimbată în portul din totdeauna, înfăşurată în haina scurtă de blană, cu pălărioara de catifea pe ochi, l-a găsit aşa rezemat c-un umăr de perete, zâmbind golului.

— M-am ţinut de cuvânt? Să mergem…

Au mers alături. Mergeau alături.

El nu îndrăznea să-i prindă braţul, să-i caute în ochi. O simţea trecând, suflet cald şi tânăr de copilă, printre decorurile răsturnate şi hâde, prin coridoarele mucede, pe urmă, pe strada înnoptată cu ultimele rămăşiţe de zăpadă ale iernii. Era idealul lui, îngerul lui, femeia lui…

De douăzeci de ori îl încercă gândul să se răsucească şi s-o cuprindă în braţe, dar mânele-i rămâneau nemişcate şi privirea ţintă înainte. De douăzeci de ori zâmbetul viclean de dojană al femeii, dovedi că ştie ce se petrece în el.

Aproape de casă, Efrosis a dus degetul la buze:

— Sst! Încet…

I-a prins mâna prin întuneric. L-a dus aşa pe-o intrare dosnică, printr-o tindă neagră, unde lucea un singur sâmbur de lumină: gaura cheii de la camera cu focul aprins.

Au intrat.

Flacăra căminului era roşcată, aerul cald; plutea un miros îmbătător de cafea prăjită. Efrosis îşi zvârli pălărioara de catifea pe pianul negru, aruncă blana şi rămase într-o rochie de mătase argintie, strânsă la mijloc, înfoiată la coapse, ca un potir de floare întors cu gura în jos. Mijlocul acela subţire să-ncapă cuprins într-o singură mână, zâmbetul şi ochiul ei viclean, moleşeala mişcărilor deodată adormite, au aprins în sângele îndrăgostitului o dorinţă nemărginită şi turbure.

Mihai a tras fotoliul în faţa căminului. A silit-o să se aşeze. A lunecat jos, la picioarele ei, ţinându-i mânele mici în mânele sale şi uitându-se cu dureroasă patimă la faţa luminată de para roşie, la zâmbetul ei trist şi vesel care lăsa amăgirea că făgăduieşte totul, la genele-i pe jumătate închise.

Şi-a desprins încet-încet degetele şi încet-încet s-a ridicat, încleştându-i neaşteptat gâtul cu braţele, căutându-i cu buzele gura pentru un sărut lung şi demult aşteptat.

Dar ea păru că se trezeşte mirată din visarea molatecă şi somnoroasă. Deschise lenevos ochii, îl îndepărtă cu blândeţe, lovindu-l cu dosul degetelor pe frunte. Îl mustră, surâzând:

— Copil ce eşti! ... Ajunge... Lasă-mă...

Apoi se ridică din fotoliu şi se aşează pe scaunul înalt şi rotund al clavirului. Deschise capacul negru... Încercă nehotărâtă câteva note. Lăsă s-alerge degetele pe clape, din ce în ce mai furtunatec; un cânt pe rând, de zbucium, de potolire voluptoasă şi melancolică, de răzvrătire crescândă... Mihai căzuse alături, la picioarele ei, pe-un vraf răvăşit de perne, privindu-i chipul de jos în sus.

— Efrosis! şopti cu voce înecată.

În loc să răspundă, ea sări de pe scaun şi se rezemă cu mâna de marginea ferestrei, încordându-şi auzul la un vuiet de-afară.

— Sst! Tata...

Paşii răsunau apăsaţi pe treptele din faţă.

— Du-te! Te rog, pleacă! ...

Atât i-a mai rămas vreme. S-o mai privească încă o dată din prag. Înaltă şi subţire, în rochia argintie sugrumată la mijloc şi învoltă de la coapse în jos ca un potir răsturnat de floare, cu mâna rezemată de clavir, îl urmărea şi ea cu ochii trişti. Aşa de trişti, cum nu-i văzuse el niciodată.

— Du-te! îi făcea semn cu cealaltă mână.

Mâna căzu frântă din umăr.

Paşii scrâşneau cu nerăbdare la uşa din faţă. Mihai a închis cealaltă uşă dosnică, a trecut prin tinda întunecată, prin grădina cu rămăşiţele cele din urmă de zăpadă ale iernii, a trecut ca purtat de vânt pe uliţele pustii, fericit şi cu sângele aprins.

Acasă, la masa de brad, la lumina fumegândă, a deschis caietul iar peniţa a prins să ronţăie mărunt tăcerea:

Când sufletu-mi noaptea veghea în extaze.
Vedeam ca în vis pe-al meu înger de pază, Închis într-o haină de nori şi de raze, Mişcând a lui aripi pe capu-mi aprins, Dar când te văzui într-o palidă haină.
Copilă cuprinsă de dor şi de taină.
Fugi acel înger de ochi-ţi învins…
Era cineva mai fericit ca dânsul? Pierdut în visări fără fine, ar fi dorit să cuprindă în el lumea întreagă cu miriade de stele şi cu miriade de flori, ca să-şi poată pleca apoi albastrele sale ceruri, munţii săi cei negri şi văile sale cele de foc, să le plece toate şi să le închine cu tămâia vieţii lor, unei palide umbre de-argint – Efrosis.
Cuvintele graiului de toată ziua îi păreau deşarte. La ce foloseau? Orice vorbă care nu se îndrepta spre ea, nu cânta o frumuseţe a ei, nu amintea un gest, un amănunt din chipul ei şi din firea şi din graţia ei; nu-şi avea nici un rost în nici un izvod al limbilor de pe lume. Era o nerozie a cugeta asupră-le.
Astfel, nu mai deschise o carte, nu mai trăi decât pentru dânsa. Fugea de oameni. Trecea noaptea pe sub ferestrele luminate. Aştepta un semn. Cerul se însenina când îi surâdea ea. Se întuneca la o încruntare a sprincenelor ei…
De ce-a venit s-o caute în sara când îi spusese dinadins şi apăsat că nu e acasă?
A intrat ca întotdeauna pe portiţa din dos. În geam, pe pânza subţire a perdelei, a văzut umbra ei. Şi-a văzut altă umbră apropiindu-se. Şi a văzut amândouă umbrele încleştate într-un sărut…
De ce-a aşteptat afară, să-l cunoască, să-l ştie, bătrânul cu barba putred-cănită, cum i s-a arătat sub felinar? Şi după ce-a strâns pumnii şi după ce şi-a înfundat fruntea şi ochii în perne muncit nopţi şi nopţi de nesomn, de ce s-a mai întors oare tot la ea? Şi de ce se mulţumeşte acum cu sărutul buzelor pângărite de moşneagul cu barba putred-cănită? E destul să-i surâdă cu un strop de lacrimă în colţul genelor.

Atunci toate le uită. Vine tot el să-i şteargă ochii şi tot el s-o roage ca să nu plângă…

Pe la mijlocul verii, târziu, când oltenii vesteau cu răcnete răguşite al treilea rând de trufandale în coşuri, şi când cetatea de scaun domnesc dospea în duhoarea băltoacelor verzi, a grătarelor cu mititei şi a mortăciunilor zvârlite în maidanuri, trupa lui Pascali se pregătea iarăşi de drum.

Tânărul Ion Luca Caragiale urcă scările până la catul de sus, ca să ureze cale bună prietenului său, sufleurul şi poetul.

Bătu în uşă; n-a răspuns nimeni. Încercă încuietoarea. N-o ţinea nici un zăvor. „Slobod la el, ca la banul Ghica!” – zâmbi în sine, intrând, cu gândul să-i lase un cuvânt scris. Apoi roti ochii de jur-împrejur.

Se aşternuse colb gros peste cărţi. Păianjenii îşi ţesuseră nesupăraţi casele lor prin unghere. Bonzăiau muştele în jurul unui taler cu fructe. Un şoarec zvâcni dintr-o gheată şi se mistui sub sofaua roşie.

Prietenul poetului şi sufleurului căută pe masă o foaie albă.

Nu era niciuna.

În schimb, împrăştiate pe jos, zeci de mingi albe, mototolite. Se plecă şi culese una. O desfăcu. Nu era albă; se înşelase. Un titlu de poezie şi câteva versuri tăiate cu o brazdă apăsată de condei. Citi titlul: Veneră şi Madonă.

Desfăcu alta. Acelaşi titlu. Şi alta. Şi toate câte zăceau risipite sub masĂ. La picioarele scaunului, câte se rostogoliseră sub sofaua roşie; toate cu acelaşi titlu, cu acelaşi gemăt.

V.

Un pui de şcolar de la K. K. Ober-Gymnasium, se căznea să-şi întipărească mai bine în minte, numele actorilor de pe afişul lipit în perete.

Îşi zgâncilea nasul, repetând după tipicul bucherilor: „Societatea dramatică a artiştilor superiori din Bucureşti, sub conducerea domnului M. Pascali de la Teatrul

Naţionalu… Reprezentaţiune extraordinară…” Nu era el bucher din fire. Trecuse din clasa doua în a treia, cu note vrednice de laudă, fără multă bătaie de cap.

Dar cuvintele de pe afiş, îi sunau într-o românească destul de străină de românească pe care o învăţase de la profesorul de limbământ, cuvântământ şi sufletământ, domnul Ion Sbierea, ucenicul şi urmaşul mult plânsului Arune Pumnul.

Pipăia piţulele în buzunar şi o lua de la capăt cu procitirea. Grea limbă! S-ar spune că-i altă limbă!

Într-un timp tresări. I s-a părut că lipseau de la numărătoarea pe nevăzute, din buzunar, un florin şi trei puişori. Nu se putea închipui o durere mai mare. Toate economiile din vacanţă le păstrase pentru ca să-şi plătească biletele de intrare la Teatrul din Principate. Adică după limba afişului, pentru „reprezentaţiunile extraordinare ale societăţii dramatice a artiştilor superiori din Bucureşti…”

Spaima se risipi. Se înşelase.

Florinul şi puişorii se ascunseseră într-un colţ adânc de buzunar, printre capete de creion, bucăţi de sfori şi hripta cu plăsele de lemn. După ce-şi făcu încă o dată numărătoarea la vedere, în palmă, cu inima liniştită ridică iarăşi ochii la literele maşcate de tipar.

Cetind, prin minte îi treceau felurite şi nedumerite judecăţi. Aşadar sunt trei soiuri de limbă românească? Una, pe care o vorbeşte el de acasă, de la ţară, din satul lui, fără s-o fi învăţat de la nimeni. Alta, a domnului Ion Sbierea şi a Lepturariului rămas de la mult plânsul Arune Pumnul. S-arată a mai fi şi a treia, deosebită; cea din afiptul „artiştilor superiori” de la Bucureşti. Te pomeneşti că se mai află încă vreo câteva, neştiute de dânsul… Din toate, cea adevărată care să fie? Cine are să pună o orânduire şi să facă o lege?

De la aceste încâlcite şi fără răspuns întrebări mijind într-o minte de copil, îl îndepărtă o privelişte nouă. Se ivise în uşa teatrului un tânăr în straie cenuşii, cu fruntea goală şi cu părul lung, dat în şuviţe unduioase spre ceafă. Ţinea pălăria

în mână. Părea gata de plecare. Dar în prag se opri să măsoare cu ochii îngrijoraţi cele două capete de uliţă. Şi îndată s-a retras înapoi, parcă s-ar fi ascuns.

Din susul străzii veneau alţi doi tineri. Îi cunoaşte. Au fost elevi la K. K. Ober-Gymnasium şi au isprăvit şcoala anul acesta: domnul Teodor Ştefaniuc şi domnul Daşchevici.

Şcolarul a salutat cuviincios şi s-a dat cu sfială în lături. Cei doi juni s-au oprit să citească afişul din perete.

— Vii diseară? a întrebat d. Daşchevici.

— Nu cred! … a răspuns tovarăşul. Nu ştiu ce se întâmplă, dar nu mi-au plăcut din cale-afară cele două reprezentaţii de până acum… Altceva era pe vremea doamnei Fani Tardini…

— Fugi măi de-aici, că spui prostii… Asta-i trupă mai grozavă ca a doamnei Tardini! Pascali, Teatrul Naţional, Societatea artiştilor superiori din Bucureşti… Ce se potriveşte?

D. Teodor Ştefaniuc strânse din umeri:

— Poate să tot fie! … Mi-a rămas inima la teatrul de-atuncea.

— Fiindcă-i vorba de inimă, îşi aminti d. Daşchevici, aprinzând o ţigară şi zvârlind fumul pe nări, am să-ţi spun una să te cruceşti… Ţi-ai închipui tu că Eminovici al nostru-i aici?

— Ei, nu! …

— Zău, dacă nu-i adevărat! Cică-i în trupa lui Pascali şi că se ţine de trupă fiindcă-i îndrăgostit lulc de Eufrosina Popescu. De asta mi-am adus eu aminte, când ai vorbit tu de inimă.

— Atunci să-l căutăm. Să dăm peste dânsul… I-ar face mare bucurie să ne vadă. Mai ales pe tine să te vadă, că ai fost coleg de clasă şi de gazdă cu el.

D. Daşchevici începu să râdă, zvârlind colaci de fum către cer:

— Da, am avea de povestit multe amintiri plăcute… Mai ales una, cu un anume şal turcesc, pe care l-a pierdut el la

Cocoşul roş, jucând ferber cu pârlaciul de Lozinski… Dar mai se pare că se cam ascunde. Nu ţine să dea ochi cu noi…

— N-aş pricepe, de ce?

— Că l-am priceput noi vreodată pe Eminovici! … Avea ale lui. Mai ales toane. Poet, ce să-i faci? Artist… Mergem la cafenea?

Cei doi juni absolvenţi ai K. K. Ober-Gymnasiului s-au depărtat spre cafenea; elevul din clasele începătoare şi-a luat locul buchirind din nou afişul.

În uşă s-a ivit iarăşi tânărul cu mustaţa rasă şi cu straie cenuşii, cu părul învolburat pe ceafă. A dat să pornească spre celălalt capăt al străzii. S-a oprit privind cu un zâmbet la puiul de şcolar. În ochi şi în zâmbet flutura o umbră de tristeţe.

Poate că vedea altceva, nu numai un elev din clasele începătoare de la K. K. Ober-Gtjmnasium, cetind un afiş de teatru.

S-a apropiat.

Băiatul a salutat, cum mai făcuse altădată, alt copil, în straie ponosite de privatist.

— Vrei să vii diseară la Teatru? a întrebat necunoscutul.

— Da, domnule… îngăimă copilul intimidat.

— Şi nu sunt piţule la buzunar?

Elevul nu înţelese rostul întrebării. Crezu că trebuie să facă dovadă şi scoase mărturie în palmă piţulele asudate şi florinul nou-nouţ.

Străinul se miră de atâta bogăţie:

— Ooo! Se vede că ai găsit o comoară? … Cu bănetul acesta poţi să cumperi turnul din Ringplatz… Pe vremea mea erau mai rare piţulele în buzunarul gimnaziştilor! …

Şcolarul căpătă în sfârşit glas şi curaj:

— N-am găsit o comoară, domnule… I-am strâns de la începutul verii pentru teatru… Şi tot pentru teatru am venit eu de la ţară, din sat de la noi, la un moş care stă aicea în târg. Ieri am venit…

— Măi, măi! se miră domnul cel tânăr. Aşadar îţi place teatrul?

— Îmi place, da numai din cetitele şi din auzitele, că până acum n-am văzut teatru… Diseară mă duc eu întâia oară…

Necunoscutul zâmbi:

— Hm ai nimerit-o cam aşa şi aşa, diseară. Sâmbătă şi duminică însă, te povăţuiesc să nu dai greş…

Copilul îşi numără pentru a suta oară piţulele în buzunar. Zângănitul era slab şi înăbuşit prin stofă. Dar destul de viu pentru a pătrunde până la o ureche care prea bine cunoştea acest sunet.

— Tot numeri şi te-ntrebi dacă-ţi ajung piţulele? Hai? îl cercetă domnul.

— De… Ce să zic? De asta-i adevărat.

— Să găsim noi un leac şi să rămâi cu piţulele pentru covrigi… Poate şi pentru cărţi. Îţi place să citeşti? …

— Place, cum nu…

— Atunci faci parte dreaptă. Jumătate pentru covrigi, jumătate pentru cărţi… Şi la teatru te înfăţişezi cu biletul pe care ţi-l dau eu. Îl arăţi la uşă şi-ajunge. Numai să nu-l pierzi, că-i bun pentru toate serile.

Străinul scoase un bilet galben din buzunarul de la piept. Îşi sprijini talpa piciorului în perete şi pe genunchiul făcut pupitru, adăugi o însemnare şi o iscălitură. Apoi îl înmână şcolarului de la K. K. Ober-Gymnasium care venise în vacanţă, din sat de la ei, cu piţule strânse de două luni ca să vadă şi să asculte teatru principătean.

— Ţine prietene! Şi-ţi urez petrecere bună! …

— Mulţumesc, domnule… murmură copilandrul, răsucind biletul fără prea multă încredere în puterea lui miraculoasă de a deschide uşile.

Înainte de a pleca, necunoscutul întrebă încă:

— Mai este la Gimnaziu un moş, moşu Onufri?

— Cum să nu fie? … El ne ţine din puişori, când ne mai uită cei de-acasă… Da-i dăm înapoi. Asta-i rânduială trecută din unul în altul, în şcoala noastră…

— Ştiu, ştiu! făcu necunoscutul cu acelaşi zâmbet parcă trist. La toamnă, când ai să dai ochii cu dânsul, te rog să-i spui că a întrebat de el cineva. Că a întrebat şi că i-a trimis sănătate. Atâta-i spui: Mihăiţă, cel cu piţulele… Şi ridici un deget, aşa! … Atunci are să cunoască îndată, cine nu l-a uitat şi cine i-a trimis sănătate…

Elevul de la K. K. Ober-Gymnasium a rămas lângă afişul de teatru cu biletul galben în mână. Îl răsucea pe-o parte şi pe cealaltă. Iscălitura era citeaţă, măruntă, cu un laţ, înnodat ca o cravată dedesubt. Era uşor de desluşit: M. Eminescu.

El auzise în legendele şcoalei numai despre un Mihai Eminovici.

VI.

De la Cernăuţi, trupa „Societăţii dramatice a artiştilor superiori din Bucureşti”, a coborât prin Botăşăni spre ţară.

Mihai Eminescu lupta cu două porniri potrivnice din el. Îl chema dorul de locurile şi de cei de-acasă. Îl îndepărta gândul unei înfăţişări cu asprul său părinte şi cu fratele mai mare şi încruntat, ofiţerul pe care îl ştia venit la odihna Ipoteştilor cam în această lună din an.

Pentru a le împăca pe amândouă, făurea în duruitul roţilor tot soiul de planuri vrednice de-un mădular al societăţii dramatice a artiştilor superiori.

Bunăoară, să-şi înnădească o barbă şi să-şi surească părul. Deghizat aşa, să bată la poarta casei de la Ipoteşti, să născocească o poveste că e-un moşneag trimis de cine ştie cine, pentru cine ştie ce treburi.

Ar da ochii cu mama, cu Harieta, cu toţi, fără ca să-l cunoască nimeni. Îngroşându-şi glasul, i-ar trece cu ibrişinul pe la nasul căminarului, pomenindu-i ca din întâmplare şi ca un moşneag sfătos ce s-ar afla, despre nesocotinţa unor oarecare părinţi cu apucături amarnice. I-ar strecura o istorie cu tâlc, să-l pună pe gânduri. Bunăoară, cum unii feciori n-au găsit înţelegere la un despot de familie cu idei înapoiate.

Pe urmă ar face un semn tainic căminăresei.

I-ar spune adică unele vorbe despre nişte descântece şi leacuri cunoscute numai de dânsul şi i-ar da să înţeleagă că a căpătat el ştire din oamenii satului, cum că s-ar afla o copilă bolnavă în casă. Aşa ar ajunge în odăiţa Harietei… Ar cere să rămână singur cu dânsa, sub cuvânt că descântecele sale nu îngăduiesc martori… Şi când s-ar închide uşa după ceilalţi, ar păşi până la patul sau la jilţul Harietei şi plecându-se asupra ei şi-ar smulge deodată barba, izbucnind în hohot de râs.

Atât de vie vedea scena, încât îi răsări un zâmbet pe buze.

— La ce te gândeşti, de surâzi? îl întrebă Efrosis, răsucindu-se în fundul trăsurii şi potrivindu-şi voalul subţire pe faţă.

— Prostii! …

O clipă, femeia îl cercetă în ochi bănuitoare. Ştia de la dânsul şi de la alţii, că Mihai îşi petrecuse câţiva ani de învăţătură la Cernăuţi. Poate că-şi întâlnise o dragoste veche; poate că zâmbea îngândurat la această amintire.

Apoi surâse şi ea sub voaleta care-i ferea obrazul de colb; dar din alte pricini surâdea. Îşi făcuse socoteala că Mihai era numai un copil în vremea învăţăturii la Cernăuţi. N-avea pe atunci grija dragostei. Bătea mingea pe toloacă şi se juca de-a caii. Mai zâmbea Efrosis şi fiindcă ea lăsase în schimb amintiri în capitala ducatului, măcar că n-au stat nici două săptămâni. Încântător bărbat ofiţerul de ulani! … Se cunoştea că-i un „von”, şi că a trăit la Viena. Altă stofă, altă creştere… Oare Mihai a înţeles, a presimţit ceva? …

Mihai Eminescu privea la locurile din ce în ce mai aproape de sufletul său, străin cu totul de întrebările femeii.

Ceilalţi tovarăşi din trăsuri moţăiau toropiţi de oboseală şi de arşiţa sfârşitului de vară. Erau şase înghesuiţi în droşcă. Trei femei în fund. Doi bărbaţi pe scăunaşul din faţă. Unul pe capră, lângă vizitiu. Şi dinainte, le împroşca praf de sub roţi, altă trăsură tot aşa de încărcată. Ar fi fost mai nimerit să se aşeze el lângă birjar. Avea timpurile, dealurile şi codrii în desfăşurare sub ochi. Dar a ţinut să se afle cât mai

aproape de Efrosis. Pe scăunaşul strâmt merge cu spatele înainte. Se desrăsuceşte o privelişte fugind îndărăt, spre Cernăuţi. A ameţit. Îl dor tâmplele. Simte colbul scrâşnind în dinţi. L-au asurzit clopotele de la gâtul cailor… Pe aici venea el, pe jos, când îl apuca dorul de pribegie şi fugea de la crupele muiate ale lui pan Dzierszeck.

Apuca la dreapta, îşi spăla obrazul în jgheabul de la fântână şi cerea ajutorul Celui de Sus, ca să scape cu un judeţ mai uşor acasă.

Drumul îngust, negru şi colbos al Ipoteştilor, rămase în urmă. Iată şi plopul bătrân, cu scorbura adâncă şi afumată de focurile lingurarilor! Mihai s-a înălţat să privească peste poclitul trăsurii, potecile cele vechi spre satul pitulat în vâlceaua lui natală, spre casa cu straşină lată dintre tei. La iarnă se împlinesc trei pe patru ani de când nu i-a mai călcat piciorul pe-aici. Atunci se înălţa în vârful picioarelor, ca să ajungă cu fruntea la buzele căminăresei. Acum ar trebui să-şi plece fruntea, ca să i-o poată atinge buzele căminăresei.

Închise ochii. Îi simţea umezi. Pentru a înlătura vreo întrebare glumeaţă a tovarăşilor şi a tovarăşelor de drum, artiştii superiori din Bucureşti, rosti frecându-şi pleoapele:

— Nemaipomenit colb! De-am ajunge o dată… Mă ustură ochii parcă am fost la afumat…

Îi tremurase glasul. Dar tremurul a trecut pe socoteala hurducăturilor de roţi.

Efrosis suspină la rândul ei:

— Dacă dumneata te plângi, ce să mai spunem noi, femeile? M-am săturat. Fire-ar să fie de drum şi de Botoşani! … Mi s-a acrit de mizeria aceasta a meseriei noastre…

În faţa celorlalţi nu-l tutuia. Dar îi drăcuia ţinutul!

Lui Mihai, îngerul cu aripi foşnitoare din feerie şi demonul cu buzele vinete de bacantă din cealaltă viaţă a lor, îi păru deodată numai o femeiuşcă vulgară. Frumoasă, fără îndoială. Neînchipuit de frumoasă, de dulce uneori, de

crudă şi chinuitoare alteori; însă sub toate acestea ascunzând un suflet de cumătră a maidanelor din Bucureşti.

— Îmi pare că te-ai născut pe undeva, p-aci? întrebă din fundul trăsurii, o doamnă artistă superioară, mai matură, alintată de camarazi cu porecla „Pepenachi” din pricina formelor sale mult voluminoase şi mult rotunde.

Mihai clătină din cap, ca un cal din ceirul Ipoteşti, când se apără de muşte.

Actriţa zgâlţânată de hurducările arcurilor ca un adevărat sac cu pepenachi, nu se-arată mulţumită cu asemenea răspuns în desăvârşită contradicţie cu legile mimicei şi ale artei dramatice. Se zvârcoli să scape mânele libere din teascul celor două tovarăşe şi gesticulă cu aprindere, deşteptată din moţăiala drumului:

— Bine, frate, ce răspuns e ăsta? Ce să înţeleg? Parcă nu ţi-ar fi dat Mişu să traduci şi parcă n-ai fi tradus Arta reprezentaţiunei dramatice a neamţului ăluia Röter, Rotherr, Rötcher, cum naiba îl cheamă! … Te-ai născut ori nu te-ai născut p-aproape d-acilea?

— Lasă, Pepenachi, omul în pace! luă cuvântul actorul de pe scăunaş, vecinul lui Mihai. Ce? Ai intrat în slujba poliţiei de te-apuci să-i cercetezi teşcherelele? … Într-un an, p-al doilea, n-ai ajuns să-i pricepi firea? Poate nu-i place să dea socoteală nimănui… Poate că are şi de ce să nu-i placă a da socoteală cuiva…

— Da nici nu m-am gândit la chestii atât de complicate! Ştii că n-am patima enigmelor… Întrebam cu un scop mai precis. Ce te-amesteci tu? (Adresându-se direct, din nou, lui Mihai). În orice caz cunoşti Botoşanii? … Ce fel de oraş e ăsta? Poftim! Atâta voiam să aflu…

Feciorul căminarului din Ipoteşti şi fostul conţopist de la isprăvnicia Botăşănilor, răspunse privind peste coşul trăsurii, dealurile păduroase, rămase în urmă:

— Un târg ca toate târgurile din Moldova…

— Am înţeles! strâmbă Efrosis din nas, sub painjenişul subţire al vălului. Adică un oraş unde se culcă oamenii o dată cu găinile…

— … şi unde nu sunt ofiţeri de ulani! strecură cuvânt perfid vecinul lui Mihai, intrigantul trupei.

Efrosis nu luă în seamă întreruperea.

Urmă:

— Numai de-am găsi un hotel mai prezentabil…

— Prezentabil! pufni a treia artistă superioară. Ce se poate găsi prezentabil, fetelor, într-un oraş dă jidani şi dă armeni? Ploşniţe şi iar ploşniţe şi p-ormă tot ploşniţe…

Doamne! Cât de străini îi păreau deodată sufleurului, tovarăşii săi de drum! Şi Efrosis, ce licurici văzut ziua, de-aproape, ca o sărmană şi slută larvă, cum o zugrăvise junele său prieten din Bucureşti, Caragiale!

Mihai Eminescu se pregăti s-aprindă pipa scurtă cu o fărâmă de iască. Tustrele doamnele artiste superioare, protestară în cor pe trei voci:

— Iar dai drumul la coş! Nu ne-ajunge praful?

Sufleurul băgă pipa în buzunar. Se căznea să răsucească o ţigară, ceea ce doamnele artiste încuviinţau, dar era mult mai anevoios de dus la capăt, în zdruncinarea roţilor pe bolovani şi în hârtoape.

— Iată şi Botoşaaaniii! vesti cu un răsuflet de uşurare actorul de pe capră… Iată şi Ierusalimul!

În norii de colb răscoliţi de droşea din faţă, „Târgul Doamnei” se ivea cu verdeaţa întinsă a livezilor şi cu multele-i turle de albe biserici. Locul nu-l mai răbda pe Mihai.

Spuse:

— Am amorţit… Nici n-am să mă mai pot ţine pe picioare, de când stau cu genunchii la gură…

Şi sub acest cuvânt că-şi destinde încheieturile, se ridică, întorcând spatele celor trei femei din fundul trăsurii şi sprijinindu-se cu palmele de umerii surugiului şi comediantului de pe capră. Printre capetele lor, Mihai

Eminescu avea acum sub ochi întreaga privelişte. Uitase iarna de lâncezeală, înstrăinarea în care a trăit aproape jumătate de an în acest târg, fără alte drumuri decât de la vizunia sulgeresei Catinca la vizunia isprăvniciei. Ca Şerban odinioară, în dimineaţa cu sclipiri de soare în omături, se trudea acum să ghicească numele fiecărei biserici după clopotniţe şi era bucuros că nu dă greş la niciuna: Uspenia, Popăuţi, Vovidenia, Sf. Ion, Trei-Ierarhi, Cuvioasa Paraschiva…

Oricât ţine el să se ascundă aici de ochii altora, mai mult chiar decât s-a ferit la Cernăuţi; pe moş Leonte Hudici, tot are să-l caute acasă.

Zâmbi, închipuindu-şi întâlnirea şi braţele lui ridicate în sus: „… răcan di mini, Mihăiţă! … Straşnică bucurie mi-o mai fost dat mie să trăiesc pe ziua de azi… Ia să ti văd mai deaproape! … Ia şazi un chicuşor! … Ia să-ţi facă moş Hudici o cafeluţă straşnică!”

Daradaica intră pe rohatca târgului. Mihai se aşează la loc zâmbind încă întâlnirii pe care o vedea aşa cum trebuia neapărat să se întâmple. Femeile îşi scuturau praful şi puneau oarecare orânduială în vestminte şi oarecare feţuială în obraze, ca să nu spună neguţătorii şi armenii din Botoşani, că trupa „Societăţii dramatice a artiştilor superiori din Bucureşti” a tăbărât pe uliţi ca o laie de ţigani.

Mihai îşi trase pălăria mai pe ochi.

Măsură de pază prea târzie şi fără folos.

Abia a coborât din droşcă, abia a intrat pe coridorul întunecat al hanului cu denumire nouă de hotel şi doi haidăi s-au alăturat de-a dreapta şi de-a stânga, apucându-l de braţe:

— Hai, conaşu Mihai, că altfel nu-i chip! Aşa-i porunca lui conu Gheorghieş…

Umbra spătoasă a căminarului răsări neagră, uriaş mărită, în cadrul luminos al uşii deschise în fund.

Glasul gros întări spusa argaţilor:

— Dacă vâşcâie, legaţi-l burduf!

Apoi părintele scăpă sudalma sa din zilele cu mari năcazuri:

— Neamu nevoii!

— Neamu nevoii! oftă şi feciorul căminarului.

Dar de vâşcâit n-a vâşcâit. S-a lăsat moale ca mielul dus la tăietoare, aşa cum cădea biruit şi altădată fugarul de la K. K. Ober-Gymnasium. Totul s-a petrecut fără larmă, fără împotrivire. Sufleurul trupei din Bucureşti era stăpânit numai de grija să nu prindă cumva de veste tovarăşii săi, comedianţii superiori, în ce chip a fost prins cu arcanul şi umflat pe sus, ca în loviturile de teatru răsuflat pe care le fluieră până şi galeria din Giurgiu.

— Mihai! Domnule Eminescu! … Unde-i domnul Eminescu? chema şi întreba cu voce subţire Efrosis, în coridorul catului de sus. Pepenachi, nu l-ai văzut pe sufleur încotro a apucat?

O uşă se trânti, astupând glasul.

Domnul Eminescu păşea între doi gealaţi, cu pălăria pe ochi, peste bolovanii şi scândurile şi movilele de gunoaie din ograda dosnică a hanului cu denumire nouă de hotel.

— Brişca ne-aşteaptă la hanu Mutului! lămuri Vasile Rusu.

Pe urmă, după un timp:

— Să iertaţi, coane Mihăiţă… N-o fost cu voia noastră. Porunca-i poruncă! … Ne era numai să nu punem cabja pe cine ştie ce alt comedianţ… Că dă, v-aţi schimbat să nu fie de diochi! …

Mihai zâmbi altor gânduri, descruntat deodată: „Cum are să se descurce oare trupa fără sufleur?”

Pe uliţă, spre hanul Mutului, i-au zburat din cuget şi asemenea drojdii dintr-o viaţă încheiată.

Întrebă încet, cu o învăluire în glas de teama răspunsului:

— Mama ce face?

SFÂRŞIT

* Subliniez data. E vorba de anii 1930-1937 (n.a.)

** Vezi conferinţele romancierului englez E. M. Foster la Trinity College din Cambridge, despre Aspectele romanului şi conferinţele de la acelaşi colegiu ale lui André Maurois, despre Aspectele biografiei.